

SVMMA CORONA
CONFESSORVM.

MAGNIFICI AC REVERENDI
D. MAVRI ANTONII BERARDVCI
Vigiliensis, Sacrae Theologiae Doctoris & Magistri.

SECUNDA PARS.

*Nunc primum Latine impressa, & in multis reformatata, ac multis
additionibus ab ipsomet Autore locupletata.*

CVM PRIVILEGIIS.

V E N E T I I S,

Apud Franciscum de Francis Senensem. M D XCIII.

SVMMMA CORONA
CONFESSORVM.

MAGNIFICI AC REVERENDI
D. MAVRI ANTONII BERARDVCII
Vigiliensis, Sacrae Theologiae Doctoris & Magistri.

SECUNDA PARS.

*Nunc primum Latine impressa, & in multis reformatata, ac multis
additionibus ab ipsomet Autore locupletata.*

CVM PRIVILEGIIS.

V E N E T I I S,

Apud Franciscum de Francis Senensem. M D XCIII.

INDEX FIDELISSIMVS
HVIVS SEVNDAE PARTIS
SVMMAE CORONAE CONFESSORVM.

Inquo littera a. denotat primam paginam, b. secundam.

A

ASOLVI An de-
beat qui potest statim
restituere totum, &
non vult nisi paula-
tim. 13.a

Actio realis qua sit, qua persona-
lis. 40.a

Actio realis est duplex. ibid.

Actio pro donatione, pro legato,
ibi. & 41.b

Actio personalis, pro debito, pro cen-
sibus, 40.b. 41. a. b.

Actionem emere quando liceat. 40.b

Ars mercatoria in se nec bona nec
mala est. 60.b

Ars Campsoria ex circumstantiis sit
bona aut mala. ibid.

Ars Campsoria est necessaria. ibi.

Ars Campsorum absolute conside-
rata, est iusta.

Ars proxenetarum sit ne bona an
mala. 76.b

Affecuratores committant ne usura
affecurando naues, sine qd aliud.

34.b. 35.a

Auari qualitates. 25.b

Auarus inebriatur absinthio. ibid.

Auari nunquam implentur. 29.a

Aurum quare sit crocei coloris. 61.a

B

Bona omnia usurarii an sint ob-
noxia restitutioni. 58.b

Bulla Nicolai. V. sup censibus. 52.a

Bulla Pii. V. super forma creandi
Census. 53.b

Bulla Pii. V. super Cambiis, & eius
examinatio. 75.b

C

Cambium vt fiat sine peccato
quomodo agendum. 68.b

Cambiare an liceat in vna ciuitate
ad omnes alias. 69.a

Cambium siccum est condemnatum.
71.a. 73.b

Cambium omne reduci potest ad ali-
quam speciem contractus. 72.b

Cambii falsitatis rationes. ibi.

Cambium & recambium condemna-
tur, & rationes de hoc. 73.a

Cambia non possunt solui, ubi non
sunt nunding, uel mercatorum co-
uentio. 74.b

Cambiorum tria genera possunt fie-
ri. 62.a

Cambium ad minutum, & cui id no
liceat facere. 62.a. b. 63.a

I N D E X

Cambium per litteras. 63. b. est duplex. 64. a
 Cambium reale per litteras fit duobus modis, & quomodo. 64. a
 Cambium siccum, & unde dicatur, & eius species. 65. a
 Cambium siccum quando sit licitum. 65. b
 Cambiorum species diffuse tractantur. 66. a. & seq.
 Cambii veri diffinitio. 66. b
 Censur unde dicitur, & eius diffinitio. 49. a
 Censur est duplex. ibid.
 Censur consignatiui & reseruatui differentia. 49. b. 50. a
 Censurum constituendorum regulæ. 50. a
 Censur consignatus est duplex. 50. b
 Censurum plures species. ibid.
 Censur annuus simpliciter an emi et uendi possit. 51. a
 in Censur emptione duplex fraus ac prauitas esse potest. ibid.
 Censur perpetuus redimibilis, an sit licitus. 51. b
 Commodum proueniens ex mutuo, ut sit usura, oportet ut sit pretio estimabile. 30. a
 Conditiones que requiruntur in lucro cessante. ut possit de ipso conueniri sine usura. 31. b. & seq.
 Conditiones tres apponendæ in contractu uenditionis ad tempus, ne sit usurarius. 42. b
 Conditiones que requirantur, ut pactum de retrouendendo sit iustum. 47. b
 Conditiones que seruanda sunt in contractu censuali. 54. b
 Conditiones censurum explicantur. 55. b. & seq.
 Coronelli doctores condennantur. 73. b

Considerationes habendæ in tertia specie cambii. 67. b
 Conductor, Emphiteuta, & Censuarus in quo differant. 49. b
 Contractus qui sint ualidi, & qui non. 58. b
 Contumelia quid sit. 67. a

D

Dammum emergens potest accidere in tribus casibus, & qui sint. 30. b. 31. a
 Demoni astutia in decipiendo mercatores. 69. a
 Debitum. 40. b
 Depositorum debet restitui. 6. a
 Depositorum non est utendum. ibid.
 Depositorum facere cum spe alicuius lucri, est usura. 35. b
 Detractio quid sit. 12. a
 Detrahentem audire, quando est mortale. 19. a
 Donarium directum uel utile quantum quis habere dicitur. 6. b
 Donatio. 40. b

E

Emere actionem quando liceat. 40. a
 Emens rem citra dimidium pretii in sit, an faciat fructus suos. 43. b
 Emi non potest, quod non est in re nec in spe. 72. a

F

Fama prestat bonis temporalibus. 17. a
 Fama an sit restituenda, 17. b
 Fama restituendum modus. 19. a
 Fraus in pretio eligendo, 28. b

Fraus

I N D E X

Fraus qua fit in Cambiis per litteras. 63. b
 Fraus cambiorum faciendo conventiones. 66. b
 Fructus pignoris debet computari in sortem, & quando hac regula fallit. 46. a
 Fur qui prius debet restituere, furtum an debitum. 15. a

G

Genus omne cambii potest reduci ad aliquam speciem contractus. 67. a

H

Hominem iniuste occidens aut percussiens, ad tria tenetur. 23. b
 Hominem offendens in bonis animæ, an teneatur ad aliquid. 24. b
 Homicidium casuale, & plura de eo. 21. b. 22. a. b
 Homicidium uoluntarium, quod sex modis perpetratur. 22. b
 de Homicidio plura dubia, & resolutiones. 23. b. 24. a
 Honor quomodo restitui debet. 19. a

I

Infamare aliquem, quando sit mortale et quando ueniale. 17. a
 Infamare seipsum quando est mortale. 17. b
 Infamare contra iustitiam, quando est. 18. a
 Infamia quando inducatur a peccatis uenialibus. 18. b
 Infamia aliquando non inducitur a peccatis mortalibus. ibid.

de Infamia plura dubia & resolutiones. 19. a. b. 20. a
 Interesse quid sit, & quomplex. 4. b
 Interesse Cambii quando liceat querere. 74. a
 Interficiens pro sui defensione an peccet, & an teneatur. 21. a
 Interficiens furem an teneatur. 21. b
 Iustitia pretii in cambiis unde perdat. 67. b
 Iudices quando debent interrogare seruato ordine Iuris, & quando non. 20. a

L

Legatum factum in testamento. 40. b
 Licitorum accipienti rem ad uendam, an liceat retinere sibi aliquid de pretio. 43. b
 Lucrari an liceat aliquid in cambiis per litteras. 64. a
 Lucrum ex usura quid sit. 26. a
 Lucrum triplex usurarium potest interuenire in mutuo. 29. b
 Lucri cessantis ratione an liceat ex mutuo aliquid plus exigere. 31. a
 Lucrum cessans describitur, & circa eum plura. 31. a
 Ludus in quibus casibus est illicitus. 5. b
 Lucrum proueniens respectu solius temporis est iniustum. 68. b

M

Mercatores sumentes ad cambium modo illicito, an possint eandem pecuniam dare ad cambium cum aliquo lucro. 76. b
 Mercatorum astutia in augendo uel minuendo pretium. 28. a

Mer-

I N D E X

Mercatores facientes monopolia, ad quid teneantur. 44.a
Meretrices an teneant restituere. 12.a
Modus inhonestissimus cambiandi in Hispania. 70.a
Monopoliorum iniquitas est damno sareipublice, & premit pauperes. 44.b
Mutuuum uerum. 26.b
Mutuuum interpretatiuum quid sit. 37.b
Mutuare & emere differunt. 51.b

N

Negotiatio ex se non est nec bona, nec mala, sed ex quibusdam conditionibus redditur illicita, fraudulenta, periculosa. 37.b
Notarii stipulantes scienter cambia illicita, peccant mortaliter. 76.b
Nundine cur reperte. 66.a
Nundine principales Italiae & aliarum prouinciarum que sint. 77.b

O

Offendi potest homo dupliciter. 17.a

P

Pactum de soluendo interesse potest semper poni in omni contractu, preterquam in Cambiis. 31.a
Pacta illicita in pignoratione que sint. 46.b
Pactum legis commissorie quid sit. 47.a
Pactum adiectionis in diem. ibid.
Pactum de retrouendendo dupliciter potest fieri. 111.

Pactum de retrouendendo in quibus casibus possit arctari. 47.b
Pactum de retrouendendo diminuit de pretio. 48.a
Pactum de retrouendendo quando prescribitur. ibid.
Pecunia dupliciter potest considerari. 31.a. 61.a
Pecunia quare fuit introducta. 60.b
Pecunia permutaria est duplex. ibi.
Pecunie author quis fuerit. 61.a
Pecunia instrumentum diaboli. ibi.
Pecunia quando sit uendibilis, & quando non. ibid.
Pecunia quare possit uendi assignantur multe cause. 61.b
Pecunia absens minus ualet quam presens. 65.b
Pecunia potest ualere plus uel minus octo rationibus. 69.b
Pecuniarum copia & inopia facit pretia cambiorum usuraria. 72.a
Periculosum est consulere legistas de usura. 25.a
Permutatio rerum uenialium fit dupliciter. 60.b
Pignoris in quibus cadit usura. 46.a
Pretii iusti diffinitio. 37.b
Pretium iustum est duplex. 38.a
Pretium naturale non stat in indiuisibili. ibid.
Priuilegium bulla quomodo non ualet. 13.b
Promissio ut obliget, tria requiruntur. 4.a
Prosenetes et Maranchi quando peccant. 76.b

R

Restitutio quid sit. 2.a
Restitutio est satisfactio in quo conueniant & differant. ibid.

I N D E X

S

conueniant & differant. ibid.
Restitutionem quando teneatur homo. 2.b
Restitutionem multipliciter homo tenetur. 2.b. & seq.
Restitutionem an teneatur, qui impedit aliquem a consecutione alicuius boni. 3.a.b
Restitutionem quando tenetur homo ratione interesse. 5.a
Restitutionem an teneatur ratio Ludi. 5.b
Restituere quis debeat. 8.b. & seq.
Restituendum quid sit, & cui. 11.b
Restituendum quando sit, & in quibus casibus hec regula fallat. 12.b. 13.a
Restitutio quomodo sit facienda. 14.b. & 15.a
Restitutio ubi sit facienda. 15.b
Restitutio damni facti in persona. 20.b. 21.a
Restitutio pro quo occiso sit facienda. 21.a
Restitutio pro occiso quanta sit facienda, & quibus. 23.a.b
Res inuentę quando, & quomodo debent restitui. 6.b
Res uenales estimanda secundum usum hominum. 37.b
Res tanti ualet, quanti uendi potest, quomodo intelligendum. 38.a & 43.a
Rem & pretium nemini licet habere. 42.a
Re accepta in pignus an possit aliquid uti. 46.a
Res per usuras accepta non transit in dominium usurarii. 57.b
Res uenales tripliciter possunt emi & uendi. 62.a

Societas quando sit licita, & plura de societate. 26.b. & seq.
Sors principalis quid sit. 27.b
Species prima & secunda cambiorum. 66.b
Species tertia cambiorum. 67.b
Species quarta cambiorum. 69.b
Species quinta cambiorum. 70.a
Species septima cambiorum. 71.a
Species octaua cambiorum. 71.b
Species nona et decima cambiorum. 74.b
Species undecima cambiorum. 75.a

T

Terminus soluendi litteras cambii, quando intelligatur. 77.b
Testator an patitur, si heredes non soluunt eius debita. 4.b
Testes quando teneantur restituere, quia uoluerunt examinari. 11.a
Thesaurum inuentum an, & cui restitui debeat. 7.a

V

Vendens ad tempus, an possit interim fructus percipere. 42.a
Venditione plura. 44.a
Venditor an teneatur semper uitium rei manifestare. 44.b
Vim ui repellere licet. 21.a
Vita hominis non est pretio estimabilis. 23.a
Vsurarius debet ne prius restituere usuras, an debita. 15.a
Vsurarius mentalis an teneatur ad restitutionem. 33.a
Vsurarius mentalis, tripliciter intelligitur. ibid.

Usura-

I N D E X

<i>Vsurarios casus ad theologos pertinet decidere.</i>	43.a	<i>Vsura non est, quando datur aliquid non ratione mutui, sed ratione interese.</i>	30.a
<i>Vsurarius an ultra usuras tenentur solvere interese, quod passus est debitor, & quomodo.</i>	57.a.b	<i>Vsura sine pacto expresso, sola intentione committitur.</i>	33.a
<i>Vsura unde dicatur.</i>	25.a	<i>Vsuram ne committat, accipiens aliquid pro mutuo ultra sortem, non ratione mutui, sed quia ei alias debebatur.</i>	35.b
<i>Vsura est contra ordinem naturae, & contra omnes leges.</i>	ibi.	<i>Vsura quae committitur in uenditione, declaratur pro multis casibus.</i>	38.b. & seq.
<i>Vsura quibus permittitur.</i>	ibi.	<i>Vsura circa contractus de retrouendendo.</i>	47.a
<i>Vsura dicitur morsus, & vorago.</i>	ibid.	<i>Vsura circa contractus censualis.</i>	49.a
<i>Vsura definitio, & eius explicatio.</i>	26.a	<i>Vsura circa contractus cambiorum.</i>	60.b
<i>Vsura non potest cadere ubi non interuenit mutuum.</i>	26.b	<i>Vsura & iniustitia in cambio reali per litteras.</i>	64.b
<i>Vsura an sit tradere rem pro re absoluta.</i>	27.b		
<i>Vsurariae fraudes plurimae.</i>	28.a. & seq.		

S V M M A C O R O N A C O N F E S S O R V M M A G N I F I C I, E T R E V E R E N D I D o m i n i M a u r i A n t o n i j, B e r a r d u t i i V i g i - l i e n s i s S a c r a e T h e o l o g i a e D o c t o r i s, & M a g i s t r i .

S V M M A R I V M M A T E R I E R V M, quae continentur in hoc quarto capitulo.

- 1 **Q**uando homo tenetur ad restitutionem rei alienae.
- 2 Quae differentia est inter restitutionem, & satisfactionem.
- 3 Illicite acquisitum, scilicet contra absolutam Domini voluntatem, obligat ad restitutionem.
- 4 Acquisitum contra liberam domini voluntatem, dum scilicet exigitur per viam extorsionis, obligat ad restitutionem.
- 5 Hic declaratur, quando aliquod erit illicite acquisitum, etiam si sit datum cum libera domini voluntate.
- 6 Quando donatio erit illicita respectu donantis, ubi declaratur quis donare non potest.
- 7 Qui accipit dono ab eo, qui ideo donat, eo quod sperat aliquod seruitium, & fauorem a donatario; si ipse scienter accipit cum intentione non faciendi, vel seruiendi tenetur illud in conscientia restituere.
- 8 Qui accipit aliquod donum ex errore personae, non potest illud sibi pretinere.
- 9 Qui damnificat proximum in bonis, tam per commissionem, quam per omissionem, & primo conturbando.
- 10 Declaratur quando aliquis tenetur ad restitutionem, damnum reficiendo, eo quod impedituit proximum, ut non posset acquirere aliquod officium, beneficium, aut aliquod aliud simile bonum.
- 11 Tenetur etiam, quando proximum damnificat, eius bona deuastando, ubi declaratur, quando tenetur pro damno alteri indirecte facto, ut suum saluaret.
- 12 Declaratur ad quantum tenetur damnificans proximum, falsum testificando contra illum.
- 13 Hic definitur, ad quantum tenetur homo damnificans proximum per omissionem.

- tionem, id est non adimplendo, qua tenetur.
- 14 Dicitur, ad qua tenetur, qui proximo interesse facit, ubi declaratur, quid est interesse, & quot species habet.
 - 15 Interesse danni emergentis est duplex, id est intrinsecum, & extrinsecum, ubi declaratur, pro quo tenemur damnum, & interesse reficere.
 - 16 Definitur interesse lucri cessantis, & declarantur partes definitionis.
 - 17 Quando per ludum male lucratur, ut sit restitutioni obnoxium.
 - 18 Qui proximum damnificat per se, aut per alium, quamuis non ex intento, sed sua tamen culpa, tenetur, de damno.
 - 19 Declaratur, quando depositarius tenetur pro deposito a se male custodito.
 - 20 Quando depositarius peccat, utens deposito, aut tenetur pro illo, ac etiam heredes, depositum consummando.
 - 21 Quando homo tenetur rem inuentam restituere, etiam si eius Dominus ignoretur, aut possessorem non habeat.

CAPVT QVARTVM

De restitutione & primo in cominune.

RESTITVERE (vt verbi compositio ostendit) idem est, quòd iterum quempiam in suum locum, & ius statuere, hinc sequitur, vt dum quis rem alienam occupat, & postea rem illam, siue eandem numero, aut specie, siue æquiualens in integrum reducit pro æqualitate seruanda, restituere dicitur. Vnde. ff. de verbo. & rerum signifi. l. plus est, sic habetur plus esse in restitutione, quam in exhibitio- ne: nam exhibere est præsentiam corporis præbere restituere autem est etiam possessorem facere: vt si quis raptus, & intrusus est, non restituitur quamuis exhibeatur, id est liberè permittatur permeare, nisi ad pristinum locum suum statuatur. Ex quo sequitur, vt restitutio propriè locum non habeat, nisi ubi ratio debiti interuenit, siue sit per ablationem iniuriosam, vt in deuastatione, siue dà- num illatum, siue per rem sublatam per furtum, aut rapinam, siue sit cum do- mini voluntate, ut in mutuo, & ceteris contractibus: nam si quis dederit mihi centum dono, pro quo gratitudinis causa ego tantundem refero, non est dicen- da hæc restitutio. Cùm autem restitutio sit actus commutatiuæ Iustitiæ, quæ consistit in quadam æqualitate, & conseruare Iustitiam sic de necessitate salutis, consequens est, ut quod iniuste detinetur, sit restituendum de necessitate salutis, sicut enim auferre alienum est peccatum mortale, quia est contra præceptum Decalogi (non furtum facies) ita retinere alienum inuito domino, est mortale, quia contra æqualitatem Iustitiæ vt ait D. T. 2. q. 62. art. 1.

Et quamuis restitutio, & satisfactio quandoque confundantur, ut promiscuè vulgares utroque nomine utantur, maximè cùm habeant affinitatem quandam: satisfactio enim, & restitutio ad Iustitiam commutatiuam pertinent, secundum D. T. quo supra, nam utraque sit secundum æqualitatem rei ad rem: enim verò qui iniuria aliquem læsit, ad æqualitatis mensuram debet ei satisfacere: uerum- tamen multis rationibus differunt.

Prima sumitur ex parte materiæ, nam restitutio exigitur, quando læditur Iustitia in rebus exterioribus, ut dum quis rem alienam occupat: satisfactio autem, exigitur in actionibus, & passionibus iniuriosis, ut cum quis pro- ximum uerberat, aut conuitiis aspergit, & similia. Secunda differentia su- mitur ex parte eorum, quibus fit restitutio, & satisfactio: restitutio enim propriè fit solis hominibus; satisfactio autem non solum hominibus, sed etiam Deo, eique præcipuè fit. Quoniam licet in proximum contingat etiam peccare, ex quo aliqua ratio satisfactionis ei debeat, tamen propriè loquendo in Deum solum peccatur, ideo Propheta dicebat, Tibi soli peccaui, non enim in proximum læsio scelus esset, nisi Dei autoritate prohibi- ta esset. Tertia differentia sumitur ex diuersitate effectuum, nam per resti- tutionem solum cessatur à peccando, dum enim homo est in mora resti- tuendi, semper est in actu peccandi: per satisfactionem uerò remittitur pec- catum quantum ad poenam remissa culpa, quem effectum sortitur uirtute pas-

tionis CHRISTI. Quarta differentia est, restitutionem non esse penitentia partem, ut est satisfactio, sed præambula ad illam, quatenus per illam homo cessat à peccando, & disponitur ad penitentiam.

Multipliciter homo tenetur ad restitutionem.

De qua restitutione, ut perfecta dispositio ab homine fiat ad penitentia sacramentum aliquas regulas breuiter dabimus, ex doctoribus, qui de hac materia loquuntur, collectas, quibus in vniuersum sciatur, quotupliciter homo tenetur ad illam.

Ratione illicite acquisitionis

Primò homo tenetur ad restitutionem ratione illicitæ acquisitionis, & hæc est multiplex.

Primò, acquisitio est illicita, quia est contra domini voluntatem cum iniuria, vel occultè, ut in furto, vel manifestè, ut in rapina.

Secundò, acquisitio est illicita, quia est contra liberam domini voluntatem & est quando fit per quandam vim compulsuam, & hoc, vel per metum cadentem in constantem Virum, vel per extortionem, ut solent facere quandoque domini, extorquendo à uassallis, officiales à subditis, & Vir ab Vxore, & similes, malè tractantes eos, qui precibus suis non parent, quia & si tales donant, non tamen libere donant. Silu. uerbo Restit. 2.

Dubium.

Sed hic quæritur (quia dictum est datum timoris causa est restituendum) an datum ab aliquo delinquente illi, qui sciebat eius delictum, & posset, aut uellet eum iuste accusare, si desistit, ab illa accusatione propter pecuniam acceptam: illa pecunia sit restituenda, tanquam datum timoris causa? Respondet Nauarr. c. 17. num. 14. quòd non, per textum iuncta Glo. & Bar. in l. accusationes cap. de his quæ Vi.

Respondet.

Tertiò, acquisitio est illicita, etiam cum domini uoluntate ex illicita datione, quia est turpis datio: & hæc uel est turpis respectu recipientis tantum, scilicet quando accipit aliquid, ut faciat id, ad quod tenetur, puta datur Iudici, ut iudicet, quia ex indulgentia sententiam ad longum protrahit, aut dubitatur probabiliter ne malè iudicet, capit. statutum §. insuper de rescriptis in 6. uel datur depositario, ut depositum reddat quando tenetur, uel datur, ei, qui tenetur accusare iuste tamen, ut non accuset, aut: ut iniuste desistat à iusta accusatione. Omnes huiusmodi cum accipiant, pro his, ad quæ tenentur, malè accipiunt, & tenentur ad restitutionem cap. non sanè 14. quæstio 5. & Nauarr. capit. 17. numero 95. Ac etiam quando datur testi, ut uerum tēstetur: nisi daretur ei pro labore, interesse, expensis, aut itinere, & huiusmodi. Nauar. c. 25. numero 45. Et tunc in his casibus restituendum est ei, qui dedit. Idem iudicium faciendum est de Notario, Actuario Milite: & talibus, qui ratione sui muneris publici accipiunt plus suis stipendijs taxatis. Nauar. c. 17. num. 33. & 34.

Vel datio est illicita ratione utriusque partis; puta quia datur ad commendandum Iudicem, aut ad emendum beneficium, aut ad falsum testandum, & tunc non debet restitui ei, qui dedit, sed Ecclesiæ, vel parti læsæ, ac tenetur ad omne damnum, & interesse propter falsi testationem.

Quarto, acquisitio est illicita etiam cum libera uoluntate; & hoc ratione personæ dantis, quia accipitur ab eo, qui dare non potest.

Sed hic quæritur, quis donare non potest? Responderetur, Amens, Furiosus, Qui non est sanæ mentis, nisi habeat lucida interualla, quia illa tunc donatio tenet, Prodigus, quando datum est ei Curator, Pupillus, Filius familias, nisi esset in dignitate constitutus, aut haberet aliquod peculium, de quo posset disponere, Seruus, Religiosus, Vxor

si non

si non habet aliquid extra dotem, Is, qui non habet dominium super re donanda ut sunt fur & latro, & huiusmodi, quia nullum acquirunt Ius super re furata, Is cui prohibita est donatio ex aliqua lege, Is, qui non est soluendo creditoribus, & donando efficeretur impotens ad restituendum. puta V furarius, qui non possidet, nisi bona per usuram acquisita, & caufor, qui non potest respondere, & huiusmodi, & vniuersaliter omnis alienatio facta in fraudem creditorum, ac etiam si non fit facta in fraudem; est tamen fraus in facto, obnoxia est restitutioni l. omnes §. Lucius, ff. eodem titu. Et denique minor viginti quinque annorum, nisi post ratum habuerit. Silu. Verbo don. l. §. 3. Nauar. c. 17. nu. 105. Clericus bona Ecclesiæ, nisi fructus beneficij.

Quinto, acquisitio est illicita, quando accipitur à dante hac intentione, scilicet quia sperat aliquod seruitium, ac fauorem ab accipiente, aliter non daret, & ipse scit intentionem dantis, & seruitium non intendit facere cum possit, & seruitium est licitum: quia accipiendo, & tacendo consentit, & illud habet contra uoluntatem dantis in conscientia, quamuis non detur locus restitutioni in foro exteriori l. si repetenti. C. de condi. dat. ob cau. si autem nesciebat eius intentionem, dum accipiebat & postea sciuit, si tunc res extat, tenetur illam restituere: si non extat, sed consumpta est, tenetur tantum restituere, quantum factus est locus pletior. ff. de pet. her. l. vtrum.

Sexto acquisitio est illicita, quia fit ex errore dantis, cum excludat eius liberam uoluntatem, & datum est accipienti indebitum. Et hic error potest fieri, vel in persona, quia credidit dare Titio, & dedit Seruio: vel in fortuna, quia credidit dare pauperi, & dedit diuiti mentienti pauperem esse, quem si talem sciret; nullatenus ei daret. Scot. in 2. sen. q. 15. Caieta. 2. 2. q. 187. art. 5. vel erit error in moribus, quia credidit dare Viro bonæ uitæ & dedit hypocritæ sub specie sanctitatis, aut mendicanti sano; & forti, sub specie infirmi: se fingentis. Omnes isti, & huiusmodi restituere tenentur Nauar. c. 17. nu. 107.

Secundo principaliter, homo tenetur ad restitutionem ratione damnificationis à proposito factæ, & hoc vel in bonis, vel in fama, vel in persona. In bonis dupliciter scilicet, vel committendo, vel omittendo. Committendo tripliciter, scilicet Impediendo, Deuastando, & ob testationem falsi, aut retentionem veri, de quibus per ordinem.

Primo homo tenetur ad restitutionem, impediendo efficaciter; puta quando impeditur rusticus ab operibus suis piscator à piscatione, aucups a sua aucupatione, & huiusmodi, ac etiam impediendo cursum causarum, cum calumniis, & dilationibus, quia tenentur ad expensas & interesse; & auferendo instrumenta artificij, & cuiusque laboranti, qua ablacione scit, aut scire debebat magnum damnum domino euenturum, ex eo quòd non habet alia instrumenta, quibus operetur, etiam si esset acus, quando furor alium habere, non potest, ac denique faciendo soluere iniuste, aut fugere coniectum in carcerem ob debita; quia tenetur pro creditori. Nauar. c. 17. nu. 101. Adde secundum Scotum, nisi esset impotens non valens, soluere sine dilatione, & creditor posset expectare, & non uult sua iniquitate cum deberet ex charitate.

Præter istum casum notatum à Scoto in 4. dist. 15 omnes supradicti, & similes tenentur reficere damnum, quòd impediendo fecerunt.

Sed hic quæritur, an qui impedit aliquem à consecutione beneficij, officij, aut alterius boni, teneatur ad restitutionem, eo quòd efficaciter impediuit.

Cum Scotus, in quarto de iustitia & iure q. 6. art. 3. & Nauar. c. 17. num. 69. vsque

Secundâ Pars.

A 3 ad

7

8

9

Rationed& damnificationis à proposito

Impediendo.

17

Dubium pleturum. Responsio.

ad 74. perpenfis, quæ per alios doctores dicuntur, respondetur, Tunc impedietem teneri ad restitutionem quando impeditus habebat Ius acquisitum in illa re, a cuius affectatione impeditur, verbi gratia in beneficio per collationem, confirmationem, aut alium modum: aut erat ei de Iustitia debitum per aliquam iustam promissionem, aut electionem, aut præsentationem. Hoc idem obseruandum in alijs: puta qui habet ius acquisitum in aliquo bono per dispositionem inter viuos, aut vltimam voluntatem, aut emptionem, aut stipulationem.

Et hæc intellige, si impediens per aliquos modos Iustitiæ contrarios impediuerit, scilicet, per vim, metum, dolum, mendacium, & fraudem. Nam si vitur terminis Iustitiæ, quamuis cum odio, non tenetur ad restitutionem, quia sola intentio odiosa sine opere iniurioso & fraudulento, non est contra Iustitiam, sed contra Charitatem.

Resolutio questionis. Ex his colliguntur resolutiones ad quædam quæstia. Primo qui facit mutare testamentum, legatum, aut donationem solis blanditijs, aut precibus, & huiusmodi, siue pro se, siue pro alijs, non tenetur ad restitutionem, quamuis lethaliter peccet, si odio id facit: sed si vi, aut metu iusto testamentum, legatum, donationem & similia reuocare facit. Item si mendacijs, aut fraude, scilicet dicendo, legatarium, aut donatarium esse mortuum, aut non esse consanguineum, aut esse spurium, & similia, per quæ legatum, aut donatio reuocaretur non est, quin tenetur ad restitutionem.

Secundo, qui impedimento est alicui, ne assequatur beneficium, officium, aut aliud bonum, suadendo electori, ne eligat, aut præsentatori, ne præsentet, aut collatori ne conferat, dum erant in via, scilicet antequam isti elegerint, aut præsentauerint: non tenetur ad restitutionem; quia vbi non est aliquod Ius in re, aut debitum legale à quo, qui spoliatur, iam sibi aliquid ablatum dicat non est locus restitutioni, quamuis adsit aliquod debitum morale per eius virtutem, idoneitatem, & huiusmodi. Sed si præsentator præsentauerit, & elector elegerit, & impediens mutauerit electoris, aut præsentatoris voluntatem, vt alteri detur, etiam digniori, tunc impediens tenetur reficere damnum, quia tunc illud erat ei de Iustitia debitum, in quo acquiserat aliquod ius, licet imperfectum, per quod illi conueniebatur: hæc quantum ad primos duos: quantum ad Collatorem, si collator elegerit conferre beneficium indigno, prætermisso digno, non ei tenetur collator pro damno aliquo, quamuis pro merito illi conferre debuerat, sed tenetur Ecclesiæ; & populo, quibus damnum intulit pro mala electione, quibus de idoneis ministris pro ratione stipendorum, quæ ipsis, persolunt, prouideret tenetur. At vero qui alterum à consecratione beneficij per iniuriam impediuit puta Collocator proposuerat, & in animo firmatum habebat beneficium conferre Titio, & alter impediendo mutauit eius voluntatem, vt daret indigno: impediens tenetur Titio pro omni damno, & hoc intelligo, si fecit dolo, fraude, vi, metu, aut mentiendo illum esse ignarum, aut malæ vitæ & huiusmodi, per quæ mutauit collatoris voluntatem, etiam si pro æquè digno, aut digniori procurasset, quia fecit contra Iustitiæ terminos, & nullo iure suo vsus est, alienum violando, & iniuriam illi irrogando. pro his si plus desideras, vide Nauarrum loco supra citato, & Sotum de iustitia & Iure li. 4. q. 6. articulo. 3.

Tertio, quando beneficia, & officia dantur per concursum dignioribus, per statutum, quod necessarium debent dari, & conferri candidatis, tempore statuto concurrentibus, si satis sunt digni, & qualificati, & aliquis impediens ne daretur dignioribus legitimè concurrentibus, tenetur ad restitutionem.

tutionem. Nauar. quo supra. Sed nota secundum D. T. restitutionem in his casibus non esse faciendam secundum æqualitatem damni illati, sed secundum æquitate[m], ad iudicium boni viri, & hæc intellige si beneficium erat firmatum iam, ¶ enim parum distat, nihil distare viderur. Sed si beneficium erat datum iam, in hoc casu non dicitur impedire, sed auferre, & ideo tenetur ad totum damnum, secundum tamen suam facultatem.

Quarto, qui odio facit, vt herus dimittat seruum, qui postea non inuenit salarium, aut non tantum. si hoc fecit, vt dimitteretur ante terminum temporis conuenienti, tenetur de damno, quia fit contra legem Iustitiæ, alias non teneretur.

Quinto, qui aquæ ductum, seu aquæ venam discurrens per fundum suum ad puteum vicini, rumpit, vt sibi proficit; puta quia vult ducere muri fundamentum, aut vti illa aqua ad suum beneficium, non tenetur ad restitutionem, etiam si hoc odio faceret, quia & si tunc contra Charitatem facit, non tamen contra Iustitiæ: si autem illud facit, non vt sibiimet proficit, sed vt obfit vicino, est illi iniurius, quia non facit iure proprio, sed contra Iustitiam, & ex consequenti tenetur pro damno illato. l. 2. ff. de aqua plu. arden. §. idem.

Sexto, qui aliqua fraude, aut vi impedit, ne pauper petat eleemosynam ab eo, qui paratus erat illi dare, tenetur de damno: nam licet donans gratis donet, tamen ille Ius petendi habet. Sotus quo supra.

Secundo, aliquis tenetur ad restitutionem vt diximus, ratione damnificationis à proposito, & hoc deuastando; puta fructus agrorum, semina, columbaria, & huiusmodi. Quantum ad semina sata, si conculcantur à casu, sunt reficienda pro vt erant in potentia: & in periculo, plus, vel minus arbitrio boni viri: si vero per iniuriam, æctius æstimanda sunt.

Quantum ad columbaria, qui capiunt columbas à columbarijs, vel cum rete infra certum spatium à lege præfixum, quia infra illud habentur, vt domesticæ; tenetur de omni damno: si autem extra illud capit eas, non tenetur.

Et è contra, dominus columbarij tenetur de damno illato vicinis à columbis circa semina, fructus, & similia: quando est notabile, vnde bonum esset illis temporibus, eos pascere, quando autem sit sine culpa non tenetur. Sil. Ver. Res. 3. §.

Quæritur, si aliquis deuastauit rem alienam, vt saluaret suam, puta Marcellus habebat arborē in prædio Iuo, quæ pendebat super domū Petri, & illa lædebat, vnde Petrus illa incidit, & tenetur de omni damno: Rūdes: si hoc facit autoritate Iudicis, aut propria, puia tñ denuntiatione, vt illam dñs incideret, & non curauit, nō tenetur: secus autem si nihil horum fecit. Verum aduerte, qd si taliter incidēs ita arborē truncauit, qd ligna inutilia remanserunt ad id, quo vti erāt acta, tenetur illud dānū reficere, quia poterat vtiliter incidere. Sil. verb. Rest. 2. nota. 7.

Tertio ob testationem falsi, aut retentionem veri, quando. l. tenetur testificari, puta, iustus, vt testificetur in fauorem alicuius extremum damnum iniuste patientis, non vult dicere verum, excusando se, vel abscondendo se, vel fugiendo. Dixi (iustus) quia si non est iustus, non tenetur ad restitutionem licet peccet cōtra Charitatem sciens, & potens, & nolēs testificari. Adde nisi timor alicuius periculi, ¶ propter id incurrisset, eū excusaret, et si esset iustus. Nauar. c. 25. nu. 41. & 44. ¶ Damnicatio, quæ fit omittēdo, est per aliquam obligationis speciem, & hæc obligatio, vel erit naturalis tantum, vt in simplici promissione, in qua tria cōcurrere dēnt, vt obliget ad restitutionem, scilicet promissio sit alicuius rei notabilis, & promissum sit licitum, illicita. n. per nihil debemus complere, etiam si adest iuramentum: tertio, qd h abuerit animum se obligandi: vnde qui solis uerbis taliter promisit & non obseruat promissum, tenetur de damno illato rōne promissi;

Nota.

II

Dubium.

I2

Responso. Obtestatio nem falsi. Per omf. sionem.

Et promissio obligat, & tria requiruntur.

nec obstat q̄ non possit conuinci, & condemnari, quia in foro conscientia sufficit sola intentio. Vel obligatio erit ciuili, vt in contractibus, & in hoc tenetur etiam ad interesse, de quo statim.

14
Ratione in
teresse.
Interesse
quid est.

Tertio principaliter, aliquis obligatur ad restitutionem ratione interesse: pro cuius rei intelligentia, est hic valde notandum quid est interesse, & quotuplex, quantum attinet ad munus nostrum.

Interesse proprie est æstimatio alicuius damni illati, aut utilitatis non habitæ propter alicuius factum iniustum, quod fieri non debuit, vel propter omissionem iniustam, quæ omitti non debuit.

Per hoc quod dico (damni illati propter factum iniustum) intelligo interesse damni emergentis.

Per hoc quod dico (utilitatis non habitæ propter omissionem iniustam) intelligo interesse lucri cessantis, vt clarius inferius intelligetur. Cuius species sunt plures, & ideo eius materia est profunda: sed nos de ipso dicemus quantum spectat ad confessarios in casibus quotidianis; quo vero ad casus arduos consulant peritos, quia hic non intendimus omnia tangere.

Interesse
triplex.
Interesse
commune.
Interesse
singulare.

Interesse est triplex, scilicet commune, singulare, & conuentum.

Interesse commune est precium rei, de qua agitur, vt si vendis mihi domum centum aureis, soluo centum, & tu non tradis mihi domum conuenio te ad meum interesse, & hoc petitur communiter in contractibus.

Interesse singulare est illud, in quo mora simpliciter commissa, aliquis non fuisset passus tale. Vel æstimatio quædam, secundum quam, facta relatione rei ad dominum, plus ualeat sibi illa res, quam alteri, cuius non interest. Et hoc dupliciter accidit: vel ratione commodi, vel ratione affectus. Ratione commodi pono exemplum: emi à te quoddam prædium uiginti, quod erat inter prædia mea, & soluisti tibi, & tu non tradidisti illud, unde ex eo, quod non potui claudere, facta semina mihi conculcata fuere, teneris de damno mihi facto. Vel accidit ratione affectionis, non tñ cuiuscunq; l. prædia rerum, ff. ad legem falcidiam, ibi dñs res debet æstimari communi æstimatione, & non affectione; sed dñs esse talis affectio, quia aliquo damno proprie afficiatur, secundum quam affectionem datur actio: exempli gratia, amisti mihi librum, in quo studii logo tempore, & totum apostillauisti, in quo feci memoriam localem, pp quod ille ualebat mihi tanto plus; unde ultra cõe precium teneris ad tm plus, quantum iuuabat mihi illa commoditas; & sic auget condemnationem etiam in foro exteriori, non tñ in conscientia. Naua. c. 23. nu. 83.

Interesse conuentum, seu conuentionale, est pretium conuentum, seu interesse conuentionaliter declaratum, vel certa quantitas promissa loco eius, qd̄ in futurum interesse posset: vt in exemplo, si non tradideris mihi æquum tali die, tenearis p interesse dare decem, vel simile: quia respectu petitionis, illa æstimatio interesse, seu utilitatis non habitæ est illud, qd̄ apponit in actu q̄si, in pena, ut certa quantitas determinata pp difficultatē probandi quantitatē pretij interesse, ad euitandas lites, q̄ pena succedit loco interesse, iō dñs pretij conuentum. In quo aut casu licet conuenire a principio de interesse futuro & incerto, inferius i materia de usura dicef.

15
Interesse
damni emer
gentis in
re. p̄ficium.

Recipit aliam diuisionem interesse, ut tetigimus scilicet: quoddam est damni emergentis, & quoddam lucri cessantis. Et damni emergentis, est quoq; duplex scilicet, quoddam est intrinsecum, & quoddam extrinsecum. Interesse intrinsecum est, illud, quod est in ipsa re, uel circa ipsam rem. In ipsa re est, considerata malicia, & bonitate rei: exemplū, qui tradit sciēter rem uitiosam pro bona, tenetur ad interesse, quia illa uitiositas merito pot̄ dici interesse intrinsecum, quia est uitium impediēs id, ad quod natura illā rē ordinauit, unde q̄ uendit equū, bouē, &

huius-

huiusmodi cum aliquo defectu, aut uitio notabili occulto, & non manifestat tale uitium sed pro bono, & perfecto uendit illum, tenetur rescindere damnū, & tantum pretij restituere, quantum minus uenderetur cum illo uitio manifeste. Dixi (uitio occulto) quia si uitium est de se manifestum, non tenetur illud dicere, sed emptor si decipitur, sibi imputet. Aliud exemplum diuersum, Vendidisti Marcello Vinum, Oleum, uel Triticum uiginti, & soluit tibi pretium, & nō tradidisti ei, nunc autem ualeat triginta, unde si dedisses ea, tanti uendidisset, quia ad hunc finē emerat, uel emit pro familia sua, & quia non tradidisti tempore debito, oportuit enim emere triginta, ut eius familiæ prouideret, teneris ad interesse, quod passus est. Idem dicendum est de interesse circa rem, id est quod prouenit ex ipsa re, ut est partus rei, quam uendidisti ut fecunda, & fructifera, quæ non est talis, & ut sunt fructus agrorum, & similia.

Interesse extrinsecum est illud, quod est extra rem, id est quando prouenit, nō ex ipsa re, sed propter ipsam rem: exemplum, Marcellus uendit Petro triticū, uel bladum, & quia non tradidit tempore debito, familia Petri fame periit, ita etiam, quia non dedit bladum tempore conuento, eius animalia mortua sunt. Quod interesse in conscientia non debetur, quando ex sola omissione prouenit, uidelicet quia non potuit: sed quando cum omissione uenit commissio, id est quia dolo ex falsa promissione Marcelli, Petrus credens ei, deceptus est, unde aliter non se prouidens, tale, uel simile damnum passus est: tunc Marcellus, in conscientia tenetur de oī damno, nō solum de intrinseco, ut dictum est, sed de extrinseco, qd̄ dolo, & culpa sua Petrus passus est. ff. de actu. em. l. Iulianus, & de iniuri. l. si culpa.

Interesse
extrinse-
cum.

Aliud exemplum, qui corrupit seruum, ut fugeret, non solum tenetur de seruo, q̄ ad interesse intrinsecum, sed etiam de eo, quod seruus surripiendo a sportauit fugiens, quod est interesse extrinsecum, quia dolo fecit, ut fugeret.

Interesse lucri cessantis est cessatio alicuius utilitatis, quæ impeditur certæ personæ, de sua negotiatione licita, quia non utitur re sua, quam ad illam negotiationem destinauerat. Et hæc cessatio uel accidit à principio, uel post moram.

16
Interesse
lucri ces
santis quod
est.

Per hoc q̄ dñs (cessatio) differt ab interesse damni emergentis, qd̄ proprie patitur hō in bonis suis, ex eo q̄ non utitur re sua: hic aut nihil patitur in bonis, sed tantum impeditur à lucro, quod fecisset, si rē suam negotiatus fuisset. Dixi (certæ personæ) non. n. omnis persona pot̄ hanc utilitatē de sua pecunia petere, sed illa quæ uersatur circa negotiationes, quæ scit, & uult negotiari. Dixi (negotiatione licita) quia si etiam destinasset suam pecuniam, sed negotijs illicitis, non posset querere lucrū cessans. Dixi (destinauerat) quia si negotiator ultra pecuniam negotijs suppositam, habet et aliam pecuniam seruata ad alios fines, puta ad fortuitas necessitates, & non uellet eā negotiationi committere, si postea illā mutualisset, nō posset petere p illa interesse lucri cessantis, eo q̄ nō esset negotijs exposita.

Nota super illa uerba (re sua) q̄ per rem suam intelligitur res, quæ distrahitur, ut pecunia, uel cõsumitur, ut uinum, oleum, triticū, & similia: in alijs uero rebus non cadit interesse lucri cessantis: de hac materia latius in tractatu de usura.

Quādo ho
mo tene
tur ad re
stitutionē
ratione ma
teresse.

Ex his diffinitionibus colligi potest, quando aliquis tenetur restituere in conscientia, non solum sortem principalem, sed etiam interesse damni emergentis, uel lucri cessantis, ita q̄ qui furatur aliquam quantitatem pecuniæ, non solū tenetur illam quantitatem restituere, sed etiam interesse, quod passus est dominus pecuniæ: scilicet si non potuit respondere creditori suo, & passus est multas expensas, aut uendidit merces suas ante tempus destinatum uiliori pretio, ut responderet alteri: aut passus est aliquod damnū in bonis, quibus prouidere non potuit propter amissionem pecuniæ: aut si erat mercator, aut homo uiuens

vinens de industrijs cum illa pecunia, à quibus industrijs est impeditus, non habendo aliam pecuniam, quam illam, quam amisit: non tamen tenetur restituere lucrum, quod fur fecisset de illa pecunia, vt ait Nauar. c. 17. num. 25.

Idem dicendum de illo, qui tenetur creditori suo certam pecuniæ quantitatem soluere, & veniente tempore solutionis, potens soluere non vult malitiosè differendo tempus: maximè si citatus in Iudicio multas proposuit calumnias, vt dilationem daret: quia vltra damnum interesse, tenetur ad expensas.

Idem dicendum de illo, qui vendidit agrum, equum, bouem, aut aliam rem fructiferam, & non tradidit eam emptori tempore suo, ex quo propter moram, emptor rei impeditus est ab usu illius rei, & perceptione fructus, seu utilitatis. Aut si vendidit rem vitiosam vitio occulto pro bona, unde emptor postea non potuit uti re illa, vt apparebat, uel finxit esse.

Idem dicendum de illo, qui furatus est æquum, aut mulum locari solitos, de quibus dominus lucratus fuisset: non solum tenetur restituere equum, aut mulum, sed etiam quantum lucratus fuisset illis, tempore quo res furatas tenuit deductis tamen expensis debitis, & deduci solitis. ait Maior in 4. dist. 15. q. 27.

Et demique considerandum est, quod in omnibus casibus, in quibus aliquis creditor mutuans res suas, potest tuta conscientia exigere interesse pro re mutuata, quando mutuarius est in mora: tenetur etiam ad interesse omnis debitor potens, & debens restituere rem alienam, quando est in mora. Dixi (potens, & debens) quia dum non potest, nec debet, excusatur: dum enim durat impotentia excusans, sicut de nouo non peccat, quia non dicitur esse in mora, ita durante illa, credo non currere interesse. Quando autem hoc accidit, vide cap. sequenti, ibi (Quantum ad quartum quando debet fieri restitutio) Et si queris scire, qui, & quot sunt casus, in quibus mutuans potest tuta conscientia exigere interesse, vide inferius cap. de vsura. ibi (Quartum requisitum est.)

17
Ratione ludi.
Quarto principaliter, aliquis obligatur ad restitutionem ratione ludi. Quauis enim ludus genere suo sit licitus, ita vt sine lethali culpa exerceri possit, ludotax illorum excepto, præterquam etiam à clericis & vbi leges prohibent, si sunt in viridi obseruantia, & non consuetudine abrogata: tamen sicut multis bonis circumstantijs potest honestari ita pluribus etiam vitari, ut non solum ludens peccet mortaliter, sed si Iustitiæ Iura violet, teneatur etiam ad restitutionem: quod accidere potest in quatuor casibus, prout ait D. Th. 2. 2. q. 3. 2. art. 2. Primo quando commisit fraudem ludendo cum falsis taxillis, aut cartis decipiendo, & huiusmodi. Secundo quando finxit se inscium ludi, in his, qui non tantum sorte, sed ingenio, vt sunt aliqui ludi alearum, & præsertim ludus scacchorum, & similibus, & traxit alium longe impetiosem ad ludendum. Tertio, quando lucratur ei, quem traxit ad ludendum: sed nota secundum Sorum in 4. de Iust. & iure. q. 5. art. 2. & Nauar. c. 19. nu. 13. quod non omnis tractio, & simplex coactio sufficit: sed illa, quæ faceret actum simpliciter, inuoluntarium: vt accidit quando per aliquem metum iustum, & reuerentialem coguntur vassalli à dominis suis, alias non lusuri: ac etiam quando à colludentibus improbis precibus & verbis ita instigatur, vt nisi luderet pudore afficeretur tanquam vilis, & abiectus, cum tenetur ab omnibus vir probus & vrbanus. Quarto quando lucratur his, qui alienare non possunt, vt filijs familias non emancipatis, pupillis, furiosis, ebrijs, & mente captis & omnibus aliquo impedimento laborantibus propter quod rebus suis prouidere non possunt & inde dati sunt ei curatores. Sed quantum ad filios familias hæc intelligenda credo, quando ludus esset alicuius quantitatis notabilis: nam de scho-

de scholaribus studio vacantibus non ambigendum est patres dispensare super modica quantitate secundum conditionem sui status, cum sciant filios iuuenesse, & vix posse sine illis dispendijs viuere.

Quinto, aliquis tenetur ad restitutionem ratione damnificationis non à proposito, sed tamen ex culpa sua, & hoc vel per se, vt exempli gratia: si quis aperuerit cisternam, quæ erat in uia publica, ob quod damnificatus est dominus cisternæ, quia transeuntes auferunt aquam, tenetur non solum de illa aqua, quam abstulit sed de omni damno, quod passus est dominus cisternæ culpa sua: itè qui ingrediens vineam racemum vitiæ accipit, vnde parauit viam socijs idem faciendi, tenetur de omni damno ab illis culpa sua illato, secus autem si ipse non fuit causa, ut alij ingrederentur, sed vnusquisque per se ipsum intravit: Idem dicendum de venatoribus, qui canibus, equis, vel proprijs pedibus vinea, aut segetes calpestrantes, notabile damnum inferunt. Vel damnum inferitur per alios, vt per seruos, & huiusmodi, quia idem est. Aut quando Canis mordax, aut Bos cornupeta, & similia, quæ communiter nocent, tenentur in publico sine cautela, & inde secutum est damnum tertiæ personæ: secus si absque culpa sua acciderit, scilicet quia fuerant animalia prouocata, & ideo damnum intulerunt. Vel tenetur ad restitutionem, quia non seruauit depositum, vt debuit, sed culpa sua periit, de quo statim.

Sexto, aliquis tenetur ad restitutionem ratione Depositum: pro qua re est notandum, quando depositarius tenetur ad restitutionem, & quando non, si res depositata perierit, aut deterioretur.

Primo regulariter, omnis depositarius quomodocunque depositum teneat, si depositum perit dolo suo, vel lata culpa, tenetur ad restitutionem vt in cap. bona fides. l. 1. ff. de depo. non tamen omnis tenetur de leui, nisi qui sequuntur.

Secundo, si depositarius mercedem accipit pro custodiendo deposito, tenetur non solum de lata culpa, sed etiam de leui, non autem de leuissima: vt in dicto cap. s. si quis seruam, & glo. ibi.

Item si conuenit vt teneatur de leui, dicta. l. 1. §. si conueniat. Et si conueniret ut non teneatur oino de culpa, conuentio non tenet, quia est contra bonos mores.

Tertio si depositarius se obtulit custodire depositum propter quod diligentior postpositus est, tenetur non solum de culpa leui, sed etiam de leuissima. Idem dicendum, si in gratiam depositarij factum est depositum: aut conuenit, ut teneatur de leuissima.

Quarto, si depositarius est in mora restituendi post datum decretam, ut restituat, tenetur etiam de casu fortuito: & si ante moram casus fortuitus acciderit culpa sua: verbi gratia. domus incensa est culpa domini, in qua inuentum est depositum, & periit, & similia: ac etiam quando deducitur in pastum, vt teneatur de casu fortuito, præter autem istos tres casus, nunquam depositarius tenebitur de casu fortuito.

Queritur hic, an si depositarius vitur deposito, teneatur de vsu? Dicitur, quod sic, ac si esset fur, ait D. Th. maximè si eum monuit depositans, ne vteretur: non autem si permisit, aut depositarius bona fide hoc fecit, putans dominum permitturum, potest tamen sine scrupulo uti eo, si consistit in pondere, numero, & mensura: vt pecunia, triticum, oleum, uinum & similia: dummodo quod redditur sit eiusdem perfectionis, ut erat res depositata, nec tenetur de lucro, quod fecisset, ea utendo: sed de interesse, si non restitisset tempore, quo deberet: secus autem si res depositata obsignetur, aut claudatur, quia signum est, dominum prohibuisse vsuam.

Queri-

18
Ratione
damnificati-
onis non
à proposi-
to.

19
Ratione de
positi non
seruati.

20
Dubium.

Dubium. Queritur secundo si depositarius mortuus fuerit, & hæres depositum distra-
xerit, an teneatur? Dicitur, quod si dolose fecit, tenetur: si autem bona fide
ignorauit rem illam esse depositam, non tenetur, nisi quantum ad eum de re
peruenit: de hac materia vide Silu. Verbo Depositum per totum, & Nauar.
cap. 17. num. 171.

21
Ratione rei
inuenio.
Septimo, aliquis tenetur ad restitutionem ratione rei inuentæ: pro cuius ma-
terix declaratione, multa sunt aduertenda, quæ breuiter tangemus; & primo.
Si res inuenta nunquam fuit in alicuius dominio, ut sunt lapilli, & petra pretio-
sa, quos litus maris producit, aues, pisces, feræ siluestres, & huiusmodi, sunt
prius occupantis siue inueniantur in loco communi, siue alieno iuxta illud Ge-
nes. dominamini piscibus maris, volucribus cæli, bestiis terræ: nisi huiusmodi fue-
rint inuentæ in laqueo alieno, vel rete, quia tunc sunt eius, qui laqueum, vel rete
parauit, & maxime ubi est consuetudo, vel nisi fuerint ab aliquo vulneratæ, ita,
vt possint capi, & persecutæ, quia tunc sunt eius, qui vulnerauit, si non habeatur
pro derelictis, hoc est quando vulnerans desijt querere: vt accidit venatoribus:
signum autem huius est, quando quis amittens illud, illud non querit nec per se
nec per alios, sed tacet, & non curat. Vel nisi fuerint factæ domesticæ, vt sunt
columbæ in colubarijs, de quibus supra diximus, Cerui, Cuniculi, Apes in alueo,
& huiusmodi donec eunt, & redeunt ad locum possidentis, dum autem amplius
non redeunt, sunt occupantis, quia tunc sunt factæ ex toto siluestres. Si autem
sunt naturaliter domesticæ, vt gallinæ, oves, capræ, & huiusmodi, vbicunque
inueniantur, etiam si casu territæ perierint, semper sunt domini, & capiens te-
netur restituere vna cum fructibus de iustit. §. gallinarum.

Si res inuenta fuit aliquando in potestate alicuius: uel fuit ab antiquo, vt the-
saurus, Dico, si thesaurus, id est pecunia, seu alia res mobilis abscondita est sub
terra, vel alibi de cuius occultatione nõ extat memoria, & dominus ignoratur,
inuenitur in loco proprio, totum est inuētoris secundum D. T. & alios doctores.

Idem dicendum, si inuenitur in loco, ubi nemo aliquod dominium habet.

Si inuenitur in loco communitatis, vt in silua, aut in parco, vt dicitur, & simili-
bus, quæ proprie à communitate possidentur, aut in loco principis, vt est feudus,
aut territorium, quæ proprie seruantur pro principe; aut in Ecclesia: debet dari
dimidium communitati, aut principi, aut prælato Ecclesiæ.

Si inuenitur in aliquo loco, quem tenet in pignus, vel conducto, uel hypoteca
to, aut in emphyteusim. tenetur dare inueniens medietatem domino habenti di-
rectum dominium super tali loco, & si inuenitur à proprio domino habente di-
rectum dominium, tenetur dare medietatem, illi, qui habet utile dominium, Ille
dicitur habere directum dominium, qui habet proprietatem super re: Dominiũ
utile tantum dicitur habere, qui sine proprietate, habet, Ius super fructibus, siue
ad tempus, siue ad uitam, siue in perpetuum.

Si inuenitur super fundo dotali, potest uti illo ad uitam, & in casu restitutio-
nis dotis, tenetur una cum dote illud restituere, secundum Bartolum in l. si is. §.
si. ff. de acqui. r. e. de. Sed Nauar. cap. 17. num. 172. ait maritum teneri medietate-
tem Vxori dare.

Si uerò inuenitur in loco alieno alicuius priuatæ personæ, & hoc à casu, tene-
tur dare medietatem domino loci. Ita præcipiunt iura ciuilia antiquissima. ut
argui potest ex illo euangelico Matthæi 13. qui, inuento thesauro in agro alie-
no, ut totus sibi cederet, abscondit, & abiit, & vendidit omnia, quæ habebat, &
emit illum, & hoc fecerunt iura ad conseruandam pacem; nam secundum æqui-
tatem iuris naturæ, cocus esset inuenientis, ait Silu. Verbo Inuentum, & Sotus de
iust.

Iust. & Iure lib. 4. c. 7. ar. 3. Si autem inuito domino, aut cum licentia domini ne-
cessitatis tamen ad hunc finem, & effectum licentiam, quæretur, cocus erit domi-
ni: si uerò cum licentia domini scientis thesaurum quærere, fiat secundum quod
pascuntur.

Dubium tamen est, si quis emerit domum cum thesauro, domino hoc igno-
rante: an teneatur illum domino vendenti, dare? Respondetur, si illum inue-
nerit in suffossa, aut simili: erit ementis, etiam si eandem ob causam emerit,
iuxta parabolam Christi laudantis prudentiam illius hominis euangelici de the-
sauro inuento in agro, ut dictum est: si autem emens inuenit illum in muro do-
mus, seu in aliqua fenestra, ubi antiquus possessor posuerat, & per obliuionem re-
liquerit, tunc debetur vendenti, aut eius hæredibus.

Consuetudo, quæ viget in hoc regno, scilicet, vbicunque inueniatur thesaurus
sit principis, in conscientia non obligat, quia non est per modum legis introdu-
cta: sic habet Siluester Verbo inuentum. §. 13. & Sotus in 4. de Iust. & Iure
q. 3. artic. 3.

Si res inuenta fuit in potestate alicuius de propinquo: siue sit pecunia disper-
sa in campo, vel alibi recentèr perdita, siue alia quæcunque res mobilis: secun-
dum vniuersitatem theologorum, & summistarum, debet restitui domino, aut
eius hæredibus: iuxta illud Augustini, si quid inuenisti, & non restituisi rapui-
sti. Et si dominus non inuenitur, facta prius diligenti inquisitione de in-

uentione domini, publico præconio, aut alia via, debet dari paupe-
ribus Christi, qui cedunt loco domini, aliàs furci reus habe-
bitur. Verum si res est magni momenti, consulit Sotus,
& bene, ut penes prælatum publicè deponatur, aut
de eius licentia distribuatur, & si inuentor
est pauper, & indiget, potest de licen-
tia prælati, aut confessoris to-
tum aut partem, prout
necessitas egerit,
sibi retinere.

Dubium.
Responsio.

Matt. 13.

Directum
util
dominium
quis habe-
re dicitur.

S V M M A R I V M E A R V M R E R V M,

Quæ continentur in hoc quinto capitulo.

- 1 **H** I C obstanditur, teneri ad restitutionem pro damno dato non solum principalem in facto, verum etiam, quemlibet alium quomodolibet participantem efficaciter tamen; quod accidere potest nouem modis, de quibus per ordinem.
- 2 Qui præcipit, ut fiat aliquod damnum, tenetur pro eo, plusquam operans: nisi reuocasset mandatum, ante quam fieret.
- 3 Hic declaratur, quando ex iussione alicuius mali, iubens tenetur, ad quid quid mali, occasione illius præcepti aduenerit.
- 4 Qui Consilium præstat, pro aliquo malo, & damno faciendo, tenetur ad omne damnum, quod suo consilio euenerit: ubi declaratur quedam dubium, scilicet dans consilium, ut fiat aliquod damnum paruum, ut evitetur maior, teneatur ne pro illo?
- 5 Consentiens, ut fiat quodcumque malum, aut damnum, potens, & debens impedire, & non impedit, tenetur ipse pro malefactore. ubi declaratur dubium, scilicet qui tenentur dare vota, suffragia, balloctas, & similia, sequentes sententiam maioris partis dantium vota iniqua, & iniusta, tenentur ne ad damna inde secuta.
- 6 Laudans opera alicuius improbi, taliter, quod talis applausus occasione, ad male operandum mouebitur, ad quid tenetur? Et qui aliquod facinus approbat, etiam si non sit iussu, vel consilio suo factum; quando pro illo tenetur.
- 7 Qui fures, malefactores, vel similes, recipit in domum suam, hospitatur, & occultat, quando tenetur pro damno, quod illi faciunt.
- 8 Qui defendit, similes personas, aut eis fauet; propter quod magis audacter mala committunt; tenetur sicut principalis in facto. Tenentur etiam ad hoc aduocati, procuratores, & defensores, qui ita efficaciter talium personarum causas defendunt; quod impediunt restitutionem fieri, sicut a coope riendo, ne iustitia exequatur.
- 9 Declaratur, quot modis homo participare potest in cooperando in aliquo facto malo: & qui taliter participando, tenebitur, ut principalis, & qui non. Et in restituendo damnum datum, quo ordine procedendum, quo ad satisfaciendum domino, & quo ad inuicem, si aliquis eorum totum domino soluerit: ubi aliqua dubia resoluuntur.
- 10 Qui dum videt aliquod malum operari, aut præuidet aliquod futurum damnum, & potest, immo deberet, loquendo impedire ne fiat, aut providere in facto, & tacet, ad quid tenetur suo silentio?
- 11 Qui ex officio tenetur damnum impedire, rumorem sedare, scandalum euertare, & simile, quod præuidet; & sua negligentia, aut malitia, providere non curat, potens sine suo damno, & periculo; tenetur pro omni damno, quod inde sequitur.
- 12 Qui non manifestat furta, & alia damna facta, dum legitime super his interrogatur, ad quid tenetur? ubi resoluitur dubium, scilicet: Episcopus dum Excommunicationem fulminat, ut tale, vel tale reueletur, quis illa reuelare tenetur.
- 13 Qui negotiando bona alterius, aliquem defraudauerit, si non potest de bonis sui principalis satisfacere, tenetur de proprijs.
- 14 Qui debitor non est soluendo, si remissionem debiti impetrauerit, creditorem precibus inclinando, & non vi, aut metu, liber efficitur a restitutione.
- 15 Mercatores, campsores, & similes, qui dum sunt falliti cum creditoribus de debitis se accommodant, eis aliquod remittentibus: venientes postea ad meliorem fortunam tenentur reliquum soluere.
- 16 Tenens rem alterius, non potest restituere pretium eius inuito domino, si extat, & dominus vult eam, & non pretium.
- 17 Male acquisita tam contra voluntatem domini, quam etiam cum voluntate, debent restitui his, quibus ablata sunt, etiam si non essent proprij domini, quando tamen de illis proprijs dominis rationem reddere tenentur.
- 18 Acquisita per questus, non est necesse restituere, nisi fraus interuenerit.
- 19 Male acquisita, vel possessa, si dominus eorum non inuenitur, facta diligenti inquisitione, sunt pauperibus eroganda.
- 20 Tempus restituendi alienum, est statim, cum potest; unde qui potest restituere, & procrastinat semper in peccato mortali esse, dicitur. & quoties de re aliena cogitat, & non proponit restituere, toties de nouo peccat.
- 21 Discutitur casus, quando homo non tenetur ad restitutionem: ubi declaratur, quando dicitur, necessitas extrema.
- 22 Narrantur alij casus, quando debitor potest restitutionem differre sine nouo peccato: ubi declaratur dubium contra quem restituere potest, & non vult statim, sed differre.
- 23 Qui potest restituere, statim, & retardat usque ad finem vitæ, maximo periculo se exponit, pro anima: ubi declarantur quedam dubia, circa hæc.
- 24 Tractatur de modo, & ordine tenendo in restitutione facienda; quando bona non sufficiunt pro omnibus creditoribus.
- 25 Declaratur, in quo loco restitutio est debita, tam pro licitis contractibus, quam pro maleficijs.

CAPVT QVINTVM

DE RESTITVTIONE

IN PARTICULARI.

DICTVM est de restitutione in communi, & eius substantia: nunc de eius circumstantijs differere decet, de quibus sex capita ponentur, scilicet:

Quis restituere tenetur. Quid restituendum sit.

Cui fieri debeat. Quando sit facienda. Quomodo fieri debeat.

Vbi homo illam facere tenetur, de quibus dicemus per ordinem.

Quantum ad primum, scilicet. Quis restituere tenetur. Est sciendum, quod nō

¹
Quis restituere debet.

solum tenetur ad restitutionem principalis in facto, id est ille, qui fecit damnum; sed etiam omnes, qui quomodolibet efficaciter participauerunt, iuxta illud Pauli ad Romanos. i. Non solum, qui faciunt, sed qui consentiunt facientibus. Dixi (efficaciter) quia non omnis participatio inducit talem obligationem, sed illa, sine qua non esset secutum damnum (in quo autem sensu intelligi debet, suo loco dicitur) quod fieri potest nouem modis, de quibus dicuntur isti duo versus.

Iussio, Consilium, Consensus, Palpo, Recursus.

Participans, Mutus, Non obstans, Non manifestans.

²
Iubens.

Iussio, Qui iubet, tenetur in solidum immo principaliter, etiam si nihil utilitatis inde percipiat: quod intellige, si iussione sua secutum est damnum efficaciter, nam si alter esset paratus rem facere, & in præcinctu operis esset, ut non posset impediri, tunc qui diceret, abi ergo & fac, non per hoc esset causa efficax ad restitutionem obligans, nec si antequam effectus secutus esset, iubens, mandatum reuocaret, quo non obstante mandatarius effectum compleret & multo minus teneretur, si effectus nullo pacto sequeretur.

³
Nota.

Sed nota quod iubens non solum tenetur pro damno subsecuto iussione sua per se, & propria intentione, sed etiam ad illud, quod per accidens immediatè tamē ex illicita iussione sua subsecutum est. Exemplum, qui mandauit, seruo, ut vulneraret Ioannem, & ille ex errore vulnerauit Franciscum, tenetur mandans de damno secuto. Dixi (immediatè) nam si aliunde damnum sequitur, quàmuis illius occasione, ut in exemplo dato, si ex vulneratione Francisci alius inculpatus est, tunc iubens, qui fuit autor mali non tenetur iniuste patienti, damnum rescire: neque vulneratus, sed is qui eum iniuste accusauit, aut Prætor seu Index, qui sine sufficienti indicio eum persecutus est. Dixi etiam (ex illicita iussione) quia iubens aliquod licitum, ex quo præter intentionem sequitur aliquod damnum, non tenetur.

⁴
Consulēs.

Consilium, Qui consulit efficaciter, tenetur similiter in solidum, si inde secutum est damnum, & non aliter, & si reuocauit consilium, & hoc non obstante, ille secutus est effectum, non tenetur. Hic aduocati, qui patrocinantur scienter, & voluntarie causæ iniustæ, tenentur, de omni damno parti læsæ. Dixi (scienter) quia si causa est dubia, & ex vtraque parte probabilis, tutus est in conscientia: debet tamen mouere partem de ambiguitate causæ: & si postea in processu litis manifestaretur,

staretur, in causa esse iniustitiam, debet desistere à patrocinio, etiam si cognosceret iudicem sibi in fauorem sententiam daturum, ob aliquem errorem extrinsecum ab aduersario factum. Sed potest suadere parti, ut cedat liti aut a liquam honestam concordiam inducere. l. rem non nouam. S. patroni codi. de iudi. & elien. Posset tamen defendere causam mortis, seu sanguinis, aut quando honor alicuius periclitaretur, etiam si pro parte aduersa sententia esset magis probabilius, dummodo reus non sit ita perniciosus, ut interesset reipublicæ talem puniri.

Dixi etiam (scienter) quia si causa de se est iniusta, & aduocatus ignoranter eam defendere incipit, si diligentiam fecit & nihil eorum quæ adhibere tenebatur, omisit, & ipse erat mediocriter peritus, non tenetur.

Secus autem si laborabat quadam ignorantia crassa, & innixus propriæ prudentiæ iuris peritos consulere noluit.

At si erat peritus, sed quadam notabili negligentia desijt studere, merita causæ diligenter scrutari: & debita remedia adhibere non curauit: quia in tali casu tenetur ad omne damnum.

Tenentur quoque ad restitutionem omnes, qui suo consilio efficaciter impediuerunt restitutionem fieri, suadendo fraudulentè eos non teneri ad restitutionem, & similia: ac etiam quando suo consilio procurant, ut Prætor, Iudex Prælati, aut Magnates, & huiusmodi suum alicui tollant iudicando, hic est diues, potest soluere, habet talem rem, & similia.

Hic dubitatur, qui consulit minus malum ei, qui paratus erat committere maius, nec poterat impediri, eo quod aliud medium non habebat, ut eum retraheret, an teneatur ad restitutionem? puta fur paratus erat furari rem pretiosam, contulit, ut furaretur rem viliorē & similia? Respondetur, si tam res vilis, quam preciosa erant eiusdem domini, consulens non tenetur ad restitutionem, immo de tali facto laude dignus est, quia præter iniuriam alterius rem eius seruauit, nam consulere minus malum, non est simpliciter malum, sed comparatiuè ad illud maius habet rationem boni, intentio enim non fertur ad minus, sed ad impediendum maius, eo modo, quo potest sine iactura alterius: sed si ad euitandum damnum Petri maius, sua sit, ut minus malum inferret Marcello, tunc tenetur, quia hac uia Marcellum læsit, ita Sorus libro quarto, de ius: & iure quæstio 7. artic. 3.

Consensus. Ut est custos domus, aut agri, aut uinæ, aut alterius rei, qui permittit furem intrare, aut quodcunque damnum facere, quando sine eius consensu fieri non posset, tunc enim tenetur in solidum, ita etiam si dominus consentit, ut seruus alium lædat. & uniuersaliter omnis consentiens in cooperando, de quibus, infra in uerbo, participans.

Palpo, Laudans læsorem, aut raptorem, ita efficaciter, quod eius causa subsecutum est damnum, quia sua laude eum incitauit, tenetur in solidum; ita etiam si post factum damnum, taliter raptorem laudauit, quod eius causa efficaciter impedita est restitutio, maximè si raptor intendebat illam facere, ab hæc tenetur, ad quantum sua laude læsit.

Item quando aliquis suo nomine læsit, & illud ratum habuit, intellige quod non læsisset nisi sciret eum ratum habere, ait Nau, capitulo, decimo septimo numero 132. Hinc sequitur, qui contrahit amicitiam cum aliquo, offerens illi munera, & huiusmodi sola intentione, ut postea ille iniustus, iniuriam sibi factam uendicet, tenetur ad omne damnum, quia illum per adulationem induxit.

cunda Pars.

B Re-

⁵
Consentiens.

⁶

Recurfus, receptans fures, aut læsores, si alias læsio non fuisset facta, tenetur in solidum. Ita etiam si postquam furtum factum est, receptat res furatas, ex quo impeditur restitutio. Verum si receptando non est causa talis impedimenti, quia fures habebant, & ubi sine timore res furatas occultarent, peccat quidem mortaliter, sed non tenetur ad restitutionem. Et si læsores receptat occultando eum, ne ab aduersarijs capiatur, aut offendatur, crimen tamen non defendit, nec etiam peccat.

8

Hinc responderetur ad quæsitum quoddam: quando fautores, & protectores magnam causam damni dant, latrones defendendo ex quo potissimum commissi, suam nutriunt audaciam: ac etiam advocati procuratores, tabelliones, intercessores, & huiusmodi, qui patrocinantur iniuriæ malefactoribus, & latronibus, defendentes eos efficaciter, ne restitutio fiat, tenentur & ipsi: qui enim tales defendit damnabilior eis, qui errant, efficitur can. qui aliorum 24. q. 3.

9

*Participans dupli-
citer, aut
in crimine.*

Participans, aut in crimine, aut in præda; si in crimine cooperando, vel faciendo instrumenta, vel dando signa, vel opem: si est causa efficax, ideo taliter operatur, quod sine eius cooperatione non esset secutus effectus, tenetur in solidum: quia nisi eos sic iuaret, aut non potuissent, aut non audent, aut saltem non iuissent ad scelus committendum: & hoc modo credo, intelligendam esse opinionem Adriani, & Iuris consultorum, quos refert, & sequitur Siluest. Verbo: Rest. 3. aliter sequerentur inconuenientia, quæ tanguntur à Caietano. 2. 2. q. 62. art. 7. & Sotus in li. 4. Inst. & Iure. q. 7. art. 3.

Et si sine ipso effectus adhuc secutus esset, aut erat principalis socius in facto, vel æquè spontaneè se associavit illis, etiam ut instrumentum, & minister, tunc tenetur in solidum eodem modo, ut ait Caietanus, & Sotus locis citatis. Sed si rogatus secundo se coniunxit illis non necessariò, aut utiliter: non video cur teneatur ad totum damnum in solidum, ut videntur velle Caietanus, & Sotus. sed pro rata, aut ad illud plus, quod sui causa factum est, vel ad quantum de rapina ad ipsum peruenit.

Dixi (non necessariò, aut utiliter) quia si ita animosè se obuiam fecit, quod aduersarios terruit, & fugerunt, aut non ita se defenderunt, tenetur, ut ceteri. Et quia in huiusmodi moralibus, non potest dari regula vniformis, ideo quot erunt casus ex circumstantijs varijs, tot decisionibus indigent.

Vnde Confessores, debent esse prudentes in inquirendo, & iudicando, quantum ad restitutionem: quantum autem ad culpam omnes peccant mortaliter, quod non aduertit Sotus, infert enim primum ex secundo. Igitur si omnes participantes fuerunt æquales in damno dato, ut dictum est, tenentur in solidum, & satisfaciendo vno, reliqui sunt absoluti à debito. vero domino, sed tenetur illi, qui soluit pro eis, ipse enim succedit loco domini, cui satisfacit.

Verum hæc indigent consideratione; non enim eodem modo ceteri complices tenentur primo restituenti sicut tenebantur domino, sed distinguendum est. Si malefactores tantummodo intulerunt damnum, ex quo nihil utilitatis, sibi peruenit satisfaciendo vno, ceteri tenentur soluenti pro rata. Si autem rauerunt aliquid, & quilibet eorum accepit partem prædæ: reliqui tenentur soluenti, pro illo, quod præcise habuerunt, vnde si soluens nihil prædæ sibi retinuit, & reliqui scilicet totum abstulerunt, aut vnus eorum totum consumpsit, debent soluere totum restituere, si soluens totam prædam vsurpauit, reliqui nihil ei tenentur: & ratio huius est nam ipsi vero domino, debitores erant non solum ratione rei acceptæ, sed etiam ratione malæ acceptionis; sed soluenti non tenetur ratione malæ acceptionis, quia nihil ab eo acceperunt, sed tantum ratione rei accep-

ptæ,

ptæ, & propterea tantum ei debetur, quantum de præda singuli participauerunt.

Si vero satisfaciens fuit inducens alios, ita ut sine illis adhuc damnus fecisset, & illi nisi inducti, & tracti non se associassent, eo solvente, illi non tenentur ratam soluere, quia non fuerunt causa efficax damni, immo ipsi damnificati sunt peccando, ab inducente.

Hinc sequitur: quando duo concurrunt ad perpetrandum aliquod damnus, & vnus est ita magis animosus altero, quod etiam sine socio damnus intulisset, alter est ita timidus, quod sine socio non ausus fuisset damnus inferre primus, tenetur in solidum, secundus pro rata, quia primus est causa efficax, secundus minime.

Item quando plures concurrunt ad faciendum aliquod damnus, & vnus non adiuuat alium, sed vnusquisque per se damnus inferre potest, non tenentur in solidum, sed quisque partem quam abstulit soluat, & si parum quodlibet abstulit peccauerunt venialiter, quamuis totum damnus fuerit notabile: exemplum de uinea vindemiata à transeuntibus per viam, quando quisque per se accipit vnum, aut duos racemos, & sic tota est vindemiata, sed si ad inuicem se iuuauerunt, & incitarunt, peccauerunt mortaliter, quamuis quisque, furtum leue fecerit, quia quilibet debebat aduertere damnus futurum, & ideo abstinere tenebantur.

Hic quæritur, quod in verbo (consensus) reliquimus. Quando in capitulo, confessorio, aut consilio vniuersitatis, ubi statur pro maiori parte, si maior pars concludit sententiam iniquam, an pauciores sequentes sententiam maioris partis teneantur de damno propter illam malam sententiam? Respondetur distinguendo.

*Dubium.
Pulcrum.*

Responsum.

Si qui suffragantur, possunt sua suffragia mutare, & minor pars contra dicendo, crederet illos mutare sententiam, si maioris partis sequitur opinionem, consentiendo, tenentur ad omnia damna.

Sed si probabiliter crederent, eos nolle mutare etiam si possent, aut si proprie suffragia, seu vota data cum sint, mutari non possunt, ita quod ea, quæ concluduntur à maiori parte, à minori mutari non possent, etiam si contradicerent: sequendo eorum voluntatem iniquam, licet peccent, non tamen tenentur ad restitutionem, quia non sunt ipsi causa damni; nisi essent de eorum voluntate, & autores facti, ita Caieta. Verbo restitutio in summa cap. 1. quem sequitur Nauar. c. 17. nu. 21.

Si autem participatio est in re sublata, ut dicebamus: & hoc vel emendo, vel comedendo, considerandum est. Emendo, si scienter, vel quadam crassa ignorantia emit rem furtiuam, siue sit primus emptor, siue secundus, aut tertius, & ulterius, tenetur restituere rem si extat, sin autem pretium eius, & fructus inde perceptos, si erat res fructifera, deductis tamen expensis: nec potest petere pretium à domino rei: nisi quando emisit ad instantiam proprii domini. Exemplum, Marcellus cognouit librum, quem Ioannes amiserat, in manu latronculi vendentis eum, emit illum, ut domino restitueret, alias non potuisset eum dominus amplius recuperare.

Si autem emit bona fide credens rem non esse furtiuam, ad nihil tenetur durante bona fide, cum autem sciuerit veritatem, tenetur restituere rem, si extat, nec potest petere pretium à domino rei, quamuis bona fide eam emerit cap. de fur. in ciuilem, potest bene petere expensas circa rem conseruandam, aut meliorandam, donec fuit in bona fide: quod non potest petere, qui mala fide, seu scienter rem furtiuam emit, si verò res emptæ bona fide consumpta est, aut alienata,

Secunda Pars.

B 2 non

Participans in præda.

De Restitutione

non tenetur ad restitutionem, quia nunquam fuit in mora, nec dolo desijt possidere. ff. de fur. l. qui uas de aliena, nec tenetur restituere fructus inde perceptos, qui sunt consumpti durante bona fide, nisi exrantes, & lucrum illud, ex quo factus est locupletior. Si vero participat in re sublata comedendo, tenetur pro rata, vel quantum releuatus est, si domi habebat quid manducaret Silue. Verbo Restitutio. §. 6. & 7.

IO
Mutus.

Mutus Videns damnum fieri, vt futurũ, vel aliud scelus, & sine eius periculo, vel damno potest impedire, & tacet, si ex officio sibi competit, puta quia est custos, guardianus, dominus consiliarius, & huiusmodi tenetur in solidum, sicut & damnum faciens. Dixi (sine eius periculo, vel damno) quia si probabiliter dubitaretur, inde posse pati, verbi gratia guardianus videns fures deuastare bona, si vociferaretur, illi eum interficerent, aut aliud simile facerent, tunc non tenetur pro damno ab illis illato, si tacet.

Si autem tenetur ex officio, sed tamen posset impedire verbis, consilio, clamore, terrore, & similibus, & non impedit, dum illud facere potest sine suo damno, & si non tenetur ad restitutionem, quia non facit contra iustitiam: peccat tamẽ mortaliter, quia facit contra charitatem proximi; sed si se retrahit timoris causa, ad nihil tenetur.

Hic respondetur dubio; si vicinus videns fures rapientes bona sui vicini, accipit pecuniam, vt taceat, non tenetur ad restitutionem illius, si ex officio ei non competit, nisi acciperet partem rerum furatarum, quia tunc esset participare in furto, & sic illud restituendum esset.

II
Nõ obstat.

Non obstat, Qui ex officio obitare debet, & non obstat, damnum præuisum impediendo, occasionem auferendo, rumorem sedando, dum hæc sine eius periculo facere possit, vt dictum est: tenetur in solidum simul cum damnificantibus.

Hinc Gubernatores ciuitatum, Prælati Ecclesiarum, Officiales, Rectores, Iudices, & Ministri iustitiæ publici, custodes nocturni, qui vulgo vocantur Magistri iurati, animaduertentes magnum scandalum, excessum, homicidium, aut simile aliud damnum futurum, & non curant prouidere, obstat, & impedire, ne fiat, dum ex officio debent, & possunt, vt dictum est; tenentur ad omne damnum. Item cognoscentes, & videntes fures multa mala facere in ciuitate, & culpabili quadam negligentia se retrahunt, eos tolerando, & mala permittendo, cum ex officio sibi incumbit malos homines à ciuitate expellere, tenentur de omni damno.

Item dicendum de syndico, & rectoribus uniuersitatis, qui permittunt, vt ciues notabiliter multa damna patiantur, ab officialibus tyrannice eos angariantibus, & pecunias ab eis iniuste extorquentibus, dum debent, & possunt, vt supra, eos defendere, & adiuuare, & non curant, vt eorum officialium amicitiam conseruent pro suis commodis, vel propter aliquid aliud: quia sunt causa iniustitiæ, quam prohibere tenentur: sicut naua negligens causa est, ut nauis submergatur, ita & ipsi, vt ciues opprimantur.

12
Non manifestans.

Non manifestans; qui scit rem sublatam, vel aliam quamlibet læsionem factam, & tenetur ex officio manifestare sine eius periculo, & non manifestat, tenetur in solidum, vt dictum est de alijs.

Hic autem queritur quis tenetur manifestare? Respondetur, Iudex, Custos, Guardianus, & omnis alius, qui ad custodiendum, & iustitiam seruandam salarium accipit. Item pater respectu bonorum filij Tutor respectu pupillorum, Curator respectu minorum, & testis in iudicio productus. Nau. c. 17. num. 1. D.

Tho.

Th. 2. q. 62. artic. 7. ad tertium argumnetum.

Hinc respondetur ad multa, quæstia, scilicet. Testis ante Iudicem legitime productus, & secundum ordinem iustitiæ interrogatus non manifestat veritatem in præiudicium partis, aut fugit, & recusat examinari abscondendo se, vt non displiceat parti oppositæ, vel ob aliam causam, quando vocatur ad iudicium ad instantiam partis, iniuste patientis notabile damnum, & eius examine releuari posset, tenetur ad omne damnum sui causa passum, capitulo primo, de Crimi. fal. & Navar. c. 17. numero 133. nisi hoc faciat timore alicuius periculi, aut damni notabilis. Quando vicinus videns bona sui vicini furata esse, si interrogatus an viderit negat se vidisse, non tenetur ad restitutionem, si ex aliquo debito, seu officio sibi non iucumbebat: acclamare, vociferari, aut manifestare. Custodes nocturni ciuitatis, dum interrogati à Iudice, an sciant excessum factum de nocte, & ipsi negant excusando, & cooperiendo malefactores sine suo periculo, tenentur ipsi.

Episcopus, quando promulgat excommunicationem contra eos, qui sciunt, quis fecit tale furtum, vt reuelent, & manifestent: queritur an sciens teneatur manifestare?

Ad hoc dicuntur multa: si Episcopus promulgat excommunicationem per viam denunciationis, id est vt sciens secreto denuntiet, & reuelat, tunc qui scit tenetur prius monere furem per modum correctionis fraternæ, vt satisfaciatur, qui si satisfecerit non opus est, vt sciens reuelat, quia non debet eum infamare, si autem non satisfecerit, & sciens potest probare furtum, tenetur episcopo manifestare, & non parti offensæ: quod si non manifestauerit, incidit in poenam excommunicationis, & tenetur parti, quantum ob suum silentium eam damnificauit. Si verò non potest probare non tenetur reuelare, ait Nauarrus. cap. 17. nu. 134. quia quando præcipitur, vt qui scit hoc, vel illud denuntiet, intelligitur, si potest id probare, quoniam si expresse præciperet, peccaret mortaliter, cum non sit Iudex occultorum: & faceret contra præceptum domini. Nisi Episcopus hoc præciperet, vt prodesse posset, & non obesse secreto modo tractando, & pacificando, quia tunc secreto tenetur reuelare, etiam si probare non posset.

Si promulgatio est, non, vt sciens denunciaret tantum, sed vt testificetur, eo p̄p̄cesserunt inditia, q̄ seu fama, aut semiplena probatio, in quo casu episcopus, procedit, tanquam Iudex tunc sciens tenetur manifestare, & deponere veritatem, quamuis non fecerit correctionem fraternam, aut non possit probare, quod deponit, nisi esset tam propinquus furi, vt non teneatur testificari contra propinquum. Nauar. quo supra. Si sciens aliquem abstulisse aliqua bona furtiuè ab eo, qui nolebat ei reddere, aut soluere, quod tenebatur, ob recompensationem, & scit certo ob talem causam abstulisse, nec probari poterat, non tenetur manifestare, si ex hoc excommunicatio contra scientes promulgetur. Nota in his tribus ultimis casibus, quod & si aliquis non teneatur ex officio impedire, aut manifestare, si tamen potest sine eius periculo, & damno iuuare, & dolosè se retrahit, peccat contra charitatem, vt dictum est, & habetur. 23. q. 3. capitulo offendit.

Nota.

Est quoque aduertendum pro complemento istius primi capituli, quod curatores, & procuratores, seu factores aliorum, qui negotiando nomine dominorũ damna inculerunt, tenentur ipsi restitutionem facere, etiam si nihil ad eos peruenit: possunt tamen de bonis dominorũ, ad quos peruenit utilitas, restituere, si adhuc administrationem habent: si autem non amplius habent, debent illos monere, ut restituant, & si illi nolant restituere, & ipsi sunt pauperes, excusant, & si

13

habent unde, tenentur de proprijs restituere, & postea si possunt sine scandalo à dominis illud surripere Siluester Verbo Restitutio tertio. §. 8.

Et de omnibus istis, qui tenentur in solidum si vnus soluit, ceteri liberantur à principali creditore: tenentur tamen pro rata ei, qui soluit pro ipsis, eo modo, vt dictum est supra.

14

Et si omnes isti impetrant remissionem debiti à domino, liberantur à debitor: nec opus est, vt actualis restitutio fiat, aut vt pecunia exposita offeratur, vt volunt aliqui: sed sufficit, vt dominus libere donet: quia ratio quare homo obligatur ad restitutionem est, quia retinet alienum inuito domino. sed si dominus libere donat absoluntur à debito, nec obstat, si precibus, aut blanditijs inclinatur ad donandum, dummodo libere faciat, quia libertas donatis non pendet à dispositione debitoris, quatenus nisi sibi donaretur, non haberet animum restituendi. Dixi (dummodo libere faciat) nam si remissio fieret non libere, sicut esset, si timore duceretur, puta offert medietatem, & quærit remissionem alterius medietatis, dicendo, si illam non remittis, nihil soluet, & totum debitum amittes, & similia: aut vt aut minis, aut verecundia alicuius mediatoris magnatis, & huiusmodi creditor cogetur ad remittendum debitum: in quo casu debitor non esset tutus in conscientia.

15

Hinc sequitur, quod etiam qui cedit bonis, & mercator frangeus fidem, quando non potens soluere totum debitum, conuenit cum creditoribus, vt soluta aliqua debiti parte, reliquum remittatur: si postea venerit ad meliorem fortunam, non est absolutus à debito, quia non fuit illi libere donatum.

Remissio facta à non potente donare, non valet: quia non potest donare: dictum est supra.

Nec valebit donatio facta Iudici, de his, quæ dantur ei, vt recte iudicet, quia ista prohibentur à Iure, ne percipiantur, vt in cap. fideles de censibus, in 6. ideo non possunt teneri tuta conscientia.

16

Quid restituumdum.

Quantum ad secundum, scilicet, Quid restituendum est. Dico si damnificatio facta est per accptionem alicuius rei, tenetur restituere rem eandem numero, si extat & si non extat, tenetur æquiualens, vel pretium eius, & fructus inde perceptos, vel qui poterant inde percipi, si erat fructifera, quamuis occupans illam nihil vilitatis ex ea percepisset. Vel interesse, si dominus rei id passus est, de quo infra. Si autem damnificatio facta est deuastando, impediendo, vel omitendo, & huiusmodi, reficiendum est damnum ad arbitrium boni Viri, pensatis conditionibus personarum, temporum, locorum, & huiusmodi, vt infra dicitur.

17

Chi si restituumdum quo ad certos dominos.

Quantum ad tertium, scilicet, Cui facienda est restitutio. Dico multa. Primo quo ad certos dominos: vel loquimur de re malè accepta, vel de damno dato. Et de re malè accepta, si est contra domini voluntatem, tunc restituenda est domino, vel hæredibus: aut custodi, si à custode accepta est, vt est creditor pignoris, depositarius, commodatarius, factor vestis fingendæ, & huiusmodi, in quorum custodia sunt res, & non proprijs dominis, quorum sunt, nisi de scientia prædictorum, ne postea à proprijs dominis aliqua molestia afficiantur, vel ad iterum restituendum cogantur: aut nisi quando aliquis ipsorum haberetur pro suspecto, quod non restitueret domino: aut si restitueret, non sine magna difficultate, vel damno, quia forte est vir prodigus, aut versutus, aut alio simili vitio affectus: nam in talibus casibus deberet domino restitui: dummodo, qui domino tenetur non patitur aliquod damnum siue in persona, siue in honore, & fama. Si res malè accepta est contra liberam domini voluntatem, scilicet per extorsionem, vel timorem iniustum, vt supra dictum est: restituenda est vero domino. Si verò res malè accepta,

est cum domini libera voluntate, tamen malitia est ex parte recipientis tantum, quando accipit pro his ad quæ tenetur debito legali, vt est iudex, qui accipit aliquid, vt iudicet: depositarius, vt depositum reddat: procurator, vel cancellarius, vt salarium soluat: testis, vt verum dicat: miles, Notarius, Actuarius, & huiusmodi, qui ratione officii publici accipiunt plus stipendijs, vt dictum est supra. Dixi (debito legali) quia dando pro his, ad quæ tenetur aliquo debito morali, & honestatis, insignum gratitudinis, & benevolentia, non tenetur. Omnes hi tenentur restituere dominis c. non sanè. 14. q. 5. Si malitia est ex parte dantis, & recipientis, & est pro his, quæ à lege prohibentur, vt est dare Episcopo pro beneficio, vel suscipiendis ordinibus, vel dare ad corrumpendum Iudicem pro sententia falsa, testi, vt falsum testetur, & huiusmodi: tunc restitutio non est faciendæ dominis, sed pauperibus: nisi quando id, pro quo datum fuit, non est secutum: puta, dedit Iudici, vt falso iudicaret, & rectè iudicauit, & similia, quia tunc restituendum est domino. Medina in codice de restitutione.

Si male acceptum cum domini voluntate est ob turpitudinem vtriusque partis; puta, datur assassino, vt interficiat, aut mutiler: datur militi, vt iniuste bellet, datur mulieri pro actu fornicario; in his restitutio non est de præcepto faciendæ, sed de consilio. Siluester. Verbo Restitutio 2. Nau. c. 17. num. 30. Quamuis multi hoc negent, præter actum meretricium, in quo omnes conueniunt, scilicet, quod Meretrix non tenetur ad restitutionem: nisi in casu, quo aliquid excessiuum extorqueret ab ardenter amante, etiam promissum, vel quando aliquod notabile fraudibus, & fallacijs acciperet, dicendo se esse virginem cum non sit: aut nõ esse vulgarem, sed à paucis, vel à solo nobili cognitam esse, & similia; quia hoc modo contra liberam voluntatem amantis acciperet, sed si blanditijs, facetijs, & illecebramentis fingendo se amantem perditè amare, & similia, non tenetur: quia omnes sciunt huiusmodi verba esse solita meretricum, & amantium: & quod dictum est de meretricibus, intelligendum est quoque de coniugatis, Inuenibus, & alijs quando acciperent aliquid à mulieribus, ut earum libidini satisfacerent.

Si dominus rei, cui facienda esset restitutio sit mortuus, faciendæ est hæredibus, vel tutori, si sunt pupilli. Et si dominus rei esset fatuus, aut furiosus, aut damnosus reipublicæ per huiusmodi bona restituenda, tunc seruanda sunt, aut alicui Viro probo reponenda, donec durat impedimentum.

Quo ad incertos dominos, dicitur, quod bona illicite acquisita, quæ nullo Iure teneri possunt, si dominus mortuus est, & facta diligenti inquisitione de hæredibus, & non inuentis, danda sunt CHRISTI pauperibus, & si dominus nunquam sciri potuit, puta equus acquisitus in bello iniuste à milite, cuius dominus ignoratur, & huiusmodi, idem dicendum est. Et si dominus sciebatur, & postea mutatus loco, conditione, & qualitate, ex quibus factus est ignotus, facta diligenti inquisitione; danda sunt pauperibus: quare liberata est ab obligatione, etiam si post factum, dominus rei inueniretur, secus si non fecisset diligentem inquisitionem, in inquirendo, quia tunc ad iterum restituendum teneretur. Idem dicendum, si domini sunt multi, quibus faciendæ esset restitutio, & non possunt omnes inueniri: puta quis vendidit merces in foro plus iusto pretio, quæ si quingentis Viris, & non possunt omnes inueniri, quos fraudauit, ut eis restituat superfluum: satisfaciat quibus potest, reliquum detur CHRISTO. Idem quoque de usurario dicendum, qui per usuras multos fraudauit, nec scire potest quos, & quantam, nisi aliquos per libros notatos, uel simile satisfaciat prius certis, deinde reliquum detur pauperibus. Quo ad res inuentas, require supra, vbi tractatur de rebus inuentis: ibi enim dicitur, quid de eis fieri debet.

20
Quando re
suetudum

Quantum ad quartum, scilicet quando fieri debet restitutio. Dico secundum D. Thom. 2. 2. q. 62. artic. 8. Ex duplici capite homo tenetur ad restitutionem, vel ratione acceptionis, vel ratione retentionis: ratione autem acceptionis, quæcunque actio intelligenda venit, per quam damnum datum est, aut iniuria irrogata est, etiam si nihil utilitatis inde peruenit, puta incendere ædes alienas, & similia: ratione retentionis concluditur: quicumque penes se retinet rem alienam, ratione illius est restitutioni obnoxius, quicumque enim habet ultra quod suum est, debet illi reddere cuius est, hoc enim exigit ratio Iustitiæ commutatiuæ, scilicet, ut æqualitatem ponat inter eum, qui minus habet, quam debet, & eum qui plus: unde sicut auferre alienum, est peccatum mortale, quia contra Iustitiam, ita illud retinere contra domini uoluntatem, cum impediatur ab usu rei suæ: ita quod statim restituere tenetur: & donec est in mora semper est in peccato mortali; non tamen in quacunque mora, semper de nouo peccat, nisi quotiens potest, & id aduertit, & non proponit soluere, uel quotiens proponit non soluere, uel quotiens dominus legitime petit, & potens non soluit, & quotiens uidet eum graui necessitate premi, & non succurrit Nauar. cap. 17. numero 51. Sotus Iusti. & Iure libro 4. quæstio. 7. artic. 1.

Fallentia.

Fallit tamen hæc regula in multis casibus: uidelicet non peccare, si non statim restituat.

Primo si dum rem occupauit, laborabat extrema necessitate, & res est consumpta, secundum Nauar. cap. 17. num. 61. non tenetur dum uenerit autem in quo potuerit restituere, tenetur illo tunc.

Sed secundum communem sententiam in tali casu nunquam tenetur: quia naturali Iure tunc res sibi cedunt; unde quod erat ei alienum per legem ciuilem, per naturalem postea extrema necessitas facit alienum ita sibi debitum, ut quicquid sibi occurrit pro substitutione, suum sit, unde Caietanus ait, hic modus occupandi, proprie furtum uocari non debet.

Dubium.

Sed hic quæritur, quæ necessitas iudicanda est extrema? Respondetur cum Soto libro quinto, de Iusti. & Iure quæstio. 3. articulo quarto, non solum ea, in qua homo ita calamitosus inuenitur, & omni remedio destitutus, quod iam iam fame stranguletur, aut frigore moriatur, ut aliqui tantummodo uolunt; sed ille etiam censendus est articulus necessitatis, quando appropinquat, aut imminet periculum extremæ miseræ, dum homo incipit periclitari, & illabi in malum irremediabile, & potest præuenire, & cauere, ne illabatur in extremam miseriam, prouidet sibi de necessarijs.

Nec per hoc licebit homini, aut puellæ, dum sunt in periculo amittendi honorem, aut pudorem, alienum rapere sub prætextu extremæ necessitatis, nulla enim necessitas potest cogere ad delinquendum, aliàs non imputaretur ad peccatum, propter quod potius perire debet, quam Deum offendere.

Nota.

Unde quam grauius peccant qui possunt tali inopia succurrere, & misericordiam operam negant, contra quos D. Ambrosius ait esurientium panis est, quem tu detines, nudorum indumentum est, quod tu recludis, &c.

22

Secundo excusatur à restitutione ille qui postquam rem occupauit, deuenit in extremam necessitatem, propter quam factus est impotens ad restitutionem, sed donec illa durat, itaque si uenerit ad meliorem fortunam, tunc tenetur: secundum omnes.

Tertio, quando non habet nisi necessaria uitæ, excusatur à restitutione statim facienda, dummodo habeat animum restituendi cum potuerit: secundum omnes.

Verum

Verum debitor tenetur negotium creditoris utiliter agere, scilicet tantum sibi retinere, quantum à lege sibi permissum est, parce uiuendo, quantum conditio sui status sufferre potest, superfluas expensas in uita, & restitui fugiendo, utilitatem creditoris suæ utilitati præferendo, ut cum aliquid sibi superfit pro creditore reponatur: aliàs peccat mortaliter.

Quarto quando ultra necessaria uitæ habet aliqualem decentiam sui status, & creditor non sit in simili necessitate, & potest cum paruo, aut nullo suo damno expectare, dummodo habeat animum restituendi in totum, vel in partem, secundum quod potuerit. D. Anton. 2. p. tit. 21. cap. 8. Nauar. c. 17. num. 62. Et hoc intellige si debitor tenetur ex iusta acceptione, puta ex contractu, vel commodato, vel mutuo, & similibus: & ratio est secundum Scotum, quia in tali casu creditor tenetur debitorem expectare. Si autem debitor tenetur ex iniusta acceptione, tunc dico si res obnoxia restitutioni extat, tenetur ad statim: etiam si ex illa restitutione statum mutaret: puta, Nobilis inuitè tenens Villam, aut Agrum, aut redditum a lienum, & similia: si illa restituere, à sua nobilitate caderet. Et usurarius si pecuniam restituere non posset amplius negotiari, & mercantari, unde cogereur arte, aut stipendio uiuere: quia nemo debet aliena iactura locupletari.

Si uero res non extat, debitor tenetur se gerere, ut dictum est paulo supra.

Quinto, quando restitutio facienda uergit in magnum detrimentum debitoris, puta quando non habens pecuniam in promptu, cogereur vendere bona sua multo minus, quam ualent, eo quod non inuenitur, qui emat, aut quia non currunt nummi propter temporis penuriam, & similia, & si differret solutionem, non pateretur tale damnum, & dominus posset sine magno damno, aut nullo expectare, tunc in tali casu potest differre solutionem, etiam inuito domino in foro conscientie, secundum Scotum in 4. dist. 15. quia tunc uoluntas domini est inordinata: potest enim, & debet ex Charitate expectare, & non uult. Secus si creditor ex tali dilatione pateretur simile damnum, quia tunc tenetur ad statim. Scot. quo supra Nauar. c. 17. num. 59. Caiet. 2. 2. q. 62. artic. 8. & Sot. de Iusti. & Iure libro 4. quæstio. 7. artic. 4.

Sexto, quando restitutio subita redundaret in damnum communitatis: puta quando creditor ex re sibi restituenda offenderet, aut perturbaret communitatem iniuste litigando, vel simile faciendo, quia illud bonum commune est præferendum priuato.

Septimo, quando redundaret in damnum, seu mortem corporis, vel animæ ipsius domini rei, vel alterius; puta si restitueret gladium, cum quo interficeret inimicum.

Octauo quando uerteret in periculum uitæ, honoris, vel famæ restituentis, aut alterius personæ: cum ista sint bona altioris ordinis, & ideo præferenda: ait Caiet. & post eum Nauar. c. 17. num. 56. Dixi (periculum uitæ) quia homo non tenetur se prodere, & accusare propter restitutionem faciendam, sed expectare debet tempus & occasionem, quando id commode facere possit. Dixi (honoris) quando ex restitutione sequerentur adulteria, fornicationes, & huiusmodi propter indigentiam in se, vel in filiabus, tunc enim debet differri restitutio, donec ista impedimenta transeant. Dixi tandem (famæ) quando non habens hominem fidelem, per quem restitutionem fieri mandaret, si per seipsum faceret, manifestaretur, & infamaretur, vel quomolibet fama læderetur, nam qui alij de quo dubitatur confidit, non liberatur à debito, si ille sibi retinet Nauar. ubi supra num. 68.

Nono, quando dominus rei laborat insaniam, dementia, aut alio simili impedimento:

De Restitutione

mento: potest debitor expectare, donec prædicta cessent & interim ad nihil tenetur. Silu. & Nauar. quibus supra.

*Animad-
uersio peni-
tentibus.*

Aduerte lector, ne fortè hæc supradictæ regulæ prauam aliquam cogitationem in tua mente pariant, id est ne ob hanc indulgentiam, & immunitatem, quam pauperes, & impotentes habent; te de illis existente manus tuæ alterius bonis contaminentur, hac malitia & intentione, ut ipsi postea immunitatibus, & regulis prænaratis utaris, quia tibi non suffragarentur: ait enim D. Antoninus in sua Summa: immo perspexi in quadam Bulla Pij 4. concessa confratribus societatis de Nomine Dei. quod si quis eligens peccatum mortale superiori reseruatum malitiose hac intentione utendi priuilegio, & indulgentia concessa super tali peccato; priuilegium tale sibi minime suffragatur, huiusmodi enim priuilegia non sunt concessa, ut peccatores in suis peccatis foueantur; sed ut peccata iam commissa medicentur, & ut quo fieri potest eis remediū præstetur, unde præfatus Pontifex ait.

*Priuilegiū
bullæ quæ
do non in-
nat.*

Qui Bullam aliquam, aut diploma susciperet, ubi conceditur facultas, ut absolui possit a casibus reseruatis, hac intentione, ut suo modo delinquere possit, circa dicta facinora reseruata, & ut difficultatem penitentiariorum querendi, vel Romanam adueniendi, non habeat (qua difficultate concepta, sæpe homines a voluntate peccandi arcentur) hic in sua praua opinione decipitur, & priuilegium Bullæ nihil ei prodesse fatemur.

Sed dicet ad quid igitur priuilegium Bullæ valebit, si omnes hac intentione bullam suscipiunt? Respondeo, hoc minime verum esse; multi enim sunt, qui tantquam deuoti, Deum mortaliter non offendere student, verumtamen perspicientes suam fragilitatem, se de continentia peccandi, securos non reddunt; unde bullam suscipiunt, aliquo respectu, ut si fortè a aliquo infortunio, aut fragilitate, contra aliquod reseruatum delinquerent, eo uti possint, & hac intentione eis iuuat. Et ut magis super hoc vobis satisfaciam, mihi visum est in huius doctrinæ fauorem, eadem verba Bullæ Pij 4. super huiusmodi emanata adducere.

Cum Summus Pontifex prædictus, omnes gratias, & priuilegia, quæ a confratribus societatis Nominis Dei lucrantur, prænarauerit, nec non facultatem de eligendo sibi confessorem idoneum, qui a casibus reseruatis, ut in dicta Bulla fertur, absolueret possint, subiungit, dicens.

Volumus autem ne confratres ipsi, quod absit, propter huiusmodi gratiam reddantur proliuiores ad illicita committenda; quod cum a sinceritate fidei, & unitate Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, ac obedientia, & deuotione nostri, uel successorum nostrorum Romanorum Pontificum canonicè intrantium destiterint, gratia, & literæ, quo ad eligendum huiusmodi illis nullatenus suffragentur. Datum Romæ. cc. Quæ omnia a Pio V. & Gregorio XII. confirmata sunt, ut in dicta Bulla est uidere.

Concludamus ergo, sanctos patres de huiusmodi regulis, immunitatibus, & exemptionibus loquentes, non ut doceantur, & prædicentur, sed ut poenitentes non desperent, dum sunt pauperes; & ut confessarij cognoscentes statum, conditionem, & qualitatem poenitentium ad restitutionem obligatorum, nec non etiam animi promptitudinem in soluendo, liberè absolueret possint, ac eos monere, quomodo cum creditoribus se gerere debent, tractauerunt; & nos vobis tradimus, & non aliter.

*Debitum
Poenitentis.*

Dubitatur hic si debens restituere, potest statim, & simul omnia restituere, & nec vult, nisi paulatim & successiue inuito domino: sit ne absolendus? Respondetur quod non quia semper est in peccato mortali, dum potest, & non vult, & ratio est, quia nullatenus habens facultatem restituendi, potest, inuito domino alienum

alienum retinere. Et si confessor adquereret nunquam poenitentem satisfactorum, nisi hoc modo, debet ne eum absolvere? Dicitur quod non, quia non est contritus. Verum si poenitens habet iustas excusationes differendi restitutionem, & appareat vir timoratus conscientia, tunc confessor potest eum absolvere, non enim nimis rigorosus esse debet. Et si creditor non vult expectare, & nihilominus poenitens induci non potest ad restituendum statim, cum possit, nisi ad tempus? quid agendum? Dicit Silu. Verbo Rest. §. 5. sufficit ut confessor faciat eum obligare, & sic eum absoluat, quia hoc modo negotium creditoris vtiliter gerens in tuto ponit. Quod Sotus de Iustitia & Iure lib. 4. q. 7. artic. 4. non approbat, & ratio est nam & si confessor sic faciendo negotium creditoris vtiliter gerat, non tamè hoc iuuat, nisi in foro exteriori, in foro autem conscientia, minime: nam si ex soluendo, non potest tuta conscientia, inuito domino alienum retinere, & esse consequenti, non est absolutionis capax, quamuis periculum imminuat, ipse sibi viderit, qui commodum corporis, animæ præfert. Inde sequitur qui ære alieno grauat, & non habet propositum restituendi, nisi ad mortem, quamuis illud firmum habeat, semper est in peccato mortali, & absolutionis beneficio caret, quia habens facultatem restituendi, nullatenus potest inuito domino alienum retinere: unde in magno periculo se exponunt huiusmodi, discendentes in statu damnationis, cum sæpe accidit præoccupari morte violenta, & non posse disponere domui suæ: & hæc supradicta non solum procedere in debitis ex furto, aut alio delicto commisso, sed etiam in alijs ex contractu iusto, mutuo, & huiusmodi: ait Nauar. c. 17. nu. 66. post maiorem in 4. dist. 15. Unde aiunt, multi damnantur ob non solutionem debitorum, putantes se non teneri ad restitutionem antequam per sententiam condemnantur, nullum scrupulum de hoc facientes: nam qui alienum iniuste tenet, & quotiens considerans, aut considerare debens, non proponit restituere: aut potens tunc restituere, & non habens aliquam causam de supradictis dilandi tempus, semper de nouo peccat mortaliter, & confessio nihil sibi iuuat: & sic decedens non habet locum misericordiae. Unde etiam sequitur, qui debent uniuersitatibus, & possunt soluere, & nolunt donec cogantur: ut utantur illa pecunia, & lucrentur: cum administratores earum habeant parentes, aut amicos, aut negligentes in rebus communitatis, patientes, & permittentes dictas uniuersitates interesse pati, & non curantes exigere peccant mortaliter, & tenentur ad omne damnum tam debitores, quam administratores.

Dubitatur secundo, si filij, & hæredes non restituant debita patris relicta in testamento, an testator patiatur aliquid?

Primo est hic prælibandum vnum, quod est clarum scilicet, si principalis, qui erat obnoxius restitutioni, decessit à vita, & non mandauit restitutionem fieri, cum hæreditas sufficiens esset, decessit in peccato mortali, nec releuatur postea, si per hæredes restitutio fieret; eodem etiam peccato grauantur hæredes, hoc scientes, & non restituentes. Secundo responderetur dubio difficili propter varias doctorum sententias: pro cuius dubij declaratione ponitur hæc conclusio.

Quamuis, qui in fine vitæ poeniteret, aut aliter in vita satisfaceret non potens: veniens ad actum restituendi, & mandans hæredibus, aut executoribus testamenti illam fieri, sit absolutus à debito, & tutus, ita ut non teneatur in tormentis, si per hæredes, aut executores, eorum culpa restitutio non fiat, qui tamen potens restituere, quod aduertens, noluit in vita illam facere, sed ex electione illam distulit vsque ad finem vitæ, mandans hæredibus, & executoribus testamenti illam fieri, minime de vita securus discedit, & multo magis si postea per dictos hæredes restitutio non fiet.

23

*Dubitum
difficile.*

Quod clarum est.

*Conclusio
duas ha-
bens par-
tes.*

Probatur

*Probatur
prima pars
quo ad pri-
mum me-
brum.*

Probatur prima pars quo ad primum membrum: nam in quacunque hora peccator ingemuerit, venia dignus est: vnde qui per totam vitam vsuram commisit, aut furando vixit, & non attendebat, nec cogitabat ea, quæ sunt animæ: dum autem tactus in fine vitæ ex inspiratione diuina, & remorsu conscientiæ, venit ad actum veræ contritionis, & poenitiæ: mandauit fieri restitutionem per alios fide dignos, diligentiam faciens, ut potuit, quia per se illam facere non poterat: vnde si erat veræ poenitens, credendum est, per seipsum satisfecisset, si vixisset, vnde non est dicendum ipsam detineri in purgatorio, in casu quo hæredes, aut executor testamenti non satisfecerint, vt voluit aliqui: sequeretur enim vnum inconueniens, vt ait Nauar. scilicet qd si martyr in illo tunc vitam finiret, aut statim post baptismum decederet, aut moreretur absolutus virtute plenarij iubilei, non subito ad coelum enolaret, vt tenet fides catholica: hæredes quidem in hoc casu eorum negligentia, aut fraude sunt in statu damnationis, & tanquam fures in infernum destinati, si absque restitutione, de vitâ migrant.

*Que ad se-
cundum
membrum.*

Probatur quo ad secundum membrum: nam qui in vita restituere non potuit per causas legitimas superius tactas excusatur, dum tamen in fine fecit diligentiam debitam, mandans restitutionem fieri: securus migrat: nec pro debito detinetur in purgatorio quicquid hæredes faciant, ratione iam dicta. S. Thom. coli. 6. ar. 13. Secus si negligentia notabilis & remissa voluntas testatoris in disponendo fuit causa, vt restitutio non sit facta, tunc enim non est tutus: quæ si non est tanta, quæ arguat in contritionem, propter quam non sit dignus pœna æterna: restitutionis retardatio non erit sine detrimento in purgatorio; ait Gabriel Biel in canone missæ lec.

*Probatur
secunda
pars cælu-
sonis.*

Probatur secunda pars conclusionis: nam qui in vita cum potuerit, tenuit restitutionem facere arbitraris satis esse, id hæredibus præcipere, videtur non habere sincerum animum restituendi: quia si tunc non restituit, signum est, qd neque si vixisset, restituisset: taliter qd intentio eius non est libera, ita, vt si nunquam moreretur, nunquam restitueret. præterea ista ideo in vita restituere nolunt, quia sibi placet aliena possidere: & in morte ideo relinquunt quia eis amplius vti non possunt: quæ intentio cum non sit expedita, non sufficit ad veram poenitentiam, & ex consequenti malè iudicandum est de huiusmodi. Idem iudicium faciendum est de illis, qui possident aliquid sub dubio sit ne suum, an non: & nolunt ipsi cum possint in vita discernere, sed in testamento hæredibus committunt: signum enim est, quod displicet eis, illis priuari.

*Possiden-
tas sub du-
bio.*

Dubium.

Dubitat tertio, si poenitens multoties promisit restituere, & nunquam restituit, an confessor debet semper eum absoluere, quoties promiserit? Dicitur quod non; si poterat & non curauit: quia verisimile iudicium fiet, qd à promissione deficiet: sed si insistit pro absolutione, aut confessor aduertit aliquod periculum futurum, si non absoluatur, faciat eum obligari: deinde absoluat.

*24
Quomodo
restitutio
facienda
est.*

Quantum ad quintum, scilicet modum restituendi: Dico duo: primo quo ad personam: restitutio debet fieri per seipsum, dummodo possit fieri sine scandalo, vel infamia, ut dictum est supra: sin autem per confessorium, episcopum, seu aliam personam fide dignam; & caueat debitor, ne persona illa, per quam sit restitutio, sibi retineat, quia non est liberatus à debito donec satisfit integrè, ut dictum est supra. Secundo quo ad ordinem habendum in rebus restituendis, primo restituenda sunt certa & certorum eorum, quæ extant, danda sunt dominis proprijs, etiam si non sint primi creditores: deinde per ordinem, alijs satisfaciendum est secundum qd tempore præcedunt: intelligendo ordinem, pro vt ait Baldus in l. pro debito. c. de bon. tut. iud. poss. scilicet si apud debitore inueniatur aliquid commodatum.

*Quo ad cr-
ditem.*

depositem, aut acceptum per furtum, & huiusmodi, in propria specie seruatum, restituendum est domino rei, quia cum talium rerum dominium nunquam trãslatum fuerit, non sunt connumeranda inter bona debitoris, & ex consequenti nulli alij sunt obligata. Secundo si apud debitorem inuenitur aliqua domus empta, aut vinea, aut bos, & similia, cuius rei pretium non est adhuc solutum in totum, vel in partem: prius soluendum est pretium venditori illius rei, deinde alijs satisfaciendum, quamuis essent primi, & anteriores: nam & si rei venditæ dominium in emptorem trãslatum sit, semper tamen obligatio solutionis remanet venditori, donec res vendita inuenitur apud emptorem in propria specie, idest, non sit alienata, aut consumpta. Iuxta dictum Baldi quo supra. Eadem ratio est de eo, quod datur titulo oneroso, idest ex contemplatione alicuius obsequij, aut seruitij præstiti, scilicet vt præponatur ei, cui donatum est titulo gratuito, idest ex sola beneuolentia, ita Medina cap. de restitutione. Postremo seruandus est ordo Iuris secundum statuta regionis: & maxime hic ordo seruandus est, quando bona debitoris non sufficiunt omnibus debitis. Vltimo restituenda sunt incerta, si bona superflua sunt. Vnde qui per bonorum incertorum restitutionem factus esset impotens ad restitutionem certorum eo quod non sufficiebant, peccat mortaliter. Ac item creditor, qui est posterior, si acciperet, aut retineret bona, quæ debentur anterioribus rationibus iam dictis, peccat, & tenetur illa restituere: nisi ignorantia facti excusaret, vt ait Siluest. Verbo Restit. 6. q. 3. & Nauar. cap. 17. num. 22. qui de hoc ordine habendo diffusius loquuntur. Aduertendum est etiam, quod qui mutuauit pecuniam alicui pro reficienda domo, aut alia re simili, præfertur omnibus, qui habent hypothecam super tali re, vt potius restituatur ei pecunia mutuata, ex pretio consequendo illius rei, deinde satisfiat cæteris.

Quæritur hic, an vsurarius teneatur soluere prius illud, quod acquisiuit per vsuras, quam debita facta post vsuras per contractus licitos.

Dicitur autem Caietano Verbo Restit. c. 8. cui assentit Nauar. quo supra: scilicet quod si contractus sunt tales, vt per eos vsurarius factus sit pauperior, prout est docere, donare, legare in testamento, & similia: prius debent solui vsuræ; non enim potest in fraudem dominorum huiusmodi promittere. Si autem per contractus licitos non est factus pauperior, vt sunt contractus emptionis, mutui, & huiusmodi, tunc prius debent solui debita per contractus licitos facta, quam vsuræ, quamuis sint ante factæ. quia talis creditor per contractus licitos fuit magis damnificatus, quam is qui vsuras passus est, qui cum mutuum acceperit ab vsurario, aliquam utilitatem sentit, ille vero minime.

Quæritur secundo, fur qui debet centum ex furto acquisita, & centum ex licito contractu debita, & non habens vnde omnibus satisfaciatur, sed pro altero tantum, cui potius satisficere debet.

Dicitur, si in potestate debitoris inuenitur aliquid eorum, quæ debet in propria specie, & non sit consumptum, aut alienatum, puta possidet equum, quem furatus erat, vel emerat debet illum restituere domino, quisquis sit ille. Si autem tam furata, quam ex contractu licito acquisita, sicut sunt empta, commodata, aut mutuo accepta sunt consumpta, & domini rerum furto ablatarum sunt incerti, satisfaciendum est ei, cui deberetur ex contractu licito: si verò sunt certi, satisfaciendum est illi, qui habet anteriorem hypothecam: & si omnes sunt æquales in actione, tunc illi præferantur, quibus furata sunt bona, & ratio huius est secundum vnum doctorem, quia ad restitutionem rei furto acceptæ tenetur duplici obligatione, scilicet ex iniusta ablatione, & iniusta detentione, sed ad restitutionem debiti ex contractu licito, tenetur tantum vna obligatione scilicet iniusta de-

Dubium.

Responsio.

De Restitutione

ita detentione, quia acceptio fuit licita cum voluntate domini: vel secundum alium dicitur, quod creditor debiti liciti habet actionem legalem contra debitorem, id est potest debitorem conuenire, aut heredem in iudicio, sed ille, cui furata sunt bona minimè, ideo est præferendus.

Dubium. Queritur tertio; obligatus ratione maleficij, puta homicidij, aut mutilationis, & huiusmodi, ad poenam vel ad interesse parti offensæ: & ratione contractus liciti, & non habens vnde omnibus satisfaciat: cui prius tenetur soluere.

Responsio. Respondetur, si debitum ex contractu licito antecessit maleficium: tenetur ei, cui ex contractu obligatur. & ratio huius est, quia debitum contractum ex maleficio, aut est, poenale, id est ob poenam impositam à Iudice, & lex, quæ condemnat aliquem ad poenam aliquam, non potest in damnum, & detrimentum legitimi creditoris condemnare. aut debitum est ratione interesse, & offensæ factæ, puta quia filij occisi pereunt fame, & mutilatus non potest amplius laborare, & lucrari sibi victum: & tunc dicitur, cum ratione maleficij aliquis teneatur principali modo personaliter, quam realiter, & ad debitum ex contractu licito, obligetur prius realiter, quam personaliter, ideo sufficit si malefactor puniatur, de persona. Si vero debitum ex contractu est post perpetratum delictum: dicitur, respectu debiti poenalis, si est factum ante, condemnationem Iudicis, satisfaciendum est creditori legitimo, respectu interesse, & damni facti, eo quod hæc facta sunt ante contractum licitum, ex quo facto statim insurrexit obligatio, ideo prius soluenda sunt: ac etiam si concurrunt in eodem tempore, rationibus iam dictis in secundo dubio.

Quantum ad sextum, scilicet vbi facienda est restitutio. Dicitur, si restitutio facienda est ex contractu, aut quasi contractu, debet fieri in loco, vbi consignata fuit res, uel extra eum, quando nec debitori, nec creditori damnosa fuerit: exemplum, res, quæ consistit in pondere & mensura, non debet consignari, vbi pretium est varium, & si pretium, uel mensura in illo alio loco, vbi creditor vellet sibi consignari res, non sunt varia, tamen debitor non debet aggruari saltem vectura. Et de nummis mutuatis dicendum est, quod restitui debent, vbi fuerunt consignati, aut si in alio loco, deducantur cambia, seu aliæ expensæ, prout secundum varietatem locorum, & temporum current. Et de alijs rebus debitis ex contractu licito? Respondetur distinguendo, si debitor recessit à loco, vbi tenebatur facere restitutionem, tenetur sumptibus suis rem debitam mittere, nisi creditori aliud uidebitur. Et si res missa perit casu fortuito? Respondetur, si res, quæ debetur, mittitur eadem numero, puta idem equus, eadem vestis, idem liber, si perit domino perit. Si autem res, quæ mittitur, non eadem numero restituitur, sed æquiualens, si perit debitori perit. Et ratio huius est, quia res, quæ eadem numero mittitur, est in dominio creditoris, ideo sibi perit: sed quæ non est eadem numero, dum mittitur, est in dominio debitoris, ideo debitori perit. Et si nuntius non est fidelis, & perit eius malicia? Dicitur si nuntius mittitur ex consensu amborum, quia erat communi opinione fidelis, dicendum vt supra, scilicet, si mittitur eadem numero, perit creditori, sin autem, debitori: si nuntius mittitur à debitorum tantum, quomodocunque res sit, siue eadem numero, siue non, si perit, debitori perit, si autem nuntius mittitur à creditore ad portandum rem debitam, quomodocunque sit res, perit creditori. Panormitanus, capit. significante de pignoris.

Et si dominus rei multum distat à loco, quid faciendum? si expensæ, quæ requiruntur ad eam mittendam adæquant, aut superant valorem rei mittendæ, dicitur, quod per epistolam domino denunciari debet, vt si res est parui momenti,

menti, detur pauperibus, si ratum habuerit, & si est magni momenti vendatur, & pretium mittatur per cambia. expensis debitoris, si ipse recessit à loco solutionis, vel expensis creditoris, si creditor recessit. Et si dubitatur, expensas faciendas in missione creditorem non soluturum? Dicitur, si res est magni momenti, & dominus illa indiget, debet per litteras moneri, quid faciendum; si autem non indiget debet expectari commoditas, aut reditus domini, quia nulla lege debitor tenetur ad hoc. Et si ignoratur vbi dominus manet? dic vt supra. Si autem restitutio debetur ex furto, aut alia fraude, mittendæ est res sumptibus furis, ait Caietan. secunda secundæ, quæst. 62. artic. 5. Et si res missa amitteretur? quomodocunque tenetur iterum, atque iterum mittere, donec satisfacit domino, quia culpa sibi imputatur. Et si tantum expenderetur, quantum res valet, aut plus mittendo illam? Respondet Abbas in cap. cum tu de vfuris, & Siluester. Verbo. Restit. 4. §. 4. Si debitor recessit à loco, vbi res fuerunt ablata, sunt mittendæ sumptibus ipsius, qui est restitutioni obnoxius, etiam si expensæ duplo

excedant. si autem dominus recessit à loco, & res suas sine expensis secum ferre poterat, dicendum vt supra, si vero non poterat

sine expensis, tunc ad tantum dominus teneatur, quantum ipse pro talibus rebus ducendis

expenderit, reliquum quod expenditur, à debitore suppleatur:

quia qui restitutioni est obnoxius,

solum ad restitutionem rei ablata,

& damnum secutum, tenetur, & non plus.

S V M M A R I V M
M A T E R I E R V M
Quæ continentur in hoc sexto capitulo.

- 1 **H**omo dupliciter verbis offendi potest, scilicet manifestè in presentia eum iniuriando, & occultè in absentia infamando.
- 2 Et ista peccata ambo sunt mortalia ex proprio genere; possunt esse venialia, ex intentione, sed quomodo hic aperitur.
- 3 Declaratur quomodo homo potest directè, & indirectè infamari.
- 4 Docetur, quis tenetur famam restituere, & quibus casibus, & quis modus tenendus.
- 5 Declarantur diversi modi satisfaciendi ijs, qui circa honorem offensi sunt.
- 6 Osenditur, quod peccatum committit, qui libenter audit infamias proximi.
- 7 Declarantur sex dubia circa restitutionem famæ, propter varietatem opinionum.
- 8 Tractatur de restitutione ad quam tenetur homo propter offensam factam in personam proximi: & primo quo ad vulnera, & verbera.
- 9 Secundo quo ad mortem proximo inferendam.
- 10 Declaratur per multas conclusiones, quando homo tenetur pro homicidio casuali, & quando non.
- 11 Interficere hominem propria auctoritate, quare est mortale.
- 12 Dum homicidium est commissum a multis etiam casualiter, quis eorum pro illo tenetur.
- 13 Declaratur quanta restitutio fieri debet pro morte hominis: ubi notatur quædam regula, scilicet fieri debet plus, vel minus, secundum varias, & diversas conditiones occisorum.
- 14 Tractatur, hæc supradicta restitutio quibus personis fieri debet; ubi docetur, quod non omnibus propinquis occisi necessaria est.
- 15 Dubium agitatur, scilicet qui delictum commisit, si a publica iustitia puniatur, tenetur ne, ultra penam corporalem, ad damnum proximo factum pro illo delicto.
- 16 Declaratur, quando autor alicuius maleficij secreti tenebitur pro damno, quod aliquis innocens, iniuste patietur pro illo delicto.
- 17 Docetur quando differri potest satisfactio pro aliquo delicto secreto, ut commode fieri possit; ne illam faciendo, delictum manifestaretur, & ne infamatus remaneret apud homines sine necessitate.
- 18 Hic aperitur, quando homo inducens aliquem ad peccandum mortaliter, tenetur pro eo, & a peccato retrahere debet illum.

C A P I -

17
C A P I T V L V M S E X T V M
D E R E S T I T V T I O N E F A M A E,
E T D A M N I F A C T I I N P E R S O N A.

DICTVM est supra, aliquem posse damnificari circa tria, scilicet circa bona temporalia, Famam, & personam. Absoluto primo membro, videlicet quomodo homo ad restitutionem teneatur circa damnificationem in bonis, restat nunc videre de reliquis, & primo de fama, & honore.

Pro quorum intelligentia est primo aduertendum secundum D. Tho. secunda. 2. q. 73. art. 1. quod sicut factu, aliquis dupliciter læditur, scilicet manifeste, ut per rapinam, violentiam inferendo; & occultè, ut per furtum dolose auferendo: ita etiam aliquis dupliciter potest lædi verbo, scilicet in manifesto, quando in facie contra eum loquitur, per quod detrimentum affertur honori eius, cui verba significantur: & hoc peccatum vocatur contumelia: quæ nil aliud est, quam iniuria, quæ per dehonestationem, & irreuerentiam contra honorem alicuius exhibetur, quæ oritur ab Ira, ideo eius filia est. Alio modo occulte, quæ verba contra aliquem proferuntur in eius absentia in angulis, eo ignorante, per quæ læditur eius fama, & hoc peccatum vocatur Detractio, quæ sic definitur: Detractio est denigratio alienæ famæ per occulta verba. Quæ, ut plurimum, oritur ex Inuidia, & ideo eius filia est.

Quæ peccata sunt valde graua, eo quod Fama, & Honor sunt res preciosiores, quam bona temporalia, per quorum defectum, quandoque homo priuatur multis bonis Animæ, aut corporis, aut diuitiarum, pensatis conditionibus personarum, & impeditur à multis bene agendis, quibus per infamiam sibi impositam putatur indignus. Vnde dicitur Eccle. 41. curam habe de bono nomine, hoc enim magis tibi manebit, quam mille thesauri magni, & preciosi. Hæc peccata formaliter loquendo genere suo mortalia sunt: possunt esse venialia per accidens. hoc enim discrimen est inter peccata, quæ consistunt in facto, & quæ in verbo: in illis nanque ex solo obiecto peccatum genus habet; puta homicidium furtum, & similia, & ex se solis sunt ex genere mortalia, possunt tamen esse venialia ex causa, & intentione, ut diximus in primo capite: sed in his, quæ verbo fiunt: non nisi ex adiuncta intentione, formaliter mortalia sunt: & ratio est, verba namque non offendunt quatenus sunt res, ut accidit in factis, sed quatenus significant; significatio autem ex intentione dependet, in quantum exprimentur tali, vel tali intentione; unde fit, non omnis contumelia, & detractio est mortalis, sed quæ fit animo, & intentione offendendi, quæ cum perturbant pacem, & amicitiam, tollunt Charitatem, & ex consequenti sunt mortalia; ubi verò non interuenit iactatio conuicij, & denigrationis, non est mortale. Vnde in triplici gradu esse possunt, scilicet, ut quandoque sit mortale, quandoque veniale, & quandoque virtus. Exemplum in contumelia; dum quis conuicium graue, & verba contumeliosa ex intentione per iracundiam euomit, mortale est, dum autem talia dicuntur ex quodam vsu inter vulgares, qui inuicem quicquid in buccam venit conuiciantur, quibus verbis taliter dictis fides, adhiberi non solet, dubium non est, quod sit veniale; dum verò superior, Prælatum, magistrum, vel maiorem natu animo corripienti, aliquod talium verborum contra inferiorem profert cum moderamine tantum, actus virtutis est. Exemplum in detractio, dum aliquis ex intentione profert verba infamatoria contra aliquem,

Secunda Pars.

C

famam

Dupliciter homo offendi potest.

Contumelia quid est.

Detractio quid est.

Fama præstat bonis temporalibus.

Peccatum infamiae est genere suo mortale.

Infamare quandoque est mortale, quandoque veniale.

famam eius denigrando, mortale est: dum autem profert aliqua verba, per quæ fama alicuius læditur, non intendens illam infamiam, sed aliquid aliud, puta quando dicit peccatum alterius per viam narrationis, vel quando profert illud ex leuitate animi sine necessitate, dummodo non sint verba adeo graua, quæ notabiliter alterius fama læderetur (vt clarius inferius dicitur) veniale est. Et si aliqua verba proferantur propter aliquod bonum, aut necessarium, puta quando debet, & quibus debet cum debitis circumstantijs, non solum non est peccatum, sed actus virtutis, quanuis per ea alicuius fama denigretur.

Fama alicuius dupliciter denigrari potest, directe scilicet, & indirecte: directe quidem, quadrupliciter, primo quando falsum imponitur, quod est omnibus maius: secundo, quando quis peccatum alienum suis verbis adauget, seu aliquod factum malum asserit esse plus, quam reuera est: tertio, quando aliquod verum occultum reuelatur: quarto, quando aliquod factum de se bonum, dicitur esse factum mala intentione. Indirecte tripliciter, primo, quando quis negat bonum alterius contradicendo, non esse verum, quod bonum asseritur: secundo, quando illud minuit suis verbis, vt non credatur esse tantum bonum, quantum asseritur: tertio, quando malitiosè reticet tempore, quo expedit dicere, dum enim de proximo dicitur aliquod bonum te præsentem, & constat te illud nouisse, & scies cum aliquo liuore, tale silentium est signum alicuius infamæ, & quandoque causa impediendi eum ab aliquo bono, de quibus omnibus inferius dicitur.

Fama an sit restituenda.

Quæritur modo, an qui denigravit famam alterius, teneatur ad famam restitutionem? Pro hoc dicitur, quod restitutio cum sit actus commutatiuæ iustitiæ, quæ consistit in quadam æqualitate bonorum, & bona fama, seu gloria alicuius numeretur inter bona hominis, consequens est, vt sicut homo tenetur ad restitutionem, quando abstulit proximo bona temporalia, multo magis teneatur ad restitutionem famæ, cum sit bonum preciosius, quæ sunt diuitiæ: iuxta illud Prouerb. vigesimo secundo. Melius est nomen bonum quam diuitiæ multe. Vnde ad quæsitum multipliciter respondetur.

Qui detrahendo, famam alterius notabiliter læsit iniuste falsum dicendo, peccatum mortale illi imponendo, peccat mortaliter & ad restitutionem famæ tenetur de necessitate, confitendo se falsum dixisse.

Dixi notanter (detrahendo) quia quandoque potest lædi fama alicuius sine detractione, & est quando dicitur peccatum occultum alicuius his, quibus debebat, puta prælato denuntiando, aut accusando, vt prouideat: vel dicitur his, qui possent prodesse: vel dicitur sibi propriè coram testibus correctionem fraternam faciando: in tali casu non est peccatum, immo est actus virtutis.

Dixi (alterius) quia secundum Sotum in de ratione te gendi, vel detegendi mēbro. r. q. 3. & in libro 5. de Iustitia, & Iure. q. 9. & Adrianum in quarto q. 35. regulariter loquendo infamare seipsum, seu detegere propria peccata, per quæ fama lædatur, non est mortale. Sed secundum Caietanum secunda 2. q. 73. art. 2. oppositum dicitur. Verum Nauar. c. 18. nu. 27. Concilians hanc opinionem Caietani, dicit veram esse in quatuor casibus tantum, scilicet quando ex eius infamia sequetur damnus animæ, aut vitæ propriæ, aut alienæ, vel honoris aliorum, vel iactura bonorum alterius. Dico (animæ propriæ) puta quando conferuando propriam famam se honestè continet, quod si ipsam amitteret se infamando in incōtinentiam laberetur, de ipsa amplius non curando. Dico etiam (aut animæ alienæ) puta quando aliquis pro iusto habitus, & reputatus, se infamando, occasio est, ut alij in eadem peccata labantur. Dico secundo (vitæ propriæ, vel alienæ) puta quando ob tormenta aliquod peccatum indebitè detegit, (indebitè dico) quando

Infamare seipsum est quando mortale.

quando illud confiteri non tenetur, cum non sit conuictus: aut quando aliquod peccatum ob tormenta sibi falsò imponit, propter quæ sui ipsius, aut alterius iacturam membri, aut mortem mereatur. Dico tertio (honoris aliorum) puta quando aliquis religiosus, aut monialis se infamando religioni, aut monasterio notabilem infamiam inferunt. Dico quarto, & vltimo (bonorum alterius) puta quando aliquis vir probus, cuius operibus indiget respublica, se infamando, ineptum se facit ad eius gubernationem. In his quatuor casibus, quia sibi ipsi, vel alteri præiudicat: in his quorum non est dominus. & de iure præiudicare non potest, peccat mortaliter, & de falso contra se dictum mentiri debet. In cæteris verò casibus cum nulli præiudicet, non est mortale seipsum infamare, falsum sibi attribuendo, aut verū occultum ppalando, nisi quæ sua peccata cum aliqua iactantia narraret, tunc enim, quandà complacentiam de præteritis cōmissis ostenderet.

Dixi (notabiliter) quia quandoque contingit dicere aliquod malum, per quod diminuitur fama alterius, & quia illud nõ intèditur ex animo, sed aliquid aliud, tunc formaliter non est detrahere, & per se, sed materialiter, & per accidens: & est quando dicitur peccatum alterius, per viam narrationis, vel ex leuitate animi, & incuria non aduertendo quid dicat, uel quando aliquod falsum dicitur dubitatione, uel ex auditu, ei fidem non præstando. Vel Dixi (notabiliter) quia si detrahendo diceret aliqua verba parui momenti, cum non offendant notabiliter, non tenetur ad restitutionem: puta talis est homo negligens; aut aliquantulum miser, & tenax de rebus suis: vel quando dicitur aliquid, quod secundum humanum iudicium illi personæ secundum suam conditionem nõ reputatur infamia, puta si diceretur militi se descendisse in duellum, secus si diceretur Clerico, vel quando diceretur aliquod mendacium de aliqua persona, quæ erat publice infamis, puta meretricem admisisse hac nocte hominem, quem re vera non admiserat: vel quando infamator non est fide dignus, aut ioco dixisse creditur, propter quæ illi nulla adhibetur fides in huiusmodi cum non offendatur persona notabiliter, non est locus restitutioni.

Dixi (iniuste) ubi enim fama obnubilatur, & non offenditur Iustitia, tunc infamator non ponitur sub iugo restitutionis: vt accidit illi, qui verum patefacit, aut in iudicio rectè accusat maleficum supplicio dignum, qui testibus conuinci potest, quamuis id malo animo, & odio faciat, peccat quidem mortaliter, quia contra Charitatem delinquit, non tamen tenetur restitutionis vinculo, quia Iustitiæ non violauit: eodem pacto dicendum est, quando Prælatum proderet peccatum illius, quem rectè condemnauit, & similia. Sed contra Iustitiam faceret ille, qui in iudicio, & si verum diceret, & imposeret accusando, tamen non seruauit Iuris ordinem scilicet probare nequiuit, quod exposuerat: ac etiam quando quis, quæ audiuit, ita refert, ac si oculis vidisset, qui modus diffamandi est ita vtitatus, & minoris existimationis, vt multi in hoc decipiuntur, quod bene aduertere deberent confessarij: quando scilicet id, quod dicitur, non est publicum: nam si esset publicū, quæ etiam alia via malum curreret, ac vires eundo acquireret. Iustitiam non offenderet: ac item ille, qui iniuste falsum crimen imponit, ideo dixi etiam (falsum dicendo) & rectè adiunctum est, falsum dicendo, & iniuste; enim vero contingit quādoque sine Iustitiæ offensione falsum producere, vt accidit Iudici innocente condemnanti secundū allegata, & probata. is autè quamuis famam innocentis eū cōdemnando lædit, quia tñ secundum allegata, & probata iudicat, non tenetur ad restitutionem, falsum ei dicendo; testes autem iniuste falsum testando bene tenentur, dico non teneri Iudicem dum iudicat, nam extra iudicium, si ipse id asseueraret, aut alia priuata persona, non est dubium, quin non euaderent

Infamare contra iustitiam quando est.

De Restitutione famæ.

iniustitiæ habem, & ex consequenti restitutionis in laqueum inciderent.

Dixi (peccatum mortale ei imponendo) quia si esset veniale, quod de se non est infamatorium: aut esset aliquis defectus naturæ per huiusmodi non tenetur: nisi ratione alicuius personæ grauis: nam dicendo huiusmodi defectus naturæ cū aliquibus malis circumstantijs, quandoq; aliquibus personis notabiliter infamiam inferunt, & cum hoc notabile, damnum: ait Nauar. cap. 18. num. 25. Ac etiam peccata venialia circa honestatem vitæ, & quantum ad modum dicendi, quandoque aliquibus personis notabilem infamiam inducunt, vt sunt moniales, puellæ nobiles, valde religiosi, & huiusmodi. Sicut ex opposito, quandoque peccata mortalia aliquibus personis non inferunt infamiam, vt accidit aliquibus Iuuenibus sæcularibus, qui, si de eis fornicatio diceretur, tanti facerent, ac si de aliquo conuiuio notarentur.

Qui peccatum alterius suis verbis adauget, dicendo plus eo, quod factum est, peccat mortaliter, & tenetur de illo excessu.

Qui opus bonum alterius mentiendo, mala intentione factum esse dicit, peccat mortaliter, & tenetur dictum emendare.

Qui interrogatus de vita, & moribus alicuius Viri probi, dum tenetur eius virtutes notificare, & malitiosè tacet cum illius notabili damno: puta, quia quæsierat, vel expectauerat aliquod bonum, quod habuisset, si de se bene relatum fuisset; peccat mortaliter. Nauar. ibidem num. 37.

Qui audit peccata alterius, siue fuerint occulta, siue falsa, & ea narrat ita certitudinaliter, ac si ea vidisset, cum nec viderit, nec certo sciuerit, peccat mortaliter, & tenetur se emendare, dicendo se illa audiuisse, & non credere esse verum, nec hoc sufficit, vt nunc dicitur: si autem narrat illa solummodo, vt audiuit, animo non laudandi, aut infamandi, sed ex quadam leuitate, nec affirmat ea esse vera, sed tantum dicit sic audiuisse, non peccat saltem mortaliter secundum Scotum in 4. distin. 15. quæst. 4. & Caietan. secunda secundæ, quæst. 73. artic. secundum, quos sequitur Nauar. c. 18. num. 36. qui censent, hunc modum dicendi non esse directe infamare, & ideo nec teneri ad restitutionem: sed secundum Sotum lib. 5. de Iust. & Iur. q. 10. dicitur hoc non esse conscientiam tutas reddere, sæpe, namque accidit illis, qui aliàs non audierunt, concipere nouam sinistram opinionem, vnde in his, & similibus casibus tenetur dicere, se leuiter locutum fuisse, nec sufficit se excusare, quia quandoque excusatio parit maiorem credulitatem apud ingeniosos, sed omni meliori modo, quo potest, opinionem, quam audientes conceperunt adimere debet: nisi fuerit tam publica, aut ijs quibus dicitur aliàs nota, quod non opus erit.

Qui alicuius famam depreffit, verū crimen occultum tamen, contra ordinē Iustitiæ, s. accusando eum in Iudicio, & non valens probare, tenetur illum releuare quantum est possibile, sine tñ suo mendacio: sed quis modus tenendus est, difficile est cogitatu: Scotus namq; & D. T. aiunt accusatorem detractorē dicere debere se inique, ac malo animo illum infamasse, & huiusmodi, quem modū dicendi credo nihil utilitatis, aut releuationis asserre, rationibus nuper dictis: ideo Sotus quo supra lib. 4. q. 6. & Caiet. aiunt detractorem nō amplius debere de re illa loqui, sed à iudicio se retrahendo. vbiq; de illo bonā famam seminare debet, quantum fieri potest sine mendacio, modo superius narrato, & si per hoc, alij eo qd nō se retrahat, confirmationē dicti cōciperent, tñ amplius fieri non potest: tenetur bene adreficiendum damnum ei datū, s. expensas circa sui defensionem peractas restituere, & si ab aliquo bono eum impederit, tenetur ei recompenfare quantum possibile per miserit ad iudicium boni viri, non tamen integrum, ac si de falso eum infamasset:

& ad

& ad hæc omnia tenetur, eo qd contra ordinem Iustitiæ eum vexauit, vt dictū est.

Qui famam alicuius lacerauit, peccatum occultum extra iudicium per angulos seminando, peccat mortaliter, quāuis restitutionem facere non teneatur, eo quod Iustitiam non læsit, & si illud vni soli secretè reuelauit, non peccat mortaliter, nisi ille, cui reuelauit esset persona multum grauis, & magnæ autoritatis. apud quē infamatus erat in bona æstimatione. Sotus lib. 5. q. 10. de Iustitia, & Iu.

Qui narrat peccatum alicuius quāuis graue, ex cuius narratione illi nulla oritur infamia, vel quia est publicum, vel quia illa persona est talis conditionis, quod de talibus se iactare solet, vt accidit aliquibus Iuuenibus, qui de fornicatione se iactant, non peccat, saltem mortaliter.

Nota quo ad modum restituendi famam, qd non satis est, coram eisdem, quibus mendaciū dictum est, solummodo se falsum dixisse cōfiteri, quia per hoc solum non tollitur opinio mala de mente hominū, quam cōceperunt de nouo aliquo peccato, alias non audito, cum sint procliuiores ad credendum mala, quā bona: sed oportet dicere tali ordine, vt qui tua culpa fuerit infamia maculatus, tua quoq; diligentia, sit vere purgatus, etiam si opus fuerit iuramento, aut testibus adhibitis monstrare te falsum dixisse.

Nota
Modū re-
stituendi
famam.

Quantum ad satisfactionem honoris.

Qui honorem alicuius per aliquam iniuriam læsit, debet per aliquam reuerentiam, veniam petendo, illi satisfacere, qui modus est accommodatissimus, dum enim Contumeliosior per contemptrum alium subiugauit, per actum contrarium, vt per propriam antidotum se illi humiliare, conueniens est. qui modus non est cunctis necessarius, quando quidem contumelia potest esse tanta, & hæc non sufficiant, sed alia via remedium sumendum est: neque inter magnates, & nobiles modus iste obseruari consuevit, sed alijs honestis vijs satisfieri à talibus personis, Confessarij petere debent, & præsertim, vt non habeant animum se vendicandi: excipiuntur etiam superiores, non enim decet prælatos à suis subditis, aut nobiles à plebeis veniam petere, sed alio honesto modo fieri potest.

Nota etiam, quod audiens detrahentem alium potest plus, aut minus, aut æque sicut, & ille peccare, vnde beatus Bernardus ait detrahere, aut detrahentem audire, quid horum damnabilius sit non facile dixerim: si enim audit mortaliter assentendo, & illum incitando, vt dicat, peccat plus quā ille, qui dicit, quia causam præbet; Si autem audit, non præbendo ad id causam, nec impediendo, sed tantum eo delectans, peccat quantum qui dicit: Si verò audit sine assensu, & delectatione peccat minus: Verum circa hoc in tribus casibus potest peccare mortaliter; primo si est episcopus, aut alius superior, cui ex officio corrigere competit, & non corrigit; secundo quicumq; sit, dum audiens, noscit aliquod notabile damnum seu periculum inde secuturum, aut ipsi detrahenti, aut alteri, quod contradicendo vitare posset, & non contradicit: tertio quando aliqua negligentia crassa, aut vilitate timore à correctione fraterna se retrahit, dū posset iuuare, quia contra Charitatem faciunt huiusmodi: nisi aliquo iusto timore, aut vere, undia se retraheret. Et si dum audit detrahentem, ei resistit contradicendo verbis, aut signis, aut gestu tristi, significando non posse pati talia verba, meretur hæc D. Th. 2. 2. q. 73. art. 4.

Pro cōplemento huius materiæ breuiter tactæ, sunt aliqua dubia examinanda, quæ pp varias doctorū opiniones reddūt difficile negotiū: nos aut singulorū opiniones tagemus, vt vnusquisq; abūdet in suo sensu, & qd melius videbitur legatis.

Quæritur primo, an qui in vno loco puta Romæ infamis est, liceat in alio loco,

Secunda Pars.

C 3 puta

5
Honor quo
modo resti-
tui debet.

6
Detrahentem audi-
re quando
est mortale.
D. Bernardus
dys.
Vltimum.

7
Dubium

Distingua-
dum. ruta Neapoli, ubi habetur in bono nomine, infamare? Caietanus opusculo 16 ait q̄ sic; Adrianus colib. 2. q. 1. op̄ positam sententiam tenet, sed hanc discordiam Sotus lib. 5. de Iust. & Iure. q. 10. distinctione conciliat dicens: si ille, qui Romæ infamis effectus est, suam famam amisit autoritate publica in iudicio, publico præconio, nec de peccato suo emendatur, potest sine mortali, & restitutione detegi; nam dum quis sua culpa in pœnam delicti Iure publico fama expoliatus est data est facultas vnicuique suum scelus propalandi, sed si vita, & moribus emendatus, bonum nomen alibi recuperavit, peccatum esset contra Charitatem illum ubi pro bono habetur infamare: Si autem famam amisit non publica autoritate, sed priuata alia via, cum illa Iure non sit priuatus, non perdidit Ius honoris, & famæ suæ, vnde mutatus domicilio, ubi pro bono habetur, peccatum esset mortale illi detegere, & teneretur eo modo, quo teneretur, qui peccatum secretum detegit.

Dubium
2. Queritur secundo, qui falsò infamauit à multo tempore, aliquam honestam mulierem, ex quo res data est in obliuionem, & postea pœnitentia ductus, an debeat facere restitutionem apud eos, qui de hac re amplius non recordantur? Respondet Silu. verbo Detractio negative, quia forte de hac re non recordantur, & si hæc dicerentur, esset, vulnera renouare, & sic maior infamia sequeretur. Caietanus autem dicit oppositum, & eius ratio est, quia non constat auditores esse oblitos, & multorum nunc non recordamur, quorum postea reminiscimur, ideo ad restitutionem teneri. Sed hi facile conciliari possunt, scilicet si probabiliter iudicari potest; auditores amplius de infamia recordari non posse, sequere Siluestrum. Si autem iudicatur rem non esse ita oblitam, & per hoc effectus infamæ à principio causatus permanet, sequere Caietanum, Iudicium maximè fieri potest ex temporis longitudine, conditionibus personarum, puta si sunt senes, qui facile obliuiscuntur, aut varietate tribulationum.

Dubium
3. Queritur tertio, an teneamur famæ alterius satisfacere cum detrimento nostræ famæ, quando aliter fieri non potest, nam dicendo me mentitum esse, & odio, ac iniquo animo me infamasse talem, vt ei locum, aut gradum, ad quem aspirauerat, viurparem, & pro me procurarem, & similia, absque dubio apud auditores videretur homo ambitiosus, iniquus, loquax, & malæ conditionis. Respondet Sotus quo supra, quod etiam cum detrimento propriæ famæ, alterius famam recuperare debemus, non enim vlli licet cum alterius iniuria sibi consulere: nisi in casu, quando infamator esset superior, & persona grauis exultimationis, respectu offensis: non enim decet prælato suo subdito famam restituere cum tanta iactura suæ reputationis, dicendo se esse mentitum, aut Virum magnæ autoritatis alicui priuati personæ, aut nobilem famam suam maculare, vt plebei famam dealbet; debet tamen alia via illi satisfacere. scilicet offensum exaltare, aliquid officium præstare, aut saltem pecunia compensare, vt melius videbitur. Et quamuis Silue. asserit famam pecunia compensari non posse, melius tamen cum Sotus, & D. Thom. dicendum: enim vero cum pecunia sit pretium omnium rerum, inter quas fama computatur, ideo per illam, aut aliud pecunia æstimabile compensari potest. Idem dicendum quando simpliciter fama restitui non potest.

Dubium
4. Queritur quarto, an teneamur famam restituere cum periculo nostræ vitæ? Dicitur regulariter, quod non: quia vita est bonum altioris ordinis, vnde sicut non debemus pro restitutione bonorum famam amittere, ita neque vitam pro fama: verum Sotus quo supra credit, in aliquo casu debere, scilicet quando aliqua illustri familia de hæresi, aut crimine læsæ maiestatis, ob falsum testimonium perpetuo diffamata redderetur, aut quando aliquis ob falsum testimonium

mor-

morti addiceretur, & per retractionem testis falsi huiusmodi recuperari possent, teneretur etiam eum periculo suæ vitæ illos liberare.

Queritur quinto, qui accusatur de aliquo crimine occulto, quod probari non potest, negando, & accusatorem de calumnia, vel falso notando, an teneretur ad restitutionem famæ, eo quod accusantem indirecte de calumnia infamauit? Ad hoc respondet Sotus in 4. dist. 15. dicens, si reus dum Iuris ordine seruato interrogatus non solum negat veritatem delicti, sed etiam dicit accusantem esse calumniatorem, & sibi falso ex odio imposuisse, tunc non solum peccat mortaliter non fatendo Iudici interroganti secundum formam Iuris, sed etiam teneretur accusanti famam restituere. Sed queritur vltra, quomodo debet illam facere? Dicitur, q̄ non se debet retractare apud Iudicem, sed per alia verba sobria satisfacere, dicendo forsitan habuit bonam intentionem, & huiusmodi. Si autem reus non interrogatur Iuris ordine seruato, in casu, quo delictum probari non potest, ait. D. Tho. 2. 2. q. 69. art. 1. non teneretur respondere sed subterfugere, nec affirmando, nec negando, si vult se à peccato præseruare: & si negaret citra iuramentum ait Sotus quo supra. q. 10. peccaret venialiter, quia non mentitur perniciosè: & si cum iuramento peccaret mortaliter, nec teneretur ad restitutionem famæ, accusanti, quem indirecte de calumnia negando, notauit, quia nullam iniustitiam contra accusantem in tali casu commisit & Silu. Verbo Detractio. 3. & Ricchar. in 4. dist. 15. art. 5. q. 3. aiunt, si accusans remanet infamatus sibi imputet cum proposuit coram Iudice, quod probare non potuit, ipse enim fuit principalis causa suæ infamationis. Et si vltra q̄ negat, accusantem de calumnia, & falso punctauit, debet ne illi restituere? Respondet Caietanus affirmatiue; vnde in tali casu alter alteri satisfacere debet, scilicet, qui non potuit probare verum, dicat se iniuste infamasse, & reus de vero occulto accusatus, dicat se falso calumniasse: quod Sotus ubi supra non approbat, quia sic esset suum peccatum confirmare, quod non teneretur: vnde vel per alia verba sobria fiat, vel per recompensationem ad iniucem, alterum alteri remittendo.

Hinc oritur aliud dubium: an quisque potest sine peccato suæ famæ remittere? Caietanus ait q̄ non. Sotus autem q̄ sic: ad hoc breuiter dicerem: qui potest sine peccato seipsum infamare, potest suæ famæ etiam renuntiare. quis est hic, dictum est supra in eodem capite.

Sed hic animaduerte quod si accusans, qui indirecte calumniatus est, homo fuerit probatæ vitæ, vt his calumnijs non obstantibus, pro veraci haberetur: aut alia via se purgando famam recuperavit, debitor absolutus est a restitutione.

Postremo, non est silentio prætereundum vnum dubium, scilicet, quando dicitur Iudicem interrogare reum Iuris ordine seruato, & quando non? vt inde sciamus quando reus teneatur veritatem dicere, & quando non.

Respondet. D. Tho. loco supra citato, quando de illa re, de qua reus accusatur præcessit Infamia, uel aliqua expressa indicia apparuerint, vel quando præcessit semiplena probatio, tunc Iudex secundum formam Iuris à Reo veritatem exigit, & ex consequenti Reus teneretur veritatem exponere, aliàs peccaret mortaliter, & ratio est, quia facit contra debitum iustitiæ, per quod ipse teneretur suo superiori in his, ad quæ Ius prælationis se extendit. Si autem illud, de quo Iudex interrogat, est occultum & vna dictarum conditionum saltem defecerit. tunc reus non teneretur Iudici respondere, quia Iudex non seruat Ius suæ prælationis: Nec dicas per hoc Reum debere mentiri negando, sed se præseruare, nec affirmando, nec negando.

Et nota de his tribus conditionibus requisitis: & primo, non omnis infamia

Dubium
5.
Respondet
Sotus.

Dubium
6.
Caiet.
Sotus.
Autor.
Aduerte.

Dubium
7.

D. Thom.

Nota.
Quæ infamia requiritur.

sufficit ad obligandum reum Iudici obedire, sed illa infamia requiritur, quæ est clamor, seu frequens vox infamiae certæ personæ de tali delicto apud probos viros, apud quos persona illa de crimine rationabiliter reddatur suspecta. Dixi (frequens vox, seu clamor) quia dicta paucarum personarum non faciunt talem infamiam. Dixi certæ personæ quia frequens vox cuius auctor non dicitur, est rumor tantum. Dixi (tali crimine) quia si infamia currit de alio, quàm de illo, de quo accusatur non sufficit; Ex quo sequitur Iudicem peccare inquirendo de alijs, quàm de illis, de quibus reus accusatur: ut habetur in Decretali extra de accusationibus cap. inquisitionis, ubi leguntur hæc verba. Inquisitio debet fieri solummodo super illis, de quibus clamores aliqui præcesserunt. Dixi (apud probos viros) quia frequens vox multarum leuium personarum, non facit infamiam, si apud probos, & graues sit in bona opinione.

Nota. Nota secundo, quantum ad iudicia, quod opus est, ut sint iudicia expressa, non enim qualiacumque iudicia sufficiunt, sed manifesta, & perfecta: manifesta dico, ut manifestè indicent tale factum, scilicet quod talis persona perpetravit: perfecta, dico, quia singularium personarum dicta diuersa, non faciunt perfecta iudicia. Et dicitur iudicia in plurali, quia regulariter vnum iudicium non sufficit: & dico regulariter, quia quandoque vnum sufficit: & est quando est vnus testis integer, & bonæ famæ omni exceptione maior.

Notabile necessarium. Ideo tertio Dixi (quando præcessit semiplena probatio) id est vnus testis ad iudicium vocatus & productus, ut vere testis iuratus qui integre, & directe de visu commissionis criminis testetur, nulla exceptione repellibilis. Vltimo nota, quod opus est, ut ista iudicia ex processu sint nota & manifesta reo, ut sciat se esse in tali articulo constitutum, & quod tenetur obedire Iudici præcipienti, & extorquenti veritatem: alioquin, cum ipse reputet se esse occultum, & ista ignoret, talis ignorantia facti excusaret ipsum; unde Iudex deberet ei manifestare processum, dum extorquet ab eo veritatem, & hæc de restitutione famæ.

De restitutione circa damnificationem factam in persona.

ET quia, ut dictum est supra: ex natura Iustitiæ commutatiuæ oritur lex, ut qui damnificatur in bonis, reintegretur per aliquam compensationem: & vita hominis, eaque quæ ad corpus pertinent, inter bona nostra, immo magis congenita numerentur, ideo postremò videndum est, qualiter homo teneatur ad restitutionem ob damnificationem in personam alicuius: pro quo dicuntur multa.

8 Primo, damnificans alterum in corpore, aut intulit vltimum damnum, scilicet mortem, aut aliquod damnum citra mortem, & hoc vel irremediabile, ut truncationem, aut mutilationem membri, vel partem eius; aut remediabile, ut vulnerationem, aut aliam læsionem curabilem: unde dicitur.

Pro vulneratione. Qui percutit seruum alterius, tenetur reficere damnum passum serui domino, id est quantum ille seruus seruire poterat, donec conualuerit, & expensas factas à domino in medicando.

Pro mutilatione. Qui vulnerat hominem liberum, tenetur vltra satisfactionem iniuriæ illatæ reficere expensas medicationis factas, & si erat persona pauper, quæ sudore panem acquirere, aut vtillis, quæ arte, aut aliquo officio vnebat, & lucrifacere poterat, tenetur compensare quantum lucrificasset, tempore quo malè habuit, & si de fornicata aliqua, aut cicatrix inde remansit, non est compensanda, quia non est pretio æstimabilis.

Qui mutilat, aut truncat aliquod membrum, aut partem eius alteri, propter quod

quod ille remanet inhabilis, ad laborandum, negociandum, aut exercendum artem suam, puta truncat aut mutilat manum futuri, qui amplius non potest artem exercere, aut mutilat brachium laboratori, qui amplius non potest laborare, & victum sibi acquirere, aut pedem mercatori, & negotiatori, qui eundo amplius negotiari, & de sibi necessarijs providere non potest. Dico notanter manum iutori, & pedem negotiatori, quia si pedem futuri, qui posset sedendo fuere, & manum negotiatori, qui posset sine manu ambulando, negotiari, non esset tanta iactura, & ex consequenti tanta obligatio restitutionis, sicut in primo casu, ubi omni remedio remanet destitutus. Dixi (membrum, aut partem eius) puta digitum ei, cui maxime digitus deseruit, puta amputauit digitum musico, sine quo amplius sonare non potest, qui arte illa viuere, in omnibus istis, & similibus casibus, tenetur reficere, vltra expensas in medicando factas, & placationem, & consolationem ipsius læsi afflicti perpetuo orbat, totum damnum inde secutum siue fuerit ad tempus, siue perpetuum ad iudicium prudentis.

Quantum ad restitutionem pro uita ablata, est maior difficultas, nam vt ex cõmuniter doctoribus habetur, quando restitutio facienda est, si res secundum speciem reparari non potest, fiat secundum quod possibilis, ad arbitrium prudentis, & uita, & persona hominis sic res, quæ eadem in integrum recuperari non possit, ideo difficultas maior est in huiusmodi taxationibus, quandoquidem ut in cap. finali de iniuria, & damno dato, nil particularius habetur, quàm quod reficiatur damnum datum; qui sermones adeo uniuersales, & si sint magis ueri, non tamen ita utiles: unde insistendum est particularius circa tria, quantum ad confessarios pertinet. primo, an de omni occiso sit facienda restitutio: secundo quanta: tertio quibus hæredibus de necessitate fieri debet. Circa primum, id est pro quo occiso facienda est restitutio, dicitur. Qui occidit auctoritate publica, aut in bello iusto, non tenetur pro uita hominis, nec peccat.

Qui occidit in bello iniusto, & causam iniustitiæ ignorat, nõ tenetur, ut supra, & hoc non solum in communi aggressu quando permixti accedunt, uerum etiam in singulari certamine, ut ait Sotus lib. 5. de Iust. & Iure. q. 7.

Qui inuafus se defendendo alterum occidit, quando aliter euadere nõ potest, nec peccat, nec ad aliquid tenetur, quia mors illa secuta in sua defensione non est intenta, sed est mediũ necessarium suæ euasione, & effectus defensionis: unde illud uulgarum inter doctores. Vim ui repellere licet cum moderamine inculpatae tutelæ. Dixi (inuasus) nam secundum D. Th. secunda 2. q. 64. non licet ex intentione hominem occidere auctoritate priuata: id est non licet alterum aggredi proueniendo, ad cauendum iniuriam, uel insultum futurum: puta, uideo inimicum meum, me aggressurum paratum, non debeo eum præuenire, scilicet eum occidere, antequàm me occidat, nec expectare insultum, si possum subterfugere pugnam: Dico non debeo eum præuenire, si aliter euadere possem, nam si aliquis inueniretur in aliquo districtu, ubi iudicaretur non posse euadere nisi præueniat inimicũ, puta aliquis per inimicitias diuersatur in aliqua domo inclusus à suo inimico, qui iam eà expectat socios, aut opportunitatem, ut eũ occidat, unde inclusus nullatenus euadere potest mortem, nisi præueniat inimicũ ictu iaculando à fenestra.

Item mulier innoxia iacens in lecto simul cum marito, sciens euidenter eum sub cervicali abdidisse gladium, ut illam dormientem iugularet ex causa suspitionis, uel malæ informationis, posset ne gladium furtim arripere, & maritum interficere, ut se præseruaret, quando esset in tali districtu, quod fugere electo, & se saluare aliter non posset, quia camera est clausa, uociferare non potest, & huiusmodi? Ait Sotus quo supra, & ab eo Nauar. capit. 15. num. 2.

9
Pro uita
ablata.

Pro quo
occiso
scienda sit
restitutio.

Vim uiro
pellere
licet.

num. 2. non est, cur non liceret in his, & similibus casibus inuaforem praeuenire. Vnde si in talibus casibus praeueniendo iudicabitur potius defensio quam aggressus, non liceret huiusmodi condemnari post fatum, quia nuius talia praedicant debent, & propterea dixi (se defendendo) Dixi quoque (quando aliter euadere non potest) nam si se posset defendere sine inuafori morte, non liceret: puta quia armis, aut socijs est magis munitus, vel quia cedere, aut fugere posset sine suo magno dedecore, tunc mors inuaforis non esset medium necessarium, & effectus suae euasione, ut dictum est, sed esset homicidium ex intentione, quod non liceret. Et notanter dixi (fugere sine suo dedecore) nam si viro esset magnum dedecus terga vertere, & ita euadere, tunc pro defensione honoris sibi liceret inuaforem expectare, aut se illi obuiam facere, & si esset in tanto conflictu, quod nisi occideret, non posset euitare alapam aut fultis percussione, posset pro sui honoris defensione eum interficere: ceteris autem alterius conditionis non liceret sine mortali. An post factum liceret fugientem persequi, & interficere ut acceptam iniuriam a se auferat dicitur, & non: quia tunc esset sumere iudicta, quod non diceret sine mortali: nisi in casu quando iniuria talis esset, quod magnam iacturam honoris pateretur illa nobilis persona: tunc in eodem conflictu iniuriantem persequi posset, & tantum percutere, quantum opus esset honorem recuperare: si autem fugiens intito se posuerit, aut se abscondit, non licet eum inquirere. Nauar. cap. 15. nu. 3. post Sotum in loco superius citato.

Dubium pulcrum.

Interficii furem an teneatur. Sotus. Nauar.

C. susceptimus de homicidio vobis.

Qui interficit furem de nocte imperentem ad nihil tenetur, ait Scotus in 4. dist. 15. q. 4. quia nocturnus praesumitur esse homicida, hoc est paratus occidere sibi resistentem, & ideo impune occidi posset, quod non praesumitur de fure diurno, & ideo non posse occidi secundum eum: sed secundum Sotum lib. 5. de Iust. & Iure. q. 1. art. 5. Nauar. cap. 15. nu. 2. & alios dicitur, etiam diurnum posse occidi pro defensione honorum dico: quando sine illis viui non possit, l. fin. ff. ad lega. nam si aliquis occideret latrunculum, siue alium furem, qui furatus est sibi centum aureos, aut similem quantitatem, reus esset homicidij. Nec etiam liceret, quando spes certa esset recuperandi rem furto ablatam alia via, scilicet quando Iuridica, aut amicorum, & similibus: si autem esset dubia, liberum esset domino uti Iure suo. Sotus quo supra. Tempus autem, quo liceret hoc facere, est, dum fur actu furatur, aut dum fugit cum praeda, tunc licet eum persequi, & interficere, ut praedam recuperet, si aliter recuperari non potest. dum autem fur aliquo se receperit, non amplius liceret.

IO Pro homicidio casu.

Qui dat operam rei, ex qua homicidium casualiter sequitur, an teneatur de homicidio? Ad hoc dicuntur multa: pro quibus est primo aduertendum, ut alicui homicidium casuale imputetur, tres conditiones requiruntur: prima est, ut non sit intentio occidendi, ubi enim talis intentio est, non dicitur casuale. secunda conditio est, ut mors sequatur ex opere illius, cui imputatur casuale homicidium, tertia est, ut ille, cui imputatur, non solum possit remouere occasionem, ex qua mors sequitur, sed etiam debeat, hoc est sit aliqua lege obligatus ad auferendam illam, quia si non tenetur, non est, cur ei imputetur tale homicidium. Exemplum si furi petenti a diuite centum aureos, qui si non daret, fur cogeretur pro sua necessitate furari, aut occidere aliquem pecunia ductus, ad nihil tenetur diues, nam & si poterat dare, & homicidium euitare, non tamen tenebatur.

His instantibus sit prima conclusio. Qui dans operam rei licite adhibuit debitam diligentiam, & sollicitudinem in aduertendo quid sequi posset, si inde postea sequatur mors alicuius, non tenetur pro homicidio.

Exemplum,

Exemplum, qui discooperiens rectam domus, posuit signa in via, ut transeuntes aduertent: si postea aliquis incautus transiens occiditur cadente lapide, ipsi imputetur, & non discooperienti, qui posito signo, non amplius tenebatur videre quis transiret. Item milites, qui exercitij cauta ad signum arcu tela dirigunt, facientes debitam diligentiam, quam prudentes facere debent in aduertendo, ne aliquis transeat, aut retro maneat, si casu aliquem iactu feriant, ad nihil tenentur, quia dant operam rei sibi licite, hoc est professionis eorum. Secunda conclusio. Qui dando operam rei, siue licite, siue illicite, non adhibuit debitam sollicitudinem, & diligentiam, ne alicuius mors, aut noxa sequeretur, ut in exemplis datis intelligi potest, incidit in poenam, & culpam homicidij. Haec duae conclusiones ab omnibus doctoribus sine discrimine sunt receptae, sed de tertia conclusione, scilicet, Qui dat operam rei illicite, & adhibet debitam diligentiam, prudenter aduertendo, quid inde aduenire posset: an teneatur de culpa, si casu inde aliquod damnum euenierit, discrimen est inter doctores. Siluest. nanque. Verbo Homicidium. 2. S. 2. cum D. Tho. secunda secunda, quaest. 64. art. 8. tenet indistincte, scilicet, quantumcumque diligentiam fecerit tenetur de omni casu fortuito. Nauar. c. 15. num. 6. tenet oppositum dicens, parum refert, an opus, ex quo casualiter secutum est damnum seu mors alicuius, sit licitum, nec ne, dum modo fecerit debitam diligentiam, ne ex illo aliquod malum sequeretur. Sed Caietan. super. D. Thom. loco citato, quem sequitur Sotus lib. 5. de Iust. & Iure. q. 1. art. 9. respondet cum distinctione, scilicet homicidium casuale secutum ex opere illicito, facta diligentia, non habere plus culpae quam si fuit in causa illicitationis (ut ita dicam) ex qua secutum est. & ratio huius est, quia secundum Augustinum, omne peccatum in tantum est peccatum, in quantum est voluntarium, vnde sequitur mere casualia cum nulla ratione sint intenta, non esse peccata, ut patet de pollutione nocturna sine vlla occasione; & hoc modo patet prima conclusio. Contingit tamen quandoque illud, quod non est intentum per se, & voluntarium ex se esse voluntarium per accidens, in quantum causa per accidens dicitur remouere prohibens.

2. Conclusio.

3. Conclusio. Discrimen. Siluest. D. Tho. Nauar.

Caietan. & Sotus melius.

Ratio opinionis August.

Vnde sit, qui facit aliquid, ex quo posset aliquod damnum, seu homicidium probabiliter sequi, & non remouet ea, ex quibus sequi posset, dum potest, & debet remouere, ut dictum est supra, uidetur quodammodo velle illud, non per se, quia iam dictum est, quod illud non intendit, sed per accidens, in quantum sua negligentia, non facit illud, quod facere tenetur, in prohibendo damnum, quod inde sequitur, hoc autem contingit dupliciter, vel per omissionem, id est non adhibendo debitam diligentiam in prouidendo, ne damnum sequatur: & hoc modo est clara secunda conclusio, vel contingit per commissionem, id est quando facit aliquod opus, quod facere non debet, ex quo sequitur damnum, quamuis omne diligentiam faciat, quia tunc peccatum adscribitur facienti, non ratione diligentiae, quia iam fecit illam, sed ratione operis indebiti, in quantum tenebatur ab illo abstinere, & non abstinuit. Ex quo sequitur, quod ita erit culpa damni secuti, sicut illud opus, ex quo sequitur, erit illicitum, scilicet si opus illicitum erit peccatum veniale, culpa, ex malo inde secuto, erit venialis, si autem mortale, culpa erit mortalis. Exemplum, Clericus equitans sine necessitate, si casu supercalcando interficit aliquem, non est reus, plus quam culpa veniali, quia illa equitatio sibi erat peccatum veniale, ut habetur in cap. dilectus de homicidio, quamuis de irregularitate sit alia ratio, ut dicitur loco suo. Si autem sine licentia medicando, aut palaestram exercendo, aliquem ex errore interficeret, adhibita omni diligentia, reus esset culpa mortalis, ratione operis sibi mortaliter prohibiti.

Resolutio.

Resolutio dubij.

Aliud.

Aliud exemplum de ebrio interficiente alterum. tanta est culpa secundum D. Tho. secunda. 2. q. 150. art. 4. in homicidio, quanta est in ebrietate: puta, qui sciens potentiam vini, & non credens inebriari, bibit tamen, & inebriatur, ebrietas in illo est peccatum veniale, si autem sciens, & credens inebriari bibendo, bibit tamen, ut inebrietur peccat mortaliter, & ex consequenti ita iudicandum est de homicidio ex ebrietate subsecuto, & ratio est, quia regula generalis est, ut quando aliquis actus materialiter malus, id est ex sua natura est peccatum mortale, si non est voluntarius per se, sed in causa, iudicandus est secundum illam causam, ut dicebamus in materia de peccatis. Et confirmatur autoritate Augustini dicens contra Faustum. Loth culpandus est, non quantum ille incensus, sed quantum ebrietas meruit. Sequendo igitur hanc opinionem, dico pro tertia conclusione. Qui dat operam rei illicitæ veniali adhibens debitam diligentiam, non peccat plus quam venialiter. Et Qui dat operam rei illicitæ mortali, adhibens omnem diligentiam, peccat mortaliter, si inde homicidium sequatur, non tamen quantum homicida, sed secundum quantitatem causæ, quia peccatum est in causa, ut dictum est. Verum si illud opus illicitum esset via ad homicidium, puta vulneras aliquem non mortaliter, nec habens intentionem occidendi, & postea errore vulnerati, aut medici mors sequitur, reus est homicidij, quia vulnus illud via est ad mortem. Caieta. quo supra. Hinc sequitur etiam secundum D. Antoninum. 3. parte tiru. 5. q. qui aggreditur ad faciendum aliquid illicitum, quod esset causa incitatio, & occasio necessaria occidendi alium pro homicida habetur, quamuis illud non intendat. Exemplum: qui ingreditur ad aliquam matronam, & inuenit eam à marito, qui eum occidere vult, necesse habet eum occidendi, ut mortis periculum euadat, reus est homicidij, nec regula supradicta scilicet, vim vi repellere licet, sibi suffragatur, quia talis ingressus uia est ad homicidium, & ideo præuideri debebat, ait Nauar. loco citato. nu. 7.

August.
D. Lo. h.

Pro 3. con-
clusionem.

II
Pro homi-
cidio uolun-
tario.
Malefactor
res occide-
re non est
per se bo-
num.

Homici-
dij uolun-
tarij sec-
undum per-
petratum.
Facto.
Præcepto.

Qui autoritate propria voluntariè occidit aliquem sine superioris licentia, etiam si occisus esset reus, aut malefactor: quomocunque hoc faciat, peccat mortaliter, & est homicida, & reus homicidij. Dico, (etiam si esset reus, aut malefactor) quia interfectio malefactorum non est per se absolute bona, sed quatenus in bonum publicum refertur, ergo illi soli incumbit, cui commissa est cura boni communis, qui est princeps, & habens publicam autoritatem. ceteris autem non licet; quod accidit sex modis, scilicet, facto, præcepto, consilio, defensione, permissione, & cooperatione, de quibus per ordinem.

Quantum ad factum, intelligitur scienter, nam si à domino præcipitur seruo, ut poculum veneni porrigat alicui iocosè, quod seruus ignorat, non dicitur homicida, quamuis ipse faciat effectum, ex quo mors sequitur.

Qui præcipit alicui occidi, peccat plus quam mandatarius, & si reuocauit mandatum, quid dicendum? Respondetur, si dum reuocauit mandatum, effectus iam erat secutus, tenetur de homicidio, etiam si toto animo reuocasset: sed si reuocauit antequam effectus secutus esset, non tenetur, etiam si hoc non obstante, mandatarius post reuocationem, effectum exequatur. Silae. Verbo Homi. 1. §. 2. si autem mandat, ut verberet tantum, aut vulneret præcipiens expressè, ne occidat, & nihilominus mandatarius occidit, tenetur de homicidio, quia dedit operam rei illicitæ, quæ erat via ad mortem, ut diximus supra cum Caietano.

Quantum ad consilium, qui consulit efficaciter homicidium fieri, eo secuto tenetur, ut principalis, si autem reuocauit consilium, dicit, ut supra de præcepto quantum ad culpam, quamuis quo ad poenam irregularitatis sit differentia, ut infra, suo loco.

Quantum

Quantum ad defensionem qui defendit homicidam ab his, qui volebant eum impedire, vel retrahere à proposito occidendi: & qui dissuadendo retrahit aliquem efficaciter à bono proposito, quo volebat aliquem à morte liberare, si intentio eius erat iniqua, ut ille interficeretur, secuta morte, tenetur de culpa.

Quantum ad permissionem, qui permittit homicidium fieri, dum potest, & tenetur ex officio prohibere, ne fiat, & non prohibet, ut prætores, officiales, & huiusmodi, tenetur in solidum, ut dicebamus supra.

Quantum ad cooperatores, homicidium committitur multipliciter: primo, quando omnes sunt æquales in facto, licet non omnes feriant, vel operentur, secundo: si non omnes sunt æquales in facto, etiam aliquo modo adiuuant: tertio, exhibens præsentiam suam in aliquo facto animando, terrendo, vel incutiendo, si inde aliquis moriatur: omnes illi culpabiles sunt, quo verò ad restitutionem, hi tenentur, qui efficaciter in facto participauerunt, de quibus supra in verbo (participans,) vbi latius de hoc locuti sumus: quantum ad reliquos prænaratos, omnes, qui mortalem culpam pro homicidio incurrunt, etiam restitutioni obnoxij sunt: ad hoc facit. l. si ex plagis per totum. ff. ad legem aquiliam. Dico omnes illos teneri ad restitutionem, qui ex homicidio mortaliter peccant, si quidem mors secuta fuit iniusta, non solum ex mala intentione, sed etiam ex ipso facto, seu opere exteriori, ut ait Nauarrus. cap. 1. §. num. 24. quandoquidem minister iustitiæ, & militans in bello iusto possunt peccare mortaliter, dum occidunt animo iniquo, & odio, & tamen non tenentur ad aliquam restitutionem, quia & si habeant malam intentionem, opus tamen exterius non est tunc iniustum.

Expedito primo membro, scilicet pro quo occiso facienda sit restitutio: videndum est de secundo, scilicet quanta restitutio erit facienda. Et primo: Qui occidit seruum alterius debet restituere domino, quantum ille valebat, & expensas in medicando, si quæ factæ sunt, ac denique idem iudicium de eo faciendum est, quod de animalibus proximi, quando offenduntur.

Qui hominem liberum iniuste occidit, nihil tenetur soluere pro vita, quam abstulit, quia vita hominis non est pretio æstimabilis. l. liber homo. ff. ad legem aquiliam: sed tenetur satisfacere iniuriæ, & resarcire damnum, quantum potest. Et quidem Scotus in 4. distin. 1. §. 9. 3. quem aliqui sequuntur, dicit ad multa teneri homicidam, quæ certè non omnia sunt necessaria, ut ait Nauar. cap. 1. §. nu. 19. & quantum ad damni restitutionem nil particularius habetur, quam hoc scilicet, quod restitutio fiat ad arbitrium prudentis, iudicans nil certius posse constitui. Quod arbitramentum, ait Richardus in 4. dist. 15. art. 5. q. 2. fieri debet secundum qualitatem offensus, quantitatem damni, & possibilitatem offendentis, qua propter quod, qui occidit, non statim moritur, sed in lecto aliquibus diebus medetur, quicunque sit ille, siue diues, siue pauper, siue vtilis, siue inutilis, homicida tenetur pro pinquis reficere expensas factas medicis, & medicamenta: quo ad reliqua, si erat persona inutilis, vel sola, vel quia sine arte, aut officio, ad nihil tenetur pro morte: si autem erat vtilis arte, aut industria domui suæ, ait Panormitanus. cap. 1. de iniurijs, col. 1. & Scotus quo supra, tantum debere hæredibus occisi, quantum ille viuens suo labore, & arte lueri fecisset.

Sed quantum ad satisfactionem iniuriæ, in foro animæ. D. Thom. nihil de hoc meminit: Scotus autem ad multa obligari dicit, cuius sententia est nimis dura, nec ab alijs aliud tactum inuenimus, quam de damno temporali dato: verum saluberrimum consilium foret, ut veniam ab hæredibus, si eos habet, peteret, & quantum fieri potest, eos placatos redderet.

Quantum

12

13

Quantum
restituere
sit
faciendum.

Pro vita
hominis
nil debetur.

Scotus.

Nauar.

D. Thoma.

Riccardus.

14 Quantum ad tertium, & vltimum membrum, scilicet quibus hæredibus de necessitate restitutio faciēda sit. Dicitur, si occisus erat homo utilis domusque, quia officio, & industria multum lucrabatur, & familiam sustentabat, tenetur hoc damnum refarcire his hæredibus, qui ita necessario ius habent in hæreditate, quæ nequeunt in totum excludi ab hæreditate, vt sunt filij, & nepotes descendentes ex linea recta, pater, & mater, qui succedunt filio sine liberis: & ratio est, quia homo, qui lucrificat, his tantum necessario acquirit. Cæteri autem ab istis, qui succedere possent solum ab intestato, qui tamen non sunt hæredes necessarij, vt sunt fratres, nepotes collateraliales, vxor, consobrini, cognati, & huiusmodi, non veniūt appellatione talium hæredum, quia non sunt ita necessarij quia excludi possunt, ideo non possunt hoc damnum querere rigore Iustitiæ in conscientia: quamuis fratribus, & cognatis, qui ius habent agendi pro iniuria in foro exteriori, aliqua pecunia solui solet, vt eam remittant: & si occisus non reliquit filios, sed tantum patrem senem impotentem: soluat patri singulis annis dum viuūt quinquaginta, & si non reliquit nisi vxorem, vel fratres: his nihil tenetur, nisi de iniuria, vt dictum est, quia Vxor potest viuere de fructibus dotis suæ, vel transire ad secunda vota, & fratres nihil interesse passi sunt in facto. simili modo potest in alijs procedi. Si autem occisus erat homo pauper, qui labore, & sudore familiam alebat: ait Scotus quo supra, homicida tenetur omnes, quos alebat defunctus, nutrire: quem sequitur Adrianus, quam sententiam temperat Scotus loco supra citato dicens: hanc obligationem non extendi, nisi ad filios, nepotes orbatos, parentes, & vxorem, dum in viduitate viuūt, hos enim tenebatur sustentare, si egerent, & ratio est, quia homo est quoddam bonum non solum suum, sed etiam prolis, parentum, & vxoris, & ideo qui hominem gladio sustulit, illis iustulit: cæteros autem, quos alebat sua liberalitate occisus, non tenetur homicida subuenire, quia illa liberalitas, & Charitas occisi non transit in obligationem homicidæ: aliàs teneretur etiam famulis, & amicis, quos defunctus alebat.

15 Dubitatur modo, an qui alium occidit, seu percussit, si puniatur à Iudice, teneatur etiam ad soluendum damnum illatum parti læsæ.

Respondetur cum D. Tho. secunda. 2. q. 64. art. 5. Qui hominem iniuste occidit, seu percutit, facit iniuriam Deo, Reipublicæ, & parti læsæ: vnde tripliciter remanet obligatus, scilicet Deo, cui satisfacere tenetur per penitentiam pro peccato commisso. Obligatur quoque parti læsæ, vt dictum est supra: quia lex naturalis, & diuina præcipit, vt reficiatur damnum parti læsæ, reducendo ad æqualitatem iustitiæ, etiam si à Iudice Reus puniatur, quia illa punitio, quæ irrogatur in vindictam publicam, fit in satisfactionem iniuriæ illatæ Reipublicæ. I. vulneratus. ff. ad legem aquiliam: sicut, qui obligatur duobus pro diuersis causis, & rebus, non liberatur ab altero, si vni soluit: ita quod qui publicam poenam in satisfactionem Reipublicæ patitur à Iudice, non liberatur à debito priuato, quod debet parti læsæ.

Vnde sequitur, si committēs homicidium suspenditur, aut decollatur à Iudice, hæredes suspensi, seu decollati tenentur reficere damnum illatum à delinquirente parti læsæ, sicut tenentur ad omnia alia debita ab eo relicta. l. 1. cod. ex delicto defuncti: Nisi parentes, & hæredes defuncti occisi peterent sibi satisfieri pro omnibus damnis sibi illatis, per suspensionem, aut decollationem delinquentis, quia tunc eius hæredes liberantur ab hoc debito: vt ait Nauarrus. cap. 15. num. 22. Et quod dictum est de hæredibus homicidæ intelligendum est quoque de hæredibus furis, qui suspenditur ob commissā furta.

16 Dubitatur secundo: & si alius innocens inculpetur de homicidio occulto, & multas patiatur expensas pro sua defensione: an homicida teneatur reficere damnum,

damnum, quod patitur: Dicitur quod non: si quod patitur innocens, non est culpa sua. Scotus quo supra. Nec tenetur se prodere vt illum absoluat, sed sufficit, si per confessarium Iudicem certificet de innocentia inculpati. Secus si excusando se illum indirectè inculparet: aut hoc faceret occultè, animo deliberato nocendi illi, homicidium ei ascribendo, ex præsumptione inimicitie cum occiso, quia tunc tenetur ad omne damnum ex huius occasione secutum.

17 Dubitatur tertio: an qui percussit, aut occidit, & delictum est occultum, teneatur se prodere, & infamare, vt restitutionem faciat?

Dicitur quod non: sed illam facere debet per confessarium fide dignum, & si dubitatur de persona, aut alia fide digna haberi non potest, per quam illam faciat, debet expectare occasionem, & commoditatem illam faciendi sine scandalo, & infamia ipsius, quia fama est præferenda bonis temporalibus, tanquam res superioris ordinis, vt dictum est supra.

18 Postremo dubitatur, an qui offendit aliquem in bonis animæ, scilicet inducendo eum ad peccandum, teneatur ad aliquid?

Respondetur multipliciter. Qui inducit aliquem ad peccandum mortaliter aliqua vi, vt solent facere domini seruis, & ancillis, tenetur eum liberum relinquere, & in bonam intentionem reducere. Qui conijcit aliquem in crimen aliqua fraude, scilicet decipiendo, & docendo non peccatum, & culpam esse, ubi reuera est, & ille tali credulitate exercet mala sub specie boni, puta aliquem modum contrahendi vsuram, aut aliquem actum superstitiosum, & huiusmodi credens bene agere: tenetur docere veritatem, & a falsa opinione eum

retrahere quantum potest. Qui aliquem inducit ad peccandum sine vi & fraude, sed suadendo, etiam cum pecunia,

& inductus scit, & cognoscit illud esse peccatum,

à quo potest exire quando vult, non tenetur

de rigore Iustitiæ, quia ille sua

voluntate libera peccauit, &

& ideo illi soli imputatur: tenetur

tamen

generali præcepto correctionis fraternæ, ei suadere,

vt resipiscat.

S V M M A R I V M M A T E R I E R V M.

Quæ tractantur in hoc septimo capitulo.

- 1 **P**rimo delaratur hoc nomen, *usura*, unde dicatur; & in nostro proposito quid significat: ac etiam quomodo *usura* in omnibus legibus prohibita est.
- 2 Definitur, quid est *usura*, & omnes eius partes declarantur.
- 3 Declaratur quid est *mutuum*, quod proprie facit *usuram*.
- 4 Quid intelligimus, per *lucrum*, in *usura*, quid item intelligimus, per *paſſum* expressum, vel tacitum. in numero 5.
- 6 Quid dicere volunt illa verba, ultimo posita in definitione. scilicet (alias non debitum).
- 7 Sex conditiones requiruntur ad faciendum contractum esse *usurarium*.
- 8 Prima conditio, quæ reddit contractum *usurarium* est, ut in contractu interueniat aliquo modo *mutuum*.
- 9 Docetur quomodo sit contractandum sine vitio *usuræ* dum mutantur, *granum*, *vinum*, *oleum*, & hisimilia.
- 10 Secunda conditio est, ut ex mutuo habeatur quedam utilitas, cum quibusdã exemplis, ubi tractantur tres modi committendi *usuram*, vnus est, cum mutuum sit cum damno debitoris, & utili creditoris: secundus est, cum lucro creditoris sine damno debitoris, tertius est cum damno debitoris, sine utili creditoris.
- 11 Tertia conditio, quæ facit *usuram*, est quod illud utile quod ex mutuo aduenit, sit pretio estimabile, alias non esset *usura*.
- 12 Quarta conditio ad constituendam *usuram*, est, ut illud utile, quod ex mutuo pretenditur, non exigatur ratione alicuius interesse, ex cuius declaratione tractatur de multiplici interesse, ex quorum contemplatione, aliquid plus exigi poterit, occasione mutui, cum exemplis, & rationibus.
- 13 Quinta conditio est, quod in huiusmodi interueniat paſſum, vel saltem principalis intentio habendi aliquod utile ex occasione mutui, ut contractus possit indicari *usurarius*; ubi autem ista non interueniunt, non est *usura*, aliquid ex mutuo accipere.
- 14 Hic tractatur de *usura* mentali; ubi resoluntur aliqua dubia.
- 15 Sexta conditio dicit, ut illud utile, quod ex occasione mutui exigitur, proueniat proprie, ratione mutui, & ratio alia pretendentiæ, & ratione legitima.
- 16 Hic resoluntur multa dubia circa eos, qui suum per viam directam recuperare non volunt; quibus modis illa recuperare possent sine vitio *usuræ*.

25

C A P V T S E P T I M V M D E V S V R A C I R C A M V T V M.

VSURA ex etymologia vocabuli, dicitur ab usu, sicut *fatura*, a *fætu*, & *cultura* a *cultu*. Et secundum hanc significationem non est nomen vitij: sed quantum ad propositum spectat, vsu venit ad significandum particulariter id, quod vsu pecuniæ mutuatur, & rei consumptibilis percipitur: & secundum hanc significationem est nomen vitij: est enim contra naturæ ordinem; nummus namque secundum ordinem naturæ natus est acquiri rebus naturalibus, & artificialibus, scilicet arte, industria, ingenio & solertia: quæ omnia fieri non possunt sine labore, & periculo: sed quod vnus aureus generet alium sine labore, & periculo, sed tempore solo, est contra naturæ ordinem. Hinc sapientes huiusmodi negotiationem, *fænerare*, vocauerunt, quasi *fætificare*: *lucrum* enim, quod ex nummo mutuo, sine labore extrahitur, *fætu* esse videtur, id est nummus genitus a nummo: & ideo non solum lege naturæ prohibitum est, ut nunc probavi, verum etiam, & diuina, in veteri testamento; ut habetur Deuter. c. 23. vbi precipitur, non *fæneraberis* fratri tuo: & quàmuis subiungat, sed alieno; hoc non est intelligendum, quasi cum extrems *usuras* committere, eis licitum fuisse; sed illo verbo intelligere voluit, ut a Cananæis *usuras* exigerent, qui terram promissionis iniuste detinebant, ut hac via, & occasione, quæ sibi debebatur, quo ad fieri poterat, recuperarent iuxta Canonem. Contra quem est iustum bellum, est quoque ius accipiendi *usuras*. Hinc habemus, q. ijs, qui aliqua ratione nobis debitores sunt, & debitum alia via exigere non valeamus, *usuras* facere possumus: verum huiusmodi proprie *usuræ* dici non debent; sed potius illius, quod sibi debebatur, recuperatio, eo modo, quo fieri potest, ut melius inferius declarabitur. Est etiam *usura* contra legem Evangelicam, Matth. 5. vbi Christus Dominus sic affatur, *Mutuum date, nihil inde sperantes*. Est contra Prophetarum monita, iuxta Psal. David. Qui pecuniam suam non dedit ad *usuram*. Est quoque prohibita lege Canonica, & Ciuili, quàmuis Iustinianus Imperator in hoc errauerit, teste Baldo; & ideo periculosum est legistas de hac materia consulere: sed Theologos, quibus in huiusmodi definire conuenit: ut bene. D. T. Antoninus. 2. p. t. 1. c. 7. §. 4. & Ant. de Eut. dicat quid velit Ancharanus. Est denique prohibita legibus Gentilium: unde Plato in lib. de legibus, statuit, ut quicumque pecuniam ad *usuram* mutuet, lucro, & capitali priuaretur. Marcus Tullius, secundo officiorum, & Cato, non parum *usuram*, ut rem perniciosam condemnant. Et certe peccatum perniciosissimum est: unde Hebraei vocant illam, *Morsus*; hinc textum Deuter. 32. legunt. Non ignore mordebis fratrem tuum. Cui Chrysostomus alludens, super illud Matth. 5. inquit. Pecunia *usurarij* similis est morsui aspidis, qui enim mordetur ab Aspid. in locum ab i, & per suauitatem soporis, moritur; quia tunc venerum per omnia membra latente decurrit: eodem modo, qui pecuniam ad *usuram* accipit, per aliquod tempus quasi beneficium sentit: quod si super debito sopore gravatur, tunc *usura* per omnes suas facultates decurrit; & omnes in debitum conuertit.

Item *usura* dicitur, vorago, secundum Hebraicam interpretationem; id est, deuoratio; unde *usurarij* deuoratores vocantur populorum; eo q. eorū labores comedunt.

Usura est contra ordinem naturæ. Fænerare unde dicitur.

Usura est contra omnes leges. Usura quomodo Iudaïis permittebatur. Usura quibus pernititur.

Consulere legistas de usura perniciosum est.

Usura dicitur morsus.

Usura dicitur vorago.

*Usurarij
aspectus.
Lupinatus
va.*

dunt, contra Domini præceptum: qui dicit. In sudore vultus tui vesceris panem tuo. Aspectus usurarij hominibus valde odiosus est; repræsentat enim Lupi effigiem. de quo Aristot. cap. 7. de Animalibus, ait. Lupus est animal quoddam bestijs aspectu horribilis, & inter cetera voracissimus: ita quod quanto plus comedit, tanto plus exurit, deglutiens omnia: nil aliud sibi curæ est, nisi ut prædetur, nec per hoc impletur. Ita usurarius aspectu suo debitorum terret: numquam diuitijs fatiatur. Vnde Ecclesiasticus. cap. 5. ait. Avarus numquam impletur; & quanto plus possidet, tanto magis desiderat anima eius: de quo desiderio, sic fertur.

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Itaque propter magnam voracitatem, omnia simul deglutire vellet, id est non suffert eius animus paulatim lucrari; sed tempore brevi omnia bona proximi ad se conuertere vellet: vnde propter magnum lucrandi studium, numquam eius mens quiescit: & dum præda frui se credit, morte arripitur; & tunc animæ tormenta initium capiunt. Hinc ait Sapientia cap. 2. Exiguum, & cum rædico est tempus vitæ nostræ; & non est refugium in fine hominis. Miserabiles, & infelices Avari, relinquentes veras diuitias, & delicias, quæ gaudium sine tristitia, ac summam consolationem afferunt, terrena, & sensualia pro suis delicijs eligunt, quæ non sine graui molestia acquiruntur, & acquisita cum sint, timore possidentur. Vnde sæpe accidit, cum praua voluptate, magnam tribulationem admittam aduenire; a qua puncti, ac flagellati sunt; quæ pro tunc non sentiuntur propter nimium amorem, & cupiditatem diuitiarum, in quibus vincti, & detenti sunt; Quod contemplanus Ieremias in eorum personas lamentans ait; Inebriauit me absynthio. Qui absynthio inebriatur, quamuis quod gustat amarissimum sit, tamen propter ardentem sitim, quam patitur, amaritudinem, qua impletur, non sentit. Ita qui appetit huius mundi voluptates, eas nimio labore acquirunt, ac magna tribulatione, & timore possidet; vnde earum amaritudinem, quam earum amore tolerat, & sustinet, non sentit, eo quod inebriatur in illis, propter nimium affectum & ardens desiderium, quod habet, & patitur: & quandoque, immo sæpe recto, & iusto Dei iudicio, non solum eorum heredes mendicantur, verum etiam & ipsimet propter aliquod infortunium, quo bona amittunt; vel quia Deus permittit, ut illis vti non possint, Quod Ecclesiastes considerans cap. 5. ait. Vbi multi sunt diuitiæ, multi sunt, & qui comedunt eas, & quid prodest possessori, nisi quod cernit diuitias oculis suis? Et paulò inferius. Est & alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: diuitiæ conseruatæ in malum Domini sui, pereunt enim in afflictione pessima, generauit filium, qui in summa egestate erit. Item c. 6. ait. Est & aliud malum, quod vidi sub sole, quidem frequens apud homines, Vir, cui dedit Deus, diuitias, substantiam, & nihil deest animæ suæ, ex omnibus, quæ desiderat: nec tribuit ei potestatem Deus, ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud: hoc vanitas, & miseria magna est. Itaque infelix avarus vitam mendicam, ac miteratione dignam ducit, ac si realiter ipsas diuitias non possideret. Sunt & alij, qui quanto magis, in eis acquirendis, vnde quaque indirectè laborant, tanto plus in egestate inueniuntur; de quibus Proverb. cap. 11. dicitur. Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt: alij capiunt non sua, & semper in egestate sunt.

Volentes igitur nos tantis malis occurrere, ea intentione, ut ab huiusmodi auidus usurarius abstineat, & qui usuras, & fraudes committere timet, quibus modis, & regulis, licitè negociari valeat, ac denique confessarij in talibus iudicare valeant, tam in casibus successis, quam successuris prouidere possint; in hoc

cap.

cap. de usura verba faciemus. Cuius rei materiam si plenam, & compendiosam habere cupis, ad eius definitionem curras; ea namque exactè considerata, ac per oēs eius partes pōderata, quascunque difficultates, in ea contingentes, dissolues.

Est igitur Usura, secundum D. Thom. secunda secundæ, quæst. 78. artic. 1. lucrum accedens ex mutuo, pacto, vel intentione principali interueniente, aliàs *Definitio*

Et ut singula verba intelligantur; primo aduertendum est, secundum eundem, quo supra, quod per lucrum intelligitur omne incrementum, quod accipitur vltra sortem principalem, præter interesse tamen, ut dicitur. Et per incrementum, omne illud, quod potest pecunia æstimari. Quod tripliciter esse potest, secundum triplex genus muneris: scilicet a manu, a lingua, & ab obsequio. Munus a manu est, quando datur a liquo re, ut pecunia, donum aliquod, labor corporalis, vel aliqua commoditas, vel ceditur aliquod ius, seu actio in recompensationem, & similia. Munus a lingua est, ut procuratio, aduocatio; vel laus, seu adulatio coram aliquibus, & huiusmodi. Munus ab obsequio est, ut sociare, biretum leuare, seu salutare, ad scholam adire, vel alios ad illam trahere ex industria, vbi est concurrentia, vel aliquod aliud beneficium præstare, in compensationem ex remunata.

Secundo est aduertendum, quantum ad illud verbum (ex mutuo) quod mutuum non habet locum, nisi in rebus, quæ per se distrahantur, ut pecunia, vel consumuntur, ut granum, vinum, oleum, & similia, quæ consistunt in numero, pondere, & mensura: aliæ autem res non dicuntur propriè mutuari, sed commodari, & sunt, quæ habent usum distinctum a re, sicut est domus, equus, vestis, liber, & similia. Et dixi notanter (per se distrahantur) quia aliquando per accidens possunt locari, quod accidit, quando locatur pecunia ad ostentationem, vel dicitur.

Tertio, additum est, (pacto, aut principali intentione) vbi enim non interuenit pactum expressum, vel tacitum saltem, id est principalis intentio, non habet locum usura, si aliquid daretur, ex contemplatione mutui: quod accidit, quando datur aliquod ex beneuolentia, vel amicitia, vel si quandoque desideratur illud, est ex intentione secundaria, & minus principali.

Sed hic est aduertendum, quantum ad intentionem principalem, quæ facit usuram mentalem: ut sciatur, quando est propriè intentio principalis, & ex consequenti, actus usurarius, prout colligitur ex Nauar. cap. 23. num. 10. Siluest. Verbo Simonia. §. 3. regula. 3. & alijs, quod finis, propter quem fit aliquid, potest esse duplex, principaliter scilicet intentus, & minus principaliter. Finis principaliter intentus, non est eo tantum vocatus principalis, quod eo cessante, cesset effectus, ut aliqui voluerunt: nam quandoque accidit, ut homo faciat aliquid, propter aliquem finem, quo cessante illud non faceret, & tamen finis ille non est causa præcisa, & absoluta, vel saltem principalis, ut patet in his, qui accedunt ad horas canonicas propter distributiones quotidianas: sed est ille, propter quem fit aliquid principaliter, & immediatè omni alio circumscripto; & dico, omni alio circumscripto, ad differentiam finis minus principalis, qui est, ut causa, sine qua non; ut patet in exemplo dato, de distributionibus quotidianis: quamuis enim, ut ait D. Thom. Colibeto. 3. art. 2. distributiones ita impellat ad eundem ad horas dicendas, quod si non essent, fortè non adiret, tamen non accedit solummodo, & principaliter propter eas, sed propter Deum: ita quod distributiones non sunt causa præcisa, & principalis, & immediata, ita ut nil aliud iutenderetur quam dictæ distributiones, sed intèditur aliquod maius, id est seruitium Dei. In fine autem principaliter intento, non est sic, sed tota intentio fertur ad illum, ita ut si nil aliud

Secunda Pars.

D 2 moueret

moueret ad faciendum aliquid ille moueret: quæ intentio sic dicta sufficit ad constituendam usuram mentalem, quæ consistit in sola spe habendi aliquid plus, absque vlla pactione: & ita intelligitur illud verbum (principali intentione) in definitione positum, vt melius inferius in exemplis patebit in quinto requisito.

6

Quarto & vltimo, additum est, aliàs non debitum, quia si aliàs debitum esset, quis ex occasione mutui exigeretur, non esset usura, vt in sexto requisito dicitur.

7

Ex hac definitione colligitur, sex requiri ad constituendam usuram. Primum, quod requiritur, est, vt interueniat mutuum, siue verum, siue interpretatiuum. Secundum est, vt interueniat lucrum, id est aliquid comòdum temporale, siue consistat in dando, siue in faciendo. Tertium est, vt hoc lucrum, & comòdum sit pretio æstimabile. Quartum est, vt hoc lucrum, & comòdum proueniat propriè ex mutuo, non autem ex aliquo interesse. Quintum est, vt hoc lucrum proueniat ex mutuo tamquàm ex pacto, vel principali intentione. Sexto, & vltimo, vt hoc lucrum non debeatur sibi ex alia causa legitima; quia tunc non esset usura.

Ex his paucis dictis, peritus discernere posset inter contractus usurarios, & non usurarios, scilicet quando concurrunt hæ conditiones, & quando non, siue contractus sint naturales, siue sint legitimi, sed propter simpliciores, ponentur multi casus examinandi per omnes conditiones.

8

Vbi non interuenit mutuum, usura ca deo nõ potest.

Quantum ad primam conditionem, seu primum requisitum, scilicet, qd interueniat mutuum verum, vel interpretatiuum. Et de interpretatiuo dicitur inferius, cù de venditione, & emptione dicemus, quomodo in eis usura cadere queat.

Sed quo ad mutuum verum, patet, quoriscunque enim accipitur aliquid plus sorte principali ex mutui contemplatione est propriè usura, contra illud Lucae cap. 16. Mutuum date nihil inde sperantes. Sed hic ponentur aliqui casus, qui reddunt animum ambiguum.

Primus casus est. Vtrù si aliquis tradat pecuniam ad usum, quo nõ distrahitur dicta pecunia, sed ad ostentationem, seu pompam, & inde accipit aliquid, sit usura? Dicitur, qd non: quia etsi pecunia est per se distrahibilis, tñ in tali casu, eo qd nõ distrahitur, nõ dicitur esse mutuum, sed locatio, pro illo tempore quo vretur ea. D. T. 2. 2. q. 78. ar. 1. ad sextum arg. Silu. Verbo. usura. Caiet. Ver. usura. Abbas in rub. de usura.

Secundo queritur. An aliquis mutuans Nautæ, seu cuiuscunque personæ nauiganti, poterit exigere aliquid, ultra sortem, eo qd suscipit in se periculum nauiculæ, vel mercium, quæ per eam feruntur? Hæc conditio pluribus modis fieri potest. cù diuersi mode practiceretur. Primo potest committi pecunia in societatem, hoc modo, mutuans pecuniam ponet, pro emendis mercibus, & nauta personam propriam, pro labore, & fastidio, & quod lucrabitur, diuidetur. Hęc societas licita erit, si pecunia subijcitur periculis fortunæ; si autem uellet suam pecuniam saluam in omni malo euentu, ad quem uult nautam teneri, & ultra uult medietatem lucri usura esset. Secundo potest tradi pecunia pro ualore medietatis nauiculæ, loco pretij, & lucrificare medietatem illius, quod nauicula lucrabitur, cù pacto subijcendi se periculis nauiculæ; hoc et modo licebit, si nauigatio erit longi itineris, ubi timetur de periculis naufragij, & piratarum, etiam si peracta nauigatione post primum redditum repereret suam pecuniam, id est retroenderet partem nauiculæ: si autem nauigationis iter, & spatium esset breue, ubi probabiliter nullum periculum timeri possit, conditio non esset licita, si statim facta una, uel duabus nauigationibus, pecuniam repeteret, esset enim uelle lucrari sine aliquo periculo suæ pecuniæ, quod non licet, sed potius esset species mutui, nisi continuaret nauigationes per plures menses, statim semper pro parte sua, tunc licebit; est. n. hoc modo uera emptio medietatis nauiculæ, per quam lucratur. Tertio hæc conditio aliter fieri potest, scilicet dabit

dabit nautæ centum aureos, ut ex eis merces emat, pro quibus reseruat sibi tantum lucri determinatum, siue Nauta lucretur, siue non; tunc si dictam pecuniam periculis, quæ currere possent, exponet, usura non erit; posset tamen esse peccatum iniustitiæ in taxando lucrum, quod sibi reseruat: ubi multa essent considerata, incertitudo, periculum aliquid, si currere posset. labores, & huiusmodi, vt dicitur in materia de interesse lucri cessantis, ex quibus dependet iniustitia contractus: Si autem pecuniam suam, periculis subiectam esse nolit quidquid propter eam exigat, restituere tenetur, tamquam usura acceptum: habet enim talis pecuniæ traditio, speciem mutui. Quarto potest aliter practici, scilicet, qui accipit pecuniam, non habet nauiculam, nec in huiusmodi negotijs, & mercaturis se immiscet; sed illam accipit super periculo alterius nautæ. Verbi gratia. Marcellus indigenis nummis, nec habens, qui sibi mutuet, mercatorem rogat: accomoda mihi tantam pecuniam, quantum ualeat Petri nauicula, quæ Panormum, vel Venetias nunc nauigatura est, cum hac conditione, si illa salua reuertitur: in eius regressu dictam pecuniam tibi restituum, & ultra quantum lucrata fuerit pro nauulo illius nauigationis: si autem naufragium passa fuerit, aut quomodocunque perierit, pecunia mihi præstita, pro te amissa sit, vt non teneatur illam restituere: Hęc conditio licita erit propter periculum in se susceptum; parum enim refert, si fundamentum, super quo pecunia exponitur, sit suum, an alterius, dummodo tradens pecuniam stet periculo amittendi totum capitale, sicut lucrandi. Item tradens pecuniam Mulioni, ut ad nundinas eam, merces emendi causa; si eum ad restituendam integram pecuniam obligauerit, aliquo sibi pro lucro accepto, usuram committet, & illud restituere debet: si autem periculis incidentibus pecuniam summitteret, Mulionem in hoc non obligando, licitè illud sibi retinebit. Item si aliquis mulio nobilem rogauerit, dicens; accomoda mihi equum, vel decem aureos, ut ad eam ad hœdos emendos, pro quo seruitio, unum hœdum tibi donabo. Dico, pro equo licebit, hœdum accipere, quia usus equi locari, & vendi potest; pro nummis autem mutuatis non licebit. Et si dominus pecuniæ diceret da mihi unum hœdum pro munere, & quidquid lucratus fueris, sit tuum, & si pecunia perierit, mihi pereat, tunc licebit, si uerisimiliter aliquid periculum curret, etiam si nil aliud lucraretur, quia posset lucrari multum; & totum sibi cederet.

Tertio queritur, si homo habens par bouum, illos Agricola tradiderit, ut de eorum labore, medietatem, aut tantum deteterminatum assignet, cum hoc pacto, si aliquis Bos perierit, Agricola pereat, erit ne licitum? Respondeo. Si dominus Bouum Agricola obligat, vt teneatur pro quocunque casu fortuito, pactum iniustum erit; si ad id solum, quod culpa sua euenerit, iustum erit; quia labor Bouum pretio locari licet; nisi plusquam labor Bouum meretur, acciperet, esset enim iniustitia. Et si Agricola egeret pecuniam, nec habens, qui sibi mutuaret, triginta aureos ab aliquo peteret, quantum uellet par Bouum; a quo fateatur conduxisse boues, & non accepisse pecuniam; pro quibus promitteret singulis annis dare, quantum pro labore iuga Bouum conductorum dari solet, erit ne licitum? Dicitur quod non: Boues enim in pecunia uiuentes nunquam mori possunt, nec expensis indigent. Et quid aliud esset, quam mutuum Bobus coopertum, & usura palliata?

Quarto, an habens pecuniam, quam timet in futurum minorari, possit eam alicui mutuare sine usura uitio, cum pacto, ut reddatur secundum eundem ualorem, quo traditur? Respondetur, quod sic; si recipiens illam habet tempus expendendi illam, eodem ualore, quia tunc in nullo fraudatur, nec

mutuans accipit aliquid vltra sortem principalem: ſecus ſi mutuarius non potuit eam expendere tunc eodem valore, vel quia illud ignorans, ſuit deceptus, vel ſi ſciebat, neceſſitate ductus, illud fecit. Silueſt. Ver. vſur. l. §. 15. Si quaris, quid intelligo per sortem principalem, Reſpondeo, quantum ad propoſitum ſpectat, ſors principalis dicitur ſubſtantia ipſa mutuata, quæ alio nomine dicitur capitale.

Sors principalis, quid.

Quinto quæritur, quid ſi detur granum ad renouandum? Dicitur quod licitum eſt, ſi intenditur tantum euitatio damni ſui ſine alterius damno: ſi autem intenditur lucrum, puta quia granum erat putrefactum, aut ſperabat illud in futurum plus valiturum, & ipſe non erat ſeruaturus, nec erat aptum ſeruari; tunc non liceret. Idem ſentiendum eſt de alijs mercibus, quæ ſolent marceſcere.

9 Sexto quæritur, vtrum ſit vſura tradere rem, pro re abſolutè puta granum pro grano, vinum, oleum, & ſimilia, in ſimili pondere, numero, & menſura, pro tempore receptam? Exempli gratia Marcellus commodat Petro metras decem olei, eas recepturus, vel pretium eius ad libitum ſuum, pro tali tempore. Hoc idem intellige de vino, tritico, & alijs. Ad hoc dico multa. Et primo ſi tempore reſtitutionis, rei, aut eius pretij, veriſimiliter iudicabitur, rem illam poſſe ita minus valere, ſicut, & plus, non eſt vſura, etiam ſi tempore reſtitutionis accipit rem meliorem quo ad æſtimationem; quia ſi minus valeret, teneretur ſimiliter, illam accipere. Hæc autem regula, ſimpliciter negotiando, valet in omnigeni bonorum, quæ vtu conſumuntur, vt ſape a me habuisti, ſiue ſint apta conſeruari, ſiue non. Verum quia pauca ſunt illæ merces, quæ non habeant aliquod determinatum tempus, in quo plus, alijs temporibus anni, valere ſolent, & pauci, vel nulli ſunt, qui mutuuant huiusmodi merces, quo earum pretia ſunt in ſummo; nemo enim charitate, ſed lucri ſpe mutuat. Hinc fraus quandoque oritur in huiusmodi mutuationibus, vt in exemplis percipietis. Ideo aliter dicamus: Si autem veriſimiliter iudicaretur tempore reſtitutionis, ſeu ſolutionis pretij, rem plus valituram: tunc diſtinguo: aut creditor tunc, cum rem commodauit, erat illam ſeruaturus. vt carius illam venderet tempore debito, & illa res duratura. & non marceſcibilis; ac etiam debitori non auferitur libertas reſtituendi, aut a debito ſe abſoluendi, quando voluerit, dico, quod concurrentibus hijs tribus conditionibus, licitum erit accipere rem meliorem, quo ad æſtimationem, vel illud plus pretij, quod valebit res, tempore ſolutionis; dummodo reſtituatur in æquali pondere, & menſura. Exemplum valde accommodatum de oleo, quod eſt res apta conſeruari ſine periculo corruptionis, vt communiter practicitur in prouincia teræ Bari. Qui emit oleum mēſe Decembris, vt poſtea vendat illud menſe Auguſti, aut Septembris: quando deſignauit illud vendere, tunc tuta cōſcientia exigere poteſt illud plus pretij, quod valebit tempore, quo debitorem requiſiuit: dummodo ſemel facto pretio, amplius non varietur; in caſu, quo olei pretia augerentur, ante ſolutionem debiti: pretēdens illud plus, ſub prætextu intereſſe lucri ceſſantis; aut damni emergentis, vt diabolus aliquibus animabus damnatis perſuaſit quandoque: qui facta requiſitione, pretij vna vice, quærebant illud augmentum, quod vocant, quanti plurimum, hoc enim ſecundum pretium inuſtiſſimum eſt. Primo iſti decipiuntur; nam facto pretio prima vice, oleum iam venundatum eſt, & conuerſum in pecuniam; itaque debitor non amplius tenetur ad oleum dandum, ſed ad ſoluendam pecuniam; quomodo igitur facis iterum pretium olei? & oleum iterum vendis? Dices, eo quod non cito ſoluit, cui replico, ſi non cito ſoluit, tenetur ad intereſſe, pro pecunia non ſoluta, tempore, quo tenebatur, & non pro oleo, quia non amplius pro oleo tenetur, cur igitur facis iterum mentionem de oleo? Vbi fundatur hæc olei ſecunda

ſecunda venditio: id eſt pretium ſecundum, quod de oleo facis? Ergo ſi de pecunia non ſtatim ſoluta, intereſſe quæris, moneo te, quod ad id liquidandum, multæ circumſtantiæ, & conditiones concurrere debent, vt illud tuta cōſcientia exigere poſſis; de quibus inferius, eodem cap. dicam. Opus eſt etiam, ad quærendum pretium primo factum, de re commodata; vt non fiat alteratio, & varietas in qualitate rei mutuatae, nec in loco conſignationis, nec etiam in menſura, dum res in propria ſpecie reſtituenda eſt, vel pretium eius. Dixi (varietates qualitatis) nam ſi mutuauit oleum recens, ſeu muſtum; deinde in caſu reſtitutionis veller oleum clarum, & limpidum, aut pretium eius, eſſet magna fraus, & deceptio; habet enim oleum muſtum murcā, propter quod multo minus valet: nec ſufficit dicere, quod contemplatione illius murcæ, minuit aliquid de pretio exigendo, nūquam enim talis minoratio ad iuſtum deueniet. Ideo aduertant confeſſores: qui enim tali modo mutuare conſuevit, non eſt ſine animo corrupto, vt proximum decipiat. Dixi etiam (in loco conſignationis) qui enim mutuat oleum Vigilijs, vbi venditur inſimo pretio; deinde Bari illud conſignari veller vbi mercatorum concurſu ſemper valet plus, eſſet fraus manifeſta. Dixi denique (nec etiam in menſura) qui enim mutuat oleum Meliſti, vbi menſura eſt manca; deinde illud veller conſignari Vigilijs, vbi eſt maior, quis dubitat, quod iniuſtitiam committit? Et tamen non habentibus cōſcientiam, ita practicitur. Reſtituenda eſt igitur res mutuata, ſiue ſit oleum, ſiue triticum, vel ſimile, eiufdem qualitatis, & bonitatis in eadem menſura, eodem loco, vbi mutuata fuit. Et ſi veller pretium ipſus, quid agendum? (Hic aduerte aliam mercatorum aſtutiam, ac eorum, qui mutuare ſolent.) oportet, vt pretium fiat ſine fraude, ſcilicet vt eligatur comanunis vox. Dico (pretium ſine fraude) quandoque namque in foro currere ſolent pretia fraudulenta, a mercatoribus procurata, & intentata, qui pro eorum idolo pecuniam elegerunt; nec aliam gloriam, & beatitudinem quærun, quam mundi huius: iſti enim quando rerum mutuatarum pretia ad terminum, quem deſiderant, aſcendere non poliunt; faciunt conuenticula quædam, pretium ex induſtria alterando, ſcilicet, emendo quandam paucam quantitatem olei plus iuſto pretio currenti, ex quo venditores ſuſpicionem ſumunt alicuius penuriæ: inde pretia in foro augentur; quibus peractis, ipſi tunc eligunt pretium, ſeu vocem, vt dicunt, rerum, quæ mutauerunt.

Confefſorium admo ni io.

Aduerte aſtutiam mercatorum.

Sed hic ſtatim dubium inſurgit. ſi alius, qui hanc fraudem ignorat, eligit pretium rei ſuæ mutuatae, vt ceteri faciunt, ad quid tenetur? Dico, excuſatur, dum bona fide tali ignorantia laborat: tenetur tamen illud plus, reſtituere, quod auctum eſt, occaſione talis fraudis, dum fraudem cognouerit: illi autem qui fuerunt cauſa tanti mali, tenentur ad omne damnum per eos cauſatum.

Dubium.

Et ſi oleum, triticum, vinum, vel ſimile, tempore repentino, aſcenderet ad pretium exceſſiuum, vltra omnem rationem, licebit ne mutantibus, illud pretium ſibi eligere? Reſpondetur. Si talis exceſſiua pretij alteratio a fortuna ortum habuerit, ſcilicet timore belli, aut meſſium, & videremque deſectu, & ſimilium; tunc licebit. Si autem ob mercatorum conuenticula; & coniurationes, aut Baronum delicta, facientium in eorum terris iniuſta pretia, aut ob variationem monetarum ad tempus, aut ob malam ſuperiorum gubernationem; vt accideret, dum fierent pragmaticæ iniuſtæ, aut ſequiſtrarentur frumenta pro Regia curia: propter quod habentes frumenta perterriti, ea abſconderent; vnde cum triticum liberè vendi non poſſet, pretium eius aſcenderet vltra rationis debitum, tunc non debent eligi huiusmodi pretia irrationabilia,

Dubium.

*Fraus in
pretio eli-
gendo.*

sed moderata, ad iudicium boni viri; idest quanti venderentur, sine talibus occasionibus. Dico etiam (vt eligatur vox communis) in hoc enim quoque magna fraus committi potest: saepe namque accidit, vt qui putat euitare Charybim, incidat in Scyllam: idest qui timet, eligere bis pretium, seu vocem, propter stimulum conscientiae, rationibus iam dictis, & alijs doctorum, qui tales condemnauerunt; nulum pretium faciunt, seu vocem eligunt; sed expectant, vt videant, ad quantum ascendere potest pretium talium rerum a se mutuatarum; deinde cum agnoscant, non amplius ascendere posse; incipiunt enim iam noua olea, aut frumenta colligi, & propter eorum abundantiam incipiunt pretia vilescere; tunc creditores admonent suos debitores, eligendo sibi pretium altius, quo venditæ fuerunt res illius speciei, diebus, & hebdomadibus elapsis: quod ideo faciunt, ne tristitiam sentiant, si pretio semel electo rei mutuatae, altius irent pretia similium rerum: quæ pretia postea sibi eligere non liceret. Igitur standum est communi, & legitimo pretio: idest primo eligendum est tempus, in quo determinet res suas vendere, sitque aut dies, aut hebdomada determinata: & si in illa res fuerint venditæ diuersis pretijs; puta in vna die, vel hebdomada, fuerunt venditæ decem onera olei ad rationem decem ducatorum pro onere: viginti, ad rationem duodecim ducatorum pro quolibet onere, & quinque ad rationem quatuordecim ducatorum: non liceret eligere sibi pretium altius, quod cucurrit, scilicet quatuordecim aureorum, sicut nec in finem scilicet decem aureorum, sed duodecim; tum quia est pretium mediocre, tum etiam rationabilius, quia maior quantitas olei vendita est dicto pretio. Et si non eligit diem, vel hebdomadam, sed totum mensis determinatum; tamen tenetur eligere pretium, quod pro maiori parte illius mensis cucurrit; & hoc sufficit, quo ad oleum, quod est eiusdem perfectionis, & bonitatis, in omnibus: sed quo ad frumenta (cuius pretia variantur, non solum ratione temporum, vt de oleo dixi, verum etiam ratione bonitatis, & malitiæ) non esset iustum, eligere pretium alicuius frumenti optimi, quod excedit sua bonitate, rationem communem pretij; sicut neque standum est, pretio frumenti putridi, quod sua malitia, minus ordinario valet; sed pretio frumenti communiter boni, prout in foro communiter venditur. Et quod de oleo, & frumento dicitur, intelligendum est, de omni alia quoque re simili.

Notandū. Sed hic est valde notandum; quod hæc, quæ dicta sunt, vera sunt regulariter: nam opus est etiam attendere ad conditionem loci, vbi fit electio pretij, quando de re mutuata, quaeritur pretium, & non res, in sua specie, & vltra ad quantitatem rei mutuatae, quæ sic venditur: Qui enim mutuauit ducenta onera olei, in ciuitate Vigiliarum, vel Melitæ, non potest tuta conscientia eligere pretium, quod currit in alijs oleis, per vnum, vel duos dies, immo nec per vnam hebdomadam; quia in talibus non solent vendi tot onera olei in tam breui tempore; vnde non est possibile, vt ille, qui eligit pretium olei mutuati, quod vendidisset totum oleum tali pretio, si non mutuasset; & multo minus, si sunt plures, ad faciendum electionem pretij, hoc modo. Vnde eorum intentio magis eos condemnat, quia non charitate mutant, sed hoc fine, scilicet vt vna die, vendant omnia sua olea, vno pretio: Sed Bari, vbi propter mercatorum residentiam, verisimile est, vt in die mercati possint vendi, tot onera olei, uel plus, hæc negotiatio licita esset. Et quod dico de oleo, Bari, ita dico de frumento in terra Baroli, ubi frumenti negotiatio fit in magna quantitate: sed in alijs oppidis, non est possibile, vna die, posse vendi tot millia frumenti mensurarum: & ideo eligere pretium, quod currit in foro uno, uel duobus diebus, ubi sunt venditæ non plus quam centum mensuræ frumenti, nec plus vendi posse

posse aptus est locus, & pro tali pretio uendere tot frumenta mutuata, non est tutum in conscientia: sed nil mirum si hæc faciunt, qui sine scala in cælum ascendere uolunt.

Qui ergo contrarium faciet, eorum, quæ dixi, ut usurarius habeatur; & restitutioni tenebitur, de toto superfluo, quod a debitore exigit, ut colligimus ex uiris doctoribus, & sanctis patribus.

Et quoniam auari numquam implentur; in omni eorum a dione, callidè procedunt: unde aspicientes, quod aliquando factio pretio de oleo, uel frumento mutuato, pretia adhuc ascendere solent ad id, quod non credebant, ipsi autem timore conscientiae, aut potius alicuius ignominiae, non potentes pretium alterare, ut supra probauimus: nec ualentes coniecturare, quando pretia sunt altiora; numquam de pretio constituendo mentionem faciunt; sed tempus sub silentio, & sine stabilitione alicuius diei, uel hebdomadae transeunt, ut supra dixi: Vt autem uident, quod pretia altius ire non possunt, tunc oleum, aut frumentum altiori pretio, quo toto tempore præterito uenditatum est, ut sibi soluatur, statuunt, absque ulla requisitione, aut pretij, seu uocis electione, nec in uerbis, nec in scriptis de re mutuata: quod nec Diabolus calliditatis, & malitiæ pater cogitare uouit. Et in hoc casu dico, quod de rigore iustitiae, nec illud pretium commune, antè declaratum, quaeri potest: eo quod numquam debitorem requiuit; nec tempus pro uenditione rei mutuatae, sibi determinat, sed quod currit tempore, quo debitorem monet, & ad soluendum, hortatur.

Redeundo, unde digressi sumus. Si dominus rei mutuatae illam conseruandi animum non habebat, sed potius uendere decreuerat, aut ut se a fastidio, & cura, quæ in conseruando, exigitur, absolueret: aut defectu loci non apti, ad eam conseruandam, si de se apta conseruari, erat; sed hac sola intentione mutuatur, scilicet, ut a fastidio se absoluat: tenetur postea, dum illam repetit, aut eius pretium quaerit, tantum de pretio demere, quantum æstimari potest illud fastidium, & cura conseruandi. Si autem conseruari apta non erant, & ideo illa alienare curabat, unde hilari animo illa mutuauit, ut a periculo se liberaret, & a fastidio absolueret, omnibus istis mutuatarum onerando; tunc sine dubio usura esset, tempore restitutionis rem meliorem accipere: aut plus pretij, quam res ualebat, tempore, quo fuit mutuata, exigere. Et pro maiori intelligentia huius conditionis, negotiationis afferatur exemplum ualde accommodatum. Qui emit uinum tempore uindemiae, ut postea uendat illud de mense Augusti, quando uerisimiliter plus ualere solet; si mutuasset illud, de mense Ianuarij, aut Februarij, quia timebat, illud non duraturum; aut quia illud conseruaturus non erat, cum pacto, ut reddatur mense Augusti uinum optimum, aut pretium eius, secundum quod tunc ualiturum est, usuram committeret. Et si erat seruatorus illud, quia optimum apparebat, a sine usuram committeret, quia a tempore signationis, usque ad tempus exactionis, potest incurrere multa pericula, potest enim effluere, uel acidum fieri, uel lentum, & huiusmodi: in quo casu, cum hæc omnia, quæ stare deberent periculo mutantis, stent periculo mutuatarij, contractum reddunt illicitum, posset tamen contractus iste iustificari, si tot pericula, & labores, quæ currere posset, deducerentur, ut melius inferius dicitur. Usuram quoque committeret, si mutuans, mutuaret, cum pacto, ut mutuatarus non posset se absolueret a debito, quando uoluerit, etiam si erat seruatorus rem mutuatae. Pro his uide Siluestrum Verbo Usura. 2. Sotum. lib. 6. de Iusti-

De Usura.

de Iustitia, & Iure. quæst. 7. art. 2. Ex his dictis in exemplis datis prudens iudicare potest in similibus. Examinata hac prima conditione, per varios casus, de cibus, facile in aliis defini ualeat, quæ circa hanc primam accidere possunt, ut homo timens Deum, in similibus negotiis operam nauando, ab hac peste usuræ præseruari possit: & omne desiderium mali questus ommittere sciat, recta intentione, ac iustitiæ flatera ambulando; ne forte claudicans in partem sinistram; Deum offendat; qui præcipit, ut proximus in suis necessitatibus subueniatur: bona enim temporalia, non ideo nobis affluenter donat, ut nobis solis uiuamus, sed ut ex illis & proximum subueniamus, sine tamen fraude. Hinc ait Deuter. c. 15. Ne auertas oculos tuos a paupere fratre tuo, nolés ei, quod postulat mutuum commodare, ne clamet contra te ad Dominum, & fiat tibi in peccatum; sed dabis ei; nec ages quippiam callidè in eius necessitatibus subleuandis, ut benefaciat tibi Dominus Deus tuus, omni tempore.

Secunda conditio, seu requisitum est, ut interueniat aliquod lucrum, seu cõmodum temporale consistens in dando, vel faciendo. Hoc commodum, seu lucrum potest esse tripliciter.

Triplex lucrum potest interuenire in causa

Primo potest esse lucrum ex parte mutuantis, & damnum ex parte mutuatarij; Exemplum, qui mutuat centum aureos non in pecunia numerata, sed exigendos ab aliquo debitore, à quo non possunt exigi sine difficultate, labore, & expensis; usuram committit; quia mutuans inde sentit beneficium pecunia æstimabile, & mutuatarius ultra expensas, quas facit grauatur laboribus ad recuperandum eos, quos postea in integrum creditori restituere tenebitur.

Item qui mutuat oleum, vinum, triticum & similia, aut nummos in vno loco, cum pacto expresso, vel tacito, ut sibi restituantur in alio loco, etiam, in eodem numero, & mensura; usuram committit, quia mutuatarius grauatur uectura, nisi deducerentur expensæ, vel cambia. Item qui mutuat vindemiatoribus, aut messoribus, aut similibus cum pacto, ut teneantur præstare labores, & opera tempore vindemiarum, & messium pro pretio determinato minori quam communiter currit, usuram committit, quia ultra obligationem operarij fraudantur pretio iusto usurarum.

Secundo potest esse lucrum ex parte mutuantis, sine damno mutuatarij, ut pater e potest, in exemplo dato de operariis, quando mutuaret cum pacto, ut tenerentur uindemiare, aut metere non pretio determinato, sed currenti, sicut ab aliis solueretur; Usura est ratione obligationis, quæ est pretio æstimabilis. si autem statueretur tanto maius pretium, quanta est illa obligatio, liceret ait. Sotus loco citato. Sed si pecunia daretur in contemplationem operam anticipando citato pro harra, ut fieri solet cum messoribus in Apulia, nõ esset usura, quia illud non est mutuare, ut putat Sotus, quo supra, sed locare operas; dummodo non fiat in fraudem operantium, ob anticipationem harra, puta quando a stimatio futura operarum esset incerta, & conduens operarios poneretur in tuto, tunc enim esset iniustitia. Sotus in 4. dist. 15. Aliud exemplum, qui mutuat cum pacto, ut mutuatarius teneatur tempore uindemiæ vendere sibi vinum pretio currenti, pro ut aliis vendi solet, usuram committit ratione obligationis; secus si daret pro pretio uini, ut dictum est: & in omni casu simili attendendum est, si illa anticipata pecunia datur pro harra, an pro mutuo. Nauar. cap. 17. nu. 221. Item si quis mutuat cum pacto expresso, vel tacito, ut mutuatarius uadat ad suum molendinum, furnum, apothecam & similia, usuram committit, etiam si mutuatarius in nullo grauaretur, & hoc ratione obligationis, & in talibus casibus mutuans non tenetur ad restitutionem, nisi quantum illi

tum illi ex hac obligatione damnificati sunt ad iudicium boni viri: & si non sunt damnificati debent ab illa obligatione liberari, Silu. & Nauar. quibus supra.

Item si quis gabellota mutuaret mercatori cum hoc pacto, ut ad nundinas iret, & emeret merceres, & eas duceret ad patriam, ut ex illis possit iuste exigere gabellas, & lucrificeret: usuram committeret, quia mercatores priuantur libertate, quæ est pretio æstimabilis. Item, qui mutuat cum pacto, ut sibi remutuatur, usuram committit, quia illa obligatio est pecunia æstimabilis: & quamuis mutuatarius ob beneficium receptum remaneat obligatus ad simile, obligatione, & lege naturali, ac iuncto pacto efficitur ciuilibus, ideo, & cætera. Silu. Verbo Usura. 1. Nauar. quo supra D. Tho. & omnes.

An liceret pactum facere, ut de præsentem remutuare tenearis aliam rem, puta mutuo tibi oleum, ut tu mutues mihi vinum. Respondet D. Tho. secunda secunda, quæst. 78. art. 2. licet simul mutuanti vnum, aliquod aliud mutuum recipere, non autem licet eum obligare quod est dictum, mutationes de præsentem, scilicet tu mihi & ego tibi mutuo gratum fieri licet, in pactum reducere non licet. Item domini, qui colonis pecuniam, aut frumentum mutuant cum pacto expresso, vel tacito, ut prædia eorum, aut fundos auctiori pretio ab illis conducant, quam communiter ab alijs, inueniretur, usuram committunt: secus si tauri conducerent, quanti ab alijs conditio, & usus prædiorum æstimaretur. Sotus quo supra. Quæritur, an mutuare communitati cum pacto, ut non teneatur soluere collectas, sit usura? Dicitur quod sic: si collectæ, sunt iustæ, secus si essent iniustæ, quia tunc esset redimere exactionem Silu. quo supra.

Tertio potest esse damnum ex parte mutuatarij, sine lucro mutuantis: exemplum qui mutuat cum pacto, seu intentione, ut detur aliquid non sibi, sed alteri nomine suo, puta patri, amico, ac etiam pauperibus elemosynam, usuram committit, nam satis est, quod mutuatarius sentit damnum, quod est contra Ius naturale, & diuinum, super quibus non potest dispensari, quamuis finis esset bonus. Nauar. cap. 17. nu. 237. sicut non licet iurare falsò ut saluetur uita delinquentis cap. primo. cap. faciat. 2. q. 2. Abbas cap. super eos de usuris.

Tertia conditio, seu requisitum est, ut illud commodum sit pretio æstimabile, ad constituendam usuram. Dico (pretio æstimabile) ad differentiam eorum, quæ per mutua quandoque prætentuntur, quæ non sunt pretio æstimabilia: ut mutuare hospitali propter præmium cælestis: uel mutuare viro probo, ut acquiratur eius amicitia. Unde qui mutuaret cum pacto expresso, uel tacito, ut inde expectaret munus à lingua, uel ab obsequio, cum ista possint pretio æstimari, ut dictum est supra, usuram committit, esset enim obligationem naturalem, id est qua debitor morali tenetur, in ciuilem ducere. Nauar. cap. 17. nu. 223. & D. Tho. quo supra. Item, qui mutuat cum pacto, ut mutuatarius pro eo fideiubeat, usuram committit, quia fideiussor est pretio æstimabilis, nam in casu, quo principis non soluit, tenetur fideiussor. Sotus quo supra. Ex quo dicto, Caietanus delumpsit, & bene quod licebit fideiussori pretium recipere, ut fideiubeat, quia, ut dictum est, illa talis obligatio est pretio æstimabilis, & ideo uendibilis.

Quarta conditio ad constituendam usuram est ut illud lucrum proueniat propriè ex mutuo, non autem ratione damni emergentis, aut lucri cassantis, quod est propriè interesse: non enim usura est, illud plus exigere, tamquam uerum interesse. Nauar. cap. 17. nu. 211. tut melius intelligatur, quando est uerum interesse, & quando non, operæ pretium est prænotare prius, quæ dicta sunt superius cap. de restitutione in communi, ubi tractatur de interesse: deinde quantum spectat ad propositum in mutuis solummodo, quando non cadit usura, id est se.

quando

II
Quod do-
natur con-
temporatio-
ne mutui,
oportet ut
sit pretio
æstimabile
ad hoc ut
usuram con-
stituatur.

Nõ est usura
si pro
mutuo da-
tur aliquid
non ratio-
ne mutui
sed interes-

quando tuta conscientia potest peti a liquidatione interesse, ultra sortem mutua tam. Et primo ratione damni emergentis, quod accidit in tribus casibus.

*Primus casus pro dāno emerge-
re.*

Primus casus est, quando præcessit mora in soluendo glo. in cap. conquestus de Usura. Exemplum, habebam pecuniam paratam, vt de illa emerem triticum tempore messis, vel vinum tempore vindemiarum pro victu familię meę, mutuaui tibi rogatus, vsque ad tale tempus: postea tu non soluisti tempore debito, vnde me oportuit emere triticum carius: teneris ad illud plus, in quo causa tui danificatus sum. Aliud exemplum, Petrus tenebat pecuniam, de qua volebat reficere domum, quę minabatur ruinam, rogatus a Marcello, mutuauit ei per tres menses: vnde transacto termino Marcellus non soluens, domus cecidit, tenetur propter moram, ultra sortem reficere damnum passum, idest quantum culpa sua plus expendit ad reficiendam domum. Et hæc omnia intellige quo ad damnum intrinsecum, quod est in ipsa re, vt patet in exemplis datis, non autem extrinsecum, quod prouenit propter ipsam rem, nisi quando dolo, & culpa lata debentis restituere pecuniam, hoc acciderit. exemplo omnia erunt clara: Petrus mutuauit Francisco pecuniam, de qua intendebat emere fenum, aut bladā. Franciscus non soluit tempore debito, propter quod Petrus non solum postea oportuit emere carius, quod est interesse intrinsecum, sed interim eius animalia sunt mortua fame, aut deteriorata, quod dicitur interesse extrinsecum. Vnde si Franciscus fuit in mora omissione tantum, idest quia non potuit, non tenetur pro damno extrinsecum, sed pro intrinsecum tantum: si autem non solum omissione, sed etiam commissione, idest falsa promissione Petrus decepit, & ipse credens Francisco alia via non se prouideret: Franciscus tenetur non solum ad damnum intrinsecum, quod est illud plus pretij quo postea bladā emit, sed etiam ad damnum extrinsecum, idest mortem animalium, quod propter eius moram, & deceptionem Petrus passus est. de qua re, vt melius intelligatur, vide supra, loco citato.

Ex dictis responderi potest ad quæ sita super his facta, scilicet si propter moram debitoris, quia non soluit in termino, te oportuit vendere merces tuas pretio viiliori, vt alij responderes, quas non intendeas tunc vendere. in tali casu ad id tenetur, in quo danificatus es. Idem dicendum est, si quis non soluerit tibi tempore debito, & propter necessitatem te oportet soluere vsuras tuo creditori, tunc licet exigere à debitore tantum plus, quantum tu causa sui soluis alij. Sed hæc intelligenda sunt quando tam in his duobus casibus, quam in alijs similibus, hoc interesse proprie passus es propter moram debitoris, & non aliqua tua incuria: seu negligentia, aut propria malitia: puta quia ad reparandum hoc interesse poteris facilliter impetrare dilationem à tuo creditore, vel ab alio tuo amico pecuniam quærere, & huiusmodi, & prouidere necessitati currenti sine aliquo tuo danno; vnde si potens ita prouidere, non curasti, remittens damnum debitori, in tali casu non potes petere interesse tuta conscientia, sed tibi imputetur. Gabriel bief in 4. dist. 15. q. 1. Medina. Corrad. & alij quam plurimi doctores. Notanter dixi (facilliter) quia si hoc sine difficultate facere nequueras, non teneris ad euitandum damnum debitoris tui, ut hac via alij obligeris. Sed hic quæritur, an liceat accipere mutuum ab vsurario, & postea mutuare socio, cum pacto, ut socius soluat vsurario sortem, & vsuras? Respondetur si hoc facit gratia socij, scilicet quia ille non valet inuenire, qui sibi mutuet licitum erit; quia debet se indemnem seruare, si autem illud facit alio respectu, non licet, & ita in similibus iudicandū est.

Secundus casus est quando per aliquam vim contingit mutuare ciuitati, aut superiori patienti aliquam necessitatem, tunc non solum post moram, sed etiam à principio, ultra sortem aliquid exigere potest, si vere, & realiter damnum patitur.

Exemplum, Ciuitas patitur executionem pro tertijs fisci, vel propter aliam instantem necessitatem, nouit Titium habere quantitatem pecuniarum paratam tunc emere triticum, cogit eum, vt mutuet: potest Titius ultra sortem mutuam exigere tantum plus, quantum valet plus triticum, vel oleum tempore restitutionis pecuniarum, eo quod tanti ucratus fuisset, si illud emisisset tempore, quo minus valebat: vel quantum passus est ob non solutionem debiti, puta executionem, & expensas, si eas verè passus est: dummodo cesset omnis fraus, & fictio quæ si pecuniam ad nihil exposuerat, aut nullum reale interesse passus est, sed illam otiosam in arca tenebat, non potest tuta conscientia sub prætextu interesse aliquid plus accipere. Nauarrus, cap. 17. nu. 21. & nu. 283. vlt. littera O.

Tertius casus est, quando à principio pacifcitur cum mutuatario de soluendo damno, quod à principio patitur: sed est aduertendum, vt iuste possit exigere interesse quod à principio patitur, quod debet admonere mutuatarium de interesse præuiso, nam si non facit pactum tempore traditionis pecunię de damno à principio patiendo, sed tacitus mutuatur, sibi imputetur; non enim potest petere aliud interesse, nisi illud, quod patitur post moram temporis præscripti: quod si mutuatarius rem sciret, forte nollet sub illa conditione mutuum accipere. ait Petrus lib. 6. de iust. & iure q. 1. ar. 3. Ex hoc subinfertur, si damnum à nemine fuerit præuisum, aut cogitatum sed postea casu superuenit, tunc mutuatarius non tenetur de illo quia non cogitauit reddere nisi simplex mutuum.

Et regulariter in omni contractu potest pacisci, & conueniri de interesse, & damno soluendo præter quam in materia de cambijs, per extraneam Pij V. quæ inserta est in manuali Nauar. c. 17. nu. 283. littera N. quæ incipit (In eam pro nostro pastoralis officio) & infra (porro ad tollendas quoque in cambijs quantum cum Deo possumus occasiones peccandi, fraudeque feneratorum, statui-
mus, ne deinceps quisquam audeat, siue à principio, siue alijs certum, & determinatum interesse, etiam in casu non solutionis pacifci.)

Secundo principaliter quæritur ratione lucri cessantis, licet ne ex mutuo aliquid plus exigere? Pro solutione huius dubij difficilis, propter varias doctorum sententias, est prius aduertendum, quid est lucrum cessans, ut dictum est c. 4. de restitutione in communi. secundo notandum est, pecuniam posse dupliciter considerari, scilicet uno modo absolute, & secundum eius communem usum, & secundum hanc considerationem, nemini dubium est, ratione mutui non licere aliquid plus ultra sortem exigere; altero modo consideratur, vt est in posse hominis negotijs dediti exponentis illam negotijs, & indutris de propinquo, & hoc modo à talibus hominibus æstimatur plus vsu communi: vnde in aliquo casu dominus potest illam cum aliquo onere mutuare. Deinde respondetur cum distinctione: videlicet, aut intelligis de lucro cessante post moram debitoris, & licitū erit secundum omnes doctores, concurrentibus conditionibus tactis in præallegata definitione loco citato, eo quod debitor est in culpa; vt creditor cesset à lucro, quod fecisset, si pecuniam suam negotiatus fuisset, huic fauet. l. cum quidam ff. de vsuris, vbi ait Iuris consultus, vsurarius non propter lucrum petentium, sed propter moram non solventium insistantur. & hoc siue sponte siue rogatus mutuatur, quia rogari, vel offerre nihil facit in hoc casu; & dico, in hoc casu, quia ante moram est alia ratio, vt dicitur. Aut intelligis de lucro cessante à principio, idest ab articulo mutuationis; & hoc etiam dupliciter, aut mutuatur aliqua vi, seu metu, aut sine vi, sed rogatus, aut sponte se offert. De his statuuntur plures Conclusiones.

Qui mutuatur pecuniam negotijs exposita, per vim sibi facta: exemplum, mercatores mutuatur vniversitati cogenti eos sibi mutuari pp aliquam necessitatem

Tertius casus.

Pactum de soluendo interesse.

Pro lucro cessante. Pecunia dupliciter consideratur.

Lucrum cessans post moram debitoris.

Lucrum cessans à principio.

Prima conclusio.

currentem, & similia. possunt petere tantum plus, quantum lucrati fuissent de illa pecunia, si non mutuassent, & seruire se indemnes; concurrentibus tamen, quæ dicta sunt in definitione lucri cessantis loco citato, ac etiam quæ inferius dicentur.

Secunda conclusio. Idem dicendum est de illo, qui mutuatur iusto timore domino, seu officiali, aut tyranno petenti sibi mutuo dari. Sotus lib. 6. de Iusti. & Iure. q. 1. art. 3. Nauar. ca. 17. nu. 21. & omnes doctores. quia sunt claræ, sed de restantibus est difficultas.

Tertia conclusio. Qui mutuatur amico rogatus, & aliqua beneuolentia motus, non potest petere interesse lucri cessantis secundum Innoc. cap. finali de usuris, cui opinioni magis inclinatur Sotus: quo supra, putans esse ualde periculosum, sponte mutuante de lucro cessante pacisci à principio, & eius ratio potissima est, quod cessare à lucro, est hominem à lucro cohiberi; cohiberi non dicitur, nisi ille, cui impeditur sua uoluntas, ergo qui sponte mutuatur, non dicitur cessare à lucro, & ex consequenti non potest pacisci sine usuræ suspitione; subiungens idem esse sponte se offerre, & aliqua leui prece inclinari ad mutuandum. Nauar. nihil curans de uoluntate & inuoluntate mutuare, declinat in alterum extremum. dicens, iustitiam & iniustitiam huius contractus non consistere in bonitate, & malitia animi, & intentionis mutuantis sponte se offerentis, sed in rerum æqualitate, & inæqualitate, scilicet si uerè cesset à lucro, quod fecisset, si non mutuasset, an non: & ideo dicit etiam si sponte mutuatur, potest iuste à principio de lucro cessante conuenire, dummodo illud non recipiat, antequam uerè constet, quod uerisimiliter lucratus fuisset. Nos autem sequendo uiam mediam, quæ tutissima uideretur cum Sil. Verb. Usura. 1. §. 19. D. Anton. 2. parte Cabri. biel. in 4. dist. 15. q. 11. & Caieta. secunda. 2. q. 58. ac etiam Medina & alijs theologis ponimus duas conclusiones.

1. Conclusio. Prima conclusio est: Qui mutuatur amico precibus allectus, & beneuolentia uictus, ita, ut quantum est de se, mallet lucrari alia uia, quam mutuando, securè, & intrepidè potest à principio conuenire de lucro cessante ob impedimentum negotiationis, per pecuniam mutuata, concurrentibus tamen quibusdam conditionibus, quæ per ordinem dicentur.

1. Condicio. Prima condicio est, ut mutuans sit persona, quæ uersetur in negotijs, quæ scit, & uult negotiari, de præfenti: unde Clericus, cui interdicitur negotiatio, & doctor, cuius non interest negotijs uacare, non possent petere hoc lucrum de sua pecunia mutuata.

2. Condicio. Secunda est, ut pecunia, quæ mutuatur sit destinata, & mancipata negotijs, ita ut lucrum, quod facere cessat, sit propriè propter mutuum: unde si haberet aliam pecuniam otiosam ad nihil destinata, non possent petere interesse lucri cessantis, quanuis illammet negotijs destinata mutuasset, & ratio est, quia possent aliam, quam habet in arca negotijs exponere. Sed hic queritur, si pecunia, quam habet in arca, seruata fuisset pro casibus fortuitis, & alijs negotijs necessarijs, quæ euenire solent, ut prudentis est, cogitare, quid dicendum? Respondetur, si pecunia seruata ad alios fines, esset modica, licitum erit querere lucrum de pecunia mutuata hac non obstante otiosa, ut ait Nauar. cap. 27. num. 212. quia nemo se pecunijs exhaustum reddere debet, ut corrente aliqua necessitate, non possit sibi prouidere: si autem illa pecunia otiosa esset multa ad hæc & ad alia sufficiens, in tali casu non possent tuta conscientia petere interesse sub tali prætextu, ut dictum est.

3. Condicio. Tertia, quod sit in potentia propinqua, ait D. Tho. in quodam opusculo de usura: id est sit in præcincto, & de proximo, quasi in actu paratus negotiari illam pecuniam; non enim sufficeret habere illam paratam solummodo negotijs, quæ occurrere

currere solent tempore indeterminato.

Quarta condicio, ut lucrum sit certum, ita quod non potest querere interesse lucri cessantis antequam constet probabiliter, quod lucratus fuisset. Nauar. quo supra: non enim mercator semper lucratur. & si esset certus de lucro, non per hoc debet exigere à principio, secundum aliquos.

Quinto, dicitur, ut mutuum non detur pro semper, sed ad aliquod tempus determinatum, pro ut erunt negotia, secundum præsumptionem humanam: aliter præsumeretur intentio corrupta, scilicet quod uellet lucrari potius hac uia quam alia; quod esset suspicio usuræ. Silu. quo supra.

Sexto requiritur ut intentio sit recta, id est ut illud, quod accipit mutuans, intendat accipere ratione interesse, & non ratione mutui: nam si intenderet accipere ratione mutui, illicite acciperet, & peccaret mortaliter, etiam si realiter pateret interesse, quia illa intentio corrupta vitaret actum: contra Nauarrum, qui non curat de intentione, sed de facto in se, ut supra tetigimus: sicut enim accidit in alijs contractibus, scilicet quando quis realiter emerit cum pacto retrouendendi, & intentio sua non esset emere sed pignora, & super pignus mutuare, tunc non faceret fructus suos propter intentionem corruptam, quam habet, ut loco suo dicemus: sicut etiam quando quis causa gratitudinis ob mutuum sibi factum, donasset amico aliquod munus, & ille amicus acciperet munus ratione mutui, & non amicitia, & ex tali intentione corrupta non posset tuta conscientia illud retinere: ita in proposito dicendum est.

Septimo, requiritur, ut pactum de soluendo lucrum cessans à principio currrens, exprimat tempore traditionis pecuniæ mutuandæ, aliàs non posset querere, nisi illud quod facere cessat post moram temporis restituendi mutuum: posset enim accidere, mutuatarium nolle fortè mutuum sub illa conditione accipere, si exprimeretur, & ideo si tacitus mutuatur sibi imputetur. Sotus quo supra.

Octaui, omnibus istis concurrentibus, opus est etiam, ut deducantur labores, & expensæ, quas facerent circa negotia proposita, ac etiam pericula, quæ current ad iudicium boni viri, ait D. Thom. loco citato, & Nauar. cap. 17. nu. 237. Dixi, quæ current, quia non semper currunt labores, expensæ, & pericula: sed quandoque omnia, quandoque nihil horum; puta si quis paratus esset adire nundinas, ad emendum mercem, clarum est, quod in hoc casu omnia ista concurrent: si autem paratus esset emere oleum, domum, aut apothecam, quæ solet locari, tuuc current tantum aliquæ expensæ: si uero esset paratus emere annum censum in hoc casu fortè nihil horum curreret. unde sicut erit negotiatio à mutuante proposita, ita exigendum est interesse lucri cessantis.

Nono, sequitur alia condicio, scilicet, ut non exigatur totum lucrum speratum, sed aliquid minus, etiam si deducantur omnia prædicta: & ideo additum est, ad iudicium boni viri, quia affectio mutuantis posset eum decipere in taxando, & exigendo iuxta doctrinam D. Tho. Caietani. D. Anto. si luestri, & multorum aliorum. His igitur conditionibus concurrentibus, licitum erit mutuanti exigere interesse lucri cessantis, quod à principio per mutuum cessat: & ad argumentum Soti responderetur: quod secundum stabilitam conclusionem prædictis conditionibus uisitam, bene, impeditur mercator à sua negotiatione, pecunia, quæ in casu, sibi tanti plus ualet, usum communi, ut dictum est supra, & quamuis non cogatur per aliquam vim, tamen ita precibus importunatur, ut inclinatur ad faciendum id, quod sua sponte facere nollet, & hoc sufficit ad faciendum actum quodammodo, & secundum quid inuoluntarium.

Solent poni alia conditiones, scilicet ut mutuans non sit solitus dare ad usuras,

tas, quia ex hoc præsumeretur talem habere voluntatem exercendi usuras. sed hæc conditio non est necessaria in foro conscientiæ, ubi attenditur veritas animi, ita q̄ si habet animum rectum, vt dictum est, hæc non obstant.

Item, vt ob talem modum negociandi simplices non sumant occasionem scâdali, putantes illud interesse exigi tanquam usuram, quia peccaret mortali ter infamando se apud illos, quæ conditio est necessaria ad euitandum peccatum mortale, & non ad euitandam usuram, ait Nauar. quo supra.

Conclusio.

Secunda conclusio. Qui mutuât sponte se offerens, sine vi, aut prece ut dictum est, suam pecuniam, etiam si illam de proximo negotiationi exposuisset, non potest petere interesse lucri cessantis (quod à principio facere cessat) rata conscientia.

Probatio conclusio- nis.

Pro hac conclusione facit argumentum Soti supra tactum: posset aliter suaderi veritas conclusio- nis: nam qui negociatur suam pecuniam multis periculis se exponit, videlicet, vel ut emittat totum capitale, vel vt minus vendat q̄ emit, quod accidere solet propter concursum mercium eiusdem speciei, vel saltem quandoque nihil lucratur, qđi autem sponte mutuât, semper intendit lucrari aliquid plus, salvo capitali, & ideo præsumitur corrupta intentio. Sed ad hoc respōdet Nauar. quod iustitia, & iniustitia huius contractus non dependent ab intentione, sed à rerum æqualitate, & iuxæqualitate, vt tactum est supra. Sed contra, accidit contractum formaliter licitum; vitari intentione corrupta, vt tactum est, & dicitur. cap. de pignoratione, igitur. Et quamuis opinio Nauar. non careat probabilitate aliqua, vt Sotus etiam confitetur, tamen contraria nostra conclusio est magis iuta, ideo amplectenda.

Impugnatur Nau.

Sequuntur aliæ conclusiones. Qui mutuât pecuniam, quam destinauerat negotiationi illicitæ, puta proposuerat illam fanerari, & similia, non potest petere interesse, quamuis mutuando cesserat à lucro, quia erat illicitum.

Côclusio

Qui mutuât amico, etiam rogatus, quem scit de pecunia lusurum, aut cū meretricibus illam distracturum, non potest recta conscientia petere lucrum, quod fecisset de illa, secundum aliquos theologos.

Côclusio

Qui mutuât indigenti, & extremam necessitatem patienti, propter quam tenetur ex charitate subuenire illi, dum tamen virget præceptum dandi ei elemosynam, non debet, nec potest petere interesse lucri cessantis, contra Nau. Cuius opinio fundatur super fundamento, quod est contrarium omnibus theologis, scilicet extremæ patienti nos non tenemur donare, sed tantum subuenire cum obligatione restituendi postea, dum potuerit.

Côclusio

Sed antequam ad aliud requisitum transeamus, cubitatur: licet ne à principio taxare, & pro tanto determinato aestimare interesse lucri cessantis, ad euitandas differentias, & lites, quæ accidere possent tempore exactio- nis?

Dubium.

Ad hæc respondent omnes ferè canonistæ negatiue, & eorum ratio est, quia non semper mercatores lucrantur; aliquando enim, aut nihil, aut minus, quam sperabant.

Opinio Canonistarum.

Sed oppositum tenent theologo, dummodo (deductis expensis laboribus, & periculis, vt dictum est) taxa fiat moderata; & raro est, quia sicut si uicinus alicuius possessionis acerbi possunt minus emi, eo quod subsunt periculo fortunæ, ita potest minus taxari lucrum, quod subest incertitudini.

Opposita opinio theologorum.

Quibus tamen non obstantibus, posset sub distinctione responderi, scilicet, si lucrum quod speratur, esset de negotijs mercatorum, quæ negotia impediuntur propter mutuum, dicerem cum Canonistis scilicet, quod non liceret taxare hoc lucrum ratione iam dicta.

Conciliatio.

Si

Si autem lucrum quod speratur, esset de agro, possessione, vinea, & huiusmodi fructiferis, quæ intendebantur emi à mutuantem iam impedito, quia mutuât dicerem cum theologis, dummodo taxa habeat respectum ad periculum fortunæ, & mutuantem non ponat se in tuto, vt ait Sotus.

Et quamuis utriusque finis, idest lucrum negotiorum, & lucrum ex fructibus agrorum fiat incerti, tamen fructus agrorum sunt magis securi, & ideo possunt taxari.

Si verò lucrum speratum esset de domo, seu apoteca, quæ indubie solent locari, aut de annuo censu emendis, non video cur non possent taxari à principio secundum mensuram interesse lucri cessantis; cum huiusmodi lucra sint certa.

Nec huic opinioni videtur obstare illa extrauagans. Pij V. superius citata, ex cuius uerbis colligitur, quod hodie non possit taxari hoc lucrum cessans, quia ut dictum est loco citato, hæc extrauagans intelligitur solum in cambijs, extra que alij contractus non intelliguntur restringi.

Quintum requisitum ad constituendam usuram est, ut illud lucrum proueniat ex mutuo tanquam ex causa, & intentione principali, ad differentiam muneris gratuiti, quod potest recipi, ac etiam muneris secundario interri, puta quando quis mutuât alicui pecuniam sperans principaliter conciliare eius amicitiam, & captare eius beneuolentiam, & secundario sperans ex illa conciliatione accipere aliquod lucrum, quia cognoscit eum liberalem; uel sperans aliquid beneficium, quia cognoscit eum benemeritum seruitiorum, tunc & in tali casu non est usura, quamuis habeat oculus sinistram ad utile; etiam si tale utile esset causa, sine qua non mutuarer, per hoc non dicitur causa principalis, ut dictum est supra. Caieta. Verbo Usura mentalis, in fine, & in opusculis, q. de Usura. Sotus lib. 6. de iust. & iure q. 1. artic. 2.

Ex his facile respondetur ad quæstionem, quæ fieri possent circa usuram mentalem: scilicet, An aliquis mutuât sine pacto habendi aliquid, sed sola intentione, sit usura?

Respondet glo. in decretali extra de usuris, cap. consuluit, si intentio principalis fertur ad lucrum, idest tota spes fundatur in mutuo, usura est. si autem minus principaliter, & secundario, ut dictum est, idest tota spes fundatur in beneuolentia, & amicitia, non est usura.

Sed dubitatur, an usurarius mentalis teneatur ad restitutionem? Et est ratio dubij ex utraque parte, nam cum mutuarius non trahatur ad soluendum, sed sua sponte donet, non habet locum repetitionis, quamuis illud faciat, ut mutuantem erga se gratum reddat: & mutuantem cum nihil directè, uel indirectè extorqueat, non habet locum restitutionis, quamuis in mente sua hoc intendat.

Pro solutione huius dubij, notandum tripliciter potest intelligi usurarius mentalis. Vnus modus est, quando datur ei lucrum à se speratum propter aliquam tacitam eius petitionem, dum signis aliquibus exterioribus patet facti mutuantario eius intentionem, & de hoc non est dubium quod teneatur, nam iste non est purè mentalis propter exteriora signa, quibus petit aliquod lucrum, sed parum distat à perfecto, & reali usurario, ait Sotus quo supra.

Secundus modus est, quando datur ei lucrum speratum, non gratuito, sed eo modo, quo ipse sperabat, scilicet ratione mutui; & hoc modo omnibus confectum est, ipsum teneri ad restitutionem, quia lucrum, quod ei datur, non communo uoluntarium est, sed secundum eius prauam intentionem datur.

13
Pij V. bul. la. Usuram comittit, qui quamuis non paciscatur & mutuo, tamen intentionem principaliter ad lucrum dirigit.

Responso ad quæstionem

14
Dubium.

Usurarius mentalis tripliciter.

Secundus.

*Tertius
via opinio-
nes.
Reſolutio
auctoris.*

Tertius modus eſt, quando lucrum ſperatum datur, non ea intentione qua à mutuante ſperatur, ſcilicet ex obligatione mutui, ſed gratuita uoluntate mutuatarij: & de hoc tertio modo variæ ſunt opiniones doctorum, quas attamen pertranſeo, breuitatis ſtudio, quod profiteor, ſed ſi facultas decidendi præſtetur, cum omni qua decet cenſura, dicerem; ſi dum mutuatarius gratuito, & ex beneuolentia dans aliquod lucrum, mutuans ſcit, & cognoscit intentionem dantis, & ita accipit, non tenetur ad reſtitutionem, quamuis tempore traditionis pecuniæ prauam habuerit uoluntatem: ſi autem mutuans illud accipit ratione mutui, & ex debito, quia ſic intelligit ſibi dari, tenetur reſtituere, quamuis intentio dantis eſſet ex beneuolentia, & amicitia, quia intentio corrupta ipſius exigentis lucrum ſperatum, uiciat actum, ut dictum eſt ſupra.

Tertio quaeritur, an aliquis mutuans nauiganti certam pecuniam, ex qua emit mercēs, ſi exigit aliquid ultra ſortem principalem, eo quòd ſuſcipit periculum mercium in ſe, uſuram committat?

Reſpondetur; ſi id facit ratione periculi in ſe ſuſcepti, licitum erit; ſi autem ratione mutui, uſuram committit, ait Archidiaconus ſuper cap. Nauiganti de uſuris, & benè.

Hoc autem, quod dicitur de nauigante poteſt etiam intelligi de eunte ad nundinas, & tranſeunte per loca periculosa, & ſuſpecta, vel ſimili.

Et quamuis ſupplementum teneat indiſtinctè, caſum hunc uſurarium eſſe, per dictum capitulum. Nauiganti. (quod capitulum ſic dicit: Nauiganti, vel eunti ad nundinas, certam mutuans pecuniæ quantitatem, eo quòd ſuſcipit in ſe periculum, recepturus, aliquid ultra ſortem, uſurarius eſt cenſendus) faciendū vim in illo uerbo (eo quòd) per quod uerbum ſignificare uult, cauſam receptionis lucri ultra ſortem, eſſe mutuum; ſic enim exponit textum, uſurarius eſt habendus, eo quòd ex mutuo recipit lucrum ultra ſortem, occasione ſuſceptionis periculi.

Senſus tamen eius non placet: & ſignatè Nauarro, capitulo decimoſeptimo numero 283. litera .A. nam illud plus deri poteſt, & contemplatione mutui, & contemplatione aſſecurationis; ideo benè reſponſum fuit cum diſtinctione.

Et ſummus Pontifex in hoc cap. non prohibet ſimpliciter aſſecurationes, ſunt enim. Reipublicæ non parum neceſſaria; multi namque mercatores, timore quodam a mercatura ſe retraherent, nec mercaturas obire, aut uales cum tanto periculo mercibus onerare auderent; niſi aliquo exiguo pretio, & mercēs, & aurū, per aſſecurationes in tuto conſtituerent.

Sunt etiam iuſta, ſi iuſtè practicerentur; conſtituere enim res in tuto, quæ periculis exponuntur, eſt pretio æſtimabile, ergo inde mercedem, & lucrum aliquod recipere, licitum erit. (dixi ſi iuſtè practicerentur) nam in ipſis poteſt cadere iniuſtitia; quando ſcilicet, quod datur pro aſſecuratione, excederet meritum periculi, quod curreret mercēs.

Item, cum licitum ſit pro fideiuſſione, aliquid accipere, ratione periculi, cui fideiuſſor ſe exponit in caſu, quo ille non ſolueret, ut ſupponimus nunc: licet & in aſſecuratione, cui ſimile contingit.

Ita etiam ait Paulus de Caſtro in l. Naui, & Petrus Luſitanus, in tractatu de aſſecuratione in prima parte.

Sed Pontifex per illum textum uult obuiare ijs, qui uſuras palliatas, ſub nomine

aſſecurationis committunt; erant enim quidam, non inuenientes, qui ſibi gratis mutuaſſent, ſingebant, ſe uelle pecuniam per loca, ſuſpecta deferre, & ideo a mutuante, aliquo iuſto pretio ablato, aſſecurari petebant, ut huius occasione, facilius eis mutuaſſent: quos omnes ex quadam iuris præſumptione, uſurarios eſſe præſumit, faciendū vim in illis uerbis (uſurarius cenſendus eſt) non enim Pontifex dixit, uſurarius eſt, ſed cenſendus eſt, id eſt præſumendus eſt.

Hinc colligitur: qui ſine hac malitia, & intentione liberè mutuaſſent, ſi poſtea a mutuatario requiſitus, ut eum aſſecuraret, aliquid accipiendo ultra ſortem pro periculo rei in ſe ſuſcepto; dummodo pretium aſſecurationis ſit iuſtum, quantum perſona tertia acciperet; & ſi caſu excederet iuſtum pretium, illud plus tantum reſtituendum eſſet, ratione uiolata iuſtitia, & non ratione uſuræ.

Sed quid dicendum, ſi deduceretur in pactum? aut hac principali intentione mutuaſſent, alias non mutuaturus?

Putat Petrus mutuat Marcello indigenti, cum hoc pacto, vel principali intentione, ut ab eo ſecuritatē accipiat, pro qua det aliquid ultra ſortem principalem.

Reſpondetur; ſi non erat in animo Marcelli aſſecurationem petere, eo quòd re uera, per loca periculosa eam expoſiturus non erat, vel ſi erat, illam ſuo periculo tranſferre propoſuerat: unde aſſecurari facere acquieſcit, ut pecunia facile ſibi mutuaſſent, uſuram eſſe, nulli dubium ſit, uult enim ex occasione mutui, ſub nomine aſſecurationis, lucrari: & hoc propriè Pontifex prohibere intendit in textu præallegato.

Si autem Marcellus realiter, & cum effectu, aſſecurari facere propoſuerat, eo quòd per loca ſuſpecta iturus erat, quòd ſciens Petrus; deſiderabat ipſe, hoc lucrum facere, unde ait, ſi uis, ut tibi mutuem, aſſecurationem, quam ab alijs petis, ego facere uolo, eodem pretio iuſto, prout cum alijs conuenis, tunc Silueſter uerbo Uſura. i. §. trigefimo quinto uſuram eſſe ait ratione obligationis.

Adducit pro ſe textum præallegatum, faciendū vim in illo uerbo (eo quòd) ut dicat cauſam mutuaſſent, ſcilicet propterea mutuaſſent, eo quòd ſuſcipit periculum in ſe, alias non mutuaturus, & ſic ex mutuo uolebat lucrari, non immediatè, ſed mediante aſſecuratione.

Sed quidquid ſit de intellectu textus præallegati ſecundum Silueſtrum illum aliter intelligentem, quam Nauarrus intelligit: rei ueritas eſt, quòd Petrus, uſuram committit, uolens occasione mutui, Marcellum obligare, quòd non licet, ut inferius dicitur contra eos, qui mutuant cum pacto, ut mutuatarius teneatur ire ad ſuum molendinum, furnum, a pothecam, & ſimile.

Sed nunquid in tali caſu, id eſt lucrum reſtituere teneatur; ex aſſecuratione peruentum? Glo. ſuper dicto capitulo ait, quòd ſic idem Alexander Lon apud Silueſtrum loco citato. §. 6. ait enim, periculum non excuſat, ubi cauſa temporis aliquid plus accipitur.

Pro quo adducit alium caſum, puta mutuans alicui pecuniam uſque ad decem annos, eo pacto, quòd ſi interim alter eorum moriatur, debitor ſit liber; ſi autem ambo ſuperuixerint, dabit aliquid ultra ſortem, contraſtus iſte, ait ipſe, eſt uſurarius, nam lucrum accedit ex tempore expectato, quamuis cum periculo, ſic ait, in propoſito.

Ad hoc dico, quòd nec eius ſententia eſt uera, nec ratio adducta pro eo.

Et primo ad rationem, ſeu caſum adductum dico, hic falſo dicitur eſſe con-

tractum mutui: nam potius dicitur contentio, quæ fundatur super morte, & vita contrahentium usque ad tale tempus, pro qua morte, & vita depositatur pecunia, & non mutuatur, nam qui simpliciter mutuatur, potest simpliciter pecuniam repetere; sed hic repeti, non potest, vincularum enim cum periculo amittendi eam sub tali euentu, scilicet mortis contrahentium: & quamuis pecunia solvatur ante tempus, euentus mortis, non per hoc lucrum, quod speratur a solvente, simpliciter dependet ab illo tempore, sed de a unorum cum certa, & secura repetitione fortis principalis, quæ duo requiruntur ad constituendum contractum usurarium, sed dependet a futuro euentu mortis alterius, in quo stat periculum amittendi tantam pecuniæ quantitatem, & spes recuperandi eam cum aliquo lucro.

Itaque cum pecunia in principio sit soluta, non causa mutui simpliciter, sed pro conuentione facta, nec tempus hic concurret absolute, sed cum aliqua circumstantia, scilicet futuri euentus, ut dixi: casus iste ab Alexandro adductus, non est iudicandus usurarius. nec mirum si hoc ab eo dicatur, cum quandoque bonus dormitet Homerus.

Quod si uisus forte aduertens, non est eo contentus, sed aliter ad dubium respondet, dicens.

Ideo est usurarius, quia ex mutuo exigit ultra sortem talem obligationem, licet sub periculo.

Quæ responsio nec quidem placet, hic enim, ut dixi, non interuenit mutuum, neque fors principalis ut ait, repetitur indubie, manet enim sub periculo amittendi eam, ut dicebamus, & ideo contractus non est usurarius, & consequenter eorum responsio dubio non satisfacit.

Et ideo dico ad dubium motum, quod in tali casu Petrus tantum restituere tenetur, quantum Marcellus, illius obligationis occasione, damnificatus est: itaque si nihil damni ex ea Marcellus passus est, eo quod tantum pro affectione ei soluit, quantum soluisse abij, qui affectionem eandem suscipere proposuerat, nihil est, pro quo Petrus restituere tenetur: regula enim ubi uersalis est, ut ubi iniuria non laeditur, locus restitutionis non est, quamuis peccauerat, cum obligando: & lucrum, quod exigit a Marcello, non prouenit immediate ex mutuo, tamquam ex causa eius propria, sed ex periculo in se lucrato pro licet occasione mutui, quæ occasio dicitur potius causa sine qua non, & non propria causa, quæ sufficere possit ad eum obligandum, quod præfati Doflores, non aduertunt.

Nec mirum si casus uideatur usurarius sine obligatione ad restituendum; nam ut paulo infra uidebitis, quandoque committitur usura cum lucro mutuanis, sine damno mutuatarij, talis est casus iste.

Queritur ulterius, occasione distorum, an uolens nauim uacuum navigare, licitum esset eam assicurare, ac si esset mercibus plena?

Puto dabo tibi quingentos aureos, si nauis mea usque ad talem portum, saluum faciet iter; si autem perierit, uiginti millia soltere tenearis, ac si tantis mercibus plena esset.

Ad hoc respondetur, si assicurator sciens ut prudens id faceret, licitum erit, est contractus quidam, ut aiunt uadationis, seu depositionis: puta si nauis salua euaferit, dabis mihi tantum, si non, dabo tibi tantum, qui modus contractandi sine uitio usura fieri potest, etiam ab ijs, ad quos nihil pertinet nauis, aut mercès in ea posita. sed dicit tertius, si Petri nauis salua ad portum applicuerit, dabis mihi cen-

tum, sin autem dabo tibi mille; in his enim, & similibus, non interuenit mutuum; sed dicitur contractus innominati, fundantes lucrum super periculo alicuius mali euentus, & ideo iusti sunt. Sed si navigator, nauim mercibus tanti ualoris enustam esse finxerit, decipiens a securatorem, dicat, si assicuraueris nauem meam tantis mercibus plenam, dabo tibi mille; si autem perierit, aut submersa fuerit, dabis mihi uiginti millia, tunc non liceret: nam si assicurator id sciret, forte non faceret, timens, nauiganti non fore tantæ curæ seruandi nauem, ne mergatur, aut alius damnum patiatur, sicut si esset plena in veritate, pro quo maior attentio in seruando habetur: posset namque permittere, nauim pati, quæ ualet, uerbigratia, duo millia, ut lucraretur uiginti millia, quod non permetteret omnino, si mercibus tanti ualoris plena esset, ubi multo plus lucrari speraret.

Et quod dico de affectione nauis, intelligi potest de euntibus etiam ad nundinas, non tantum affectione merces, aut uinum, quæ illuc feruntur, uerum etiam, quo ad lucrum ibi faciendum puta si largitus fueris mihi tantum, ego te securum reddam, quod tantum in circa lucratus fueris, & similia; contingeret enim ita minus uendere, sicut & plus copia, uel inopia tam mercium, quam mercatorum illuc aduentium.

Possent tamen in huiusmodi, contractibus iniustitia quandoque committi, dum plus soluatur, quam periculum rei euentus mereretur, & in hoc est ualde attendendum. Sotus l. 6. de Iusti. Iure q. 7. art. unico.

Item queritur, an assicurans nauim pro aliquo uiaio, si illa antequam finierit primum, iuciperit secundum, & cum alia affectione, & in illo perierit, assicurans, primum teneatur ad aliquid? Verbi gratia Petrus assicurauit nauim Iacobi pro corpore, & nauo a Ciuitate Ienuæ ad Siciliam Insulam pro tritico onerando, & inde ad dictam ciuitatem Ienuæ: deinde nauis discendens a dicta Ciuitate, cum peruenit Neapolim, dominus, uel patronus, nauis locauit eam pro alijs mercibus, a dicta Ciuitate Neapolis ad dictam Insulam, & inde Ienuam cum noua affectione: cum autem fuit Panormi, passa est casum, sinistro.

Ad hoc dicitur, quod primus assicurator non tenetur de casu sinistro secuto, non enim tenetur nisi de uiaio conuento, quod intelligitur de primo. l. si unus. §. Ante omnia. ff. de pactis; sicut qui uenderet simpliciter uuas pomarij, & illud fructuaret bis in anno, intelligeretur de primo fructua. Iason in l. Diuortio. §. quod in anno. nu. 15.

Sed cum dicta nauis diuerterit ad extraneos actus, sunt facta plura uiaia, itaque primum dicitur mutatum, nauim enim descendente Neapoli Siciliam uersus, incipit nouum uiaium, & ex consequenti, primus assicurans non tenetur, de secundo, alias sequeretur, quod super uno corpore nauis soluuerentur duæ affectiones, quod non est licitum.

Pro isto casu, uide Decisiones Rotæ Genuæ.

Decisione uigesima quinta.

Sed quid dicendum si nauis periclitaretur non casu, sed culpa patroni nauigantis eam?

Lustanus in tract. sup. mercatorum, ait, culpa commissa per gubernatorem non excusat a securacionem, uerum a securator potest agere contra gubernatorem, cuius culpa periculum accidit, nisi per apotissam, aut contractum aliter conuentum fuerit, uel consuetudo in aliquo loco aliud obseruaret, ut obseruatur Genuæ.

Dubium de deposito. Postremo quaeritur, an deponens aliquid, quod consistit in pondere, numero, & mensura cum facultate, ut depositarius utatur eo, pacto, aut intentione principali habendi aliquid fieri, liceat? Dicitur, quod non, quia, sic in effectu mutuat, & pactum illud, aut spes habendi illud plus, est peccatum mortale per superius dicto. Nau. c. 17. nu. 58. idem de similibus casibus iudicandum.

15
Quod alius debet licite potest exigi occasione mutui. Sexto & ultimo ad constituendam usuram, requiritur, ut illud plus, quod accipitur ex mutuo non debeatur ex alio debito, & ideo dictum fuit in fine definitionis (alias non debitum) quia aliquando ex occasione mutui accipere potest ultra sortem principalem aliquid plus, quod sibi alia ratione debebatur, puta ex eo contractu, vel quasi contractu debito vel quasi debito, lege, vel statuto, vel sententia ad id obligante conscientiam, testamento, vel alia ultima voluntate, & huiusmodi, & aliter recuperare non poterat.

Sicut enim accidit illi, qui debens habere ab aliquo quantitatem aliquam, vel quia illi mutuauit, vel seruiuit, aut alios labores praestitit, vel res commodauit, & similia, & non valens exigere, vel quia ille negat, & ipse non potest probare, vel quia ille est potens in opere & sermone, & ipse non potest praualere, vel saltem sine magna difficultate exigere nequit, & similia, secreto surriperet ei tantum, quantum sibi debebat in tali casu, non solum non tenetur ad restitutionem, sed nec etiam peccat. Dico, nec peccat, si concurrunt haec conditiones, scilicet, quod non possit aliter suum, recuperare, ut dictum est, & quod ira secreto fiat, ut non incurrat periculum infamiae, aut scandali, si sciretur, ac denique si factum postea non redundaret in damnum tertij ex aliqua praesumptione, id est si probabiliter dubitaretur, quod ex illa surreptione inculparetur alius innocens, quia tunc esset peccatum, quamuis non teneretur ad restitutionem, suum recuperando, ut potuit.

Ita dicendum in proposito casu mutuandi.

16 Ex hac declaratione dilucidantur multi casus accidentes super hac materia, quibus dilucidatis, res erit clarior.

Primus casus est, si quis deberet consequi ab alio triginta aureos, & non valeret illos exigere, uel quia non potest debitum probare, aut liquidare, vel quia debitor est potens opere & sermone, & huiusmodi: mutuat ei centum, ut per contractum obligetur pro centum, & triginta soluendis in tali tempore: licitum erit, sine uitio usurae. Nau. c. 17. nu.

Secundo, si quis passus est damnum in bonis, vel in persona ab aliquo, quem ad restituendum damnum sibi illatum, restringere non valet, uel quia ille hac uia se proderet nolle potest eodem modo mutuando recuperare, quod sibi pro tali damno deberetur.

Tertio, si quis donauerit aliquid contra suam uoluntatem, ductus aliquo iusto timore, aut quia fuit impulsus ab aliquo superiore contra rationem, seu contra leges, & similia, posset eodem modo reintegrare se in pristinum mutuando ut supra:

Quarto si alicui deberentur centum, aut simile ex legato in testamento relicto; in casu, quo testamentum non erat stipulatum propter praeventionem mortis testatoris, in quo casu solum de iure naturali sibi debebantur, sed quia testamentum non erat solennizatum, haeres nolle soluere, nec posset astringi; tunc licitum erit cum eo conuenire mutuando cum pacto, ut una cum sorte mutuata soluat legatum eodem modo, ut dictum est supra; Medina in tractatu de Usuris capitulo primo. Abbas, in cap. quia plerique de immunitate Ecclesiae.

Et denique uniuersaliter quomodo unque aliquis debens habere suum, & illud exigere non valens, poterit ex occasione mutui illud recuperare: damnum debitum sit liquidum & certum, quia si esset dubium non liceret.

Hic dubitatur, licet ne mutuarum ei qui volebat me iniuste accusare vel contra me iniuste testificari cum pacto, ut abstinere ab huiusmodi vexatione? Respondetur affirmatiue, quia unicuique suam vexationem redimere licet. c. dilectus. 2. de simonia. Et si volebat

me iuste, immo tenebatur accusare? licet ne mutuarum, ut desistat? Respondetur negatiue,

immo in tali casu accusator aliquid accipiens, tenetur ad restitu-

tionem. Idem dicendum

de illo, qui a iusta ac-

cusatione retra-

hendo se

iniu-

ste desisteret, accipiendo aliquid.

c. non sanè. 14. q. 5. Nauar.

cap. 17. nu. 95.

S V M M A R I V M M A T E R I E R V M.

Quę continentur in hoc octauo capitulo & primo circa
emptionem & venditionem.

- 1 **P**ROPONITUR tractari, quando potest interuenire vsura circa contractus emptionis, & venditionis.
- 2 Ponitur primum fundamentum, idest declaratur, negotiatio quare fuit inuenta: & quę circūstantię eam faciunt bonam, quę, malam.
- 3 Pro secundo fundamento, definitur, q̄ est pretium iustum rerum venaliū.
- 4 Pro tertio fundamento, demonstratur, pretium iustum esse duplex, legale scilicet, & naturale; vbi declaratur illa sententia, quę dicit, res tanti valet, quanti vendi potest.
- 5 Probat, vsuram esse, vendere rem plus precio currenti: eo quod datur temporis dilatio absolueudum; ita e contra, emere minus iusto, eo quod anticipatur solutio.
- 6 Qui caro emit suas merces, & non potens lucrari, eas vendendo pretijs currentibus, non ideo potest eas vendere plus alijs, propter temporis dilationem quam ad soluendum dat, vt aliquid lucretur.
- 7 Qui merces repositas tenet, vt eas vendat, tempore, quo plus valere solent; potest per hoc eas vendere plusquam valent precio currenti.
- 8 Qui sua venalia p̄manibus habet, vt ea ad nundinas conducatur; vbi certō scit, q̄ lucrabitur: si in illo tunc quæratur ab indigente eis, potest illa vendere tanto maiore pretio, quod currit in loco vbi consignatur, quanto indicabitur, q̄ lucraretur, ea ad nundinas ferendo.
- 9 Declaratur, quando liceret, emere credito aliquid, deinde illudmet vendenti vendere minus, pecunia numerata.
- 10 Non est licitum, vendere aliquid tanto pretio, soluendum pro tali mense, hoc pacto, si in illo mense plus valebit, soluat illud plus, si minus, pretium conuentum.
- 11 Qui emit aliquam vineam, equum, oues, uel simile frugiferum ab eo, qui talia non habet, & postea illi dicta locaret, aut daret ad partem lucri: si id scienter facit, vsuram committit, si autem ignoranter, excusatur, donec ignorantia durat.
- 12 Qui emit vinum mulsum tempore vindemiarum, uel triticum tempore messium, cum pacto ut uenditor illa conseruare habeat, usque ad tale tempus, vsuram committit, & si non interuenit pactum iniustitia est.
- 13 Declaratur, quando licebit emere sine uitio usura, actionem aliquam p̄tendētiā, expectatiuam, debitum futurū, uel simile, minus eo, q̄ in facto est.
- 14 Declaratur, quomodo fructus in herba emi possunt alicuius massaria, uineę, pomarij, uel similis, sine peccato.

- 15 **T**hesaurarij, cancellarij procuratores, & similes, qui ex officio tenentur soluere promissiones militibus, seruientibus, & similibus, nihil pro se retinere possunt cum bona conscientia; eo quod ipsos ritius expediunt; & multo minus, eo quod anticipant illis, pagas, seu promissiones.
- 16 Non licet vendere carius iusto pretio, ad tempus expectatum, eo intuitu, quod debitor non soluet tempore debito.
- 17 Non licet vendere merces plus pretio currenti in fine nundinarum credito; eo quod in principio plus valuerunt.
- 18 Hic examinatur quoddam difficile dubium, a multis doctoribus agitatum, & finaliter pro bonis conscientijs resolutum.
- 19 Declaratur illa communis sententia, quomodo intelligi debet; scilicet, res tanti valet, quanti vendi potest.
- 20 Qui emit rem citra dimidium iusti pretij, non potest tuta conscientia frui fratribus eius, sed supplere iustum pretium.
- 21 Docetur, quando vendens bona alterius, sibi retinere possit aliquid de pretio earum.
- 22 Qui vendit rem defectuosam, pro optima; aut emit rem pretiosam, pro vili ab eo, qui illam non cognoscit, iustitiam offendit.
- 23 Qui vendit equum vitiosum, pro bono, si vitium est occultum, tenetur restituere, quantum vendidisset illum minus cum vitio manifesto.
- 24 Vendere in nundinis merces alienas pro suis non licet.
- 25 Qui vendit comestibilia notabiliter carius pretio a lege taxato, tenetur pro illo.
- 26 Qui thesaurarius, depositarius, uel alius, qui pecuniam alienam conseruat, si vititur ea cum damno & interesse domini sine eius licentia, tenetur de omni damno.
- 27 Res, quę in subhastatione, plus offerenti venditur, & iuste empta sit quatuor conditiones requiruntur.
- 28 Condemnantur monopolia, quę a mercatoribus fieri solent.
- 29 Condemnantur, qui arte rerum pretia infirmare faciunt, vt ipsi postea vilius eas emant.
- 30 Declaratur quando licebit, & quando non, vendere rem cum occulto vitio; & ad quid tenetur in hoc fraudem committens.

CAPVT OCTAVVM
DE VSVRA;
CIRCA EMPTIONEM,
ET VENDITIONEM.

Mutuum
interpretas
sunt quid
est.

DICTVM est supra quomodo accidit peccatum vsuræ in mutuo vero, nunc restat declarare quomodo in mutuo interpretatio, id est in contractibus: & primo in emptione & venditione. Vnde est advertendum, quod mutuum interpretatio circa hoc est, quando fit contractus emptionis, & venditionis ad tempus, ex cuius contemplatione datur aliquid plus iusto pretio, propter pecuniam expectatam, vel datur aliquid minus, propter pecuniam anticipatam: in quibus contractibus implicite, & indirecte habetur quædam ratio mutui. Et pro clariori intelligentia ponuntur multi casus dilucidandi in quibus aperietur, quando licet vendere plus iusto, & quando non, sine vitio vsuræ. Sed antequam ad ista denentiam, tria sunt prælibanda.

Tria præli-
banda.

2 **Primum.** Primum prælibandum est. Negotiatio, quæ consistit in emptione, & venditione rerum, quæ mercantur, ut inde lucrum reportetur, quantum est de se, id est ex natura sua, non est bona, neque mala: necessaria tamen est rei publicæ pro communi omnium vsu, & commoditate: sed ex quibusdam circumstantiis potest illicita reddi, & quæ pluribus fraudibus, quæ quandoque in ea miscentur, periculosa efficitur: sit enim illicita ratione rei, quæ venditur, quando ex natura sua est inveniabilis, ut sunt spiritualia: quæ negotiatio simonia vocatur, de qua postea dicetur. sit item illicita ratione personæ, quæ negotiatur, ut sunt Clerici, quibus interdicitur negotiatio. distin. 88. per totum: sit item illicita ratione temporis, & loci, ut in diebus festiuis, & in Ecclesia. sit etiam fraudulenta, quando mendacijs miscetur. Et denique periculosa, quia inextinguibilem sitim lucrandi generat. Vnde homines eius aviditate multa incommoda, & damna plebi pariunt: de quibus inferius.

Negotia-
tio quan-
doque illi-
cita.

Quando
que frau-
dulenta
quandoque
periculosa.

3 **Præliba-
dum.**

Res ven-
alis æstimã-
da est secũ-
dũ usum
humanũ.

Definitio
preij in-
st.

Secundum est: non licet venditori vendere res suas quantum potest, secundum Legistas & Canonistas, quia est sententia Iuris. 10. q. 2. hoc Ius addita Glo. Ratio huius est, secundum D. Thom. secunda secundæ, quæst. 77. quia emptio, & venditio pertinent ad iustitiam commutativam, quæ consistit in quadam æqualitate, quæ æqualitas non est æstimanda secundum naturam rei in se, sed quatenus venit in usum humanum, id est quantum hominibus deseruit: vnde necessitas, copia, & inopia, labor, & industria bonitas, & malitia mercium, veditorum, & mercatorum frequentia, & huiusmodi faciunt pretia varia rerum. Ad indagandum autem (secundum prudentum speculationem) iustum, & æquale pretium mercium, dicendum est.

Pretium iustum, & æquale secundum Innocen. Raim. & post eos Siluestr. Verbo Emptio, & Nauarrum, cap. 23. num. 77. est illud, quod secundum communem æstimacionem regulariter currit in foro, loco, & tempore, ubi, & quando fit contractus venditionis, pecunia numerata, quando res traditur de præsentem, attentam illius bonitate, & malitia intrinseca, copia, vel paucitate mercium illius generis,

neris, et ventium, & vendentium, ea sedem, & statutis superiorum.

Et ut singula verba intelligantur, declarabo. Dixi (secundum communem æstimacionem) propter duos, vel tres, qui aliter æstimarent res suas, exemplum de illo, qui habet triticum ad seminandum aptum, vendit illud magis quam valet communiter. Dixi (regulariter) quia quandoque pretium potest communiter currere fraudulenter, & malitiosè. & est, quando aliqui augent pretia malitiosè, ut potest carius vendant merces illius generis, vel inveniunt, ut postea utilius emant: vel quando aliqui mercatores, vendunt merces suas pecunia expectata, magis quam uenderentur ad numeratum, ut plus lucrentur: vel quando aliqui Dominus Tyrannus sine causa rationabili statueret pretia iniusta terris suis: omnia huiusmodi pretia sunt iniusta, etiam si communiter currant. Dixi (in foro) quia domibus quandoque res ueruntur plus quam regulariter valent. Dixi (loco, & tempore) quia res eiusdem generis plus valent in uno loco, quam in alio, & plus in uno tempore, quam in alio: ideo attendendum est pretium illius loci, & temporis, ubi, & quando fit contractus.

Dixi (pecunia numerata) quia ut dictum est, propter dilationem, uel anticipationem temporis, quandoque res uenditur plus, uel minus iusto.

Dixi (attenta bonitate rei, uel malitia) quia ob eas una res ualeat plus, uel minus alia eiusdem speciei. (Dixi copia uel paucitate mercium) quia ob paucitatem mercium pretia crescunt, & ob copiam decrescunt. Idem facit copia, & paucitas ementium, & uendentium. Dixi denique (& statutis superiorum) quia ob iustas causas, & rationabiles superiores habentes potestatem ad id, possunt statuere pretia: & sine causa iusta non ualere statutum, ut dictum est supra, & dicetur. Omnia igitur ista sunt obseruanda, ut seruetur iustitia in pretio.

Tertium prælibandum est: quod pretium iustum est duplex scilicet legitimum, & naturale: legitimum consistit in indiuisibili, quod lege, statuto, seu pragmatica principis uniuersitatis, & cuiuscunque superioris ad id auctoritatem habentis statutum est, concurrentibus quibusdam conditionibus debitis scilicet, quod si finis illius legis, uel statuti sit bonum commune, & uniuersale, & non proprium interesse, aut auaritia: & quod statutum sit taxando pretia sit rationale, alias statutum hoc non obligat: quod pretium rationabiliter positum, si notabiliter excedit, est peccatum mortale: & totum excessum restitutioni obnoxium. Sor. de Iust. & Iure lib. 6. q. 2. art. 3. Sed quia omnibus rebus pretia statui non possunt, ideo relinquuntur ementium, & uendentium æstimacione, quæ æstimatio pretium naturale uocatur, quia secundum rerum naturam vsui accommodatam currit: Quod naturale pretium secundum D. Thom. secunda secundæ, & Scotum. 4. dist. 15. q. 2. non stat in indiuisibili, sed habet latitudinem, habet enim supremum, medium, & infimum: puta res, quæ regulariter ualet triginta, summum pretium erit triginta duo, & infimum viginti octo, & omnia ista pretia uocantur iusta. Et si dicatur res, tanti ualet quanti uendi potest. l. 1. §. si hæres. ff. ad trebel. Respondetur, ut ait Scotus quo supra, hanc sententiam non esse intelligendam, ut uerba sonant, alias liceret vendere ultra medietatem, quod est falsissimum: sed intelligenda est, ut ex doctoribus colligitur, concurrentibus tribus, scilicet ut uendatur eo pretio, quo uendi potest in loco illo, tempore, & modo communi uendendi, seclusa omni fraude, vi, & dolo. ait Nauar. cap. 23. num. 80. & quod uendens non cogatur, aut suffocetur aliqua necessitate, scilicet quando moriens fame, aut patiens aliud simile, & emens hoc cognoscens vilipendit eum, & rem suam, ut uadat eam multo minus, quam ualet iusto pretio: & quod contraheutes non ignorent qualitatem rei, puta si rusticus venderet annidum, aut petram pretiosam non cogno-

Tertium
præliban-
dum.
Pretium
duplex.

Pretium na-
turale non
stat in indi-
uisibili.
Restari uo-
let quanti
uendi po-
test quomodo
intelligenda.

scens eam, multo minus, quam valet, quod si sciret non venderet: vel si emeret auricalcum pro auro optimo, non cognoscens illud, & similia cum omnia ista prænarrata faciant actum inuoluntarium, reddunt contractum fraudulentum ait. D. Thom. secunda secundæ.

5 Sed si scit quid vendit & liberè sine coactione vendit, si minus vendit, reliquū donare præsumitur. Silu. Verbo. Emptio. §. 10.

His stantibus, ponuntur multi casus examinandi, & primo respondetur quæsitō proposito: Qui vendit carius, vltra latitudinem iusti pretij quia de pecunia emptorem expectat: vel emit minus iusto, quia dat pecuniam antequam res sibi tradatur, peccat peccato vsuræ: quia huiusmodi contractus implicite habet speciem mutui, puta res, quæ valet viginti, pecunia numerata, vendatur viginti quinque expectata pecunia vno anno, tunc illa quinque superflua dantur, ac si pro illo tempore pecunia esset mutuata, & sic venditur tempus quod non licet. D. Thom. secunda secundæ, quæst. 78, art. 2. ad septimum argumentum. Silu. Verbo. Emptio. §. 7. Nauar. cap. 23. num. 81. hoc idem probat Scotus multis rationibus eodem lib. 4. art. 1. quàmuis Medina oppositum teneat contra communem scholam theologorum cuius ratio est: debitor, qui tenetur in tempore soluere pretium rei, & venditor, qui tenetur consignare merces uenditas ad tempus, possunt in paupertatem incidere, antequam debitum soluantur, aut merces consignentur, & propter inopiam impotentes effici ad satisfaciendum uel saltem maligni, qui nolent satisfacere tempore præfixo: ita quod cum huiusmodi pericula, uel difficultas exigendi possint pretio æstimari: consequens sit, ut merces uenditæ cum tali periculo ualeant plus, quam præsentē pecunia: & ita merces emptæ ante tempus consignationis, minus quam si consignarentur statim: & maxime licita hæc essent quando uerisimiliter dubitaretur hæc pericula currere. Sed si hæc ratio ualeret, militaret utique illi, qui mutuatur, dum eadem pericula curreret mutuando, & tamen ista sunt prohibita lege Diuina: unde Ecclesia declarauit talia pericula nullius esse considerationis, & ideo tales contractus illicitos, per cap. in ciuitate. de Usu. omnino reddi.

6 Primo dubitatur, an liceat uendere merces carius, quam ualent pretio currenti, dilata solutione, ex eo quod emit caro, & computatis sumptibus, moderato lucro ascendunt ad pretium, quo numerata pecunia uendi non possent? Dicitur quod non: quia fieri solet, ut sumptus sint immoderati expendendo plus debito, uel quia deceptus, sit in emendo carius iusto, uel quia abundantia talium mercium, quæ confluerunt, pretium minuerunt: quare aliquando minoris quam emit uendere debet, ut accidere solet. Scotus quo supra. Nauar. c. 15. nu. 228.

7 Secundo quæritur, an liceat uendere merces ad tempus, plus quam ualent pretio currenti, ex eo, quia erat seruaturus, & nolebat tunc eas uendere, sed hoc factum, ut seruiat amico? Respondetur quod sic, ut patet per cap. in ciuitate. & ratio est: nam res, ut dictum est supra, debent æstimari, secundum quod usui humano accommodantur, sed ista non erant distrahendæ, & usui humano applicandæ, nisi pro tali tempore, ergo secundum illud tempus, quo erant distrahendæ, & usui applicandæ debent æstimari: unde talis non solum posset uendere pretio indefinito, scilicet pro ut erunt ualituræ tali tempore, uerum etiam pretium stabilire, concurrentibus tamen quatuor: primo quod eas proprie erat seruaturus, & nolebat eas tunc uendere: secundo, quod illa merces erant duraturæ, & non marcescibiles: tertio quod tempore solutionis probabiliter credatur illas esse plus ualituras: quarto, quod deducantur pericula, si quæ currerent expensæ, & decrementum quod facere solent: quæ omnia consideranda sunt secundum qualitatem mercium,

aliàs

aliàs vna istarum deficiente. Vsuræ erit. Siluest. Verbo Usura. 2. §. 2. Scotus. lib. 6. de Iust. & Iure. q. 4. art. 2. Et concurrentibus omnibus illis, est aduertendum secundum Scotum in 4. dist. 15. & Scot. loco citato, quod illud plus pretij, si taxandum est, cum tali discretionem sit, quod uerisimiliter cum prudentia iudicetur merces tantum ualituras: nam si pretium est tale, per quod venditor, poneret se in tuto, & emens in omni currente periculo, tunc erit illicitum. Si autem venditor non ponatur in tuto.

Item quæritur de illo, qui uolebat deferre merces ad locum, ubi plus ualebant, si potest eas uendere plus hic, ubi minus ualent: ad instantiam alicuius, qui meribus illis indiget? Dicitur quod potest, si sit certum de lucro deductis tamen expensis, laboribus, & periculo aletendi compensato, ac etiam si statim soluantur, sin autem ad credentiam venderentur propter magnam necessitatem, non liceret, quia præsumeretur aliqua fraus, & si constaret hanc non interuenire, licitum esset. Silu. quo supra.

Et multo magis concurrentibus istis conditionibus prædictis, licitum erit mercatorum, uolenti merces suas seruare, uendere illas cum hac conditione, ut quando uoluerit ponat pretium iustum, currentem tempore positionis, dum modo eo positō, amplius non variet: & si eo die fuerit varium quando sit pretium, accipiatur mediocre, uel magis commune: Et si pro termino impositionis pretij non statuatur dies, sed septimana, uel mensis, stet in illo pretio, quod longiori tempore cucurrit, seu durauit illa septimana, uel mense: & quod pretium sit iustum, & currentem cum conditionibus recitatis supra in definitione pretij iusti. Autores qui supra.

Tertio quæritur, an qui uendit indigenti pecunia vltra pannum, aut simile ad credentiam producatis sex, ut postea ab eodem reematur: quinque ad numeratū, usuram committat? Dicitur quod sic: Sin autem uendens non cogitat de reemptione, sed simpliciter uendit, & ille, qui emit non inueniens cui illam uendat, uellet postea emptori pro minori pretio uendere, licitum erit, dummodo huiusmodi contractus non exeat latitudinem iusti pretij, scilicet summi, & infimi ut dictum est supra. Silu. quo supra. §. 4. Nauar. cap. 17. nu. 243.

Quarto quæritur: merces pretio currenti, soluendas pro tali tempore, cum pacto quod si tempore solutionis pretij, plus ualebant, teneatur dare illud plus, si autem minus ualebant non possit dare minus. Vsurarius est, quia ratione dilationis, interuenit tacite mutui species. Siluest. Verbo usura. 2. §. 5.

Quamuis Diabolus nunquam cesset multis, uarijsque laqueis, hominem ad damnationem trahere, nullo tamen alio, studiosius utitur, quam auaritiæ laqueo, cum illa sola, plures ad inferna perducatur, quam cetera alia peccata: tum quia est omnium malorum radix, tum etiam propter resistendi difficultatem; sine qua, eum, qui est soluendo, apud Deum, penitere, non inuat. Et quod magis refertur multi non restitunt, eo quod in malis lucratis, conscientiam non faciunt: decepti uerum in modo negociandi, ubi multas usuras committunt, ignorantia uelatas, quæ non excusata peccato. Et ut quisque sibi ipsi consulat, prosequendo materiam usuræ, difficile dubium assertur: quantum in ordiud.

Qui emeret oues, uaccas, equas, pomaria, rura, & alia similia frugifera, ab eo qui realiter illa non possidet: deinde eidem locaret tanti pro quolibet anno, committeret ne usuræ peccatum? Ad hoc diuersimode responderetur, propter casuum diuersitatem. Verum antequam incipiam unum casum resoluiam, qui de se clarus est, scilicet sicut Petrus, a Ioanne emere potest centum oues, ea que postea Marcello in societatem dare, aut locare conuenienti pensione, & pacto iusto, ita eadem dicto Ioanne locare poterit, cum in hoc casu non sit maior conditio

ditio

Medina
9. Commu
nem.
Ratio eius.

Confutatio.

Responsio
ratio.

8

9

10

11

ditio unius, quàm alterius, Dico (conuenienti pensione) quoniam si Ioannes uendens sua bona necessitate ductus, cum hac conuentione, ut postea sibi locentur ne in totum eis spoliari uideatur: & emptor id cognoscens magnam sibi pensionem soluendam, imponeret, esset iniustitiæ peccatum. Dico etiam (pactio iusto, nam si pacisceretur, ut Ioannes de omni periculo, & dāno, quæ dicta animalia patenterent, teneatur, & tempore restitutionis dictas centum oues incolumes restituere habeat; omni ex parte illicitum esset; ratio enim exposcit, ut peccantes, domino pereant, & non conductori. ut colligitur ex l. Incendū m. codi. si certum petatur. & l. Pignus. Codi. de Pig. act. Nisi Petrus, ut a periculis quæ oues pati solent, se liberando tantum Ioanni solueret, ut super se illa suscipiat, quantum iuste aestimari possent: quod quandoque fieri solet, ut conductori attentius curæ sint Oues.

Respondendo igitur ad dubium, sit primus casus. Si Petrus emerit a Ioanne Pomarium, quod possidere fingit, sed reuera non possidet, deinde illud eidem locaret tanti, pro quolibet anno, credens bona fide, Ioannem illud habere; Petrus excusabitur, donec fuerit in bona fide: uerum cum illud sciuerit, contractum rescindere tenetur. & de fructibus perceptis, ob pensionem, tantum extantes restituere tenetur. Puta emit uineam, quam eidem locauit pro tot uini dolijs, singulis annis, illud solum uinum restituere tenetur, quod tempore, quo illud sciuerit, inuenitur in posse locatoris. Nisi conditionem, quam cum Ioanne habuit, realiter, & uere cum alijs habuisset, & eius occasione refutaui; tunc enim non tenetur uinum restituere, ratione sui interesse passi, ob deceptionem sibi factam, ait Siluester Verbo usura. 2. §. 6.

Alius casus erit. Si postquam aduerterit Ioannis deceptionem, adhuc exigere perseuerauerit; aut scienter, & malitiosè cum Ioanne negotiauerit, super illud, quod uerè non possidebat; exempli gratia nolens ei mutua re gratis; fingit ab eo emere domum; deinde facit contractum locationis, ut pro tali aestimato, tot soluat quolibet anno. In hoc casu erit fraus usuræ. & pensionem, tuta conscientia, exigere non potest; quia cum exigit super illud, quod realiter non est: tota intentio fertur super pecuniam solutam, habetque mutui odorem sub specie emptionis. Ad hoc facit l. de cond. siue causa. per totum.

Tertius casus, ubi detegitur malitia a Diabolo inuenta, circa eos, qui usuris asfueti sunt, nolentes mundo ostendere, quòd lucrantur ex mutuo, utuntur quibusdam contractibus dolosis, hoc modo. Nolentes mutua Agricola indigentibus ducentorum aureorum, simulant emere ab eo ducentas oues, quas non habet; easque postea in societatem tradunt, pro tempore unius anni, uel duorum, cum pacto, & conditione, ut eas integras conseruare debeat, deinde anno elapso, easdem pro eodem pretio, recemere tenentur, restituito pretio ducentorum uicentorum. Quid aliud est hoc, quàm manifesta fæneratio, cum in fine anni pecuniam suam securam habeat, insuper & lucrum figuratum, pro pretio agnorum, lactis, & lanæ, sine luporum periculo, ac aliarum infirmitatum, quas pati solent oues, ut etiã Sotus ait l. 6. de Iustitia, & iure, q. 4. art. 2. Hinc perspicere poteritis circa alios similes contractus, ut tot exemp'a non afferam.

12 Sexto. nunquid emens granum tempore messis, uinum tempore uindemiarum, ligna tempore purationis, & huiusmodi, pretio currenti, cum pacto, ut tot mensuræ reddantur in paschate, aut simili, sit usurarius? Respondetur, si tunc erat empturus, & deducuntur labores, expensæ, decrementum, & similia quæ patiuntur merces emptæ, ac etiam periculum quod currere potest, donec consignentur, non est usurarius. Si autem tunc nō erat empturus, sed requisitus placet hac

uia lu-

via lucrari, sine fastidio: vel præarrata non deducuntur, non est dubium, quin usuram sapiat, secundum Holtienlem. & Siluest. quo supra. §. 8.

Septimo quaeritur, licet ne emere actionem, quam Titius habet: exempli gratia, super bonis Seruij; aut debitum aliquod, tali tempore exigendum, vel censum, pensionem, pagas immaturas, uel aliud simile, minori pretio, quàm regulariter ualent, eo quòd pecunia soluitur ante tempus recuperationis eorum? Respondetur. Et primo quo ad actionem. Scito, ut negotium facilius, & actionem esse duplicem: una est realis, altera personalis. Actio realis dicitur omnis ratio, quæ competere potest, aut iurisdictio, quam habet homo, super bonis alterius; propter quæ contra illum agere potest eum in iudicium conueniendo, ut sibi restituat, quod præterdit. Et hæc non præsupponit hominem obligatum, ideo realis dicitur; quia ratio obligationis respicit res ipsas, & non personam possidentem. Actio personalis dicitur, quando iurisdictio personam directè obligatam per contractum, maleficium, aut quamlibet aliam rationem respicit: quæ iurisdictio quauis sit de aliquare, seu bonis; dicitur tamen personalis, eo quòd persona possidens talia bona, quodammodo obligata inuenitur; ut in exemplis melius uidebitur. Actio realis est quoque duplex. Una dicitur incorporea, altera, corporea. Incorporea dicitur quædam iurisdictio, aut seruitus, quæ inuenitur super alterius bonis, ut est dicere. Petrus habet actionem, ut transire ualeat per rus tuum, cui talis aditus negari non potest: uel ut possit tenere fenestram super tuo pomario; uel habet usum pro seruitio suæ familiæ, super tuum molendinum, aut furnum; uel habet usum aquæ super tuo puteo; uel seruitutem quandam domus tuæ, ut muros erigere non possis, & ei lumen occupare, & his similia: & de huiusmodi loqui non intendo: possunt enim uendi quocunque modo, dummodo in eis iniustitia in pretio non interueniat: puta dominus illius actionis necessitate premitur, aut ab alio suffocatur, & Petrus, cum eum iurare posset, non uult, ut inducat eum ad uendendum illam actionem minus iusto. Vel aliter, ut a quâdam seruitute se absolueret, illius dominum indirectè magna molestia afficiet, ut sibi illam inuitus uendat, eo quòd illam alienandam uoluntatem non habet: tunc esset magna iniustitia. Altera uocatur corporea; quæ consistit in certis bonorum rationibus, & competentijs, & de hac est sermo. Et primo quo ad actiones reales dicitur. Petrus præterdit habere dotes suæ matris super bonis Francisci: uel quandam domum dotalem suæ matris, malè a suo patre alienatam: uel successionem quandam sui aui: uel aliqua bona ab aliquo iniustè occupata, ob temporis, uel loci obliuionem, aut ob bella, aut tyranni uolentiam: uel alias similes occasiones: & cum nō possit huiusmodi recuperare, eo quòd nummis caret pro litæ nutrienda: uel quia occupans dicta bona, cum sit potens, contra eum præualere, non ualeat; uel quia negotium dirigere nescit: uel denique quia sibi litigare non placet. Alter uerò rem absolueret a prior erit; uel quia est professio sua litigare; uel quia habet optima media, potest propterea talem actionem emere, minus quàm sit eius valor. Verum tamen illa minoratio cum discretionem fieri debet, habendo respectum ad incertum litis euentum, ad expensas, quæ current, & labores præstandos, plus uel minus, prout res erit plus uel minus clara, uel dubia: ubi autem huiusmodi occasiones non erunt, uel quia instrumenta sunt liquida: uel modus illa recuperandi, est facilis; & sine expensis: uel debitor se offert illa restituere sine lite: ita que aliud non interueniet, nisi aliqua temporis mora ad ea recuperanda, non licebit ea minus emere, solâ tēporis expectatione: quàmuis proluxa fuerit, & dominus actionis aliqua necessitate inductus, uellet ea uendere. ait Abbas cap. Ex parte. & Innocen. C. In ciuitate. de Usu. Siluest. Verbo Usura. 2. §. 14. Idem dicendum, si esset aliqua

14
Emera-
tione qua
do licet.

Actio rea-
lis qua sit.

Actio per-
sonalis,
qua.

Actio rea-
lis duplex.

Pro dona-
tione.

aliqua

aliqua donatio sibi facta, & de facili recuperari non posset; quia debitor est litigiosus, vel causa patitur aliquam difficultatem, & donatarius litigare non valet, alter uero ualet, unde ex hoc talem actionem, minori emere potest: habendo respectum ad labores, & expensas, quæ curret; dum autem huiusmodi necessaria non erunt, non licebit eam minus emere propter temporis expectationem: Exempli gratia Petrus ab hinc ad annum recipere debet centum aureos titulo donationis, quos necessitate ductus, pro nonaginta cederet ei, qui ad præsens pecuniam solueret: non possunt, eata conscientia lucrari illa decem, eo solum, quod ante tempus nonaginta soluuntur. Nec in casu militat illa regula legalis, minus est habere actionem, quam rem, ut inferius dicemus.

Pro legato. Quid autem dicendum de legato factio in testamento? Respondeo, si hereditas est sufficiens soluere, & heredes bonam habent voluntatem, sed tempus tantum curret ad soluendum, donec heredes declarentur, & hereditatem suscipiant, ac debitas solemnitates faciant non per hoc solum minus uendi posset, quamuis legatarius necessitate id faciat. Si autem in hereditate aderunt debitorum onera, ex quo dubitatur, si sufficere pro adimplendo legato. & heres suscipiet eam cum beneficio legis, & inuentario, propter quod non posset ita facile cogi ad soluendum; unde pro recuperatione legati, legatarius pateretur multas molestias; potest alter his de causis illud minus emere, quam ualet: quamuis ipse haberet media, quibus faciliter legatum exigeret, non enim tenetur uti suis bonis medijs, in fauorem legatarij. Tunc autem esset damnabile, quando heres frigeret, in hereditate esse debita aliena: ex quo legatarius dubitaret, an hereditas sufficeret, pro legato satis faciendo, ut ex tali timore concepto, occasionem sumeret, relaxandi aliquid de legato, ne totum amitteret: quo non obstante: adhuc heres tenetur in conscientia pro restanti, eo quod fraudulenter egit. Sicut etiam fraus esset, cum obligatione restituendi omnia, dum heres occupando hereditatem, frigeret creditoribus patris, hereditatem non sufficere, pro omnibus, ut creditores aliquid de debito relaxarent: & ex industria hereditatem cum beneficio legis, & inuentario, acceptando: ut non teneatur ad statim soluendum: nisi hoc prudenter faceret, ut quod per usuras creditores a suo patre extorserunt, ipse heres, hac uia, competens faceret, uti enim prudentia in simili casu, licitum est.

Pro actione personale. Quo ad actionem personalem dicitur. Exempli gratia. Petrus emit a Francisco rus, uel super illud annum censum imposuit ducatorum uiginti. nunc autem illud uisculatum, & obligatum alijs inuenitur. Vnde litigare oportebit, ut censum super illis bonis cautum faciat. Vel aliter, domum ab eo conduxit, nunc autem eam tradere non uult, potest hanc actionem, quam contra eum habet, alteri uendere: ut ab hoc fastidio se absoluat, pro minori pretio, & ille omnia pro se recuperabit. Item Petrus super suis bonis notabile damnum a Marcello passus est, quod ille reficere tenetur, sed non uult antequam condemnetur: potest actio hæc emi minus eo, quod prærenditur ab homine aptiori ad id recuperandum: & ita dicendum est, discurrendo, per similes casus.

Pro debita. Quo ad actionem debiti, declaratur hoc exemplo. Siquis emit debitum Petri, quod debes consequi a Francisco, ab hinc ad unum annum, scilicet ducatos centum pro nonaginta, eo quod dat Petro modo pecuniam, si ne licitum? Responderetur, si debitum, quod emitur est exigibile sine periculo sumptibus, uel labore; quia certissime speratur solutio a debitore; tunc non liceret, esset enim usura aperta, quia illud plus, quod exigit, ad nil aliud refertur, nisi ad anticipatam solutionem: si autem id facit, habito respectu ad labores, quia debitum exigendum est fortè extra Ciuitatem, & simile: uel ad expensas, quæ curretur: ad difficultatem

tem rehabendi, quia debitor est litigiosus, aut quodammodo impotens: vel est ita potens, contra quem creditor non potest præualere; & alter habet meliorem uiam exigendi: dummodo cesset vis, & fraus: fraus enim esset, si debitor data opera, se creditori ostenderet tenacem, ut debitum vendere faceret: vel habito respectu ad aliquod interesse, quod pateretur emens, ut feruiret amico roganti: tunc licitum esset. Sotus lib. de Iustitia, & Iure. q. 4. art. 1.

Quo ad exactiones censuum, & pensionum, dicitur. Si est census pecuniarius, & summa est certa: & tempore, quo maturantur, creditor exigendos sine labore, & expensis; non liceret eos, minori emi, sine uitio vsuræ. Si autem non sine his recuperandos iudicabitur, tanto minus emi possunt, quanto plus expendetur, aut fatigabitur, ad exigendos. Si summa est incerta; puta erit pensio super Furno, uel prittino, a quo exigitur media, uel tertia pars lucri; tunc emi potest, prout iudicabitur a viro prudente, illam ualere, remota omni fraude, & corrupta intentione. Si autem census est frugiferus, aut erit certus, puta tot vini dolia, super tali uinea, uel tot tritici mensuræ, pro terris seminarijs exiguntur, uel simile. tunc æstimari debet hæc pensio, prout iudicabitur, huiusmodi fore ualitura tempore exactio nis. Aut talis census erit incertus; puta medietatem uini, quod nasci poterit in tali uinea, uel tertiam partem tritici, quod in messe colligitur, uel simile: tunc erit magis difficile æstimare, quot ualere poterit: unde tunc iudicium summendum erit a temporum uarietate, messium, uel uindemiarum abundantia, & priorum qualitate, ac si emerentur fructus in herba, ad iudicium prudentum, omni malitia, & fraude postposita, quæ committi posset, dum emptor, ut se in tuto poneret, pensionem, & fructus colligendos, emeret multo minus iusto; eo quod venditor necessitate, & persecutionem patitur: puta Marcellus debet Petro certam pecuniarum quantitatem de mense Mai; & non habens alium modum soluendi, uinum, quod ex sua uinea alteri censuata, de mense octobris exacturum est, in herba ei uendere uult. Ait Petrus, pro tanto minori illud accipiam, alias in carcerem te conijciam: unde Marcellus timore carceris, ei uinum uendit minus iusto: in hoc & simili casu, esset peccatum iniustitiæ, cum obligatione supplendi iustum pretium. Et si minoratio pretij in prædictis fiet contemplatione anticipatæ solutionis pecuniæ erit species vsuræ: quia uenditur tempus.

Quid dicendum, si emit pagas, uel redditus alicuius acerbos exigendos ad annum, pro minori pretio? Responderetur cum distinctione: si summa istarum est incerta, quo ad quantitatem, possunt emi minori secundum æstimationem rei ad iudicium boni uiri. Aut est certa, & in ea currit aliquod periculum: exemplum, miles uendit pagas suas exigendas in fine anni pro minori, eo quod indiget pecunia, unde si moritur ante tempus præfixum, reliquum tempus, quod superest, amittitur per ementem, qui non potest exigere nisi pro rata temporis, quo seruauit miles: ratione istius periculi potest minus emi. Vel emendo ad instantiam amici, patitur aliquod uerum interesse. Vel currunt labores, & expensæ in exigendo, & tunc dicendum, ut supra. Si autem hoc facit quia uult lucrari hac uia, secundum Silu. quo supra, vsura est.

Et uniuersaliter quando emitur aliquod ius, seu actio, quæ aliquo respectu redditur dubia uel difficultuosa ad recuperandum, ut sunt donationes, legata, iura antiqua super aliquo prædio, seu domo, successio in aliquibus bonis, debitum alicuius fugitiui, uel illius, de quo dubitatur, si est soluendum, & huiusmodi, possunt emi minori secundum æstimationem actionis, quæ minus est habere actionem, uel spem, quam rem.

Si autem illud, quod exigendum est ad tempus, in uiuis contemplatione

pecunia soluitur de presenti, est liquidum, & certum, & sine aliquo scrupulo, vel dubio, tempore mutuato recuperabile: certum, & clarum est, quod non potest vendi minoris, & illud, quod exigeretur plus, quam sit pecunia exposita, est restitutioni obnoxium, quia sub specie emptionis latet simulata mutuatio ratione anticipatae solutionis. signum autem est, quod quanto longius est tempus maturacionis predictorum, tanto minus emuntur. Nec dicendum est, quod emitur actio, seu ius exigendi, vel spes, quae minus valent, quia hoc verum est, quando spes non est certa, & actio vel ius habet annexum aliquod periculum, aut laborem, sive aliquem alium respectum, cessante omni fraude usurarum. Siluest. Verbo Usura. 2. §. 1. 4. Nauar. cap. 17. num. 23. 1. & hoc modo possunt conciliari dicta doctorum, qui de hac re videntur varij.

Nota.

Veruntamen notandum est, quod in omnibus supra dictis, quae minoris emi possunt: illa ratio sit facta cum discretionem secundum verisimilem valore actionis ad iudicium prudentis, alias esset peccatum iniustitiae si emeretur actio alicuius multo minus iusto, eo quod vendens illam indigeret pecunia, & sua interesset habere in presenti, quod tempore expectato sibi debetur.

Quid dicendum, si obligatus ad annum soluere centum aureos, soluat ante tempus nonaginta quinque ad instantiam creditoris indigentis illis; sit licitum, extat enim argumentum quod possit: nam quia ratio potest tertius emere illud debitum, potest, & ipse suum debitum redimere. Respondetur, si debitor redimens debitum ad instantiam creditoris, soluendo, patitur interesse, puta quia vendit merces minori pretio; quod si teneret eas usque ad tempus solutionis debiti, vel quia de pecunia erat lucraturus de propequo, & hoc erat verisimiliter certum habito respectu ad haec; secundum danum, quod patietur, ita licitum erit: sed si solueret de pecunia otiosa in arca, quia hoc facit ratione anticipatae solutionis, non est dubium, quin sit usura. Nec omnis ratio, quae suffragatur tertio, emendi debitum alterius, minori pretio, valet ipsimet debitor redimendo suum debitum minoris; nam debitor ratione obligationis per contractum, totam summam debet, nec potest de illa minuere nisi ratione interesse tantum, ut dictum est: tertius vero cum ad nihil teneatur potest illud debitum minus emere ultra rationem interesse, alijs rationibus scilicet labore, expensis, difficultate, & similibus, quae non militant in debitore redimente. Sotus quo supra.

15

Octavo, quaeritur, an quæstor, grarius, seu cancellarius alicuius Domini, seu Principis, aut ciuitatis, qui est obligatus certis temporibus soluere stipendia, seu mercedes stipendiarijs, seu mercenarijs, possit accipere aliquid ab eis, quia anticipat solutionem? Dicitur quod non: nisi pro aliquo vero interesse, esset. non usura. & tenetur ad restitutionem. sed cui? Domino, si id passus est, sin autem stipendiario, seu mercenario. Nauar. c. 17. nu. 246. ad idem tenetur si tempore solutionis maturato, eam retardat, ut illi aliquid sibi donent; nam donatio illa non est libera, sed vt sint expediti.

Nono, quaeritur, an sit licitum emere fructus alicuius agri per annum, seu fructus in herba? De quibus si pretium sit pensato dubio, & periculo futuri euentus, pro vt verisimiliter iudicari potest illos valere, licitum erit: si autem omnibus istis pensatis, verisimiliter iudicaretur illos valere plus, ex eo quod anticipatur solutio, est fraus usurae: & si non anticipatur est iniustitia: vnde vtroque modo tenetur illud plus.

16

Decimo quaeritur, an vendens aliquid credito ei, de quo dubitat quod non soluet ad tempus sine aliquo dispendio, possit in pacto ducere, vt soluat aliquid plus ratione expensarum, quas se facturum dubitat? Respondetur, si vendens ponit pretium altius, quam sit iustum rigidum contemplatione expensarum, quas timet se facturum: puta rem, quae valet pretio iusto rigido, ad altius triginta vendit pro triginta quinque: quae plura illa quinque vult ratione expensarum, quas timet se facturum, non licet: solus enim timor, & metus sine dispendio nullo iure facit, vt aliquid eius gratia recipiatur,

cur, nam posset accidere debitorem sine villo dispendio in termino soluere. Si autem factio pretio iusto de re vendita, ponat in contractu, cum pacto si non soluerit, teneatur ultra sortem soluere expensas, quas facturum est, & labores liquidandos in fine tunc erit licitum, quia hoc modo expectat ut si expensae realiter fiant, an non, quod si non: fient culpa debitoris, non posset tunc illas exigere. Sed an possint taxari a principio pro tanto determinato, quam verisimiliter creditur, quod tempore exactionis expensae, & labores currerent, cum pacto vt ultra pretium rei tantum plus soluat, etiam si non fiant? Respondetur Sotus quo supra, huiusmodi expensarum anticipatae conuentiones, vix usurae suspicionem uacant, tamquam quae omni fraude remota bonis coniecturis crederetur, pretium rei non sine labore, & expensis exacturum, puta quia debitor ab urbe distat, vel est alterius fori, & simili, tunc possent a principio moderare taxari, & conueniri, vt soluat etiam si non fiant, quia potest accidere, vt plus quam sit conuentum expendat, quod non posset petere amplius.

Dubitatur denique, dum Titius vendit domum, rus, pomarium, aut simile frugiferum, ad soluendum ab hinc tres, aut quatuor annos, poterit ne interim, sine uitio usurae, fructus quæserere, aut aliquam pensionem loco fructus. Antequam respondeam, primo quaero, Titius, uendendo rem suam, dat ne dilationem temporis ad soluendum pretium rei, rogatus, ut seruiat amico, pro illius commoditate, an sponte quia non inuenit emptorem, qui eam emat pecunia numerata, & ut se absoluat a tali fastidio, decreuit enim illam alienare, & uendere, ut potest. Si primum dixeris, licitum erit pro suo interesse aliquid exigere: si autem secundum, dicunt aliqui legitime indistincte tenentes, si a principio uenditionis sit pactum, quod donec soluat pretium, uenditor percipiat fructus, uel pensionem loco fructus, contractus est licitus. Diuus Antoninus 2. parte. 1. §. 20. Siluest. Verbo Usura. 2. §. 1. 1. cum multis alijs Theologis, hunc contractum non approbant, quia enim ratione, de re extranea, fructus aliqui exigere possunt, tuta conscientia? Cuiusmodi dominium rei uenditæ per contractum, sit translatum in emptorem, ita quod quocumque infortunio pateretur, et antequam soluat pretium, totum ascribitur emptori; Titius pensionem, exigere non ualet, non enim habet suum per quo fundetur talis pensio, non super re uendita, est enim, ut dixi, iam alienata, & in alterius dominium translata liberè, nec super mora soluendi, cuius ratione interesse prætenderet, dictum est enim, Titium concessisse dilationem temporis ad soluendum, sua sponte: itaque aliud dici non potest, quod pensio exigitur, propter pecuniam expectatam, quod est fauerari. Ideo secundum præfatos doctores sic definiendum est, scilicet si in contractu transferatur dominium rei uenditæ in emptorem, in eius periculo remanentis, contractus erit illicitus, reseruando sibi fructus: si autem res per contractum traditur cum hoc pacto, scilicet ut numquam intelligatur translatum dominium in emptorem, donec fuerit facta integra pretij solutio, & interim res stet periculo uenditoris, ac si esset facta locatio, cum pretij determinatione, declarando, ut cum ab hinc ad tres annos fuerit facta integra dicti pretij solutio, tunc intelligatur rem esse uenditæ, & in emptoris dominium translata, & tunc reseruando sibi fructus pro tali tempore, contractus erit licitus. Et si diceres, cum opinione contraria. Nemini licet habere rem, & pretium. Respondetur, id uerum esse, dum maturato tempore soluendi, emptor est in mora, sed in casu nostro non est ita, uenditor enim liberè dilationem concessit, unde si pro illa, pensionem quaerit, hoc erit tempus uendere, quod non licet. Alij affirmant, legem permittere, de pecunia expectata posse censum emi, & illud exigere, donec pecunia restituatur. Fateor hoc esse verum, si census erit perpetuus, cum potestate affrancandi, quando debitor uoluerit, & non quam creditor, sed quod fiat per tres, uel quatuor annos determinatè; est contra extrauagantes summorum pontificum, de quibus infra erit sermo. Præterea hæc pensio, quam exigere intendis,

Dubium pulcrum, & difficile.

Declaratio dubij.

Aliquilegista.

Diuus Antoninus. Siluester.

Nemini licet habere res, & pretium.

donec fiat integra solutio pretij conuenti, aut sunt propriè fructus, quos tibi reseruas, & tunc eo anno, quo pereunt, pensionem exigere non poteris; alias signū esset, te exigere fructus pecuniæ expectatæ, & non rei venditæ: si autem non sunt propriè fructus, sed ius, & facultas quædam exigendi pensionem super re alienata, & obligata loco fructuum, quod, cum sit ad tempus determinatum, licitè fieri non potest, vt dixi, & dicitur in materia de censibus: pactū enim exigendi pretium rei venditæ ab hinc ad tres annos; & interim exigere pensionem pro illis, non est aliud, quàm mutuare illam pecuniā per tres annos, & inde exigere aliquod lucrum pro illa, quod est usura. Pro harum rationum cōfirmatione, addo, quod hoc casu registrato, inueni in quodam libello, hoc dubium fuisse Romæ agitarum, & a patribus societatis Iesu pœnitentiarijs. S. D. N. Papæ apud S. Petrum, sic fuisse rē sponsum, præfatus casus præpositus est vsurarius, & bene sentiūt præallegati doctores: inter quos fuit R. Pater Ledesma Hispanus Theologus, & Canonista; qui longo tempore præfecturam studiorum suæ Religionis rexit, cuius responsa omnes admirabantur; ac ore proprio prædictū casum esse vsurarium confessus est, secundum doctrinam D. Thomæ. 2. 2. q. 78. art. 2. ad 7. arg. & non parum mirabatur de Couarruij opinione contraria: cuius opinio æquitas tunc locum haberet, quando dominium rei nō transferretur, vt supra terigi. Rutilius Bensonius Theologus S. Petri, uir magnæ æstimationis, ac bonarum literarum benemeritus, post casum benè discussum, ait, in casu præposito, iudico vsuram cōmitti, & ad restitutionem teneri, supposito quod rectum dominium rei venditæ transferatur in emptorem, vna cum eius periculo; nullaque habita cōsideratione de mora in emptore, nec de interesse in venditore, cum sua sponte, & sui ipsius commo:itate, & non emptoris, aut prece terminum ad soluendū dederit. Plautius Vir celebris, V. I. D. publicam lecturam Romæ in gymnasio Sapientiæ tenens; Reuerendissimus pater sacrista S. D. N. Papæ Pij. V. ac eius confessor, nomine Augustinus Romanus Theologus celebratus. Reuerendus Pater Magister Sixtus Lucensis generalis procurator ordinis S. Dominici Theologus excellentissimus; multique alij famosi doctores, quorū nomina pertranseo, breuitatis causa, dixerunt, hanc viam esse tutiorē pro animarum salute. Alij, de quorum numero fuit illustrissimus, ac Reuerendissimus Cardinalis D. Paulus Aretius, primo dictus Archiepiscopus de Placētia, deinde de Neapoli Vir consummatissimus, ac expertus in hac facultate; cum fuerit in seculo Consiliarius in dicta Ciuitate Regia, cuius autoritas fuit non paræ æstimationis, dixerunt, non committere vsuram, qui loco fructus pensionem sibi reseruare intendit; donec pretiū rei venditæ soluatur, si in contractu tres conditiones apponet. Prima est, vt si aliquid sibi reseruare intendit, talis reseruatio fiat in ipsa traditione rei, quæ uenditur, & non post habitam fidem de pretio, alias contractus esset fœneratiuus: exempli gratia, Titius vendit domum, rus, aut simile frugiferum mille aureos, quorum quingentos accipit in pecunia numerata, reliqui quingenti, vult, vt possint solui ab hinc ad tres annos, nō debet in cōtractu confiteri, se cepisse mille aureos, deinde de quingentis quos realiter non recepit, censum constituere super dicta re vendita, cum pacto, vt debeat affrancari statim elapsis tribus anni, esset enim hoc modo directe contra formam Bullæ Summorum Pontificum, qui ordinant, vt affrancatio fiat ad arbitrium debitoris: tunc autem contractus esset licitus (secundum prænomiuatos doctores,) quando domus ipsa venderetur pro quingentis aureis cum onere soluendi tantam, vel tantam pensionem loco fructuum superabundantium valorem ipsius domus, respectu pretij soluti, cum pacto, vt dicta pensio possit, & debeat affrancari ab hinc ad tres annos, pro quingentis alijs aureis, prout tanti valere, æstimata fuit: hoc enim

Opinio Io
suisarum.

Cardinalis
de Aretio.

Tres condi
tiones appo
nenda pro
fugienda
usura.

enim modo res sic affecta transit cum tali onere; & sicut fructus alicuius rei frugiferæ vendi possunt in herba, pro tot annis determinatis; sic in casu possunt reseruari alicui fructus rei venditæ; deinde eos vendere per tot annos. Et si dicta domus tota credito venderetur, omnes eius fructus æstimari possunt, ac vendi per tot annos, quibus elapsis, extingui possunt, & debeant, soluto pretio, quo domus valet: Secunda conditio est, quod dicta pensio, vel census, loco fructuum, soluendus, non excedat valorem fructuum, quos reddere potest res vendita; alias adhuc contractus esset illicitus, videretur enim pensio respectum habere ad pecuniā expectatam, & non ad fructus rei venditæ: exempli gratia, si quis venderet domum mille aureis, quæ locari solet, quinquaginta pro anno recipiens medietatem pretij, non debet pro quingentis restantibus, querere ad rationem octo pro centenario, sed quinque; nam tanti valere solent fructus eius; alias videretur velle pensionem nummorum, vt censuarij solent, & non rationem fructuum ipsius domus; quæ plus reddere non valet: & quod de domo dicitur, intelligi debet de quacunque re fructifera. Tertia est, vt venditor subiaceat periculis omnibus, si qua euenierint circa dictos fructus, quandiu eorum ratione pensionem recipit, pro rata parte pretij non soluti: ita que si vno anno tempestas, aut turbo omnes fructus destruxerit, aut si pruina eos decoxerit, aut simile infortunium euenierit; propter quod prædicti fructus extinguerentur, non poterit illo anno venditor pensionem exigere, pro dictis fructibus, cum non extant. At si procella, aut grando non omnes sed partem fructuum tolleret, venditor partem pensionis pro rata fructuum amissorum relaxare debet. Qui verò oppositum fecerit vsuram committet; signum enim est, quod ad ratam pretij non soluti, & non ad dictos fructus respectum habet. Qui ergo absque conscientia labe negociari vult, has conditiones in contractu apponat, vel dominium rei in emptorem non transferat, modo superius dicto. Verum qui ante notitiam huius decisionis aliter contraxerunt, si bona fide, & absque malitia errauerunt, excusantur vsque ad præsens, nec de præteritis ad restitutionem tenentur; tenentur tamen contractum reformare modo prædicto, qui autem scienter, & malitiosè contraxit modo a nobis condemnato, vel post notitiam huius doctrinæ decisa in illa mala opinione perseuerauerit, non excusabitur a peccato vsuræ, cum obligatione restituendi fructus malè perceptos. Nec sufficit dicere, vt ait Cefalus consil. 227. num. vltimo, quod in illis Prouincijs, vbi prolicito habetur, (vt in aliquibus partibus Calabriae) non est peccatum; illud enim, quod, vt licitum communiter habetur, tamquam vsurarium condemnandum nō est; sed hoc consilium tamquam animæ venenum, fugiendum est; vnde standum est decisioni tantorum grauium doctorum, & communiter sacrorum Theologorum, a quos principaliter pertinet casus vsurarios definire in foro conscientie; vt ait D. T. in Colibetis, de cuius doctrina dictū fuit. Bene scripsisti de me Thoma. Qui in nudinis, quod est in fine, vedit ad crecentiā altiori pretio quod currit ad numeratū, eo quod in principio carius valebat pro copia emptorū, & postea pro inopia eorū, & copiā mercū, quæ affluerūt, vilius videntur, peccat, & tenet excessū relaxare.

Quomodo
libet.

Consilium
Cefali fu
giendum.

Casus vsu
rario ad
Theologos
decidere
pertinet.

ALII CASVS QUI, ET SI NON SVNT VSVRARIJ,
sunt tamen contra iustitiam, hic examinantur.

Quæritur primo an dictum illud, res tanti valet, quanti vendi potest, sit semper intelligendum cum modificatione, an quandoque simpliciter?

Respondetur cum distinctione. Si res, quæ venditur, est de illis, quæ vsui humano sunt accomodatæ, & ad vitā degēdā necessariæ, vt sunt domus, massarię, merces,

19
Res tanti
valet quan
ti vendi po
t. 16.

quæ victui humano, & vestitui necessariæ sunt, & huiusmodi, tunc regula est intelligenda cum modificatione, idest cum illis conditionibus supra recitatis, & quantum ad pretium legitimum, & quantum ad naturale, vt dicebamus, & diffusius dicemus: quia certitudo pretij inuenta est propter utilitatem publicam, vt seruetur æqualitas iustitiæ in rebus, quæ vsui quotidiano deseruiunt. Si autem non sint de illis, quæ vsui humano sunt necessariæ, vt sunt falcones, accipitres, canes venatici, equi, preciosæ gemmæ, & similia: ista tanti valent, quanti æstimatur ab emente prudente, & sciente, dummodo non interueniat deceptio inter contrahentes, quæ faceret actum inuoluntarium: spectat enim ad magnificentiam nobilium, & magnatum, illas res magno æstimare pro eorum decore, & nobilitatis splendore, & de his est verum dicere simpliciter res tanti valet, quanti vendi potest.

Fallit hæc regula quantum ad primum membrum in duobus casibus. primus casus est, quando res propter eius commoditatem, vel saltem affectionem (loquendo de illa affectione de qua locuti sumus supra in materia de interesse) plus valet venditori, quam sit communis æstimatio, & vendens illam mouetur ad instigantiam emptoris, tunc potest illud plus in eius incommodum compensare. Et si res, quæ venditur, esset multum commoda emptori, & nihil incommodi afferret venditori, non per hoc venditor id aduertens, plus iusto illam vendere debet, compensando commodum, quod resultat emptori, & eum suffocando, dicere, si vis rem meam emere, tantum volo. posset tamen emptor gratiosè propter utilitatem sibi prouenientem ex tali re sibi commoda, aliquid plus venditori donare. Sotus quo supra. à quo accepit Nauar. cap. 23. num. 83. Sor. lib. 6. q. 3. art. 1.

Secundus casus est, quando venditori plurimum refert rem suam vendere, & non inueniens emptores, offert illam pro minori, quam valet regulariter, & alius, cui parui refert res illa, pietate motus, emit eam minus iusto pretio. Exemplum quidam nobilis incidens in pauperiem, pro vita degenda, tempore famis exponit in publico quædam indumenta serica, & ornamenta cameræ, & similia, quibus utebatur, dum erat in prosperitate, quæ non sunt omnibus commoda, vel communiter necessaria, vnde non inueniens, qui eis indigeret, aut penuria pecuniarum, vendit ea multo minus, quam eis impensum fuit, aut tunc regulariter valerent, viro parum eis indigenti, sed tantum ementi, vt ei beneficiat, vel quia habet pecuniam otiosam, & multam. Aliud exemplum de paupere non habente, qui cum conducatur, fame perit, & alius parum indigens locat eius operas pro victu. Nauar. & Siluest. quibus supra.

Emens citra dimidium iusti pretij.

Item quæritur, an emens rem citra dimidium iusti pretij, faciat fructus suos? Respondetur si in emptione interuenit dolus, fraus, aut deceptio, puta quando emens inducit venditorem suasionibus, vel minis, aut fallacijs, & huiusmodi, qui aliàs non erat venditurus: Dicitur, quod non facit fructus suos, quia cum talis contractus non fuerit liber, non est validus, & ex consequenti non est transfatum dominium rei venditæ, ideo non potest facere fructus suos, idest illos accipere tuta conscientia, sed vna cum residuo pretij illos restituere tenetur, non tamen omnes, sed secundum ratam pretij non soluti, in quo fuit deceptio. Si autem talia non interuenerunt, sed liberè, & bona fide contraxerunt, sufficit, vt contractus rescindatur, aut residuum iusti pretij suppleatur. Glo. in capit. conquestus de Vsu vir. Sotus, lib. 6. de Iustitia & Iure, quæst. 3. articulo 1.

21

Item quæritur, an licitator, qui accipit rem venalem uendendam, possit sibi aliquid retinere de pretio? Ad hoc dico multa. primo si dominus rei nihil promissit uenditori pro suo labore, tunc uenditor potest sibi aliquid pro labore retinere:

sinere: si autem conuenit pro suo labore, aut gratis uendere promissit, nihil potest sibi retinere.

Et si dominus rei tradidit rem uendendam pro certo pretio, puta pro decem, & ille uendit pro duodecim, an possit sibi illa duo retinere? Dicit Ange. Verbo emptio. §. 23. quod illud plus est suum. Sed melius dicendum secundum Archid. Silu. verbo emptio. §. 25. & Nauar. cap. 23. num. 97. scilicet si conuenit cum domino rei tacitè, uel expressè, ut illud plus sibi procuret pro suo salario, & labore, tunc potest sibi retinere, si autem pro labore conuenit cum domino rei, debet illud plus dare domino rei, & sibi retinere salarium: si uerò promissit gratis uendere, adhuc tenetur illud plus dare domino, & ab ipso petere aliquam gratitudinem & ratio est, quia illud pretium statutum fuit ut non minus uenderetur, non tamen intendebat dominus illud plus donare, & nolle, si plus uenderetur. Sed si licitator rem uendendam sua industria, puta erat sutor, qui arte sua uestem uendendam ita accommodauit, & similia, propter quod illam plus uendit, illud plus potest sibi retinere. Gabriel Biel. in 4. dist. 15. q. 10. artic. 3. dubio 4. Qui emit uili rem pretiosam à non cogoscente eam, puta aurum bonum à putante esse auricalcum, uel petram pretiosam à non cogoscente eius ualorem, tenetur iustum pretium adæquare. Nauar. quo supra num. 89.

Et è contra, qui uendit rem uilem pro optima, aut falsam pro uera, puta auricalcum pro auro optimo, uirum pro diamante, & huiusmodi tenetur restituere excessum.

Qui uendit equum habentem uitium, aut defectum occultum, pro legitimo, & sano tenetur ad tantum, quantum uendidisset si uitium, aut defectum propalasset. Nauar. quo supra. Sil. Verbo emptio. §. 10. D. Tho. 2. 2. q. 77.

Qui emit, ut carius uendat statim cum lucro sine mutatione rei, temporis, & loci: sicut faciunt in nudinis, qui emunt pro decem, & non concludunt, donec inueniant, cui uendant pro duodecim fraudem committendo, cum restitutione illius plus, peccat. Secus autem si tali intentione non emit, & postea occurrit ei statim alius, qui eandem rem emere uoluit cum aliquo lucro. Siluest. Verbo emptio. §. 12.

Qui uendit triticum contra legem pragmaticæ uel aliquid aliud maiori pretio quam sit æstimatum, & positum à Republica, seu ab habente potestatem statuendi pretia, peccat mortaliter, & tenetur restituere excessum: si pragmatica, & æstimatio illa sit iusta, & rationalis, & ob utilitatem publicam facta, aliàs non. Medina cod. de restit. q. 3. 6. Et quod dicitur de laicis, intelligendum est etiam de Clericis ait. Nauar. cap. 23. num. 88. quia & si non sint subiecti legi seculari, sunt tamen subiecti legi Diuinæ & Naturali, quæ præcipit, ne quis suum ultra iustum pretium uendat. Vnde Charitatis foret, ut Prælati suis edictis facerent, ut eorum subditi dictis pragmaticis se conformarent, quando sunt iustæ.

Thesaurarius, aut collector ciuitatis, seu alicuius communitatis, uel alicuius Domini, qui negotiatur de pecunia publica, & quando est tempus soluendi pro ciuitate, seu communitate, aut dominis, non potest respondere, aut saltem soluere cum dano, & interesse ciuitatis, cõmunitatis, aut dominorũ pecuniæ, tenetur ad totum damnum passum culpa sua. Secus autem si cum licentia dominorum id faceret, aut nullũ damnum pateretur cõitas, seu pecuniarum domini, quia tunc ad nihil tenetur. Et si habuerit multam pecuniam exactam in arca ociosam, tenetur certiorem facere Vniuersitatem, ut de pecunia disponere possit, scilicet debira soluere, redimere, extinguere, & similia, quod si de illa nihil disposuerit facere, tunc potest collector ea uti, dummodo tempore necessitatis requisitus, paratus

fit pecuniam exhibere. Silueft. Verbo reſtit. Nauar. cap. 13. num. 94.

Item quæritur, an in ſubſtatione, id eſt auctione voce præconis, quando venduntur res plus offerenti, ſi quis emeret illas multo minus quam valent, eſſet licitum? Reſpondetur, quia conſuetudine introductum eſt, vt aliquando res in publica auctione, quando voce præconis ad emendum inuitantur emptores, minus vendantur, quam in officina, quando emptor quærit venditorem, ideo iuſtum eſt. Verum ad iuſtitiam huius contractus, tria requiruntur ſecundum. D. Th. in quodam opuſculo. Primo vt præcones vendant in loco publico. vbi ſolent conuenire mercatores, & perſonæ huiusmodi uenalia emere aſſuetæ adunantur. Secundo, ut ad uendendum, & præconizandum exeant hora ſolita, ut emere uolentes ibi inueniantur; fraus enim eſſet ſi exirent extra horam, quando multitudo non adeſt. Tertio vt illa minoratio pretij non ſit vltra dimidium: alias in contractu eſſet iniuſtitia, & venditio eſſet reſcindenda, vel iuſtum pretium ſupplendum. Verbi gratia, res, quæ in officina valeret regulariter triginta, non poſſet iuſtè vendi quindecim vel circa: iuſtum tamen eſſet, ſiquidem venderetur viginti, vel circa. Adde quarto ex Soto lib. 6. de iuſt. & iure. q. 2. art. 3. ut in ſubſtatione non committatur fraus monopolij, ſcilicet quando alios auerteret, ne licitarent, vt ipſe ſolus minoris emat, nam vno iſtorum interueniente, eſſet iniuſtitia: fraus cum reſtitutionis obligatione.

28 Et quia iniquitas monopoliorum valde damnoſa eſt Reipublicæ, & pauperes premit, ideo notandum eſt circa huiusmodi, & primo.

Iniquitas monopoliorum.
Nota. Mercatores, qui ex industria conueniunt, uel iurata fide, ut certo pretio merces vendant, ſcilicet nullus eorum, niſi tanti uendat: uel uice uerſa, quando conueniunt ad extenuanda pretia, ut nullus eorum, niſi tanti emat; puta tempore, quo recens oleum colligitur, multi reſpondere debent ſuis creditoribus ob pecuniam ante receptam, quibus promiſerunt conſignare dictum oleum pretio currenti: vt illud uili emant, ſtabiliunt pretia ſuo modo. Item applicuit nauis tritico uel alijs mercibus onerata in portu, illi, qui emere poſſunt, & ſolent, promittunt ad inuicem, ut nemo emat niſi tanti. Vel quando conueniunt multi mercatores mercium eiufdem generis, ut unus pro omnibus ad uendendum compareat in damnum Reipublicæ: tenentur ad illud plus. ut cap. de monopolij l. una. & Silu. quo ſupra. §. 19.

29 Qui impedit aſportantes merces ad ciuitatem, ut carius uendat merces ſuas, & qui mercatores acerum mercium coernunt, puta omnia blada, omnia uina, quæ ſunt in ciuitate, & huiusmodi, ut poſtea uniuerſi ad ipſos confluere cogantur, & ipſis carius uendant. Omnes huiusmodi tenentur ea ponere in pretio iuſto, & ſi hac de cauſa carius notabiliter uendiderunt, exceſſum reſtituere debent. l. 2. ff. ad l. Juliam de annonæ. Sot. quo ſupra. Silueſt. quo ſupra. Sed cui faciendæ ſit reſtitutio cum multi ſint læſi, nec inueniri poſſunt? Vide ſupra cap. 4. ibi (cui faciendæ eſt reſtitutio.)

Qui emit priuilegium à principe, ut nemo poſſit uendere quoddam genus rerum ut ſolus uendat quanti uult: tenetur, ut ſupra.

30 Quia dictum eſt, qui uendit equum cum aliquo uitio occulto, ſi illud non manifeſtat, tenetur pro damno illato. Quæritur an ſemper uenditor teneatur uitium rei manifeſtare? ita ut ſi non manifeſtet, uenditio reddatur illicita?

Ad hoc dicuntur multa. Aut, uenditor ſcit uitium rei, aut non. ſi uitium rei ignorat, & bona fide negotiatur, excuſatur à culpa, donec ignorantia durat, ſed cum primo uitium deprehenderit, contractum emendare debet. Si autem uitium aut defectum rei ſcuerit: & illud aut eſt occultum, aut manifeſtum: ſi manifeſtum,

manifeſtum, puta uendit equum monoculum aut claudum, uel domum perforatam cuius ruina futura patula eſt: non tenetur illud dicere, quia præſumitur emptorem ſcire. Si uitium eſt occultum, aut uergit in damnum, uel periculum emptoris, aut non: ſi non, puta uendit uinum, ſuper quo dum erat in torculari pluerat aqua propter quod ſi teneretur uſque ad tempus eſtium, acidum eſſiceretur, & emens non intendit ſeruare illud, ſed tunc familia bibendum tradere, & ſimilia: non eſt cur teneatur illum defectum patefacere, cum emptor in nullo lædatur. Si uitium, aut defectus rei uenditæ occultus uergit in damnum tantummodo emptoris, puta quia res propter illum æſtimatur minoris pretij, tunc uenditor tenetur uitium dicere, & ſi illud contegit, & rem uendit, ac ſi eſſet optimæ iuſtitiam læſit, unde tenetur damnum reſtituere, quanto pluriſ uenditæ eſſet, ſi uitium detegeretur. Et ſi tanti uendit, quanti cum uitio ualebat, & ultra hoc res erat illo pretio emptori uſui conueniens, non deliquit, ſi uitium occultauit: quia iuſtitiam non offendit, quamuis ſi emptor id nouiſſet, eam non emiſſet, nam uenditor poteſt rei ſuæ conſulere, uitium reticendo, dummodo non uergat in damnum emptoris, quantum ad pretium, quia iuſte tanti ualeat, nec in periculum, quantum ad uſum, quia res illa non eſt ſibi inuiliſ. Si uerò res cum occulto uitio uenditæ uergat in periculum emptoris, quando ſcilicet uitium redderet rem inutilem emptori, puta uendit equum mancum militi pro ſano, quo poſtea in acie uti non potuit: aut equum agreſtem, pro molendino aptum, qui poſtea molire non potuit: uel quando uitium reddit rem nocuam emptori: puta uendit domum minantem ruinam, aut aliquod comediſibile peſtiferum, & ſimilia: huiusmodi defectus, & uitia non ſunt ſilenda, etiam ſi tantum extenuaret, & demeret de pretio, quanti æſtimatur uitium rei, talis enim occultatio eſt fraus iniuſtitia, & manifeſta iniquitas, ac proinde peccatum mortale, & ad reſtitutionem obligans, Nec excuſaretur à fraude, & mendacio ille, qui ſciens aliquod uitium occultum, diceret in genere, hic equus habet omnia uitia, ideo trado tibi ſacculum oſium (ut praticari ſolet) nam hac uerborum uerſutia, depingendo eum omnium morborum maculis, proprium uitium cooperit, ita ut emens uerbis illis non credens, in uero uitio decipitur. Sotus libro 6. de iuſt. & iure. quæſtio. 3. artic. 2. ex D. Thom. loco ſupra citato.

S V M M A R I V M M A T E R I E R V M.

Quę tractantur in hocmet octauo capitulo circa
contractus pignoratitios.

- 1 **D** E S C R I B I T V R. Diaboli astutia, qua vtitur, vt hominem decipiat, qui avidus est in modo lucrandi, vbi primo declaratur, si dum homo soluerit pecuniam super aliquo pignore, possit eo vti, sine vsura vitio.
- 2 Ostenditur, hanc supradictam regulam non habere locum in genere, tenente rem pigno loco dotis.
- 3 Docetur, quę pacta sapiunt vsuram in contractibus pignoratitiis.
- 3 Exponitur quoddam Caietani consilium super contractibus pignoratitiis.
- 5 Declaratur quid est pactum legis commissoriae.
- 6 Declaratur pactum adiectionis in diem.
- 7 Ostenditur, pactum de retrouendendo esse duplex, differens à supradictis.
- 8 Declaratur prima conditio faciens pactum de retrouendendo iustum: et con demnantur notarij, cooperientes vsurarium malam intentionem.
- 9 Declaratur secunda conditio, quam habere debet contractus, de retrouendendo. s. vt res tali pacto vendita non possit affrancari maiori pretio, quã fuit vendita, nisi in aliquibus casibus.
- 10 Declaratur tertia conditio. s. quomodo erit licitum uendi rem minoris tam pacto de retrouendendo, quam sine illo.
- 11 Declaratur quarta conditio scilicet vt pactum de retrouendendo sit liberum in fauorem venditoris, & quando praescribitur, ac etiam in quibus casibus restringi licet.
- 12 Emi rem cum tali pacto, deinde illam eidem venditori locare, quando licebit, & quando non.

DE

DE CONTRACTIBVS

46

Pignorationum in quibus cadit vsura.

I E R T V R. in vita Diui Antonij Abbatis: inter cetera: quod quadam vice, ei Dæmon apparuit, tot laqueos ferens, vt totum mundum implebat: quod videns Antonius magna admiratione, ita dixit. Quis ista euadet? Intelligens per hæc, vt quot laqueos vidisset, tot Dæmon insidias pararet.

Et certè si in omnium genere peccatorum laqueos parare studet, vt animas rapiat, tamen in peccato Auaritiæ tanquam periculosiori, restitutionis causa, plus alijs operam nauare, videmus; varios negociandi ritus machinans, vt nos decipiat: in quibus sub specie liciti contractus, variæ committantur vsuræ. Quare volentes nos eius fraudes quodammodo detegere, proposuimus hic alias species contractus aperire, in quibus vsura committi potest: & primo de pignoratitijs.

Pro qua re dubitatur. An aliquis pro pecunia mutuata, aut expectata tenens aliquam rem in pignus obligatam, possit vti illa re, sine peccato vsuræ?

Respondet, D. Tho. secunda. 2. q. 78. artic. 2. ad sextum argumentum. si vsus pignoris obligati est pretio æstimabilis, non licet mutuanti vti eo gratis, quasi velit illum usum superaddi, esset enim ac si pecuniam acciperet pro mutuo, quod est vitium vsuræ, si interuenit in hoc uoluntas domini pignoris, & si hoc facit contra uoluntatem domini, est furtum. Panormi. cap. 1. de dep. Et si vtitur eo, vsufructus debet compensari in sortem: est enim sententia communis ab omnibus recepta scilicet, quod fructus pignoris debent computari in sortem principale. non solum illi, qui percipiuntur, sed etiam, qui percipi possent, & defectu suo non percipiuntur.

Fructus pignoris. Debet computari in sortem.

Si autem vsus rei non est pretio æstimabilis, vt sunt quædam res, quæ ab amicis solent gratis commodari, prout sunt libri, & huiusmodi, tunc licet vti ea sine peccato.

Fallit hæc regula, & sententia de fructibus pignoris in Genero, qui debens accipere dotem a locero, tenet pro dote in pignus agrum, aut domum, potest enim vti fructibus pignoris, & illos non computare in sortem. capit. salubriter, de vsuris.

2 Fallit in Genero.

In qua sententia conueniunt omnes, sed in ratione aliqui discrepant. Adrianus enim dicit hoc sibi permittum esse ratione interesse, nempe lucri cessantis: sed hanc rationem refellit Sotus dicens. si hæc esset tantum ratio, non militaret nisi in his, qui sunt mercatores, aut pecuniam negotijs expositam habent, vt dictum est supra, quando de interesse loquebamur: & tamen hoc indultum generaliter omnibus concessum est, ideo Panorm. & alij super hoc cap. dicunt, hoc sibi concedi, quia sustinet onera matrimonij ad hunc sensum, videlicet dote semper integra referuata, de qua maritus semper tenetur, tenetur etiam uxorem, & familiam alere, ideo iure recipit fructus pignoris quia praesumitur, quod aliquid ex illa dote emeret, ex quo, existente saluo, uxorem, & familiam aleret.

Ratio Adriani.

Ratio Panormi.

Verum ad iustitiam huius contractus plura requiruntur. primò vt Gener sustineat onera matrimonij, in quorum contemplationem conceditur usus pignoris, quia tenetur propriè alere uxorem, nam si uxor aleretur in domo patris, tunc

Gener

Gener non posset hoc privilegio gaudere. Secundo, ut dos sit promissa simpliciter, quia si dedit gratis terminum ad soluendum, ante ipsum nihil potest percipere, nisi post moram termini debiti, quia sicut potest accipere uxorem indotatam, ita potest dotem expectare. Tertio ut fructus pignoris non excedat onera matrimonij, vel debitum dotis, & si excedunt, illud plus debet restitui, quæ onera æstimari debent secundum quantitatem debiti dotis, scilicet totius, si tota dos recipi debet, vel partis, si pars debetur. Silvester verbo Usura. 3. §. 2. So. l. 6. de Ius. & Iu. q. 1. art. 2.

Ex dictis infert Sotus, quod Vxor defuncto marito potest ab hæredibus, vel à patre, donec dos sibi restituatur, alimenta quærere, vel fructus pignoris accipere ratione alimentorum, puta dum hæredes conquirant, quid de hæreditate disponendū, dabunt in pignus aliquem fundum viduæ relicte, quæ faciet fructus suos.

3
Pacta illicita in pignoratione.

Et quia quando datur aliquid in pignus, solent fieri quædam pacta, ideo dendum est, quæ pacta sunt illicita in pignoratione. Primo illicitum erit si creditor paciscitur cum debitore, ut si non soluat ad certum tempus, pignus sibi cedat, aut si infra certum diem non redimit, non possit amplius redimere. Potest tamen non in lucrum creditoris, sed in penam debitoris fieri pactum, ut transacto tali die si non redimet, habeatur pro vendito iusto pretio, non obstante lege commissoria, ut dicitur paulo infra. Silu. Verbo pignus; §. 6. Nau. c. 17. nu. 203. Nec valet pactum, ut pignus quocunque modo perit, debitori pereat. Sed valet pactum, ut quocunque casu perit, à debito liberetur. cap. de pignora. actio. l. quæ fortuitus.

Quæritur, si Marcellus dat Petro in pignus domum ualentem centum pro novaginta cum pacto, si non soluerit ad certum tempus, ut habeatur pro vendita illo pretio, pactum valeat? Respondetur: licet pactum legis commissoria sit generaliter prohibitum in pignoribus, ut in casu secundum Angelum in summa: ne detur occasio mutuandi hoc modo sub spe lucri, ne pacta fiant in fraudem, ad lucrandum ex mutuo. maximè, quando creditor iudicat debitorem non posse in termino redimere pignus, & ne debitores læderentur ex venditione exigua pignorum, quando ex voracitate creditorum pretia essent iniusta: tamen si pactum fiat non in fraudem, sed in penam debitoris ad coercendum moram debitoris, erit licitum, & pignus erit licite venditum ex conventionione legali, & illud plus erit temporis ratione penæ.

Ita sustinet Arch. in 2. parte. tit. l. c. 17. & Silu. Verb. pactum. §. 14. Et multo magis pactum valebit, si quis mutuet centum, & accipiat fundum in pignus, cum pacto si non soluerit per annum, habeatur pro empto iusto pretio, hoc est suppleto residuo pretij si plus valet dummodo etiam fructus illius anni deductis expensis computet in sortem, ut dictum est. Valet quoque pactum in pignore dato fideiussori pro indemnitate, si non extra xero te de obligatione, pignus, quod pro indemnitate tibi dedi loco eius, sit tuum. Silu. vbi supra. In dote hoc pactum etiam valet, potest enim Socer cum Genero conuenire, scilicet si non restituero tibi pecuniam dotalem, assigno loco permutationis hunc fundum: est enim permutatio quædam.

Et quia dictum est, qui accipit pignus pro mutuo non potest facere fructus suos, ideo Caieta. secunda. 2. q. 78. art. 2. consuluit, ad hoc, ut species usuræ fugiatur, & dans pecuniam possit facere fructus suos, ut non accipiat rem in pignus, sed emat cum pacto retrouendendi, id est ut emptor promittat venditori rem emptam reuendere, quando ipse pecuniam suam restituerit. Sed hunc contractum non esse tutum in conscientia, sed usuram palliatam, docet Silu. Verbo Usura. 2. §. 15. Nau. c. 17. num. 247. quando autem hoc accidit in sequenti dicitur.

DE

DE USURA CIRCA CONTRACTVS
de Retrouendendo.

VT autem sciatur meliori ordine materia pacti de retrouendendo, præmittenda sunt duo, scilicet pactum legis commissoriae & pactum adiectionis in diem. Et quia contractus ex conventionione contrahentium legem accipiunt: inter cetera pacta, quæ apponi solent, sunt hæc duo dicenda.

Pactum legis commissoriae est, cum emitur, vel pignorat res aliqua pro tanta pecunia, cum pacto, ut si infra duos, uel tres annos non restituatur pecunia data, res sit & habeatur pretio soluto: & quia in tali pacto solet committi iniustitia circa pretium, puta res, quæ valet regulariter centum, solet dari pro octoginta, ideo sapit usuram. cap. significante de pignoribus. l. finali. c. de pactis pignor. Potest tamen hoc pactum iustificari hoc modo, scilicet, ut res empta, aut pignorata sit emptoris, aut illius, cui pignorat transacto termino conuenio; suppleto tamen pretio iusto illi, qui vendidit, aut pignorauit. l. si fundus. §. finali. de pignoribus, ut in exemplo dato res, quæ regulariter valet centum, fuit vendita pro octoginta, suppleantur alia uiginti, & tunc pactum erit licitum. Et si est res pignorata, cum hoc tenetur etiam restituere fructus inde perceptos, quia per huiusmodi contractus non facit fructus suos.

5
Pactum legis commissoriae quid.

Pactum adiectionis in diem est, quando uenditur res, puta domus quæ regulariter valet centum pro octoginta; cum hoc pacto, ut si infra annum oblata fuerit melior conditio, id est plus pretij, domus remaneat uenditori & habeatur pro non empta, si autem infra annum maius pretium oblatum non fuerit, domus remaneat emptori pro illis octoginta. quod pactum etiam iniustum est, & prohibitum; potest tamen iustificari, ut de alio dictum est, scilicet suppleto pretio iusto id est alijs uiginti. Et si à principio solueretur pretium iustum, pacta huiusmodi essent licita, quia hoc modo non læditur Iustitia, nec ullus locupletatur aliena ciuitate. Siluest. Verbo pactum. §. 14.

6
Pactum adiectionis in diem.

Pactum de retrouendendo dupliciter fieri potest, primo in fauorem ipsius emptoris & est quando ponitur pactum, ut si infra tot menses res empta emptori non placuerit, & pretium repetere, quod pactum potius dicitur redhibendi, quam retrouendendi.

7
Pactum de retrouendendo.

Secundo potest fieri in fauorem uenditoris, & ita communiter practicitur & est, quando res uenditur cum pacto, ut uenditor possit illam, reemere restituito pretio integro percepto, quod pactum est gratiosum.

Hoc pactum de retrouendendo differt ab illis primis duobus in hoc scilicet, quia in illis emptor non potest recipere fructus rei emptæ tuta conscientia esset enim usura, si dum durat tempus adimplendi pactum, fructus lucraretur. l. fundo. ff. de lege commissoria: sed in pacto de retrouendendo facit fructus suos. Abbas, c. Ad nostram de emptione, & uendi.

Ratio huius diuersitatis est, nam cum omnes isti contractus sint resoluti ratione pacti adpositi, duo tamen primi scilicet contractus legis commissoriae, & contractus adiectionis in diem resoluuntur ipso Iure, ita ut non opus sit noua traditione, & habentur, ac si non essent facti: unde dominium rei uenditæ non transfertur: ideo emptor non potest facere fructus suos; in pacto uero de retrouendendo, quando contractus resoluitur, non resoluitur ipso Iure, sed oportet de nouo tradere rem uenditam ei, qui prius illam uendiderit, quia erat iam translatum dominium, & ideo emptor facit fructus suos. Sed in casu, quo uen-

dicitur

ditor volens redimere rem venditam, depositat legitime apud campforem pecuniam, faciens illi scire, ut retrouendat rem emptam, tunc a tempore mora emptor tenetur pro rata temporis fructus restituere una cum re Nau. c. 17. nu. 247.

8 *Qua conditio est, & licitus. Pro quo est aduertendum plura requiri, & primo, ut contrahentes non habeant animum simulatum ita ut emptor potius vellet mutuare, quam emere, & venditor potius pignorarere, quam vendere; sed emptor saltem habeat verum, & principaliter animum emendi, ita tenet Alexander de alex. 3. parte Angelus, Rosel. Rainu. & Vniuersitas theologorum; & Canonistarum, & notanter dixi (principaliter) quia secundario, & minus principaliter, potest habere animum, ut res emptam redimatur, quando scilicet non emeret sponte, sed rogatus, ut seruiat amico, qui ut vendat, necesse habet, ut creditori suo respondeat, cum hac tamen intentione, ut si uenerit ad meliorem fortunam, rem suam recuperet, & emptor hac spe, ut redimatur, emit, tamen pro tunc uere emit, aliter esset suspicio usurae. Nau. c. 7. nu. 248.*

9 Secundo, quod non fiat pactum, ut redemptio fiat maiori pretio, quam emptio facta fuit. c. illo uos de pignoribus, quia regulariter fieri non potest sine uitio usurae, nisi in aliquibus casibus, & est quando emens intendit rem meliorare, tunc potest pacisci, ut uenditor, quando uult, redimere teneatur soluere meliorem, & expensas factas. Exemplum Titius emit possessionem sterilem cum pacto retrouendendi, quam intendit colere, & plantare, potest ponere in contractu ut tempore redemptionis detur sibi tantum, plus, quantum possessio facta est utilior ex illo melioramento ad iudicium boni uiri, & Dixi (ex illo melioramento) quia si possessio facta esset utilior alia uia, non teneretur redimens dare illud plus uerbi gratia, quando Titius emit possessionem centum aureis, tunc temporis tanti ualebat iusto pretio: postea ex aliquo accidenti fortuito post tres, aut quatuor annos alterata sunt pretia rerum, siue communiter, siue in illis pertinentijs, ubi erat possessio, uel eadem arbores, quae erant in dicta possessione, creuerunt, propter quod possessio postea plus ualeat absque aliquo beneficio, melioramento, aut in dufrio a dicto Titio praestito, tunc Titius non potest petere tale augmentum, sed tantum, quantum soluit. Aliud exemplum, Marcellus emit domum dirutam, uel minantem ruinam, in qua non posset habitari, nisi repararetur, potest pacisci, ut illud, quod expenditur in reparatione, sibi detur ultra pretium solutum.

Alius casus est, ratione fructuum pendentium tunc, & eo casu emptor potest accipere tanto plus tempore redemptionis, quanti ualent fructus pendentes, qui inueniuntur, quando possessio redimitur. Exemplum, Marcellus emit uineam a Petro de mense Octobris, cum pacto retrouendendi, postea Petrus uult illam redimere de mense Augusti, tenetur soluere tantum plus, quanti ualent fructus pendentes.

10 Tercio, quod uenditor possit redimere quando uult, ita quod remaneat ei facultas libera redimendi, seu affrancandi quando cunque, alias pactum esset iniurium regulariter loquendo. Abbas, in cap. ad nostram de empti. & uendi. & c. illo uos de pignoribus.

Dixi (regulariter) quia in aliquibus casibus pactum hoc potest coarctari, potest enim quandoque fieri pactum redimendi usque ad tempus determinatum, quo transacto res uendita remaneat irredimibilis, cum modo non fiat in fraudem uenditoris. Exemplum, Petrus emit agrum a Marcello cum hoc pacto, ut possit illud redimere ante tres annos, quibus elapsis non amplius redimere possit: si hoc pactum

actum ponitur bona fide, ut cogitet, & stimulum habeat uenditor de redimendo, quia iam emptor, ut complaceret amico, emerat: & pretium non est minus iusto, tunc licitum erit: si uero ponitur tale pactum, quia emptor cogitat uenditoris impotentiam, quod non poterit infra tale tempus redimere, esset fraus, & ideo illicitum, maxime si emit minus iusto pretio ordinario, ratione talis pacti, quod facit rem uelere minus, ut dicitur nunc: sed ut contractus iustificetur, debet suppleri iustum pretium in casu, quo agrum efficeretur irredimibilis. Nau. c. 17. nu. 248. Sotus li. 6. de Iust. & Inre. q. 7. art. 3.

Licebit quoque ponere pactum, ut non possit redimi ante quinque, aut sex annos, si fiat bona fide alias non putat quia uult meliorare, & impinguare agrum, & interim frui effectu illius melioramenti. Nauar. quo supra. Extra hos casus non licet pactum tale coarctatum in contractu ponere.

Quarto, licet hoc pactum diminuat de pretio, itaque iuste possit uendi minoris, quam sine hoc pacto Argu. l. fundi partem. ff. de contrah. empt. tamen pretium non debet esse minus iusto. Sed quaeritur, quantum possit minui iuste de pretio ex contemplatione huius pacti. Respondetur secundum Canonistas, quarta pars. Exemplum, domus quae regulariter ualet ducentos aureos posset iuste uendi cum hoc pacto retrouendendi pro ducatis centum quinquaginta, ut si venderetur minus, esset peccatum iniustitiae, unde emens teneretur ad iustum reducere pretium, & sic contractus iustificaretur. Et si quaeratur, quanto tempore dura hoc pactum redimendi, ita quod eo transacto res uendita non possit amplius redimi?

Respondetur, quod spatio triginta annorum praescribitur hoc pactum, itaque elapsis triginta annis, non amplius est locus affrancationis. Doc. l. 4. de pactis inter emptorem, & uenditorem. Iason & Dec. in l. petens cap. de pactis inter. Verum si res fuit uendita minoris, contemplatione talis pacti, praescripto tempore, & re non redempta, emptor tenetur supplere iustum pretium id est tantum, quanti pluris uendita esset sine tali pacto.

Hac regula de praescriptione non habet locum in emptione annuorum censuum, & reddituum, in quibus hoc pactum de redimendo nunquam praescribitur, secundum bullam Nicolai. V. ut dicitur infra.

Quinto emere cum pacto retrouendendi, & postea locare uenditori rem emptam, licitum erit, si fiat bona fide, & sine fraude, quia sicut potest huic, uel illi, ita & uenditori locare. Fraus esset quando emptor non intenderet emere, nisi ad hunc finem. Et quando commodum; & incommodum pertineret solum ad uenditorem rem uenditam conducentem, si uero affactu emptori. Et quando emptor uellet, ut uenditor teneatur rem uenditam conducere. Et quando uenditor conducens rem, non posset se a conductione liberare quando uellet: tunc enim huiusmodi pacta essent illicita, & in fraudem usurarum.

II
Pactum de
retrouen-
dendo di-
minuit de
pretio.

Hoc pactum
quando praescribitur.

S V M M A R I V M M A T E R I E R V M.

Quę continentur in hoc octavo capitulo circa
contractus censuales.

- 1 **D**E F I N I T V R, census quid sit, & quantę considerationis, est eius materia, admonetur.
- 2 Declaratur quid est census fructuarius, quid pecuniarius, reservatiuus, & consignatiuus.
- 3 Demonstrantur differentię inter censum reservatiuum, & consignatiuum.
- 4 Dicitur quid est census realis, & quid personalis.
- 5 Docetur quid est census temporaneus, quid vitalicius, redimibilis, & irredimibilis, & ponitur eorum differentia.
- 6 Disputatur si potest constitui aliquis census de nouo, sine vitio vsurę.
- 7 Docetur, censum vitalicium securę sine vitio vsurę emi posse; verum iniuriam in eo cadere posset, & quando, peritur.
- 8 Probatur non posse emi censum ad tempus determinatum.
- 9 Declaratur, securę posse emi censum redimibilem, dummodo concurrant conditiones, a summis pontificibus, dictę.
- 10 Recitatur bulla Nicolai V. facta super censibus in hoc regno.
- 11 Recitatur Bulla Pij V. facta super censibus, quę est generalis vbique locorum preterquam in hoc regno.
- 12 Narrantur conditiones, quę in contractu censuali requiruntur secundum bullas Martini V. & Calisti 3.
- 13 Narrantur conditiones, quę appositę sunt in Bulla Pij V. pro censibus.
- 14 Narrantur conditiones, quę appositę sunt in Bulla Nicolai V. pro hoc Regno.
- 15 Narrantur conditiones, Bullę Gregorij 14. pro Insula Sicilię, confirmando illam Nicolai V.
- 16 Examinatur quibus modis vitari possit prima conditio Bullę Nicolai V. Unde contractus reddatur illicitus, & vsurarius.
- 17 Declaratur secunda, & tertia conditio Bullę predictę.
- 18 Declaratur, quarta conditio predictę Bullę, & colliguntur quedam corollaria, & notationes.
- 19 Examinatur quoddam dubium. scilicet si vsurarius teneatur ultra usuras perceptas, restituere etiam interesse passum a patiente, & ultra hoc lucrum factum ex pecunia vsuraria, ubi narrantur plures opinioniones.
- 20 Tractatur aliud dubium. scilicet an omnia bona vsurary sint obligata ad restitutionem, an non, ubi pulcris distinctionibus veritas aperitur.

DE

D E V S V R A C I R C A

Contractus censuales.

CENSUS dicitur a censendo, idest aestimando plures habet significationes: sed quatum ad nostrum propositum spectat, vocatur alio nomine annuus redditus: & vt scias eius definitionem, sic describitur a Soto lib. 6. de iustitia, & iure. q. 5. art. 1.

Census est ius percipiendi pensionem, siue in pecunia, siue in fructibus; de re vtilialterius. Dixi (ius) idest facultas, & pręs, iusta tñ, & legitima. quę aut ē conditiones requiruntur ad esse iustam, & legitimam, inferius dicitur. Dixi. (pensionem) idest censum, seu partem fructuum, siue census sit pecuniarius, siue fructuarius. Dixi (de re utili) idest fructifera, quia in re, quę non est fructifera, non potest constitui verus census, sicut nec fructus percipi possunt ex re, quę vsu consumitur, aut distrahitur, ut dictum est supra, & habetur. §. constituit. instit. de vsu-fruc. Dixi (alterius) quia exigens censum non habet dominium super re censui obligata, sed tantum ius percipiendi censum.

Census quantum pertinet ad nostrum propositum est duplex, scilicet vsu fructuarius, idest quando exigitur in fructibus, puta in tritico, vino, & similibus: & pecuniarius, idest quando exigitur in pecunia: & vterque est duplex, scilicet certus, & incertus. Certus est quando fit obligatio soluendi certam, & determinatam pecuniarum quantitatem; aut determinatam quantitatem fructuum; puta decem, aut quindecim modios frumenti. Incertus est quando fit obligatio soluendi tertiam, aut quartam partem fructuum, ex fundo obligato, percipiendorum, aut pecuniarum.

Item census est quoque duplex, scilicet reservatiuus, & consignatiuus. Reservatiuus dicitur, quando quis confert alteri rem suam transferendo dñum rectū, & vtile, siue donando, siue vendendo, seruata tñ sibi annua pensione super illa. Sotus quo supra; ad hoc facit textus in lege h. c. de rerum permutatione, & Glo. super cap. constitutus de religio. domi. Exemplum. Marcellus vedit domum mille aureis, quę realiter non accipit, sed pro illis super dicta domo imponit censum sexaginta aureorum singulis annis soluendorum. Aliud exemplū. Petrus vedit domum valentem mille, pro quingētis cum onere, vt emptor teneatur soluere quadraginta aureos censuales singulis annis, cum pacto, ut emens possit eos extinguere pro alijs quingentis, quando voluerit. Aliud exemplum. Marcellus donat Petro Prędium reservando sibi, vt Petrus singulis annis teneatur sibi soluere mēsuras decem tritici, & sex dolia vini. In omnibus his cōtractibus, & similibus transfertur dominium & omne ius rei traditę in emptorem, seu donatariū, reservato solū iure exigendi pensionem ipsi venditori, seu donanti, & sic de alijs dicēdū est.

Census consignatiuus dī, qñ quis retentis directo, & vtili dominio rerum suarum, i. dictis suis bonis, & eorum vsu, conseruat alteri certā pensionē, aut per viā donationis, aut uenditionis, quā obligat singulis annis soluere. Exēplū. Marcellus indiget centū aureis, & hēt domū valentē ducentis. qñ nollet alienare, vedit octo aureos annui census, p ducatis cētū, quibus supponit ipsā domū, cū pacto se absoluedi ab illo, qñ voluerit. In hoc cōtractu cōsignat cēsus annuus octo ducatorū sup domo, q obligat, quo ad censum tñ, cū retentione recti, & utilis dñij ipsius domus.

Sed hic queritur. Si quis vere vendiderit domum, aut possessionem aliquam, de qua non recipit pecuniā manualiter, sed de ea constituet tñ censum super re

Secunda Pars.

G vendita;

uendita; quomodo uocabitur hic census? Respondeo, iste contractus dupliciter fieri potest. primo æstimabitur possessio, quanti ualere potest, deinde ponetur super ea septem, uel octo aurei census pro quolibet centenario, iuxta ualorem pretij æstimari, ac denique alienabitur. emptori cum onere dicti census, cum hac facultate, ut possit illum redimere, & affrancare quandounque, pro dicto pretio æstimato: & hoc modo uocabitur census reseruatius. Secundo fiet uenditio libera pro tanto pretio, quod uenditor constabitur recepisse; deinde eodem contestu, uenditor ex eodem pretio, emat censum annum, tot pro cetero, cui summittet, & obligabit dictam rem alienatam, & alia emptoris bona, ut uidebitur, cum potestate affrancandi &c. Itaque in hac stipulatione erunt duo contractus, unus uenditionis rei stabilis, & alter emptionis census, super dicta re; & hoc modo uocabitur census consignatiuus.

³ *Differētia inter censum consignatiuum, & reseruatium.*
Differunt isti duo census. s. consignatiuus, & reseruatius in hoc, uidelicet, quando aliquis reseruat pensionem super re, quam alienat, siue per donationem siue per uenditionem, pensio illa non debet excedere ualorem fructuum, quos reddit res obligata censui; puta si ponitur census super possessione reddente ad rationem sex pro centenario, non debet poni census, ut octo: & si res obligata censui est domus, census non debet esse maior simplici locatione, id est pretio, quo locaretur. In quibus taxationibus dicti census reseruatium (regulariter loquendo) obseruanda est regula censuum emphiteuticorum, & locationum, qui scdm ualorē fructuum cōm taxari solent, quos reddere possunt res locatæ & ad emphyteusim date. Dixi (regulariter loquendo) in quibusdam enim rebus particularibus, hæc regula non obseruatur; sed habetur respectus ad quædam alias circūstantias: puta si census reseruatius constituitur super pretiosa, & magna domo, uel super delitioso pomario, tunc census esse poterit plusquam huiusmodi reddere solent: istæ namque res non possunt locari, plusquam ad rationem trium, aut quatuor pro centenario. Vnde Baldus in l. si. §. si aut de Bon. quælibet ait, domus pretiose

Differētia inter conductorem, & emphyteutam, & censuarii.
sunt quodammodo steriles, itaque plurimi ualent, & minoris fructificant: eodē pacto de pomarijs deliciofis dico. Vnde in huiusmodi, & similibus rebus census reseruatius poni possit magis, quam communiter locari solent: puta ad rationem quinque, uel sex, pro centenario, in similibus. n. non attenditur ualor fructuum, quos reddunt, sed commodum ementis. quo ad recognitionem dominij. Quandoque census reseruatius deberet esse minor fructibus, quos res censuata reddit, seu locatur. Exemplum de molino superflumine, quamuis. n. huiusmodi locentur ad rationem duodecim pro centenario, tamen deductis expensis magnis, quæ in illis fiunt, propter inundationum pericula, quæ currunt, non reddunt in summa plus, quam sex, uel septem pro centenario: unde ita deberet esse census. In alijs uero, quæ reddunt fructus communes, pensio esse poterit secundum ualorem fructuum, quos reddunt, quanti. s. locantur, uel ad Emphyteusim darentur: dummodo detur facultas censuario, ut censum affrancare possit, quando uoluerit, pro pretio, quo res appetiata fuerit, nam hæc non aliter differunt inter se, quam quod conductor soluit pensionem de re, super qua non habet nec rectum, nec utile dominium, emphyteuta, de re, super qua habet tantum utile dominium. l. i. cap. de iure emph. sed censuarius, de quo loquimur soluit de re, super quam habet rectum, & utile dominium. c. constitutus, de Religiosis domibus.

Et si dices, ut dicunt aliqui, quorum opinionē sequitur summa Angelica. s. qui rem suam censuando, uel ad emphyteusim dando, uellet quantum pro affecto ex illa extrahere, esset usura: censuarius namque ultra censum, quem soluit, tenetur rem censuata conservare, & quando opus est, suis sanctibus reparare, etiā

si pars

si pars illius casualiter periret. l. 2. C. de iure emphi. sed conductor rem locatam nec conservare, nec reparare tenetur. l. Colonus. ff. locati. nec tenetur de ea si foruito, nisi culpa sua ueniret: itaque censuarius hoc modo solueret plusquam conductor: ideo dicunt isti, in constituendis censibus, non debemus attendere ad ualorem fructuum, quos reddit res censuata; sed ad eius ualorem currenti ratione quinque pro centenario.

Ad hoc respondetur, & primo dico, in hoc casu, non posse propriè committi usuram, nisi præsumptiue; sed potius iniustitiā, dum census esset immoderatus, ita ut locus, super quo ponitur, eum pati non possit: & in hoc non potest dari regula uniformis respectu fructuum, propter casus supra recitatos. Regula quidem communis esset, ut credo, quando poneretur ad rationem septem pro centenario, iuxta ualorem rei censuata: & dum res fructificat secundum rationem censurā; tunc diceretur, pensionem esse, & exigi secundum ualorem fructuum communiū. Ille autem res, quæ fructificant plus hoc, ut sunt molendini in aqua, promptuaria apothegæ, & similia; non debent censuari secundum mensuram fructuum quos reddunt. molendini enim currunt pericula, ut dixi. Insuper apothegæ, proptuaria, & similia, si habent pretia excessiua, hoc accidet, uel qualitate loci, uel temporis, quæ non semper æqualiter sunt ita conditionata, & ideo iniustitia esset, huiusmodi res secundum mensuram, quos reddunt censuare; promptuaria enim locabuntur plus in uno anno, quam in alio; propter diuersitatem negotiorum, quæ current, aut abundantiam rerum, quæ ibi reponuntur, quæ locationes, cum non sint continuæ & eiusdem pretij, non debent pro fructibus communibus reputari, sed ad iudicium prudentis æstimari. Illi dicentur fructus communes, qui continui sunt, & æqualiter omni tempore, & uel saltem longo tempore exiguntur, ad quorum mensuram, census imponi possunt, de quibus est sermo, uerbi gratia possessio quædam, a fertili ad infertile solet communiter tantum fructificare, tantus debet esse census sic etiam dicendum est de domo, quæ sine alia circūstantia, scilicet temporis, alteratione, aut loci qualitate, tantum continuè locari solet. Et ad rationem contrariæ opinionis, respondetur, quamuis censuarius, & emphyteuta uideatur soluere plus, quam simplex conductor, ex eo quia tenetur rem conservare, & reparare. istud tñ incommodum non est iniustitia, censuarius. n. respectu simplicis conductoris sentit aliud maius commodum, s. rectum dñij, pp quod non potest expelli a re censuata, pro usu domini census, quod priuilegium non habet simplex conductor. l. æden. c. loca. Idem intellige de emphyteuta. Præterea, si res culpata, uel in emphiteusim data, aliquod incrementum pro tempore habuerit, illud uadit censuario, quod non accidet conductori, itaque non diceretur iniustitia, si quandoque soluat, aliquod plus, pro reparatione, in contemplatione, & recognitione recti, & utilis dominij, ut sentit Bar. l. i. C. de iure emphi.

Sed quando constituitur census consignatiuus super aliquo stabili, non est necesse, ut fructus illius rei stabilis adæquent censum, dummodo non sit fraus, & iniustitia in prius, quo emittitur census, ad quod est ualde attendendum. Sorus quo supra ar. 2.

Et si quæritur, quomodo cognoscenda est iniustitia in emptione census consignatiui. Diceretur inferius, ubi narrabimus uarias extrauagantes diuersorum Pontificum super hoc editas, secundum quod uariè obseruatur in diuersis locis.

Secunda differentia inter censum consignatiuum, & reseruatium est, quod cum census reseruatius ponatur super aliqua re certa, & sola obligata, tñ durabit census, quantum durabit res obligata; itaque si domus, super qua positus est, diruitur, uel ager, a flumine rapitur, uel simile, censuarius liberatur a solutione census. Sed in censu consignatiuo non solum obligatur aliqua res certa secundum con-

Regula in constitutendis censibus

Secunda differentia

situationem Nicolai V. & Gregorij 3. ut dicetur, sed et oia incerta ut mobilia, & stabilia, presentia, & futura. ac etiam propria personae, deo deficiente illa spalter obligata, non extinguitur census, quia potest recurrere ad alia bona; & tunc pmeat ad haeredes, & successores in perpetuum, quia tunc omnia eorum bona obnoxia, sunt solutioni, & ideo haeredes, antequam hereditate acceptent, sibi consulat.

Tertia differentia.

Tertia differentia est. Qui constituit censum reservatum, potest sibi reservare rectum dominium super re, quam tradit cum onere illius census, & dare emptori utile dominium tantum, donec census superpositus redimatur, dicendo, numquam res intelligatur alienata, donec census affrancatus fuerit: sed in censu consignatiuo, hoc fieri non potest: ratio desumitur ex diversa natura istorum censuum, ut ex supradictis patere potest. Unde valde erraret, qui venderet aliquam domum, vel possessionem, & non recipiens pecuniam de presenti, faciendo de illa censum consignatum, & reservaret sibi tale rectum dominium, nam ut supra dixi, in huiusmodi censibus primo transfertur dominium rei, super qua imponitur census, per realem venditionem, per quam res, alienatur: unde quae res sit alienata, & postea referret sibi rectum dominium, est contradictio in contractu, & iniustitia magna: ideo &c.

4 Censuum consignatiuum duplex.

Census iste consignatiuus potest esse duplex, scilicet realis, & personalis. Realis erit, dum constituetur super bonis stabilibus, & mobilibus: personalis autem, dum ponitur super ipsa persona: sicut si persona ipsa obligari potest sua sponte ad contribuendum tantam quantitatem alicui loco, vel alteri personae singulis annis, & si nihil possideat, ita etiam actionem alij vendere potest: praeterea alicui sibi feruenti se obligare potest, illi tot pecunias annuatim solvere: potest denique Princeps a suis vasallis aliquod tributum personale exigere, quod aliud non possideret, & illud idem alteri vendere, ei personas vasallorum obligando; & quod potest de vasallo dominus facere, potest etiam ipse de se disponere, multas alias rationes adducit Sotus loco supra citato, art. 1. ad probandum personam ipsam obligari posse.

5 Censuum vitalitius.

Qui census consignatiuus ad huc duplex est, 1. temporalis, & perpetuus. Temporalis, est, quoniam datur ad vitam hominis, id est durat, vita durante, & hic uocatur vitalitius; vel est ad tempus, id est ad decem annos determinatus, vel simile. Perpetuus est, quoniam non solum datur uita durante, sed et extenditur ad haeredes, & successores.

Census ad tempus. Censuum perpetuus redimibilis.

Census perpetuus est quoque duplex, scilicet alius redimibilis, alius irredimibilis. Redimibilis est, quando ponitur pactum, ut ab ipso debitore redimi possit invito creditore, quando in contractu constitutionis census ponitur pactum de retrovendendo, ut debitor se absolueret a solutione annui census, restituito pretio, quo emptus erat. Irredimibilis est, quoniam non potest redimi invito creditore, sed quantum ipse dominus census uoluerit, quia in illo non apponitur pactum de retrovendendo.

Irredimibilis. Differentia inter duos censuum.

Differt census redimibilis, ab irredimibili in hoc, quod redimibilis minus ualeat, quam irredimibilis, pro pactu redemptionis: & haec est regula iterum currat, pro mediocritate. Exemplum, quinque aurei annui census perpetui irredimibilis ualent centum aureos: si autem erunt redimibiles, ualebant quinquaginta. Glo. notabilis in authentica perpetua, de sacrosanctis Ecclesiae. Iason in l. si fundum per fideicommissum, de legatis primo. Dixi (regulariter) quia copia, & inopia pecuniarum, potest quodammodo currere tale pretium paulo plus, uel minus. Dixi etiam (regulariter) quia ut ait Sotus, l. 6. de iustitia, & iure, q. 1. art. 2. ad primum arg. non solum quantitas census emendandi perspicenda est, scilicet, quod sit ad rationem quinque, uel sex pro centenario: sed etiam loci stabilitas, & perpetuitas, super quo census fundatur: stabilire namque censum irredimibilem super domum, non erit perpetuus; sicut super terris, & perpetuus pariter, cum domus ruere possit, & amitti census: unde plus ualeat census positus super terris, quam super domo. Veruntamen in hac specie census ueriformis

Formis regula dari non potest in omnibus, & per omnia, sed ut Sotus ait, illud erit pretium iustum, quod pro maiori parte temporis currit, & communiter obseruatur, sine fraude, aut ui.

Quantum ad censum redimibilem, ut sciatur ratio pretij iusti, seruanda est lex summorum Pontificum, qui super his uarias extrauagantes constituerunt, ut inferius dicetur, ac etiam pragmaticae Regiae super his editae. Quibus deficientibus, seruanda esset lex naturalis, uel consuetudo locorum, per uiros approbatos, obseruata.

Quaeritur modo, pro dictorum maiori intelligentia, an census annuus simpliciter emi, & uendi possit?

Respondent quidam Theologi, ut Henricus Col. b. 1. q. 39. Greg. Arimin. & ex Canon. Innocentius, quos Sotus citat lib. 6. de iustitia, & iure q. 5. art. 1. cum distinctione, scilicet si census est ab antiquo constitutus, licite potest emi: si autem de nouo constituatur, nullo iure licitum erit, illum emere.

Et ratio eorum est, quia in emptione, & uenditione debet distinguere pretium a merce, ut habetur, l. 1. de contrah. empt. quando autem census est constitutus habet suam rationem mercis, & ex consequenti potest emi. Sed si de nouo constituitur, maxime si est pecuniarius, nullam habebit rationem mercis, tunc enim pecunia pecunia emitur. Et si diceretur, census antiquus habuit principium quod fuit constitutus, si autem tunc fuit licitum constitui, cur non erit nunc, si autem minimum, neque illi licet emere. Respondent, licitum est unicuique constituere censum super bonis suis, per uiam donationis, obligando se, dono solvere tantum singulis annis: qui census, sic institutus, statim potest uendi, quia tunc effectus est merx: pariter etiam ratione tributa posita super ciuitate a Principe, emi possunt: sed quod ematur census de nouo super bonis alterius constituendus, non uidetur licitum.

Hanc opinionem Sotus, loco supra citato, multis rationibus refellit, & Silu. Verbo. Usura. 2. §. 1. 2. dicit, hos auctores decipi, non dignoscentes, hic differre mercedem a pretio, nam quia ratione, dum emanat redditus antea constituti, distinguitur pretium a merce, quia non emitur pecunia, sed illud ius exigendi: ita dum de nouo constituitur, idem ius emitur, quod mercis rationem habet. Et confirmatur, nam, quod hoc sit licitum, definitum est ab Ecclesia, ut patet, per multas extrauagantes, infra recitandas.

Secundo quaeritur, an census uitalitius, id est ad vitam hominis sit licitus? Respondetur, quando constituitur census ad tempus indeterminatum, puta ad uitam ementis, aut eius filiorum, aut usque ad tale tempus uerbi gratia, quoniam paternam hereditatem habebit, aut huiusmodi, tunc licet, nam, sicut quis potest fundum suum in emphiteosim dare alteri sua uita durante, & reservare sibi annuam pensionem, ita et contra potest sua retenta, pensionem consignare, & ipsam ad uitam uendere & sicut quis potest conducere alicuius praedium ad uitam, & fructus percipere; ita et potest super eodem praedio ius pecuniarum ad uitam emere: quia fructus pecuniae aestimari possunt, nec usurae uitio maculabitur, cum dubium sit, quanto tempore sit uicturus, quantumue fructuum emptor sit percepturus; in quibus uerum emptionis, & uenditionis ratio manifestatur. Verum haec indeterminatio pendere debet a natura, uel fortuna (ut ita dicam) sine erroris inductione & non a uoluntate: nam si diceret, census duret, usque ad tempus, quo uxorem ducam, uel simile, fraus esset, posset enim tempus differre suo modo, & interim censum exigere.

Et notandum est hic, quod duplex fraus, & prauitas esse potest in emptione census, scilicet usurae, & iniustitiae, quoniam non emitur res, quae inuendibilis est, puta usus nummorum, & huiusmodi; aut uenditur quidem res uendibilis, tamen ad determinatum tempus, sed ad arbitrium emptoris, qui posset repetere pecuniam, quoniam uelit, & similia, ut dicitur, uitio usurae non

6 Dubium. Responso Henricus. Gregorius. Innocentius. Ratio ista. uim.

Refutatio opinionis.

Nota quae fructus commutatorum in emptione censuum.

careret, quæ ut sic contraheret, ac si mutuasset, sed si vendit res, quæ vendibilis est, & ementi redhibitio nõ cõceditur, sed veditur pretio iniquo, iniustitia cõmittitur, vt afit ad euitandũ Scyllã, in Charybdim non incidamus, considerandũ est, cuius vitæ, & ætatis, sit emptor, nempe senex, an iuuenis, nam si est senex, aut ægritudine riuus, & census emit ad vitam suam, iustè emere poterit minori pretio, & ita dicendum, si emitur ad vitam venditoris. & ratio est, quia de eius salute desperatur: si autem fuerit adolefcens: pretium iam a lege taxatum excedere non debet & vbi non est lex, obseruari debet consuetudo approbata, vel fiat cum discretione, considerando tempus, quo viuere potest, ad iudicium sapientis. Vnde Romæ, tempore, felicis recorda. Nij V. quo Ecclesia propter bellum nauale, iudigebat pecunijs, dabat tresdecim, & quindecim pro centenariõ, ad vitam ementis, secundum ætatem, & complexionem.

8 Tertio quæritur, an emere census ad tempus determinatum, sit licitum? Respõdetur, dubium hoc dupliciter intelligi potest. Primo, q̄ emptor ducat in pactum, vt venditor cõsus, teneatur illum recemere, pro tali tempore, puta ab hinc ad decem annos: itaque eo elapso, possit cogi ad restituendum pretium solutum pro census emptione: & hoc modo est prohibitum, tanquam vsurarium; pactũ enim illud, aliud significare nõ vult, nisi mutuare centum pro decem annis, cum pacto vt in fine decennij integrè restituantur; & interim soluat tot pecunias, singulis annis, pro tali vsu: nam inter mutuare, & emere, talis est differentia, mutuans enim potest suam pecuniam reperere quando vult, emptor autem minimè: & vere censuare, est realiter emere, vt dictũ est: immo quid aliud vociferant extrauagantes, tot Summorum Pontificum, quam pactum hoc prohibere, & condemnare? Secundo, dubium hoc intelligi potest, vt emptor emat censum ad decem annos, quo tempore elapso, census extinguatur, absque repetitione pretij, quo emptus fuit; & hoc modo distinguendum est. Aut census erit pecuniarius, aut fructuarius: si erit pecuniarius, ait Sotus quo supra, non potest emi securè, nisi tanto pretio, quanta est omnium pensionum summa; puta emere censum decem aureorũ, per decem annos determinatos, non possent emi miroris centum aureorum; quæ veditio parum differt a mutuo: vnde si minus emerentur, puta per nonaginta, esset fraus vsuræ; ac si per illud decennium ex mutuo, decem plus acciperet. Richard. autem q. 80. tenet hunc contractum valere, quando emens ad instantiam amici pateretur aliquod interessẽ; quod est verum, concurrentibus illis conditionibus, supra de interesse recitatis: Sed extra hæc non liceret.

Si autem census erit fructuarius; aut pensio erit determinata, idest decem mensuras tritici, tot dolia vini, vel simile: & tunc eadem ratio curret, vt de pecuniario dictũ est. Aut erit indeterminata, idest fructus, quos reddere poterit talis possessio, aut medietatem, vel simile: & tunc licebit, ait Sotus, fructus enim hoc modo, cum sint multis periculis subiecti, dubium est, an emptor exiget plus, vel minus, eo, quod soluit, pro tali censu; itaque dubius euentus fructuum facit contractum, hoc modo, licitum. Et quoniam huiusmodi contractus, non videntur multum practicari, ideo de illis satis.

Quarto quæritur, an census perpetuus redimibilis, de quo est nostra principalis intentio, licitus sit? Dicitur quod sic: concurrentibus tamen quibusdam conditionibus, quæ in varijs locis variæ sunt, prout variè constituerunt, diuersi Summi Pontifices, quas constitutiones dicemus per ordinem.

Prima constitutio fuit Martini. V. quæ habetur in extrauaganti prima, de emptione, & venditione: quæ incipit. Regimini, quæ fuit facta tempore Concilij Cõstantiensis, corrente Anno Domini 1423, vt habetur in summa conciliorum.

Se-

Secunda constitutio fuit Nicolai. V. qui fuit post Martinum; quam constitutio nem facit particulariter pro Regno Siciliae citra, & vltra Pharium, a d instantiam Regis Alfonsi: sub anno Domini 1458. per quam derogatur generali ipsius Martini, quantum ad hoc Regnum. quæ constitutio inserta est inter pragmaticas Regis Alfonsi primi, in titulo de censibus, cuius tenor est talis.

Bulla Nicolai. V. Super censibus.

Alfonsus Dei gratia Rex Aragonum, Siciliae citra, & vltra, Pharium Valentia, & c. Vniuersis, & singulis præsentium seriem inspecturis, tam præsentibus, quam futuris notum facimus, & testamur.

Qui externo die Sanctissimi Domini Nostri Nicolai Diuina prouidentia Pape. V. literas recepimus, eius uera Bulla plumbea in filis sericis coloris rubij, croceique more Romanæ Curiaë bullata, non vitiatas, neque in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio, & suspicione carentes, tenoris, & continetias subsequentes.

Nicolaus Episcopus seruus seruorũ Dei ad futuram & perpetuam rei memoriam. Sollicitudo pastoralis officij, fores nostræ prouidentiaë pullare non desinit, vt indemnitati, ac statui prospero fidelis populi Curiaë nostræ cælitus commissi iuris, moderando rigorem; per optimæ prouisionis remedia, quantum ex alto nobis permittitur, salubriter consulamus. Sanè sicut fide dignorum, ex relatione didicimus in Regno Siciliae, ac certis alijs dominijs, & terris carissimi filij nostri Alfonsi Aragonum, & utriusque Siciliae Regis illustris. Auaritia cæcitas, & damnanda ambitionis improbitas quorundam oculos a deo excaecauit. Usurariaque prauitas illis in partibus tantum excreuit, quod incolæ, & habitatores partium illarum pecunijs indigentes, eas vix aliter quam foeneratorum opera, quasi inauditam foenus exercentium consequi possent; & cum eas acceperint; si in tempore percepto non restituerint, breui eorum bona insatiabili usurarum voragine miserabiliter consumuntur. Et quod in dominijs, & terris ipsius Regis ultra montes constitutis, videlicet in Regnis Aragonum, Valentia, & Maioricarum, ac principatu Cataloniæ, & Comitatus Rosilionis, & Ceritania. Vniuersitates, & singulares personæ, tam Ecclesiastica, quam seculares huiusmodi pecunijs indigentes, ut cum minori incommodo, eas habere possint, per venditiones annualium censualium, quæ mortua nuncupantur, super domibus, possessionibus, & proprietatibus specialiter, vel etiam generaliter, super omnibus bonis, redditibus, emolumentis, iuribus, & rebus eorum, mediante tamen instrumento gratia redimendi onera eorum sibi vt plurimum prospicere, & consulere consueuerunt. Quod in prædictis eiusdem Regni partibus, & Regnis vltra montes constitutis, non solum in longam consuetudinem, de cuius contrario memoria hominum non existit, more vtentium deductum est; sed etiam per municipalia huiusmodi Regnorum, & partium iura, per Regem ipsum, seu eius prædecessorem, cum consensu trium brachiorum, videlicet Ecclesiastici, Militaris, & Regalis, promulgata specialiter confirmantur.

Cum itaque multis incolis, & habitatoribus partium, & dominiorum eiusdem Regis citra montes constitutorum indigentibus per huiusmodi censualium venditiones subueniri, ipsique foeneratorum usuris eximi possint. Sed qui, in hoc pecunijs abundantes, dubitant usurariam prauitatem commit-

Secunda Pars.

G 4 tere,

tere, & eisdem indigentibus more præmissis succurrere formidant, in indigentium detrimentum, & foeneratorum eorumdem euident incrementum pro parte eiusdem Regis afferentis, & subditis serenitatis suæ, quamplures grauium vsurarum voraginibus magnis hæcenus pecunijs exhaustos existere: alios quoque in dies pecunijs egentes, cenore magis opprimi, & vexari: nobis fuit humiliter supplicatum, ut eis paterno compatiens affectu in præmissis, de opportuna prouisione opere succurrere, præfatasque censualium venditiones, cum clausulis, & cautionibus, ad earum validitatem inter uenditores, & emptores, mutuo consensu ineundis absque læsione conscientie in Regnis Siciliae citra, & ultra Pharam fieri posse, debere decernere & declarare; de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur pro debito pastoralis ministerij nobis diutius iniuncti, super his salubriter prouideri ac statui, & indemnitatibus incolarum, & habitatorum Regnorum, & terrarum dicti Regis citra montes constitutorum præsentium, & futurorum, quantum cum Deo possumus subuenire cupientes, & attendentes, quod Clero, terrarum, & dominiorum ipsius Regis citra montes constitutorum in iuis olim indigentibus, per venditiones prædictorum censualium, auctoritate Apostolica pluries consultum, & prouisum fuit, præfati Regis in hac parte supplicationibus inclinati, tam eidem Regi, quam huiusmodi Regnorum Siciliae citra, & ultra Pharam, omnibus, & singulis incolis, & habitatoribus ac locorum, ciuitatum, & terrarum vniuersitatibus præsentibus, & futuris huiusmodi censualia super rebus, & proprietatibus suis, ac facultatibus, & emolumentis eorumdem iustramento gratiæ pro consimili pretio illa redimendi mediante. Dummodo annualis census huiusmodi censualium doctrinam partem principalis recepti, seu pretij eorumdem non excedat, inter se contrahendi, uendendi, & emendi, cum opportuna contrahentium securitate, tuitione, & indemnitate, ac cum potestate vendentes, personas, eorumque proprietates, redditus, iura, iurisdictiones, census, ac omnia, & singula mobilia, & immobilia bona obligandi, & obligari faciendi, ac etiã quacunque alias obligationes, & submissiones, cuicumque foro, nec non renuntiationes, promissiones, stipulationes, pœnis, iuramentis, & aliis cautionibus, ualidas & alia quacunque, de quibus inter ementes, & vendentes huiusmodi censualia, conuentum, & in pactum reductum fuerit, plenam licentiam, & liberam, auctoritate Apostolica, tenore præsentium concedimus facultatem.

Decernentes, & declarantes, eosdem incolas, & habitatores, ac ciuitatum, & terrarum vniuersitates, censualia prædicta modo præmissis in Regnis ipsis Siciliae citra, & ultra Pharam, liberè, & licitè, contrahere, ac emere, & uendere posse, neque propterea vsurariam prauitatem committere, dummodo, alias quam, ut præmittitur, quodlibet annum censuale decimam partem recepti, seu pretij uenditionis ipsius non excedat, & pensionibus, seu annualitatibus illorum in sortem non computatis, pro totali redemptionem præter principalem summam, nihil ultra percipiatur, ab emptore, uel exhibeatur a uenditore, non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus, ac priuilegijs Apostolicis, nec non statutis municipalibus, vel Regalibus, & consuetudinibus ciuitatum, & terrarum Regnorum prædictorum Siciliae, citra, & ultra Pharam, etiam iuramento, confirmatione Apostolica, uel quacunque firmitate alia roboratis etiam si de ea facienda esset specialis mentio, quæ hic haberi uolumus, & habemus pro sufficienter expressis, cæterisque contrarijs quibuscunque.

Nulli ergo ois ino hominum liceat hanc paginam nostræ concessionis, constitutionis, & declarationis infringere, uel eis ausu temerario contraire. Siquis autem hoc autentare præsumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, & beatorum

torum Petri, & Pauli Apostolorum eius, se nouerit incursum. Datum Romæ apud Sanctum Petrum: Anno incarnationis Dominicæ 1452. pridie Kalendas Octobris, Pontificatus nostri anno. 6.

Ex quibus in hac parte indemnitati, ac prospero statui incolarum & habitatorum huiusmodi Regnorum nostrorum, Siciliae, citra, & ultra Pharam, rationibus, & causis in eis expressis, multis modis plenè consultum, atque prospèctum est, & nostra propterea laudatione, & acceptatione dignum.

Quo circa scienter, & deliberatè, & consultè huiusmodi Apostolicas literas, & singula in eis contenta tenore præsentium laudamus, & acceptamus; decernentes, & declarantes tanti roboris, & auctoritatis existere, quanti ea, quæ a nostra Maiestatis prouidentia, legem condendo, decreta, & statuta sunt.

Tertia constitutio fuit Calisti III. Qui successit Nicolao V. in Anno Domini 1455. Qui fecit aliam constitutionem de censibus, quæ habetur in extrauaganti secunda, de emptione, & venditione: quæ incipit, Regimini.

Quarta fuit Pij V. qui fecit aliam vniuersalem constitutionem, de censibus, sub anno Domini 1568. quæ sic incipit.

PIVS EPISC. SERVVS SERVORVM DEI
ad perpetuam rei memoriam.

II

*V*M onus Apostolica seruitutis obeuntes cognouerimus innumeros celebratos fuisse, & in dies celebrari censuum contractus, qui ne dum non continentur intra limites a nostris antecessoribus, eisdem contractibus statutos, uerum etiam, quod deterius est, contrarijs omnino pactionibus, propter ardentem auaritia stimulum, legum etiam diuinarum manifestum contemptum praeferunt: non potuimus animarum, prout tenemur, saluti consulentes, ac piarum mentium petitionibus etiam satisfaciens, tam graui morbo, letiferoque veneno salutari antidoto non mederi. Hac igitur nostra constitutione statuimus, censum, seu annuum redditum creari constitui nullo modo posse, nisi in re immobili, aut quae pro immobili habeatur, de sui natura fructifera, & qua nominatim, certis finibus designata sit. Rursum nisi uere in pecunia numerata, praesentibus testibus, ac notario, & in actu celebrationis instrumenti, non autem prius, recepto integro, iustoque pretio. Solutiones, quas vulgo anticipatas appellant, fieri, aut in pactum deduci, prohibemus. Conuentiones directe, aut indirecte obligantes ad casus fortuitos, eum, qui alias ex natura contractus non tenetur, nullo modo ualere volumus. Quemadmodum nec pactum auferens, aut restringens facultatem alienandi rem censui suppositam; quia volumus, rem ipsam semper, & liberè, ac sine solutione laudemij, seu quinquagesimae, aut alterius quantitatis, vel rei, tam inter uiuos, quam in ultima voluntate, alienari. Vbi autem uendenda sit, volumus dominum census alijs omnibus preferri, eique denuntiari condiciones, quibus uendenda sit, & per mensem expectari. Pacta continentia morosum census debitorem teneri ad interesse lucri cessantis, vel ad cambium, seu certas expensas, aut certa salaria, aut ad salaria, seu expensas medio iuramento creditoris liquidandas, aut rem censui subiectam, siue aliquam eius partem amittere, aut aliud ius ex eodem contractu, siue aliunde acquisitum, perdere, aut in aliquam poenam cadere, ex toto irrita sint, & nulla. Immo censum augeri, & nouum creari super eadem, vel alia re in fauorem eiusdem, aut personae per eum suppositae, pro censibus temporis vel praeteriti, vel futuri, omnino prohibemus. Sicuti etiam annullamus pacta continentia solutiones onerum ad eum spectare, ad quem alias de iure, & ex natura contractus, non spectarent. Postremo census omnes in futurum creandos, non solum re in totum, vel pro parte perempta, aut infructuosa in totum, vel pro parte effecta, uolumus ad ratam perire, sed etiam posse pro eodem pretio extinguui, non obstante longissimi etiam temporis, ac immemorabili, immo centum,

& plu-

& plurium annorum praescriptione; non obstantibus aliquibus pactis, directe, aut indirecte talem facultatem auferentibus, quibuscunque uerbis, aut clausulis concepta sint. Cum uero traditione pretij redditus extinguendus erit, volumus per bimestre ante id denuntiari ei, cui pretium dandum erit, & post denuntiam, intra annum tamen, etiam ab inuito pretium repeti posse; & ubi pretium nec uolens intra bimestre soluet, nec ab inuito intra annum exigatur: volumus nihilominus quandocunque redditum extingui posse, prauia tamen semper denuntia, de qua supra; non obstantibus his, de quibus supra, idque obseruari mandamus, etiam quod pluries, ac pluries denuntiatum fuisset; nec unquam effectus secutus fuisset. Pacta etiam continentia pretium census extra casum praedictum ab inuito, aut ob poenam, aut ob aliam causam, repeti posse, omnino prohibemus. Contractusque sub alia forma post hac celebrandos. feneratorios iudicamus. Et ita illis propterea non obstantibus, quidquid uel expresse, uel tacite contra haec nostra mandata dari, remitti, aut dimitti contingat, a fisco uolumus posse uindicari. Hanc autem salutiferam sanctionem, nedum in censu nouiter creando, uerum etiam in creato, quocunque tempore alienando, modo post publicationem constitutionis creatus sit, perpetuo, & in omnibus seruari uolumus; Declarantes pretium semel censui constitutum, numquam posse, ob temporum, aut contrahentium qualitatem, seu aliud accidens, nec quo ad ultimo contrahentes, minui, uel augeri. Et licet legem ipsam ad contractus iam celebratos non extendamus, illos tamen omnes, in quos sub alia peruenierunt census, hortamur in domino, ut singulos contractus censurae bonorum religiosorum subijciant, & animarum saluti consulant. Non obstantibus quibusuis constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, statutis, & consuetudinibus, nec non priuilegijs, & litteris etiam per quoscunque Romanos Pontifices praedecessores nostros, ac etiam nos sub quibuscunque tenoribus, & formis, ac cum quibusuis clausulis, etiam derogatorijs derogatorijs, nec non irritantibus decretis, ex quauis causa, etiam per modum legis uniuersalis, aut alias quomolibet editis, siue in fauorem uniuersitatum, communitatum, collegiorum, congregationum, Ciuitatum, & locorum concessis, approbatis, & innouatis, quibus omnibus, & singulis illorum tenore praesentium, pro expressis habentes, quatenus directe, uel indirecte praesenti nostra constitutioni, in toto, uel in parte contrarientur, specialiter, & expresse derogamus, ceterisque contrarijs quibuscunque. Volumus autem quod praesentes in Cancellaria, & actio campi flora publicentur & inter extraneantes perpetuo ualidas conscribantur.

Et quia difficile foret, praesentes ad singula quaeque loca deferri, volumus, & etiam declaramus, quod earum transumptis, etiam impressis manu alicuius Notarij publici subscriptis, ac sigillo alicuius Praelati munitis, eadem prorsus fides ubique adhibeatur, quae praesentibus adhiberetur, si forent exhibita, uel ostensa. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae prohibitionis, annulationis, statuti, mandati, iudicij, hortationis, derogationis, declarationis, & uoluntatis infringere, uel ei ausu temerario contraire. Si-

quis au-

quis autem hoc attentare presumpserit indignationem Omnipotentis Dei, ac beatorum Petri, & Pauli Apostolorum eius, se noverit incursum. Datum Romae apud Sanctum Petrum. Anno incarnationis Dominicae 1568. Quartodecimo Kalendas Februarij. Pontificatus nostri, anno quarto.

Ce. Glorierius.

H. Cumin.

Registrata apud Cæsarem Secretarium.

ANNO a Natiuitate Domini 1569. indictione 12. Die verd 29. mensis Ianuarij Pontificatus Sanctissimi in Christo patris, & Domini nostri Domini Pij diuina prouidentia Papæ.V. anno eius quarto, retro scriptæ litteræ Apostolicæ affixæ, & publicatæ fuerunt. Romæ in locis retro scriptis, videlicet ad ualvas basilicæ Principis Apostolorum de Vibe, Cancellariæ Apostolicæ, & in acie campi floræ, per nos Camillum cherubinum, & Christianum de Monte prælibati Sanctissimi Domini nostri Papæ Cursores.

Ioan. Guerdardus Magister Cursorum.

Quinta fuit constitutio Gregorij XII Pontificis maximi, quæ specialiter facta fuit pro Regno Siciliae ultra Pharam, ad instantiam Regis Philippi 2. sub Anno Domini 1574.

12 Secundum Martinum.V. & Calistum III. sex conditiones seruandæ erant in contractu censuali, quas enumerat autor summæ conciliorum post Concilium Florentinum in vita Calisti III. & habentur in manuali vulgari Italo Nauar. c.17. num.23 2. Prima conditio est, vt ematur annuus census super aliqua re immobili, quæ sola, & certâ remaneat obligata sine alia speciali hypotheca, uel generali bonorum. Secunda est, vt res illa obligata stet periculo emptoris, ita, vt si pereat al quo casu fortuito, liberetur debitor a solutione census. Tertia est, vt illa res, super qua ponitur census sit fructifera ita, ut census non superet valorem fructuum. Quarta, vt apponatur pactum de retrouendendo, quandocunque ita, vt liberum sit venditori extinguere censum, siue in totum, siue in partem pro rata. Quinta conditio est, vt nullo pacto possit cogi venditor ad redimendum, sed libera sit ei facultas affrancandi. Sexta, & vltima vt census ematur pretio iusto, vt possit ascendere vsque ad quatuordecim pro centenarij, & pretium soluatur in pecunia numerata tempore contractus.

13 Secundum constitutionem Pij. V. tresdecim conditiones requiruntur. Prima est, ut annuus redditus constituatur super re immobili, aut quæ pro immobili habeatur. Secunda est, ut res censui supposita sit de natura sua fructifera, & non industria humana. Tertia est, ut res super qua, uel super quibus census imponitur, sint in contractu nominatæ, & certis finibus designatæ. Quarta est, ut emptio sit facta in pecunia numerata, uerè presentibus testibus, & notario, in actu Celebrationis, instrumenti, non autem prius. Quinta, ut solutio census non fiat in principio anni, nec in pactum deducatur. Sexta, ut conuentio obligans ad casus fortuitos, directè, uel indirectè eum, qui ex natura contractus non tenetur,

tenetur, non valeat. Septima, nec pactum auferens potestatem, aut illam restringens alienandi rem censui suppositam, valere possit: verum quando censuarius eam vendere voluerit, dominus census sit semper præferendus; ac sibi debeant denuntiari omnes conditiones, quibus res ipsa vendenda erit; ac etiam per mentem expectari debeat. Octaua, nec pacta continentia, censuarij morosum ad soluendum, teneri ad in tetesse lucri cessantis, aut ad cambia, aut ad qualdam expensas, aut ad certa salaria; per creditorem, medio iuramento, liquidanda; aut rem censui subiectam, a ut partem eius amittere; aut saltem aliquod ius, ex eodè contractu, vel aliunde acquisitum amittere, aut in aliquam poenam incidere, omnino valeant. Nona, nec etiam de tertijs decursis præteritis, aut in futurum decurrendis censum augere, aut nouum instituere super eadem re, vel in alia, domino census liceat, seu alij personæ per eum suppositæ. Decima, nec quoque pacta continentia, solutiones onerum fieri debere per alium, quàm per eum, ad què de iure, & ex natura contractus spectant, à liquid valeat. Undecima conditio est, quod declarat, omnes census in futurum creandos, extinguere in totum, vel in partem; pro rata re ipsa perempta in toto, vel in parte. Duodecima est, quod declarat etiam, posse pro eodem pretio redimi in totum, vel in partem, non obstante longissima; & immemorabili temporum prescriptione, non obstantibus etiam clausulis conceptis, talem facultatem auferentibus. Verum volens censum pretio extinguere, per bimestre teneatur ante denuntiare, cui faciendâ est traditio pretij. Tertiodecimo, mandat reditum census extinguere posse quandocunque, præuia tamen denuntia, & post factam, posse ab inuito pretium exigi, infra annum tamen. Sed pacta continentia, pretium census ab inuito repeti posse; ob poenam, vel aliam causam, præter prædictam prohibet.

Omnes ergo contractus post hanc denuntiationem celebrandos sub alia forma, fœneratitios iudicari dicit. Censui quoque creandos, ac creatos a tempore publicationis huius constitutionis, quod fuit anno Domini 1579. die vigesima nona Ianuarij, hoc modo seruari vult in perpetuum.

14 Secundum constitutionem Nicolai.V. quatuor conditiones requiruntur in contractu censuali. Prima est, vt pretium census annui non excedat decimam partem sortis principalis, ita, vt nil ultra percipiatur ab emptore, vel exhibeatur a venditore, quàm decem pro centenarij. Secunda est, vt apponatur pactum de retrouendendo, simpliciter, nullo præfixo tempore. Tertia est, vt in redimendo annuo censu, soluatur quantum fuit acceptum, pensionibus pro tempore maturatis vsque ad diem affrancationis, non computatis in sortem. Quarta est, vt liberè possint obligari omnia bona debitoris, præsentia, & futura, mobilia, & stabilia, ac etiam propria persona.

15 Secundum constitutionem Gregorij XII. quatuor requiruntur. Primo, vt seruetur Bulla Nicolai.V. vt supra, non obstante Bulla Pij.V. quoniam constitutio Nicolai est centenaria prescriptione seruata. Secundo, vt in emptione annui census fiat expressa mentio alicuius rei certæ, vel plurium certarum, super quibus expressè constituatur census annuus; deinde obligentur omnia alia bona. Tertio, vt facultas redimenti maneat venditori perpetua, & nullo pacto restringatur. Quarto, vt omnes abusus, qui Bulla Nicolai.V. aduersantur, penitus tollantur; quos abusus, vt euitari possint, infra tangemus per ordinem.

Quæ Bulla dicti Nicolai.V. hodie seruanda est in hoc Regno Neap: alias contractus esset illicitus, vt in dicta Bulla patet; non obstante Bulla Pij.V. quæ est vniuersalis; quia in hoc Regno citra, & ultra Pharam, non fuit vsu recepta; & ideo

ideo non obligat incolas, & habitatores in dicto Regno: lex enim, quæ usu recepta non est, legeslatore sciente, & tolerante, seu dissimulante, non ligat, nec obligat in foro conscientie. Textus est. in Cap. Quia. de diffinitione & consanguinitate. Et Abbas in cap. primo de tregua, & pace. Siluester. Verbo Lex. §. 6. Ita fuit in casu.

Quæ conditiones, vt melius intelligantur sunt per ordinem examinandæ.

Quantum ad primam conditionem scilicet, vt census non excedat decimam partem capitalis. est aduertendum, quod census nouè imponendus non licet emi minori pretio, quam a lege statuto per dictas extrauagantes supra recitatas; puta emere in hoc Regno decem aureos annui census super fundo imponèdos pro nonaginta aureis esset illicitum, esset enim exigere plusquam decem pro centenariò, quod est prohibitum per extrauagantem Nicolai. V. vt dictum est: extra tamen Regnum seruanda est constitutio Calisti III. vel consuetudo legitima, iuxta varietatem locorum, cum conditionibus appositis in extrauaganti Pij V. supra recitatis. Sed census iam impositus, alias pro pretio iusto, posset vendi minoris: puta Marcellus habet ius exigendi decem annuos aureos super domo Petri, emptos pro ducatis centum, indiget pecunia pro suo comodò, vendet illud ius Seruio rogato, vt emat pro nonaginta aureis; in hoc casu licitum est, quia (vt dici solet) vltro nec merces vilescunt: & lex statuens, vt census vendatur ad rationem decem pro centenariò, intelligitur de censibus nouè imponendis: quæ lex cessat in iam impositis. Argu. Cap. cum cessante. de Appellationibus. Nauar. c. 23. num. 9 r.

16 His stantibus, duobus modis in hoc contractu iniustitia committi potest. Primo directè: & est quando contrahentes conueniunt, vt soluantur vndecim, aut duodecim pro centenariò contra formam Bullæ. Secundo indirectè, & hoc multis modis: primo quando anticipatur solutio census, puta fit pactum, ut census soluantur in principio anni, vel quando ponitur pactum, ut censuarius teneatur soluere census tertiatim, aut mensatim. Vel quando constituitur census puta decem aureorum, pro centum aureis, & emptor soluit nonaginta, & decem sibi retinet pro censu primi anni: in his, & similibus casibus censuarius grauatur; quia per viam indirectam soluit plus, quam decem pro centenariò: huius rationem assignat. D. Thom. quia illa pecunie anticipatio est pretio æstimabilis: plus enim dat, qui ante tempus dat. Insti. De fideiussore. §. non solum: & per leges regulariter omne debitum tam naturale, quam civile non debet solui, nec potest astringi ad soluendum, nisi in fine temporis. Dixi (regulariter) quia in aliquibus casibus, erit licitum exigere a deb. tore mensatim pensionem, seu censum & est quando census poneretur super aliquibus gabellis Vniuersitatis, quæ mensatim venduntur, vel exiguntur per totum annum currentem: Vel etiam exigi posset tertiatim, quando census constitueretur super fructibus alicuius rei fructifera, quæ fructificare et ter in anno, vt sunt massaria, quæ mense Julij fructificant in tritico, mense Octobris in vino, & mense Marij in lignis, & sic de similibus: tunc & eo casu posset fieri pactum, vt fructus soluantur, prout leguntur. Quando autem emitur census pecuniarius, non potest poni pactum, vt solvatur tertiatim, nisi quando diminueretur tantum de censu annuo, quantum valet illa anticipatio, ita vt iudicaretur vera compensatio: exemplum in hoc Regno potest emi census, vsque ad decem pro centenariò; sed si ematur ad rationem octo pro centenario, tunc illa duo minus faterent, vt pactum de soluendo tertiatim, valeret; quia sic iustificatur contractus, aliter minimè. Iniustum, & illicitum etiam esset, si poneretur pactum, vt censuarius teneatur soluere salarium procuratori, seu ex-

ctoris;

ctoris; aut Notarium pro instrumento censuali conficiendo, vel reassumendo: vel vt teneatur soluere gabellas, seu collectas, aut appretium, & huiusmodi, quæ propriè poni solent super censibus pecuniarijs; quia huiusmodi regulariter tenentur solui ab emptore census. L. Debet, in fine. ff. de debet. & edict. Vnde censuarius indirectè grauaretur ad plus, quam decem pro centenariò. Ferlerius in dicta pragmatica de censibus. in verbo. nil vltra ab emptore percipiario. n. 28.

Quantum ad secundam conditionem, est vt pactum de retrouendendo sit liberum, & perpetuum, & nullo pacto restringatur; alias pactum non valet. Sed hic nota quod dupliciter hoc pactum restringi potest, scilicet directè, & indirectè. Directè quidem, quando poneretur pactum retrouendendi, tamen libertas maneret ex parte emptori, scilicet vt emptor pecuniam suam repetere posset, qua idò vellent: tunc enim simpliciter iniquum esset, latere enim in eo iura, ac si mutuasset. Sed si cum emptore pacisceretur, vt si vsque ad certum tempus displicisset censum emisse, & suam pecuniam voluisse, posset rescindi contractus, cum restitutione omnium fructuum, & censuum perceptorum vsque ad tale tempus, & in sortem computare, conueniens esset, & licitum, nec aliter vetitum. Itè quando poneretur pactum, vt census non possit extinguere ante quinque, aut sex annos, aut quod vendens teneatur statim post quinque, aut sex annos census redimere.

Nota: ponere pactum, vt si non redemerit census ante sex annos remaneat irredimibilis, simpliciter loquendo, non est illicitum, dummodo non sit læsio in pretio, sicut enim potest emi census simpliciter irredimibilis, ita cum hoc pacto: & sicut census simpliciter irredimibilis valet plus, quam census cum pacto redimendi, ita census cum hoc pacto ad tempus determinatum, valet plus, quam cū pacto affrancandi, quocumque, ait Sotus, quo supra. Sed propter supradictas extrauagantes non licebit.

Indirectè autem multis modis fieri potest. Primo quando fit pactum, vt venditor in extinguendo census, teneatur emptori soluere sortem, seu capitale, in pecunia aurea, tunc enim grauatur in inueniendo aurum, & interim soluit censum. Secundo quando ponitur pactum, ut in extinguendo census uenditor teneatur omnes alios census antiquos extinguere, quos eidem ex alijs contractibus antiquis debebat. Tertio quando ponitur pactum, ut si censuarius non soluerit census per biennium, aut triennium, teneatur soluere census & capitale: quia est contra formam bullæ, quæ dicit, ut sit liber omni modo. Et si diceretur, quod hoc pactum ponitur ad timorem, ut censuarius cogitet de soluendo, non valet, tunc quia posset mutari, & uti illo pacto, rum etiam quia etsi ipse habeat bonam uoluntatem, heredes tamen forsitan non habebunt, uel saltem habebunt causam ignorantie, tum denique quia est contra formam contractus censualis, ut dictum est. Quarto quando fit pactum, ut censuarius, dum uult extinguere census teneatur pecuniam deponere apud numularium, seu campforem, iniustum est; grauaretur enim debitor, eo quod interim esset sine re, & pecunia: & hoc quantum ad presumptionem, sed in conscientia attenditur intentio. Quinto, pactum, ut uenditor, quando uult redimere, teneatur, totum pretium integre soluere, licitum erit, quamuis in Bulla Pij. V. aliter dicatur: ibi enim proceditur ex maiori equitate, & non quia tale pactum macularet contractum labe usura: unde quia talis Bulla in hoc Regno non est in usu, & per Bullam Nicolai. V. non prohibetur, ideo in Regno licitum erit. Sexto, pactum, ut uenditor, uolens redimere census, teneatur ante duos menses creditori denuntiare, iustum est, quia creditor grauaretur, si statim daretur sibi pecunia: quod pactum seruatur in Bulla Pij. V. Vnde lex dat decē dies pro termino, ut teneatur denunciare, quando uult redimere. l. promissor.

missor. §. i. ff. de consi. pecu. Qui autem contraxerunt cum pactis ipsis, & similibus illicitis, donec fuerunt in bona fide, non peccauerunt, sed postquam sciuerint, tenentur illa pacta rescindere, & non contractum: pacta enim ista vitiantur, & non vitiant contractum. l. Pecuniæ, & l. Placuit. ff. de Vfuris.

Quantum ad tertiam conditionem, scilicet ut cum censu redimi, & affrancari velit, nil plus solui debeat, quam quod in prima emptione pro pretio datum fuit, aduersari potest, dum pactum sit in constitutione census, ut quando censuarius redimere vult, teneatur, ultra censum decursum soluere plus, eo, quo emptus fuit census, quod erit directè contra iustitiam, quamuis sub quouis colore id figuretur. Ad hoc facit Cap. illo vos. de Pignoribus. Nec suaderi potest esse casum aliquem, in quo tale pactum licitum esset, ut accidit in contractibus de retrouendendo, ibi namque conceditur, vel respectu alicuius melioramenti, vel fructuum pendentium, ut dictum fuit, ibi; sed hic talis ratio non militat: iam enim fructus, & census maturati soluuntur, ideo simpliciter illicitum est.

Quantum ad quartam conditionem est aduertendum, quod annuus census regulariter, & iure communi non solum potest poni super certis bonis, puta super prædio, Domo, Vineâ, vel simile, sed etiam incertis, ac omnibus bonis uenditoris, vel super Vniuersitate, & gabellis. ut ait Innoc. & Abbas in cap. In ciuitate. de Vfuris. Corrad. in tit. de Contractibus. quæst. 83. conclus. 2. Sotus quoque supra, ac etiam Nicolaus quintus in prædicta Bulla. Iustus, & tutius tamen esset si constitueretur super re certa, deinde obligarentur cetera bona, ut dictum est.

Hinc oriuntur quædam corollaria, ex quibus patebunt pacta illicita, & licita. Primo si quis non possidens, fingeret habere bona, & venderet censum annum super bonis, quæ non habet, peccat mortaliter, & contractus, ipso iure, est nullus, quia deberet subesse aliqua materia, super qua constituendus esset census, & contractus debet esse fundatus super aliqua re certa, & fructifera, alias corrumpitur. Secundo si quis venderet super bonis suis, quæ falso dixit esse burgensatica, id est in uero, & libero dominio, & non sunt, sed feudalia, quæ non possunt alienari, sine assensu Regio, contractus est nullus & si emens sciuerit, illa bona esse feudalia, non facit fructus suos: sed si emit bona fide, putans non esse feudalia faciet fructus suos donec durabit bona fides: & si sciens esse feudalia, emit tamen sub tali conditione, quia vendens promisit impetrare assensum Regium, potest recipere fructus tanta conscientia. Medina in tit. de censibus. cap. 2.

Tertio, quando emitur census super rebus iniustis, seu gabellis illicitis, contractus est inualidus, & emptor, si tale scit, non facit fructus suos, sed si bona fide emit, ut dictum est.

Nota primo pactum quod poneretur scilicet, ut venditor, qui soluit censum, teneatur in omni periculo, & casu, etiam tpe belli, & pestis soluere censum, valet in hoc Regno: quia est secundum formam Nicolai. V. ubi habetur, quod possint poni omnia pacta, quibus contrahentes se reddant indemnes, & quæ poni solent in omnibus contractibus, præter ea, quæ sunt contra formam Bullæ, & substantiam contractus. l. Pacta cõuenta. ff. de contrahen. empr. & Abbas in c. i. de Cõmodato.

Nota secundo. Apponere pactum in contractu, ut censuarius, rem censu summam, alienare non possit, sic absolute iniustum est, & inualidum, per supradictas extrauagantes: sed quod id facere non valeat sine notitia, & consensu domini census, ad hoc solum, ut si ipse rem emere uelit, resoluitur, iustum erit: nec quicquam pro assensu dando, in casu, quo ipse rem non intendit emere, exigere potest, puta laudemium, quinqueagensem, ut vocant, vel aliud simile: quod prohiberetur per Bullam Pij. V. alijsque rationibus: est in censibus emphiteuticis, hoc permittatur,

oritur

emphiteuticis, hoc permittatur, oritur ex eo, quia dominus talis census retinet fidei rectum dominium super re censuata; ideo tali privilegio frui potest. Dominus autem simplicis census, cum dominium nullum habeat super re censuata, nisi actionem exigendi; quæ actio semper transit cum re alienata; qua igitur ratione, aliquid plus exigere velit, dum res alienetur? Et quamuis, dum constituitur aliquis census, super vna, vel pluribus rebus certis, possint hypothecari omnia alia bona venditoris pro meliori cautela emptoris, tamen obligare illum, ut non possit ea vendere, pignorarè, aut quouis modo de illis disponere, esset imponere onus intolerabile, quo suffocantur debitores quandoque necessitate ducti. Ideo secundum omnium sententiam, apponere in contractu, quod debitor contra faciens, incidat in pœnam legis commissoriæ, vel priuatur medietate, vel tertia parte bonorum, vel denique soluat aliquod notabile, nullius vigoris est, eo quod iniustum est.

Nota tertio, apponere pactum, quod si non soluerit per duos, vel tres annos, incidat in aliquam pœnam, non excedit rationem, absolute loquendo; potest enim in contractibus apponi pactum, aliquid pœnale, dummodo non sit contra formam Bullæ, & naturæ contractus. l. Tauri. tamen, ut iustum appareat, pœnam moderatam esse oportet, iuxta quantitatem culpæ. Itaque apponere pactum, ut si non soluerit per duas, vel tres tertias, possit repetere, & capitale, est contra formam Bullæ super censibus emanatæ, vel ut amittat locum censui obligatum, aut simile notabile, ut dixi, iniustum est. Immo ubi prædicta Bulla Pij. V. est in viridi obseruantia, nullum pactum, etiam parvæ quantitatis, in tali casu valebit. Aliæ conditiones in prædictis bullis appositæ, cum sint claræ, aliqua declaratione minime indigent. Nota denique, quod pretium census semel constitutum amplius augeri, vel minui non potest, contemplatione temporis varietatis. Dixi (contemplatione temporis.) nam alia ratione pretium augeri posset scilicet copia pecuniarum. puta. qui solueret decem pro centenariis, inueniens, qui daret ei, ad rationem octo pro centenariis, posset cum suo creditore, si velit, contentari ut exigat, pro ut ab alijs offertur, de nouo censum constituere, & pretium augere.

Pro complemento istius capituli, queritur, an usurarius ultra vfuras extortas teneatur soluere interesse, quod passus est debitor, & lucrum quod usuraria pecunia peperit? Respondent aliqui Canonistæ indistinctè, quod non, pro hoc allegant textum in Cap. Quamquam de vfuris in 6. qui clarè loquitur de vfuris, & non de interesse: rationem assignat Gugli. dicens si accipiens ad vfuram patitur aliquod interesse, sibi imputetur; quia voluntarie patitur. C. Debitores. de Iureiurando. Præterea quod ad lucrum, nummus ex re furtiua receptas, non est furtiuus. lege, qui val. §. fin. ff. de Iuris. ergo & lucrum ex pecunia usuraria non erit usurarium, pari enim ratione currunt. Archidiaco. aliam rationem assignat pro utroque membro dicens: qui nimis emungit, elicit sanguinem. proverborum 30. sufficit ergo ut restituat vfuras, verum tamen tutius esset, ait ipse, si cum patiente illas de interesse, & lucro concordaret.

Alij tenent oppositam sententiam, scilicet usurarium, nedum teneri ad restitutionem vfurarum, uerum etiam ad interesse, & lucrum inde causatum: nam quæ ex corrupta radice procedunt, corrupta sunt. 14. quæst. 5. & est Sententia Pauli ad Romanos 11. Si radix sancta, & rami, ergo eadem ratione, si radix infecta, & rami; sed radix fuit usuraria, ergo quidquid ex ea acquiritur, est usurarium. Item usura dicitur rapina. 17. quæstione quarta. C. Siquis. & raptor tenetur ad ista, de Restitut. Spoli. Cap. Grauis, ergo & usurarius. Item l. si rem. in fine. ff. de petit. hæredit. dicitur, quod possessor rer alienarum

Secunda Pars.

H tenetur

tenetur restituere rem, & pretium inde lucratum: puta habuit fundum pro decem, & postea vendidit eum quindecim, tenetur restituere etiam illa quinque. Suadent hoc etiam ratione; nam alias esset dare occasionem fœnerandi; vsurarius enim exerceret usuras donec saltem ex lucro illarum ditaretur, deinde restitueret eas simpliciter, & sic per vsuras providebit animæ, & corpori. D. Tho. secunda secundæ, quæst. 78. art. 3. & ibi Caietanus, Sotus lib. 6. de Iusti. & iure. q. art. 4. cum alijs Theologis, quos principaliter de vsura decernere oportet, respondent, cum distinctione, scilicet si res, quæ per vsuras extorquetur, est de illis, quæ sunt vsu consumptibiles, & distrahibiles, vt sunt granum, vinum, oleum, pecunia, & similia, quæ vsu consumuntur, quàmuis ipse ea non consumpserit, aut vendiderit, tunc fœnerator non tenetur restituere, nisi quantum accepit, scilicet aut rem eiusdem speciei, puta pecuniam pro pecunia, granum pro grano, vinum pro vino, & similia, aut eorum pretium: vna cum interesse, si quod passus est debitor, tam damni emergentis, quàm lucri cessantis (de quibus supra) seu omne damnum, & nocumentum per vsurarum solutionem, non tamen lucrum, quod ex eis fecisset, nam cum huiusmodi non fructificent ex seipsis, nisi in quantum industria, & labore hominis negotiantur, ideo fit, ut augmentum illud per lucrum factum, laboranti, & negotianti cedat: atque idem iudicium faciendum est de lucro rei depositæ apud depositarium eis vti valentem, donec quæratur.

Sed hic quæratur, si restituendum esset pretium olei, vini, & huiusmodi, quomodo erit restituendum, pro vt valebant tempore, quo solutæ sunt vsuræ, an vt valent tempore, quo restituuntur?

Ad hæc dicitur, si patiens vsuras, erat illas seruaturus, & nullum interesse passus est, soluat pretium currens tempore restitutionis, quia dominus interim iam eis non vsus esset: si autem passus esset aliquod interesse, restitnat pretium, quod currebat tempore, quo illas recepit, una cum interesse: ideo namque interesse passus est, quia non potuit uti re sua, quando eam tradidit: itaque si tunc eam habuisset, vendidisset. Si verò res, quæ soluitur per usuras est de illis, quæ ex sua natura fructificant, vt sunt possessio, domus, & similia, tenetur restituere eam, cum fructibus perceptis, deductis tamen expensis in ea factis. Et si eam vendidisset maiori pretio, ut fuit sibi consignata, tenetur restituere totum pretium perceptum, nisi illud augmentum sua industria, propter melioramentum in ea factum, accepisset, alias non esset suum, quia de re non sua, nec in melius mutata, recepisset. Dico (non sua) quia res per vsuras accepta, non transit in dominium vsurarij, ideo restituere tenetur, & fructus, & augmentum simul cum re, vt ait

res per vsuras accepta non transit in dominium vsurarij.

Alexan. de Ales. parte 3. q. 66. Membro. 4. Ricchar. in 4. dist. 15. q. 4. art. 5. Caiet. Colibeto. 1. & colligitur ex D. Thom. quo supra, ut ait Adrianus, & Sotus lib. 6. de Iusti. & iure. q. 1. artic. 4. huius ratio inter alias talis est: nam si dominium transferretur, aut esset vigore iuris, aut voluntatis dantis, non iuris, lex enim prohibet huiusmodi contractus: non voluntatis dantis: dans enim non dat ratione amicitia, quia sic vanum esset dubitare, sed ratione mutui, in qua traditione voluntas non est merè libera, omnis enim soluens usuras, ideo soluit, quia scit aliter non posse mutuum inuenire, quæ voluntas est conditionata, ad instar mercatoris proijcientis merces suas in mare, tempore naufragij, cognoscens, non posse aliter euadere: quare si postremum vndarum impetu in siccam partem reijciantur, sui etiam tunc sunt iuris; non enim ideo illarum dominium a se abdicauit, eo quòd quodammodo libere eas proiecit in mare, ut ait Aristo. Ethicorum. 3. illud namque fecit, mortis timore, & periculo imminente: quæ libertas non sufficit ad transferendum dominium: ita de soluente vsuras

vsuras dicendum est. Multæ aliæ rationes assignantur a Soto, & Caietano locis citatis, quæ omittuntur breuitatis causa. Si denique quod extortum est per vsuras, esset fructiferum iam, sed non sine aliquo labore, & industria, vt equus ad vecturam, & simile; tunc si soluens equum pro vsuris utebatur eo ad vecturam, tenetur vsurarius, vna cum equo lucrum restituere, quod dominus facere potuisset, deductis tamen expensis, & labore, sine enim labore hæc industria fieri non potest, si autem non utebatur eo, pro huiusmodi lucro non est ut teneatur ad aliud, quàm ad restituendum equum tantum.

Dominus Laurentius de Ridolf. Florent. in tractatu de vsuris, cuius doctrinam sequitur Geminianus super. 6. Decretalium. p. 2. de vsuris laudat hanc distinctionem. D. Tho. tamen adiungit aliam, scilicet si res, per usuram extorta, est de illis, quæ aptæ sunt fructificare industria solum, ut nummi, & merces, tunc de lucro inde extracto, tres partes fieri debent, vna pro vsurario, respectu laborum, expensarum, industria, & operarum, ad iudicium boni iuri, dignus est enim mercenarius mercede sua: altera pro soluente usuras, habito tamen respectu ad damnum passum in bonis suis, propter rei suæ detentionem, & quod superest, detur pauperibus tamquam incertum, non enim debet dari vsurario, ne detur occasio fœnerandi, ut dictum est: nec debitori, nam satisfactus cum sit, quo ad damnum passum, si plus acciperet, esset usuras accipere, ex vsura sibi facta, contra, quod habetur. r. 4. q. 3. Plerique, & est ratio Holtiensis in Summa. de Poenitentia. 5. Quibus. Verum hæc adiunctio huius docti iuri nihil est, ad doctrinam. D. Thom. nam quantum ad partem usuras patienti debitam pro suo interesse, & damno passo, sibi debetur, siue vsurarius lucretur, siue non, de usuraria pecunia, ut dictum est, alias non reduceretur iustitia ad æqualitatem: quantum ad pauperes, hoc potius est de consilio, quàm de necessitate; non enim uocatur debitum incertum, quod nunquam dominum habuit, in cuius sortem pauperes succedere deberent. sequitur ergo, vt totum lucrum sit vsurarij, nam & si lucraretur plus quàm merentur sui labores, & industria, tamen totum illud cedit sibi propter periculum, ad quod pecuniam vsurariam exposuerat, quam si amisisset, adhuc teneretur ad omnium restitutionem. remanet ergo opinio Diui Thom. firma.

Ad alias opiniones extremas respondetur. ad primam dicitur, quòd textus in cap. Quamquam, licet de interesse non loquatur, nō tamen sequitur, illud excludere: nec ualet argumentum a contrario sensu, quando doctrina, & ratio contrarium suadet. Ad rationem Gugli. dicitur. si hæc ratio valeret, procederet contra accipientem ad usuras sine necessitate, qui autem indiget, non inueniens, qui sibi gratis mutuet, excusatur. Ad Archidia. dicitur, quòd ratio eius ualet contra dicentes, lucrum etiam ex industria acquisitum debere restitui, nam de interesse titubat, dicit enim, tutius esse cum patiente vsuras, concordari. Ad I. Quas. dicitur, illam intelligi debere de re furtiua, quæ vsu consumitur, & distrahitur, & non de re, quæ naturaliter fructificat. Ad primam oppositæ opinionis, & ad autoritatem Pauli, respondet. D. Thom. quo supra, quòd radix habet rationem causæ actiua, in quantum administrat nutrimentum ramis, ideo rami sunt boni, vel mali, ut radix sed pecunia usuraria habet rationem materiae, ideo lucrum ex ea non fert secum eius malitiam, & ex consequenti non est restitutioni obnoxium, vt ipsa.

Ad secundam dicitur, quòd raptor tenetur ad nocumentum factum ex rapina, & ad fructus rei raptæ, si fructifera est.

Ad tertiam patet responsio ex dictis. Ad ultimam dicitur, quòd in casu at-

tendenda est æqualitas iustitiæ, ut unusquisque habeat, quod sibi debetur, & non ad occasiones peccandi: neque ex hoc prouidetur animæ, multis enim bonis spiritualibus defraudatur, dum manet in peccato:

20
Dubium secundum. Dubitatur secundo, utrum omnia bona usurarij sunt restitutioni obnoxia? Parnormit. & Io. Andreas super cap. Cum tu. extra de Usuris, dicunt, quæ per vsuras extorta sunt, restitutioni obnoxia sunt, reliqua legitimè acquisita minime, nulum enim Ius hoc præcipit. Alij super eodem cap. tenent oppositum. Pro hac difficultate dilucidanda, duo sunt prælibanda. Vnum est, quòd bona usurarij triplicia esse possunt: vel per vsuras acquisita, uel ex usuraria pecunia empta, aut lucrata; uel ex legitima successione, seu alia licita via peruenta. Alterum est, quòd obligatio quædam est realis, per quam principaliter obligantur res, & earum ratione ligatur persona: alia est personalis, quæ postea ex persona descendit ad res. His prælibatis dicitur ad dubium. Res per vsuras extortæ, si sunt de illis, quæ vsu non consumuntur, sunt restitutioni obnoxie obligatione reali eodem numero ubi cunque inueniantur, siue in manu vsurarij, aut heredum, siue sint venditæ, siue donatæ, quia, cum earum dominium numquam fuerit translatum, obligatio hæc semper cum re ipsa commigrat: quo circa quicumque illas possidet, tenetur restituere uero domino, sicut dictum est supra de re furtiua alienata. Si sunt vsu consumptibiles, & extant in manu vsurarij, cum restitutio facienda sit, siue per penitentiam in uita, siue per mortem, sunt restituendæ proprijs dominis, quia reali obligatione ipsis debentur, etiam si alios creditores habeant anteriores. Si non extant, sed aliquid de eis emptum est, illud emptum, quàmuis sit de pecunia, & re vsuraria, non tamen debetur illi, qui soluit vsuras, obligatione reali, sed personali: vsurarius enim exigens vsuras contrahit in se obligationem restituendi, & ipse ratione, omnia bona sua, non solum ex usuris accepta, sed etiam patrimonialia, ac quauis licita via acquisita, sunt obligata. Et ista obligatio personalis differt a reali; illa namque transit ad quascunque personas cum re, ut dictum est; ista uero personalis non transit cum rebus vsurarij, nisi ad eos, qui personæ succedunt, ut sunt heredes. Itaque si vsurarius, dum fuerit uita defunctus, omne per vsuras extortum perdidit, heres tenetur pro eo, non ratione obligationis realis, quia res non extant, sed personalis, quia succedunt loco defuncti.

Corollaria Ex his colligere possumus, qui nam contractus sint validi, qui uero minime, ut aduertant, in quo periculo sint, qui cum usurarijs negotiantur. sci'icet. Qui emit ab vsurario aliquod extortum per vsuras, quod non est vsu consumptibile, ut sunt domus, possessio, seu aliquod aliud stabile, equum, bouem, & similia, quando cunque hoc sciuerit, tenetur illud proprio domino restituere, etiam si vsurarius habeat alia bona sufficientia; quia talia prædicta bona, cum numquam in ius suum uenerint, ea legitimè alienare non potuit: posset tamen emptor ad bona vsurarij patrimonialia recurrere, si talia possidet; sin autem patientiam habeat; ac si a fuere rem furtiuam emisset. Qui emit res, per vsuras acquisitas vsu consumptibiles ab vsurario habente alia bona legitimè acquisita, non errauit; est enim contractus ualidus, cum enim vsurarius non teneatur huiusmodi bona restituere eadem numero, potest per alia sua æquivalentia satisfacere. Si autem omne, quod possidet restitutioni obnoxium est, siue sit per vsuram acquisitum, siue per aliam uiam, etiam legitimam, dum non exuperant summam debitorum, & vsurarum, omnes eius contractus sunt inuvalidi. Et quod dico de uenditione ab vsurario facta, intelligitur quoque de donatione, dotacione, uel quacunque alienatione, omnia enim ista sunt, & fiunt in fraudem credi-

creditorum, præterquam, permutatione, per illam non efficitur impotens ad restituendum, quibus debet. Et hæc omnia intelligenda sunt, dum heres, uel emptor sciuerit in conscientia, talem vsuras commississe, & illa ab eo accepta esse restitutioni obnoxia: nec condemnationem expectare debet, in foro enim conscientie statim, quòd homo cognoscit, & scit aliquid, quòd ad alium pertinet, possidere, & illud tenet contra iustitiam, se ipsum condemnat.

Si quæris quid agendum, dum vsurarius tenetur pluribus, & per vsuras, & per legitimos contractus, & non est tantum de bonis, ut possit omnibus satisfacere, uide supra in Cap. 5. de restitutione in particulari, ibi (quantum ad quintum modum restituendi.) Et hæc breuiter sufficiant circa hanc materiam.

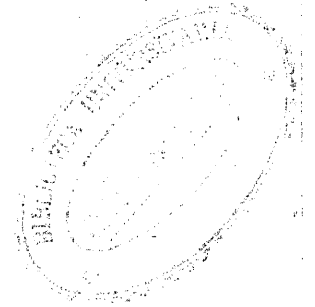

S V M M A R I V M M A T E R I E R V M.

Quæ tractantur in hoc octauo capitulo Circa Cambia .

- 1 **A**rtoris intentio ponitur.
- 2 **A**rtem mercantilem, & campforiam in se nec bonam, nec malam esse persuadetur.
- 3 Permutationem pecuniæ, cum pecunia dupliciter esse ostenditur, sicut in rebus venalibus reperitur.
- 4 Pecuniam dupliciter considerari posse declaratur.
- 5 Pecuniam duos fines habere docetur, & quomodo vendi potest, & quomodo dicitur inuendibilis.
- 6 Persuadetur, ut pecunia uti possimus, & quo ad rerum pretium, & quo ad rem appretiatam, & hoc modo valere potest plus, vel minus, multis conditionibus.
- 7 Dicitur, quomodo pecunia considerari, & uti potest respectu temporis.
- 8 Declaratur, quid sit cambium ad minutum, & quando liceat.
- 9 Dubitatur, si unicuique hoc cambium ad minutum facere liceat.
- 10 Declaratur, quid sit cambium per litteras, quod à publicijs campforibus exercetur.
- 11 Aduertitur, quotuplices fraudes quisque istorum campforum committere potest.
- 12 Narratur, per quot rationes in cambijs licet Campforibus lucrari, & primum quo ad cambium reale.
- 13 Ostenditur tertium genus cambiij, & in quod genus contractus reducitur, & quando iustum, vel iniustum esse potest.
- 14 Demonstrantur regulæ vniuersales, quantum prosunt in casibus, qui hodie in hac materia versantur.
- 15 Narratur, quod cambium Leonis, & Bisenzonis fieri debet, ut sit iustum in prima specie.
- 16 Ponitur secunda dictorum cambiiorum species, aduertens nos quando in illa euenire potest iniustitia.
- 17 Ponitur tertia cambiiorum species, declarans, quando tempus id facere potest vsurarium, & illicitum.
- 18 Fit dubium, si per omnes Ciuitates cambiri possit, & si per propinquas Ciuitates, intra ipsam prouinciam ad cambium dare liceat.
- 19 Monetur, quomodo homines pecuniæ cupidos Dæmon decipit.
- 20 Ponitur quarta species, vbi declaratur, quam iniustitiam habent ea cambia, quæ re-

- quæ renouantur ex nundinis, in nundinas.
- 21 Ponitur quinta species, vbi dicitur, quàm illicitum sit dare pecuniam ad cambium per plures nundinas, aut terminos simul.
 - 22 Ponitur sexta species eorum, qui dant ad cambium impotentibus, multiplicandi causa interesse, supra interesse, absque nouis litteris, & quàm illicitum sit.
 - 23 Ponitur septima species, vbi declaratur, quod propriè est cambium siccum.
 - 24 Per octauam speciem, persuadetur nonnullorum cambiiorum Leonis, & Bisenzonis falsitas, quæ apparent vera cambia.
 - 25 Probatum iniquitas recambiij, supra ipsam pecuniam facti.
 - 26 Fit dubium, quando mercator querere potest interesse cambiij, cum à suis debitoribus pecuniam exigere non possit.
 - 27 Ponitur nona species, vbi committitur vsura sub nomine cambiij.
 - 28 Ponitur decima species, nonæ similis.
 - 29 Ponitur vndecima species pessima.
 - 30 Narratur modus contrahendi nonnullorum, qui non sunt mercatores, qui conscientiam deposuerunt.
 - 31 Recitatur Bulla Pij. V. supra id factam, Anno 1571.
 - 32 Declarantur nonnullæ particulæ dictæ bullæ pro meliori simplicium intelligentia.
 - 33 Damnantur nonnullæ falsæ apparentiæ, quæ fiunt à proxenets in talibus negotijs.
 - 34 Declaratur, si ad cambium sumere liceat, ut det ad cambium.
 - 35 Pulcherrimum fit dubium, id est dum fiunt litteræ cambiij, quæ sunt soluenda in talibus nundinis, quando terminus dictæ solutionis iatelligitur; vbi ponitur index omnium nundinarum Italiæ, & extra Italianas principalem.

DE VSVRA CIRCA

Contractus Cambiorum.

I
Intentio
Auctoris.

RO huius materiae vsurae complemento aliquorum contractuum, qui vulgariter cambij vocantur, hic tractare conuenit: vbi aliquo modo vsura euenire potest; mutando sub specie cambij. Qui contractus cum ab omnibus communiter non ita obseruentur, sicut caeteri, de quibus supra locuti sumus, ideo in prima editione de eis nullam mentionem fecimus. Nunc autem rogatus ab ijs, quibus deesse non possum; de illis meliori modo, quo quidem fieri potest, tractabimus; cum difficilis, ac implicata esset materia. Et vt dicendorum intelligentia facilius habeatur, quaedam praambula ponemus.

1. Notandum. Primo notandum est; quod sicut negotiato, & ars mercatoria, in se tantum considerata, nec bona, nec mala est, & bona, & mala esse potest aliquibus circumstantijs vestita, vt supra dictum est, tamen Reip. permagni refert, ut populi commodè viuant: (quare antiquitus dictae Resp. oeconomicis, alijsque factoribus indigebant, qui suo tempore Ciuitates prouiderent, quanti indigebant populi; deinde lucri auiditas, famulos, hoc est mercatores inueniens, qui sponte id facerent, commisit, ut dictae Resp. iplis sollicitudines omitterent. Videntes hodie Resp. quod mercatores tam implicati sunt in rebus mercatorijs, vt omnia ad se attrahant, unde eorum auiditatem ab illis reprimere necesse erit; quoniam Concionatorum clamores, Virorumque studiosorum scripta, eorum salutis zelotes, eos reffranare non sufficiunt) ita dico, ars campforia, in se absolutè considerata, nihil boni habet; nisi in quantum erit bene circumstantionata; scilicet iuste fiet, & ad bonum finem, quoniam hodie communi omnium beneficio necessaria est, propter negotia, quae necessario accidunt.

2
Ars mercatoriana nec bona nec mala in se.

Ars campforia in se nec bona nec mala, est tamen necessaria. Permutatio rerum venalium dupliciter fit.

Secundo notandum est, vt ait Aristot. in primo Polit. quod sicut permutatio rerum venalium, & necessariorum est duplex vsui humano, scilicet, una est quasi naturalis; dum res pro alia permutatur, exemplum, pro vino frumentum, pro tela pannum, & similia; qui modus permutandi vulgariter dicitur, commutatio: altera est ciuilibis, & politica, dum res permutatur cum pecunia, quae propriè uocatur emptio, & uenditio, introducta ad Remp. pro commoditate populorum; qui cum indigeant diuersis rebus, non possunt ita commodè permutare rem pro alia; partim propter longinquitatem locorum, à quibus res summo labore ferrentur; partim quia non semper inueniunt, qui permutarent, partim etiam propter pauperes, qui cum indigerent multis rebus minutis, non possent ita facile commutare rem pro tot alijs minutis, unde pecunia introducta fuit, quae esset pretium, & mensura rerum necessariorum uitae humanae: ita etiam in eadem pecunia duplex permutatio accidere potest; una erit, dum pecunia cum alia permutatur, hoc est, scuta, pro tot alijs, & simili, altera erit, dum permutatur pecunia cum alijs rerum speciebus;

Pecunia quare fuit introducta.

3
Pecunia permutatio duplex.

3. Notandum. Tertio, notandum est; quod sicut quodlibet dupliciter considerari potest; scilicet materialiter, & formaliter; exemplum, vestis considerari potest, in quantum est lanea, aut serica; & haec consideratio vocatur materialis, & secundum suum finem, ad quem facta est, id est, vt induatur, & haec uocatur formalis: sic etiam pecunia materialiter considerari potest, scilicet, in quantum est argentea, & formaliter, hoc est, secundum suum finem, ad quem constituta fuit, in quantum est pretium legale, & mensura rerum venalium; unde tantum aestimatur, quantum à lege, & à Principe determinata fuit, qui eam impendere facit.

ciebus; & hoc non humana necessitate, sed meliori commoditate negociatorum, & vt aliquid lucrarentur: quae commutatio vocatur negotiatio, & est propria mercatorum.

Sed qui auctor pecuniae fuerit; Plinius, nescitur, inquit; nam sicut diuersi in diuersis regionibus variè utebantur, ita diuersis auctoribus a scriptum fuit. Nonnulli dicunt, quod Lydi fuerunt primi, qui auro, & argento vsi sunt. Ianum in Italia primum aes signatum, seu metallum cum imagine impendisse fertur, quando Saturnus in Italiam venit. Sed Romae Tullum fuisse dicitur, quamuis metallum sine imagine ante illum impendi utebatur. Alij aliter dicunt: verum quisquis pecuniae inuentor fuerit, vnum pro certo habetur, scilicet, vt si quis ea abutatur, maximum instrumentum est Diaboli adducendi eum ad inferos; quoniam aperte videtur, quod pro nullo ullo peccato plures Christiani damnantur, quam pro Auiditia, vt supra tetigimus; omnes enim aurum, & argentum tali affectu sequuntur, vt quandoque Diogenes interrogatus, cur aurum crocei coloris esset, propter timorem, sine cunctatione, respondit, eo quod quisque illud persequitur, vsque ad terrae viscera.

2 Notandum
Pecunia auctor quis fuit.

Pecunia instrumentum diaboli.
Aurum quare sit crocei coloris.

3 Notandum.

Quarto, notandum est etiam, quod dicta pecunia, formaliter considerata, habet duos fines, vnum principalem; qui est, illam impendere, & distrahere, quia ad hoc principaliter constituta fuit, & ad hunc modum, postquam non habet suum vsuum distinctum à se ipsa, vendi non potest; quemadmodum enim albedo est illa, propter quam res alia dicuntur albæ, & illa alba dici non potest; sic pecunia in suo vsu principali cum sit pretium rerum venalium, illarum mensura dicitur, & ipsa nec mensurari, nec appreciari potest, & ad hunc sensum Doctores dixerunt, quod est inuendibilis: alterum secundarium, qui differt à primo, & ad hunc modum vendi, & permutari potest: exemplum in artificialibus, finis principalis vestis est eam induere, eo quod ad hunc finem principaliter facta est: secundo est, vt vendatur, aut permutetur cum re aliqua, vt faciunt sutores, qui vendunt vestes, non in quantum est absolutè pannus, sed in quantum sunt vestes, ut postea illis emptores vtantur ad suum proprium, & principalem finem: non aliter euenit pecuniae, si consideratur in quantum est pecunia, & non in quantum est aurum, aut argentum; id est, ultra quod impendi potest secundum suum finem principalem, potest etiam commutari cum alia pecunia, emi, & vendi, quod euenit varijs, de causis, vt dicitur.

4
Pecunia considerari potest materialiter, & formaliter.

5
Notandum
Pecunia habet duplicem finem.
Pecunia quando est inuendibilis.

Pecunia quando est vendibilis.

Quinto notandum est, quod pecunia tripliciter vti possimus; primo in quantum est regula, mensura, & pretium rerum venalium; qui modus est suus proprius, & principalis vsus, vt dixi, & ad hunc modum, qui impenderent, vel sumere facerent pecuniam altiori pretio, quam à lege taxatum est, vel minori acciperent, mortaliter peccarent, cū obligatione restituendi illud plus nisi tam paucū esset, vt veniale iudicaretur. Secundo illa vti possimus, in quantum absolutè est pecunia, commutando illam cum alia pecunia; qui modus est vsus suus proprius, secundarius tamen, & ad hunc modum impendi, & distrahi potest plus, vel minus legali

6
Notandum
Pecunia tripliciter vti potest.

legali pretio, permutando illam cum alia pecunia, modo ut vna habeat ratione pretii, & mensuræ, altera vero rei uenalis demensæ, & æstimatæ, quod accidit in cambijs: & hoc varijs de causis, ait Philosophus in prædicto loco.

Pecunia *quare ven* *di potest, et* *signantur* *multa cau* *sa.*
 Primo, propter qualitatem materialem pecuniæ, uerbi gratia, aur eorum milia sunt meliora in auro, quam in argento, & in vna specie argenti, quam in alia; unde propter bonitatem metalli, semper pecunia magis æstimabitur, quam alia. Secundo, eo quod magis chara, & commoda est possessori, exemplum cuidam mille aureos habenti in arca seruatos, magis in auro, quam in argento illos habere placet, vel in alia specie pecuniæ, cum sibi magis sit commoda in sua necessitate, & hac de causa eos vendere posset indigentibus aliquid plus, quam communiter impenderentur, sicut cuidam equum habenti, qui communiter valet triginta aureos, cum per commodus esset, pro illo, duo, & triginta quærere posset.

Tertio, cum minoris sit ponderis, aut naturaliter, ut sunt Romæ patacchæ Regni, pro quo defectu minus ualent, quam impenduntur in Regno, uel cum pecunia sit abscisæ, & defectuosa; quare non ita libenter impenditur, & ad hunc modum minus pretio emi potest, quam à lege positum est, prudentis iudicio.

Quarto, eo quod vna erit magis apta, & commoda; ut exportetur, quam alia pecunia, unde pro tali commoditate aurum pro argento cambire poterit, & efficere, ut sibi aliquid plus detur, & contractus erit iustus.

Quinto, cum pecunia sit magis communis, idest, apta, ut impendatur in diuersis locis, sine imminutione, uerbi gratia, Petrus scutorum quantitatem habet, quæ pro omni Regno impenduntur secundum suum pretium, & ualorem.

Sexto, propter periculum, ne à Principe reprobetur: exemplum, Petrus uendens bona sua, accepit quamdam speciem pecuniæ, quæ periclitatur, ne à Principe reprobetur, propter suam malam qualitatem: unde propter suspicionem uolet illam permutare in pecunia secura; alius propter illam suspicionem emere poterit aliquid minus, quam impenditur sine tali suspitione.

Septimo, vel quia erit magis apta, quam alia ad aliquem usum, uerbi gratia, ducatus aureus erit melior scuto Mediolanensi, & Florentino, Aurifici, ad operandum: patacchæ imperiales sunt de meliori argento, quam Hispanæ, scuta riccia Regni Neapolis, & Genuæ sunt de meliori perfectione ad illa ducenda, & ad imagines inaurandas, vel ad ponendum in medicinis, quam sunt alia, & ideo tali respectu plus uendi possunt, quam impenduntur ad res uenales.

Octauo, vel quia in loco, ubi est dicta pecunia, nullatenus impenditur, ad pondus emi potest, pro quo ualebit argentum, aut etiam aliquid minus iusto suo pretio, quam ualet, ubi currit dicta pecunia, & postea, eam illuc ferre, & iustè lucrari. His, & similibus, de causis pecunia uendi, & emi potest, aut plus, aut minus pretio determinato à Principe, eam permutando cum alia pecunia, in quo casu non habebit rationem pecuniæ, sed rei uenalis, quamuis usus suus principalis sit, esse pecunia. & uerè pretium rerum uenaliu.

Nono, respectu temporis, idest, assignando hodie pecuniam cum pacto, ut illa restituatur in aliud tempus. uerum hic nota, quod tempus, quod currit inter cõsignationem pecuniæ, & eius exactionem, tripliciter considerari potest: primo respectu distantie loci, ubi soluitur pecunia, alibi accepta, & hoc licet, postquam tempus, quod necessariè currit inter dationem, & receptionem necessarium est, nam Venetijs pecunia solui non possit, statim cum Mediolani recipitur.

Secundo, respectu uarietatis pretiorum, quæ diuersis temporibus, diuersimodè currere solent, sicut enim vnâ met mercatura habere potest diuersa pretia in principio, & in fine anni, sic etiam pecunia: unde occurrit, quod Londræ marca argenti

argenti quandoque plus, & quandoque minus ualet, secundum penuriam, & copiam monetarum. quæ currunt in foro: unde superioribus annis in Regno, scuta habuerunt diuersa pretia. secundum Principis uoluntatem: & hoc modo licet quandoque plus accipere, quam dederit.

Tertio, respectu solus temporis, uerbi gratia, Petrus tenet pecuniam, in arca otiosam, assignat eam Ioanni pro tanto tempore, in cuius fine uult de illa tatum plus, & ad hunc modum est illicitissimum, ut dictum est in contractibus mutui, præterquam in uno casu licet, idest, quando amicus illa indigeret, solum ut ea uteretur ad ostentationem, aut simile, non illam impendens, & non distrahens, restituendo eandem pecuniam, in quo casu uocatur contractus locationis, & non mutui.

Quid si fraudulenter hoc fieret? uerbi gratia, Ioannes cum pecuniâ repentino indigeat, & non inueniens, qui ei muruat, dicit Petro, da mihi mille aur eos pro tanto tempore, ut quamdam de illis ostentationem faciam, si Petrus fideliter id faciat, non perspicies Ioannis altitiam, non peccat, si autem hoc perspiciat, & simulet, peccabit, & nihil accipere potest. sed in hoc casu temporis longitudo te de hoc monebit.

Decimo, aut respectu distantie loci, & hoc modo tripliciter considerari potest, prout tria genera cambiorum fieri possunt.

Ubi notabis, quod sicut res uenales, tripliciter emi, & uendi, aut commutari possunt, idest, primo eodem in loco, ubi reperiuntur, uerbi gratia, commutare triticum pro uino, aut pannum pro serico, ubi sunt contrahentes, & illa ibi assignare, aut emere uinum amineum in Vesuuio: & ibi illud soluere, & accipere.

Secundo, in uno loco, pro alio: uerbi gratia, Petrus permutat bona cum Francisco, quæ ambo Lanzam habebunt, scilicet, libros pro panno, aut emet Neapoli à Francisco oleum, quod Venetijs habet: cum pacto, ut illic consignetur, & illic soluiatur pretium, pro ut Venetijs ualebit, & hoc modo tantum est, quantum Venetijs emeretur.

Tertio, partim in uno loco, partim etiam in alio, uerbi gratia, Petrus uult uendere Venetijs centum onera olei, quæ tenet Bari, non debet solui, ut ualet Venetijs, nam clarum est, quod merces presentes, & adductæ ad locum, plus ualent, quam absentes, & regulariter omne absens ualet minus Domino, quam præsens, nec quidem quantum ualet Bari dumtaxat, uendi debet, quamuis enim olea, quæ sunt in Apulea, uendantur pretijs currentibus Apuleæ, tamen cum fiat contractus Venetijs, cū soluiatur pecunia Venetijs, erunt iudicanda, prout uendi solent olea Venetijs, quæ reperiuntur Bari, & pro illo pretio, quod inueniretur Venetijs, eo quod pretia rerum uenaliu sequuntur naturam loci, ubi fit contractus, & soluitur pecunia, quod pretium rationabiliter erit aliquid plus, quam Bari communiter currit, & eo minus illo Venetiarum, quo iudicari potest fatidium, expensæ, & periculum quod currere possit, ad conducendum illud Venetias, quæ res non sunt omnes æquales omni tempore. Ita de cambijs dicere possumus, idest, de pecuniâ secundum illam rationem, quæ est apta, ut cambiatur, aut uendatur, ut supra audistis.

Quapropter aduertetis, quod quamuis Nauar. cap. 17. num. 243. littera B. hoc tractans, doceat septem genera cambiorum, tamen omnia reducuntur ad tria, ut audieris.

Primum uocatur cambium reale absolute de præsentis, dico (reale) quia datur res pro realiter, dico (de præsentis) quia non aliud tempus consumitur, quam numerare pecuniam, quod propriè uocatur cambium administratum.

• Hoc

• Cambium administratum

Nota.

Hoc genus cambij communiter exercetur ab ijs, qui tenent meſam publicam Neapolim in platea Vlmi; Romæ in via Palatina, Venetijs in Rialto.

Hoc officium aliquo in loco fit auctoritate publica, exercetur hoc modo. Campſor conatur habere ex omni parte pecunias cuiuſcunq; Regni practicabilis, & ponit ſuam meſam in platea. Petrus emere vult res minutas, & non habet aliam pecuniam, quam ſcuta, & non reperit venditorem, qui det illi tot minutas pecunias, de remanenti pretio, accedit ad campſorem, & ille pro ſcuto dat ei tot pecunias argenteas, aut æreas eiufdem valoris, vt illas vult, ſibi retinens granſi, baiocchum, aut bezzum pro ſuo labore, ſalario, & officio.

Præterea, Ioannes cum vendiſſet panem in platea accepit quantitatem pecuniarum minutarum, vellet eam permutare cum tot ſcutis, vt illa ſcuta reponeret; accedit ad campſorem, & cum eo permutando, quinque quatrinos pro ſcuto ei plus donat, quam impendi ſolet pretio ordinario in plateis pro ſuo ordinario ſalario.

Præterea, Franciſcus volens iter longiſſimum facere, & habens quantitatem pecuniarum argentearum, quæ illi pergrauat, vult illam cambire cum ſcutis; eo quod commodius, aut occultius fertur, aut regionem eſt mutaturus, eam pecuniam vult, quæ impenditur in illa Regione, quo ibit, permutabit dictam pecuniam cum paruo augmento campſoris, pro illo ſuo exercitio, quod facit, viuendi cauſa ſua arte; & ſimili: tale lucrum erit iuſtum, ſi erit moderatum.

Dico (pro illo ſuo exercitio) quia illud parum augmenti ad ſe non attrahit; eo quod tradit aurum pro ære; hoc enim modo, quando Petrus dat aurum campſori, cum quatrinos ſit impenſurus, ipſe lucrari deberet, ſed hoc ſumitur, pro ſuo illo labore, quem facit, accomodandi omnes id officium pro communi vtilitate, ac beneficium, quod affert populo, meret à Rep. Salarium conueniens, quæ cum illud ſalarium illi non præbeat, meritò ipſe ſibi illud parat, prædicto modo.

Dixi (moderatum, & conueniens) nam modo vt æqualitas iuſtitie obſeruetur in commutandis pecunijs, ille ſibi ſumere poteſt, quantum à ſuperioribus taxabitur, & ſi id non erit, quam communiter accipi ſolet, aut quantum iudicabitur, eſſe iuſtum à ſapientibus hominibus. Tunc eſſet iniuſtum, quando plus acciperet, quam obſeruat conſuetudo, iniuſtiſſimum eſſet etiam, quando permutaret cum pecunia inualida, manca, falſa, aut in totum, aut in parte rupta, & non apta ad impenſionem, & ille eam non cognosceret, aut non perſpiceret, præſertim quando agitur cum homine, qui non cognoscat qualitatem diuerſorum ſcutorum, credens, omnia eſſe æqualiter, aut pretium monetarum.

Aduertendum. Hinc declaratur; qui reale, aut ciamfronem archimix, aut ſcutum falſum accepit, illud abſcindere debebit: & ſi tradet illud; pro currenti pretio non cognoscenti, aut illud ponet intra alias pecunias, illud artiſcioſe cooperiens; ne, qui illud accipit, aduertat, mortaliter peccat, & tenetur ad reſtitutionem; nec dicere ſufficit, cum defraudatus eſſem, mihi alium defraudare licebit.

Dubium. Hic inſurgit dubium neceſſarium, erit ne licitum vnique priuato, qui non tenet meſam publicam in platea, idem lucrum facere, cambiendo? Reſpondetur cum diſtinctione, ſi ille particularis homo, cui pecunia quæretur, in ſuo fauore nonnullam earum conditionum habebit, quæ narratæ ſunt in quinto notando. tunc tali reſpectu aliquid ſibi pluriſ ſumere poſſet: tamen non tantum, quantum publicus campſor, qui manet in hoc exercitio, pro quo ſalaria ſoluit, & laborem ſuſtinet. Sed ſi cambiendo, non illi peruenerit damnum aliquod notabile, aut incommodum de illis ſupra dictis; non poteſt iuſta ratione accipere quatrimum lucri uerbi gratia, & Macellarius accepit quantitatem pecuniarum in macello, quam tenet paratam ad emenda pecora in foro, vt ea maceret, ſi illi quæſita fuerit

fuerit ad cambiendum cum pecunia bona, & apta ad impenſionem eiufdem valoris, non poteſt quærere pro illa ſocij commoditate rem illam, tantum enim impendit unam, quantum alteram immo ei quandoque cambire placebit, auferens à maſupio pondus pecuniarum, quæ illi grauat, aut numerans, moleſtiam afferret, in aſſignando illam mercatori: aliud exemplum, Hiſpanus vult ire in Hiſpaniam, & pro ſua commoditate uolet cambire ſuam pecuniam in tot ſcutis, cum uidiſſet, Petrum, eo quod unum vendidit, accepiffe centum ſcuta, vult ea cambire, cum tot alijs pecunijs eiufdem valoris: ſi Petrus habebat animum impendendi, & diſtrahendi illa ſcuta in alias merces, non poteſt quærere quatrimum pro dicto cambio, eo quod non ſentiendo incommodum, nec damnum aliquod, pro illa campiſione, nulla iuſtitia eſt, vt facere poſſit.

Hæc doctrina, vltra quod ratione defenditur, approbatur à Cardinale Caietano in opusculo de cambijs, à Silueſtro Verbo Vſura. 4. à Gabriele, Nauarro in ſupra dicto loco, Diuo Antonino, 3. par. & ab alijs uiris famoſis.

Et nota ſecundum dictum Caietanum, quod ſola bonitas metalli non ſufficit priuato, ut poſſit quærere lucrum, cambiendo; uerbi gratia. ſi Petrus cambire uellet cura Genuæ uidenti aurum cum alijs ſcutis ita precioſis, & ſibi utilibus, aut patacchas Florentiæ, quæ ſunt magis aptæ Aurifici, vt de illis opus fiat, cum alia pecunia bona, & perfectæ, cum ſuo lucro, peccaret, eo quod vult vendere commodum, & utile alterius abſque ſuo damno: ſicut non licet vendere rem plus iuſto pretio, cum ſit illa percommoda emptori, quando illi non affert incommodum aliquod.

Hinc ſequitur, qui eunt ad nundinas cauſa emendi multas merces, ferunt ſcuta, & dublas aureas, pro minori eorum ſaſtidio, cambiendo illa poſtea in nundinis, cum eorum augmento, non excuſantur à peccato, cum obligatione reſtituendi illud plus, eo quod non eſt ratio aliqua pro ipſis, vt illud facere poſſint; poſtquam tantum emunt ſuas merces ſoluendo ſcuta, quantum argentum, aut metallum, cum quibus commutauerint.

Sequitur etiam: qui debet quantitatem pecuniarum alteri, vt ſunt Procurator, Factor, Aerarius, Cancellarius, aut qui ſolunt ſtipendia militum, aut aliarum communitatum, ſi, ut det bonam pecuniam ad ſatisfactionem creditoris, accipiat ſibi aliquid, mortaliter peccat præſertim ſi præſentant malitioſè pecuniam malā; vt ille dicat, da mihi illam aliam, eo quod tatum tibi cedam. Quamcunq; enim pecuniam ſoluit, non accipit damnum aliquod, cum illam teneat ad hunc effectum: immo bonam tradens, minus ſaſtidij habet ad illam numerandam.

Sed quid de illo dicam, qui ponet meſam in nundinis, & emer omnes ſpecies pecuniarum defectoſarum? Dico, quod licitum erit, illam emere aliquid minus pretio legali, ſecundum qualitatem, & quantitatem vitij: peccare poteſt de iniuſtitia, quando illa pretij diminutio eſſet notabilis: unde ſi erit pecunia ita rupta, ut impendi non poſſet, emi poteſt ad pondus pro argento rupto: ſi erit falſa de argento, emi poteſt ſecundum qualitatem argenti, & archimix, ſi non erit iuſti ponderis, quale iam impenditur, ſed maxima difficultate, dari poteſt aliquid minus pro illo vitio, ſi autem nullatenus impendi poteſt; eo quod penitus refuta tur, vendetur pro argento rupto, & ſi erit pecunia de alio ſigno, vel de alio Principe: quã obrem illie non impenditur, & alibi maxime, illam minoris emere poteſt, ſecundum diſtantiam Regni, ubi impendi poteſt, & poſtea illuc eam afferre, & lucrari ſuo labore.

Sed in hoc primo genere cambiorum ad minutum unum nobis moleſtiam affert, id eſt, illud plus, quod ſibi attrahit pro ſuo ſalario, labore, & induſtria, oportet,

Doctrina approbata.

Nota.

1 Corollarium.

2 Corollarium.

Dubium.

*Qui non licet cambi-
re ad minu-
tum.*

tet, vt fit cum prudentia, ſecundum ſuam qualitatem, vt viuere poſſit, penuriam, & copiam negotiorum, & pecuniarum, quæ currunt, cum enim nullum pretium determinatum in hoc poſitum ſit à ſuperioribus, difficillimum eſt homini, ſe iuſtitie lance metiri, quoniam auaritia, & deſiderium citiſſimè ditandi, facit, vt ſæpe homo ſe præcipitet ad quærendum ſuperfluum.

IO
Cambium per litteras.
Secunda ſpès cambij vocatur per litteras, & hoc exercetur propriè à publicis, campſoribus (qui alio modo appellantur depoſitarij) & à Mercatoribus, reſpondentibus in multis locis, Dico (à publicis campſoribus) quia hoc officium tenendi pecunias ciuium, reſoſitas pro eorum commoditate cum pacto, & lege illas reſtituendi, quando eas volent, & depoſita facta, & ordinata à Iudicibus, & Magiſtratibus, vt ſint tuti, datur pro publica autoritate, hodie vero cum fideiſſione dari ſolet, & antiquitus illis quoddam indeterminatum ſalarium conſtituebatur, pro custodia pecuniarum, ſibi depoſitarum prædicto modo, hodie tamen, quia dicti campſores vtuntur pecunijs, ſibi depoſitis pro ſua commoditate, ſoris cambiando, & etiam emendo merces, vnde perſuaderentur; ideo non ſolum non accipiunt aliquod ſalarium, verum etiam infinitas gratias videntur agere ijs, qui depoſitant ſuas pecunias apud eorum arcas, & quandoque tradunt ſex, vel ſeptem pro centenarij; aut promittunt illis vti facere pecunia eorum arcæ, caſu quo illius pecuniæ indigent, uerum hæc conuentio eſt uſuraria; eo quod depoſitare pecunias apud campſorem cum pacto, vt illis vti poſſit, ſicut iam vtitur, nil aliud eſt, quam illas ei mutuare, ait D. Tho. vnde ideo exigere non poſſent pecunias, nec commoditatem ullam virtute alicuius pacti, aut intentionis principalis. Dico (pacti, aut intentionis principalis) quia ſi campſor pro ſua humanitate aliquid ex arca illi donare uolet, non eſt peccatum, ſed de hoc ſupra verba fecimus, in uſura circa mutuum.

Dubium.
Sed antequam ultra progrediamur, quæritur, poſſe ne committi fraus ab iſtis campſoribus, ut teneant pecunias ciuium depoſitatas, Reſpondetur, quod ſic, dupliciter.

Primo, quando committunt malitiam dilatando ſolutionem litterarum, quæ iſtis præſentantur, vt tempus lucentur, & diu illis vti poſſint, quapropter reperiunt quaſdam excuſationes, quod litteræ non ſunt validæ, aut illas mittunt ad alios campſores, aut procrastinant, vt perueniat finis ſoluendi, & non expediant litteras; unde Heri nummorum aliquod grauamen ſentiunt, eo quod ſuis pecunijs vti non poſſunt, & quandoque propter dilationem ſolutionis, de die in diem patiuntur intereſſe, ad quod in conſcientia tenentur campſores.

II
Fraus in cambij per litteras.
Dico (quando committunt malitiam) nam ſi talia impedimenta meritò accidunt, excuſantur.

Secundo, dum fingunt ſe non eſſe ſoluendo, & impetrant dilationem à Principe, vt ſoluere poſſint: & hoc ſæpè accidit, dum emere uolunt omnes Prouinciæ bladæ, aut Regni frumenta, ſi fieri poſſet, aut totum campanæ uinum, aut ſues omnes, ut eos ſaliant, ut poſtea omnes alij ab iſtis dependeant, & cum hoc poſſint illa uendere ſuo arbitratu: ponendo pretia alta, & iniuſta, & faciendo penuriam Populis, cum propria eorum pecunia, tunc dico facientes ſe impotentes, ut litteris præſentatis reſpondere poſſint, ſe abſentant, tamquam non potentes ſoluere, non quod tales uere ſint; cum magno damno, & intereſſe Dominorum, ultra peccatum commiſſum propter monopolia facta, ut ſupra: ſimiles perſonæ meritò condemnatæ ſunt, & ideo hæc ars eſt periculoſiſſima, propter auiditatem breui lucrandi plurimum.

Dubium.
Vt igitur redeamus ad noſtrum propoſitum, quæritur, erit ne licitum lucrari

aliquid in cambijs, quæ ſunt per litteras?

Hic nota, quod cambium per litteras, duobus modis fieri ſolet: vnum eſt, quando campſor primum hic pecuniam accipit, & deinde facit litteras cambij, vt alibi ſoluantur; & hoc uocatur uerum cambium reale, ideſt abſque fictione, & falſitate: alterum eſt, quando campſor dat pecuniam, antequam illam accipiat, & hoc genus cambij uocant cambium ficcum, quod habet plures ſpecies particulares, de quo loquemur in tertio loco.

Hoc cambium reale fieri poſſe duobus modis. primo, ſcilicet Petrus cum eſſet Mediolori, uellet tranſire Venetias mille aureos, aſſignat eos campſori Mediolori, & ille litteras cambij ei facit, vt ſoluantur Venetijs: aut contra, habet mille aureos Venetijs, & uellet illos Mediolori, ubi ipſe Petrus manet; aſſignat Campſori ſuas litteras, ut per eas dictus campſor illos exigat illic, & poſtea Mediolori illos ei ſoluat, & in ambobus tripliciter contrahi poſſe propter ualorem diuerſum pecuniarum, vt intelliges, ideſt, aut cambiando de uno loco, in alium, ubi pecunia habet idem pretium; aut de vno loco, ubi ualet minus, in alium, ubi ualet plus, aut contra de uno loco, ubi ualet plus, in alium, ubi ualet minus.

Reſpondens ad dubium, dico multa, & primum quo ad cambium reale, in hoc cambio non interuenit contractus mutui ex parte campſoris, poſtquam ipſe non dat primum pecuniam, & deinde illam accipit, ut fieri ſolet in contractibus mutui; ſed contra primum accipit pecuniam, & deinde facit litteras, vt alibi ſoluatur: neque ex parte illius, qui dat pecuniam, eo quod in contractu mutui, qui tradit primum, ideo tradit, quia ille, cui dat, indiget, & poſtea quando accipit, quod primum dedit, illud accipit reſpectu temporis tranſacti: ſed Petrus, uerbi gratia, tradens campſori, non tradit propter neceſſitatem Campſoris, ſed potius propter neceſſitatem, quam ipſe habet, vt alibi reddatur: vnde illa acceptio, quam poſtea facit, non eſt reſpectu temporis tranſacti, ſed loci diſtantis, & quæuis currat tempus, id euenit propter diſtantiã loci, ubi accipit pecuniam, quæ uult, quod ſi id non eſſet, ſtatim acciperet, quod tradidit: itaque huc non ingreditur contractus mutui, nec accipitur aliquid reſpectu temporis, quod currit inter dandum, & accipiendum, quid erit igitur? Dico ſecundum diuerſitatem ambiendi: ſi cambium erit de prima ſpecie, hoc eſt, ſi cambiet pecuniam cum pecunia ei uſdem ualoris, & pretij, quod accidit in Ciuitatibus ſub eodem Principe, uerbi gratia, Petrus tradit Panormi Campſori quinquaginta uncias, ut Meſſanæ Petro ſoluantur, aut tradit Neapoli centum aureos carolenorum, vt Bari, aut Coſentia ſoluantur, aut tradit Venetijs centum ſcuta, ut ſoluantur Florentia in auro, aut Neapoli de Regno, & ſimili, tunc hunc contractum regulariter non poſſem uocare emptionem, aut uenditionem; nam vt dictum eſt ſupra in quinto notando, decimo reſpectu, pecunia abſens ſæpè minus ualet, quam præſens: unde hac ratione, potius Petrus lucrari deberet, tradens hic pecuniam, quam Campſor efficiens, vt illa alibi ſoluatur, poſt quoddam tempus.

Dico (regulariter, & ſæpe) quia in aliquo caſu Campſori, & Mercatori plus ualere poſſet pecunia abſens, quam præſens, uerbi gratia, Potius reſoluit magnam pecuniarum quantitatem Meſſanæ, ut ſericum de illis emeret tempore oportuno, aut Bari oleum, aut in nundinis Anſaui, merces, & ſimilia, unde ſi traderet illam Petro, per tot alias acceptas Neapoli, eſſet neceſſe, aut ceſſare ab illo lucro, aut iterum illic reponere alias pecunias ſuo periculo, & in hoc caſu, uendi poſſet illa pecunia abſens meliori conditione, quam non ualet præſens reſpectu ſui intereſſe. Extra hunc caſum, cambium prædictum regulariter poſſe, & debet uocari locatio operarum Campſoris, & ita communiter fieri ſolet:

vnde

unde Campſor iuſtè Petro quærere poteſt tantum pro centenariò, propter ſuum laborem, faſtidium, aut induſtriam faciendi ſoluere illas Petro, ubi uolet; poſtquam ſe obſtringit transferre aut transferre facere pecunias in illum locum ſuo periculo. Mihi dices & quid laboris, faſtidij, aut periculi patitur campſor, ſi id omne facit cum ſingulis litteris, mittens illas ad ſuum Factorem, Agentem, aut ad alium, ut illas ſoluat pro ipſo? Dico, quòd quidquid dicitis, conſideratur reſpectu naturæ cambiorum, tamquam res accidentales, eo quòd Campſor tenetur realiter ſuis expenſis, & periculo faciendi transferre dictam pecuniam in illum locum, ubi uult illam Petro: ſed ut Campſor habeat hanc commoditatem illic ſoluendi, per ſuos Factores, Agentes, aut alios, ſine alio ſuo faſtidio, & damno, id oritur ex conditione Campſoris, manentis ſupra ſimilia negotia, & præſertim temporibus noſtris, propter quantitatem negotiorum, Campſores, & Mercatores fruuntur hac commoditate, quam commoditatem, Campſor donare non adſtringitur, quemadmodum nemo tenetur militare Regi ſuis expenſis. 10. quaſt. 2. Precariè, & D. Paul. 1. Corint. cap. 6. Etiam dicere poterimus, ut ait Nauar. cap. 17. num. 84. littera, E, quòd hoc cambium eſt uirtualiter transferre pecuniam de uno loco, in alium, uirtute litterarum cambij, quæ assignantur, & ideo uocatur cambium per litteras, quia communiter fit per eas, quamuis etiam fieri poſſet per nuntium, uel per aliud ſimile. Ita que Cambium reale hoc modo non ſolum licet Campſoribus, uerum etiam Mercatoribus, exercentibus ſimilia negotia, & ideo confirmatum, & approbatum fuit à Pio. V. in motu proprio facto ſupra cambia, qui dicitur in fine huius ſermonis. Verum eſt, quòd in hoc cambij genere iniuſtitia euenire poteſt, & hoc, dum Campſor quæreret plus, quam meret ſuis labor, & induſtria, aut plus, quam communis, & uſus ordinarius Mercatorum currit, inductus à paſſione Auaritiæ, cui Carolus. V. Imperator prouidere, & ſe opponere uolens, fecit pretium moderatum circa hæc cambia, in ſuis Regnis, quòd poſtea non fuit uſu receptum: ideo in ſimilibus caſibus non eſt melior iudex, quam conſcientia hominum, Deum timentium, iudicando, quantam mercedem meret ſuum ſeruitium, habito reſpectu ad diſtantiam loci, quo litteræ diriguntur: Etiam poteſt euenire uſura in hoc cambio ex parte Petri, ſoluentis primum pecuniam Campſori: uerbi gratia, ſi cambium merebit ſalarium quinque pro centenariò, Petrus dicit Campſori, ſi mihi ſoluere facies non magis, quam tres, aut duos pro centenariò, tibi polliceor, non uti litteris tres, uel quatuor menſibus, poſt tempus præſentationis litterarum, & Campſor, ut pecunia ueretur pro illo tẽpore, contentus erit, tunc Petrus uſuram committeret Campſori. Si cambium erit de ſecunda ſpecie, ſcilicet, de uno loco, ubi ualeat minus, in alium, ubi ualeat plus, locatio eſſe poterit, ut ſupra, & hoc modo lucrari poterit duobus modis. Primo, propter laborem, & faſtidia, quæ ſubſtinet transferendo pecuniam, ubi illam uult Petrus. Secundo propter augmentum dictæ pecuniæ ferendo illam, ubi plus ualeat, nec propter hoc ſecundum utile, Campſor aliquid ſalarij diminueret tene- ratur, quòd ſibi debetur, ut alibi pecuniam ſoluere faciat: nam illud ſibi debetur propter ſuum laborem, ut dixi. Secundum autem lucrum facit propter ſuam cõditionem exercendi cauſa hæc negotia: non per hoc Petro res ulla fraudabitur, eo quòd habet ſuum intentum, nulla affectus iniuria. Et ſi conuenient, ut ſoluatur ea dem pecunia eiſdem ſpeciei, tunc ambo lucrarentur, Mercator ſalarium, ut illam transferat, Petrus autem augmentum, ut ſibi illa assignetur, ubi plus ualeat.

Si cambium erit de tertia ſpecie, hoc eſt, de uno loco, ubi multo, in alium, ubi paruo ualeat, conueniendo ut ſibi reddatur eadem pecunia in ſpecie, erit locatio tantum,

tantum, per quam ſuum ſalarium quærere poterit: & ſi Petrus amittet aliquid in ſua pecunia, Campſor queri non debet, neque ab illo per hoc damnificabitur, assignando illam Petro, ubi ualeat minus, ſed hoc euenit, eo quòd ita conueniunt, ac ſi Petrus illuc eam attuliſſet, ſi autem non conueniunt, ut Petro reddatur eadẽ pecunia in ſpecie, ſed ſumma tot ſecutorum, tunc Campſor non poſſet accipere totum ſalarium à Petro, cauſa transferendæ illius pecuniæ, ſed eo minus, quòd lucraretur in pecunia de loco, in locum, uerbi gratia ſi acceperit Mediolani cõtum teſtoncs, quorum quiſque illic ualeat duo de quinquaginta ſoldis, uellet poſtea Venetijs reddere quemque ex illis ad rationem quadraginta quinque, ut ualent Venetijs, voraret ex duplici ore, ait Silueſter. Verbo uſura. 4. §. 8. in fine. Sed quia hi modi cambiendi parum, aut minus utuntur, id propter doctrinæ abundantiam breuiter dicatur.

Tranſeamus igitur ad tertium genus cambiorum, quæ hodie frequentantur ab omnibus, & ſit multipliciter. Vnde hic mihi altius de hoc uerba ſunt faciendæ.

Tertium genus cambiorum à Laurentio Ridolſi in tractatu, quem facit de uſura, & à Silueſtro. Verbo Vſura. 4. & ab aliquibus alijs, uocatur cambium ſiccum, eo quòd aduerſatur ſecundo generi cambiorum, quoniam Campſor primum dat pecuniam præſentialiter, & deinde illam accipit in alio loco. Hoc genus cambij habet plures ſpecies diuerſas; aliquæ aſſimulantur ſecundo generi, ſupra dicto, quòd ad realitatem negociandi. vnde plus habet de reali, quam de ſicco, aliquæ uerò plus habent de apparenti, quam de reali, ita que uerè dici poſſunt cambia ſicca, ut ſunt aliqui contractus mutui, qui celebrantur ſub colore, & nomine cambiorum apparentium; ſed ſunt ſimulati, & ficti, quemadmodum enim arbor ſicca fructus uerè ferre non poteſt, ſic in tali ſpecie cambiorum iuſtè lucrari non poteſt, & ad hunc ſenſum D. Antoninus in 3. par. Nauar. cap. 17. in materia cambiorum, & alij, & præſertim P. V. in Bulla, quam facit ſuper Cambia, quæ dicitur in fine, intelligunt uerè Cambium ſiccum.

Sed hæc nominis diſſerentia, parum refert: redeamus ad rem, referendo ſpecies particulariter, ſigillatim, & uidebimus, quæ ipſarum erit licita, & quæ non.

Et pro huius generis cambiorum intelligentia, ubi campſor primò dat, & deinde accipit, quæ in Hiſpania uocant cambia augmenti, notandum eſt, ex parte Campſoris, quòd in ſimilibus cambijs non interuenit contractus locationis operarum, laborum ſeruitiorum, induſtriæ & ſimilium, ut in ſupra dictis ſcõdi generis, eo quòd realiter Campſor nõ ſuſtinet laborẽ, nec faſtidium, nec expenſas pro ſalarij: miniſtrorum, Factorum, & ſimilium transferendi cauſa, uel transferre facienda pecuniam de uno loco, in aliũ, aut ſaltem illa ſoluere faceret; aut assignare, ſed potius, qui accipit pecuniam ad cambium, tenetur hãre curam, adhibere diligentiã, & ſumere laborem, ut assignatus ſit pecuniam alibi, & accipiens pecuniam Neapoli, aſtringitur intra tantũ tẽps illam assignare facere Panormi, aut Lugduni per primas nundinas: quapropter tali reſpectu nihil Campſor lucrari poſſet. Nec minus eſſe pot contractus permutationis propriè, eo quòd in uera permutatione requiritur, quòd utraq; pecunia ſit in eſſe, & eodem tẽpe, ſed quòd assignatur à Campſore pecunia, accipienti ad cambium per Lugdunum, aut Biſenonem, non hêt tunc pecuniam assignandã in dicto loco, vnde de pãti in futurum, ſicut de cõto, in incertum non eſt uera permutatione. l. 1. c. de rerũ permut. Et ſi tñ id eſſet, uerbi gratia mihi ſunt cõtum ſcure Venetijs, & illa hic uel dem, & tibi ſunt hic, & uelles Venetijs, da mihi hic tua, eo quòd tibi mea illic assignare faciam, neuter lucrum quærere poſſet, propter hanc permutationem abſolutam: quoniam in permutatione equalitas obſeruanda eſt: ſed ſi pecunia, quæ permutatur, eſſet paria quo ad pretium, & ualorem, ut accidere ſolet, propter diſſer-

ſitatem locorū, tūc unus debet reſarcire alteri, reducēdo cōtractū ad equalitatē.

Poteſt igitur eſſe cōtractus mutui, aut venditionis.

Si cōtractus erit de mutuo, ſcilicet, Campſor tradet Petro centum aureos ratione mutui, cum pacto, vt illos redditurus ſit, aut in diſto loco, aut in talibus nūdinis, aut alibi, vbi volet campſor, non poterit accipere aliquid vile, vel augmentum; eo q̄ eſſet vſura manifeſta; præterquam in vno ſolo caſu: hoc eſt, reſpectu ſui intereſſe lucri ceſſantis: verbi gratia paratus erat ad merces emendas, & cum rogaretur, vt pecuniam mutuarer, ceſſat facere illud lucrum, aut reperit ad illam cambiendam pro cambio vero, vt intelligetis, & vt ei ſeruiat, non tradit illam, & in hoc caſu non poteſt à principio conuenire de intereſſe determinato; ſed expectare, & ſcire, quid lucri facturus eſſet in negotio, quod ceſſat facere, cauſa inferuendi amico: tamen de hoc ſatis locuti ſumus in materia intereſſe.

Si cōtractus erit de emptione, vt communiter fieri ſolet, tunc dictum cābium iuſtè fieri poteſt cum aliquo augmento. Et vt bene intelligatis hanc difficultatē; vobis ſciendum eſt: vt ait Caietanus in prædiſto loco, quòd hæc cambia rei iij generis habent duos reſpectus, ex parte Campſoris, vnus eſt, æſtimando pecuniam propriam, quam primum dat, plus, quam illam alterius in loco, vbi reddetur: aliter eſt, æſtimando pecuniam alienam minus, quam valet communiter in loco, vbi celebratur cōtractus, & ſit prima ſolutio, & id omne euenit: eo quòd regulariter, vt ait quoque Nauar. cap. 17. in materia cambiorum littera M, pecunia abſens minus valet, quam præſens, cui volet illam vendere. nam patitur faſtidium, laborem, & pericula, ad illam ducendam in locum, vbi manet, vt illa vti poſſit, ſicut merces, quæ ſunt ducendæ, minus valent foris, quam ductæ, & hoc intelligitur, quo ad vſum ſuum ſecundarium, qui ſupra fuit explicatus, in principio, in quo caſu pecunia iudicatur, vt res venalis, apta, vt poſſit æſtimari, & conſequenter emi, & vendi: itaque Campſor assignando Petro Neapoli nonaginta aureos, vt centum de illis accipiat Lupijs, aut Medinæ Hiſpaniæ, vt illos accipiat Hiſpaliſ; nonaginta Campſoris habent rationem pretij, illi autem Petri rei venalis eſti mata, nam realiter Petrus vendit illos Campſori, & ipſe eos emit; hinc ſit, quòd tale genus cambij, ad hunc modum licitum erit.

Et ſi hoc verificatur, quoad pecunias, quæ ſunt ſub eodem Principe, habentes eundem valorem, quanto magis licitum erit de pecunijs ſub diuerſis Principibus, quæ ſunt variæ, tum quo ad valorem, tum etiam quo ad bonitatem, vt accidit in cambijs, quæ ſunt Genue, per Lugdunum, aut Biſenonem, & Venetijs, per Anverſam, & ſimilia.

Tamen in hoc bene aduertendum eſt, quòd in hoc tertio genere cambiorum peccatum iniuſtitie, ac vſuræ euenire poteſt.

Iniuſtitia eſſet, dum pecunia abſens minus emeretur, quam meret ſua abſentia aut ſuum pretium, & qualitas, de quo ſtandum eſt iudicio prudentis, & timoratae conſcientiæ, & non affectione Campſoris, aut accipientis, ad cambium: nam paſſio, & affectio illum decipere poſſet.

Ad hoc propoſitum facit ille Canon. Hoc ius porreſtum, in decreto. 10. q. 2. addita Gloſa, vbi determinatur, q̄ pretium ſit æquale rei, quæ venditur. Vſura eſſet etiam, quando pretium, quo cum emitur, eſſet minus iuſto, reſpectu tēporis abſolutè anticipati; quemadmodum enim non licet emere rem venalem minus iuſto pretio, cauſa anticipandæ ſolutionis, vt dictum eſt ſupra: ſic in hoc genere cambiorum, vt detur pecunia à Camplore ante tempus.

Dico (abſolutè) nam quando tempus currit, propter diſtantiam loci, vbi faciēda eſt ſolutio, non reſert: quoniam maior diſtantia requirit longius tempus ad

ſoluendum; ſed hoc intelligitur, quando concederetur maius tempus notabiliter ad ſoluendum, quam requirit miſſio litterarum, & vſus præſentationis ad inſtantiam accipientis ad cambium, vt commodius vti poſſit pecunia illo tempore, cuius contemplatione, Campſor emit pecuniam abſentem minus pretio currenti, vel quando cauſa dandæ ſolutionis temporis, ad reſpondendum, per duas, aut tres nundinas, aut per duos, aut tres terminos, magis lucrari vellet, quam conuenit, pro uno termino, aut pro nundinis proximis, eo quòd tota intentio pender, hoc modo, à tempore expectato: itaque dilatetur tempus, quantum ei placeat: modo ne ſoluatur plus, quam currit per primum terminum, aut per primas nundinas, nec iniuſtitia, nec vſurari. Et denique quando ſimiles cōtractus fierent, hoc eſt emeretur pecuniā abſens, quæ non eſt in factu, verbi gratia, Campſor assignat pecuniam Petro Neapoli cum pacto, vt Venetijs, aut Lugduni illam ſoluere faciat, vbi realiter non habet pecuniam, neque ſpem illius habendæ, ſed tantum litteræ ſunt, & non mittuntur, vel tamen ſi mittantur, eunt pro forma, ſed realiter pecunia reſtituitur eodem in loco cum lucro conuenito, aut ſecundum pretia currentia in platea, quod lucrum iurè exigi non poteſt, hoc. n. modo eſt cōtractus mutui vſurarij, uelati ſub nomine cambij.

Circa hanc materiam multa ab his regulis iudicari poſſent, ſed doctrina moralis (vt ait Philoſophus) parum iuuat in uniuerſali, niſi deueniatur poſtea ad particularia: quapropter, ut magis clarificemus negotium, examinabimus per omnes ſuas ſpecies modum, qui tenetur in hoc genere Cambiorum, & quòd Sacri Doctores ſentiunt, dicemus, iuſtos approbantes, & reos, ac fallaces condemnantes, ne à negotiatoribus, cōſciam timentibus, erretur, ſed pro ijs, qui facere volūt, ſuo arbitratu, inducti auiditate lucri, nolentes intelligere doctrinā, nec rationē, nos fruſtra ſcribimus, vl etiam tot alij Doctores, ac Patres venerandi ſcripſerūt.

Prima ſpecies ſit hoc modo: Petrus indigens Neapoli mille aureis, petit eos à Camplore, uel à quolibet Mercatore, cum pacto, ut illos ſoluere faciat Lugduni, aut Biſenonem, aut ſaltem Venetijs, prout currit cambium per hæc loca in platea tempore, quo celebratur cōtractus, quos realiter ei ſoluere facit tempore debito, cum lucro, & quandoque cum dāmino Mercatoris, prout currit in foro, aut paſſicitur cōmunitè inter Mercatores. Hoc cambium eſt verum cābium, quoniam habet omnes rationes, quos uerum cambij per litteras habere debent, nam omnibus in rebus obſeruandus eſt quidam ordo, & modus conueniens.

Cum igitur Campſores, ac Mercatores communiter negotiantes, prouideant de rebus, neceſſarijs bono publico, & priuato, per totum annum, conueniēs fuit, q̄ eo ſine pro omnium commoditate iuſtè dare poſſent ad cambium, permutando ſuas pecunias per totum annum quibuſdam temporibus, & locis determinatis, & aptis ad talia negotia.

Hinc ſit, quòd ſecundum quatuor anni tempora, diuiſæ ſunt quatuor nundinæ principales in quolibet anno, ſcilicet, in Paſchate Reſurrectionis, in Pentecoſte, in Auguſto, & in celebratione omnium Sanctorum, uariando tempora paulo ante, & paulo poſt, per omnia Regna, & Regiones in quibus nundini tēp. ſtatutū, & præfixum eſt, ut appodiſſæ, & litteræ cambiorum ſoluantur, ita ut cōcluſis appodiſſis præcedentium nundinarum, & antequam concludantur litteræ cābij ſequētium nundinarū, unicuiq; licet dare, & accipere pecunias ad cambij, p ſequētes nundinas tantum, quæ immediatè ſequentur: & non ulterius, ut infra intelligetis. Et ut conſuetudo, & ſtatutum harum nundinarum, & rerum, quæ in illis realiter aguntur, & ſint ſtabilia, & firma in iudicio, & extra: ut conuenit, neceſſe fuit, illa ordinare, & approbare pro communi conſenſu, & ſententia omnium, & non pro

*Pecunia
abſens mi-
nus, valet
quam præ-
ſens.*

*Cambium
ſicci quam
do erit lici-
tum.*

*Aduertenda
dum.
Iniuſtitia
in cambio
ſicco.*

*Vſura in
cambio ſic-
co.*

14

15
*Prima ſpe-
cies cam-
bij ſicci eſt
uerum cā-
bium.*

*Occaſiones
reperiendi
nundinas.*

*Quatuor
nundinae
principales
ſecundum
quatuor
anni
tempora.*

affectione nonnullorum, cum certa scia, & non propter errorem, & etiam addita Principum autoritate per omnia Regna, & Regiones, & hoc modo talis consuetudo vim legis habet, ut habetur in cap. Consuetudo dist. 1. Itaque quicquid iuste agitur in his nundinis, ita institutis, & ordinatis, firmè & stabiliter habendum est per omnes Regiones, in iudicio, & extra: cessante tamen omni fraude, ut passim videbitis, discurrendo per omnes species. Hinc omnes Doctores, qui verba fecerunt, & faciunt de hac materia; colligunt definitionem veri cambij realis per litteras, dicentes. Cambium est quædam permutatio pecuniæ de vno genere, in aliud, de vno loco, in alium, faciendo litteras in vno loco, & mittendo illas in alium, ubi per eas assignandum est aliud pecuniæ genus. Itaque cum hæc prima species cambij habeat in se omnes istas condiciones, verum cambium dici potest. Quod confirmatur cum alia ratione. Si Petrus habens Mediolani centum scuta, assignando ea campfori: ut suis litteris soluere faciat ei Romæ æquivalens, in eadem, vel alia specie pecuniæ, exercet verum cambium per litteras scilicet cū opinionem omnium Doctorum; potius igitur erit verum, & reale cambium per litteras illud Lugduni, Bifenzonis, & Venetiarum, quod celebrabitur Neapoli, postquam in ipso reperitur maior varietas pecuniæ, & extraneitas Regnorum; Quorsum autem id probatur cum non solum à Doctoribus, verum etiam à Summo Pontifice approbatur, ut videbitis in Bulla Pij. V. Verum est, quod hic præsupponendum est, quod id, quod fit à Mercatoribus; dum congregantur in platea, sit sine fraude; fraus esset, quando ij, qui constituerunt facere conventionem, & pretium cambiorum cum monopolis, aut collusionibus, aut simili alia ingenij perpicacia, propter aliquod eorum proprium interesse, hoc est, cum plurimum pecuniæ sint distracturi, auferunt notabiliter pretia plus iusto aut cum pecuniam, sumere indigerent, illa diminuerent, eo quod hi tales hoc modo non observant æqualitatem iustitiæ, sed potius eam corrumpunt: unde secundum doctrinam Theologorum, & Canonistarum, tenentur ad omnia damna, quæ ex hoc oriuntur. Et si quares, ad quod tenebitur tradens suam pecuniam ad cambium, negociat bona fide, id nesciens, sed credens, quod pretium, & taxa cambiorum iuste sit solito? Dico, excusabitur, donec perseverat illa sua bona fides; sed statim atque de hoc certus erit, reducendum est contractus, ad iustum, prout iudicari poterit, quod pretium Mercatorum cucurrisset, sine tali malitia commissa. Iniustitia esset etiam, dum Mercator, aut Campfor vellet dare suam pecuniam ad cambium per Lugdunum, Bifenzonem, aut Venetias, cum maiori lucro, quam taxatum est à congregatione Mercatorum, sub excusatione, quod taxa diminuitur à iusto pretio, propter collusionem Mercatorum, cum hoc ignoretur, aut stare noller communi pretio congregationis, sed vellet dare suam pecuniam ad cambium pretio rupto (ut aiunt) & hoc cum notabili damno accipientis pecuniam ad cambium, qui non inueniens Mercatorem tradentem ei ad cambium pretio currenti, & conuenienti, necessitate oppressus, puidendi causa suis casibus, facit, ut potest, & ipsi hoc cognoscetes, eos opprimunt, dicendo, tantum dare volo pro quolibet scuto Lugduni, & non magis, si tibi placet, itaque tenebitur restituere illud plus: quoniam iusta tractatio esse debet, cum cõi utilitate contrahentium, ut ait lex, & etiam Philosophus. 7. polit.

Secunda species erit hoc modo: Petrus querit centum aureos Neapoli à Campfore; quos ipsi promittit soluere facere Mediolani cum tanto augmento pro centenariio, ut conuenient, eo quod Neapoli non sit congregatio per Mediolanum. D. Antoninus. 3. par. 1. 8. c. 3. ait, quod hic contractus est absolute usura, Campfor enim, qui tradit pecuniam, lucratur tantum pro centenariio, mutuandi causa suam pecuniam in mensẽ, aut simile, & quamuis cambium vocent, verum est, quod illos

centum aureos mutuo accipit à Campfore, propter sua necessaria, cum non habeat Mediolani pecuniam, ut Neapolim eam reducat, nec merces, ut eas uendat.

Sed ut hæc philosophia intelligatur, notandum, ac bene aduertendum est, quod omne genus cambij reduci potest ad aliquam speciem contractus, ut ait enim Baldus in l. 2. in principio, num. 2. versiculo, Item cambia. C. de usuris. Cambium est contractus separatus ab alijs; itaque prout contractus erit licitus, & illicitus, sic iudicari poterit de cambio, & ideo Siluest. in Verbo usura. 4. §. 8. distinguit, & ait: hoc cambium appellari non potest locatio laborum, fastidiorum, & induit ius Mercatoris, aut similis, ut pecuniam transferat, aut transferre faciat Neapoli, Mediolanum, ut in secundo genere cambiorum; quare lucrari debeat illud tantum pro centenariio: eo quod Campfor nil agit de his rebus, sed potius Petrus lucrari deberet pro tali effectu.

Nec minus dici poterit permutatio propria; eo quod oporteret, ut etiam pecunia, quæ soluenda est Mediolani, esset realiter in esse, sicut illa, quæ soluitur Neapoli, ut dictum est supra; & cum ita sit, permutatio esse debet æqualis, hoc est permutare centum, pro alijs centum, unde illud plus lucrari non posset, ut igitur erit mutuum pro tanto tempore, & hoc modo, clarum est, quod non potest plus accipi, quam tradit; præterquam in vno casu, quando Campfor propter illud mutuare ad instantiam Petri, eum rogantis, pateretur aliquod interesse, de quo supra: aut erit emptio, ut communiter fieri solet, & etiam affirmat Laurentius Rondul. in tractatu de cambijs in fine: & tunc aliquid iuste lucrari potest, eo quod regulariter, ut dictum est supra, plus valent Neapoli centum aurei, & domi præfentes, quam Mediolani, & absentes ducenta milliaria, & quanto magis sunt absentes, tanto minus valent, quia magis currit expensa, & labor, ad ducendos illos; & pecunia in tali casu, non habetur, ut pecunia, quoad usum suum principalem, sed ut res venalis, subiecta tali periculo, & fastidio, unde sicut pecunia in manu improbi debitoris emi potest minus, quam valet absolute, propter difficultatem, quæ currit ad exigendum illam, ut dictum est supra; sic in casu nostro, pecunia absens, posita in talibus periculis, & fastidijs, minus emi potest, quam propter Campfor pluris æstimat nonaginta quinque aureos Neapoli, ubi manet, quam centum Mediolani, itaque hoc respectu iuste lucrari potest illos quinque in tali cambio. Et quamuis Petrus, non habeat pecuniam Mediolani, ut eam redire faciat, aut merces in esse, ut eas vendat, sufficit, ut aliquo modo illic habeat, & realiter illam soluere faciat Campfori, quemadmodum enim fructus in herba emi possunt, sic etiam pecuniæ absentes in spe, quæ exigendæ, & accipiendæ sunt mutuo, & simili. Et si tamen dices: Campfor mittere debebat has pecunias Mediolanum propter alia sua necessaria, aut habet commoditatem iterum reducendi illas Neapolim cum lucro, ut accidere solet, cambiando modo supradicto in secundo cambio realihoc non obstat; eo quod cum non sit res essentialis dicto negotio, consideratur, ut res accidentaria, quæ oritur ex conditione Campforis, & Mercatoris, qui manet super dictis, similibusque negocijs; quapropter sicut in secundo genere cambiorum realium dicitur cambium esse iustum, respectu, quod ahibiturus est diligentiam, mittendo, & transferendo pecuniam de uno loco, in aliud: & tamen nil aliud agit, quam solas litteras mittere, quibus à suo factore illam soluere facit, & hoc esse licitum, propter conditionem Mercatoris, permanentis supra hæc negocia; postquam nemo de suo beneficium in aliquem conferre tenetur, ut etiam D. Antoninus affirmat in prædicto loco, & D. Paulus. 1. Corint. cap. 6. Nemo suis expensis militare tenetur, sic in hoc tertio genere cambijs adhibenda est eadem diligentia ducendo illinc huc pecuniam; quamuis eueniat, ut

Secunda Pars.

I 3 cum

Diffinitio
veri cambij.

Fraus cambiorum faciendo conventionem

Dubium.

Iniustitia in cambijs

16
Secunda species cambiorum.

Nota an-
ne genus
cambij re-
duci potest
ad aliquam
speciem con-
tractus.

Replicatio.

cum lucro redeat, ſicut euenire ſolet, donec mihi remittendus erat meus equus domum meis expenſis, reperio, qui ducit eum domum cum meo augmento, illum ei locans; nec condemnanda eſt hæc induſtria, vt reſinuenta in fraudem uſuræ, reſpectu, quòd tota intentio manet, lucràdo cum pecunijs, abſque quòd miſceat illam in rebus alienis; ars enim Campſoria abſolutè conſiderata, & debito fini ordinata eſt iuſta, iudicio ſapientis, & uſilis Reip. propter commoditatem Populi, quæ ars habet pro ſuo principali instrumento pecuniam, quoad uſum ſecundarium, ut toties dixi.

Dixi (abſolutè conſiderata, & debito fini ordinata) nam nonnullæ circumſtantiæ illam reddere poſſunt uitiòſam, vt paſſim audietis.

Et primo, quo ad ſecundam hanc ſpeciem interuenire poteſt iniuſtitia, dum pecunia abſens emeretur minus iuſto pretio, & ultra communem æſtimationem, & conſuetudinem; poſtquam propria contrahentium paſſio decipere poſſet.

In iuſtitia pretij in cã bjs. Inſtitia pretij in hoc contractu pendet ex diſtantiã loci, & non ſolius temporis; nam quanto magis locus, ubi pecunia eſt ſoluenda, abeſt, tanto minus ualet, propter fauſticia, quæ afferit, vt audietis.

Dixi (& non ſolius temporis) quamuis enim locus, ubi pecunia exigitur, quo magis abſit, eo longius tempus currit, id oritur ex diſtantiã dicti loci, ſed ſi Campſor, ſoluens pecuniam Petro, daret longius tempus ad ſoluendum, quam requirit miſſio litterarum, & illud modicum plus temporis, quòd dari ſolet uſui, currenti per decem dies, aut plus, aut minus, ſecundum conſuetudinem Regionis, & uoluntatem congregationum, ubi ſunt cambia, vt debitor commode ſoluere poſſit, hinc, inde pecuniam colligens, aut ita conueniret, ſi Mediolani ab hinc in ſem inhi eam ſoluere facies, contentus ſum lucrari tecum tres pro centenariis, ſi autem duos menſes ad ſoluendum cupies, uolo de illa quinque pro centenariis, tunc ſolus tempus conſideraretur, quo iſte lucrari uellet; quòd eſſet uſura, vt ſupra definitum eſt. Quomodo erunt cognoscendi hi, & ſimiles contractus, quando ſunt de mutuo, & quando de emptione? Ex uerbis, quæ ponuntur in contractu, ait Silueſter in ſupra dicto loco; id autem iuuaret in iudicio exteriori, ubi Legiſtæ ſæpius trahunt omnia, eo quòd iudicant ſecundum faciem; nec fraus ſemper detegi poteſt hæc uia; Notarij enim propter timorem a deo contractus accommodant, vt ſecundum formam appareant liciti, & intus erit malitia, & ideo dico cum ſacris Theologis hoc eſſe cognoscendum ex intentione contrahentium, hoc eſt. Petrus, accipiẽs pecuniã ad cãbium, contentus eſt amittere aliqd, vt magis utatur pecunia; & Campſor, lucrandi cauſa magis cum illo, contentus eſt diſſerre terminum plus ſolito: quòd genus contrahendi eſſet ſimile illi contractui, in quo cauſa anticipandæ ſolutionis, res emittit minus iuſto, in fraudem uſuræ, & hoc aduertendum eſt Confeſſarijs; nam ultra quòd res à ſeipſa eſt mala, fuit etiã prohibita à Pio. V. vt uidebitis in eius Bulla.

Tertia ſpecies. Tertia ſpecies ſic currit. Petrus indigens pecunia, accipit eam ad cãbium à Mercatore per tales nundinas; ubi poſtea ſoluet aliquid pluris pro centenariis, prout conuenient poſtquam per illas tales nundinas non fit prerium, vt per nundinas Lugduni, Anuerſæ, Meſſinæ, & ſimilis. Hic contractus emptio, ac etiã permutatio eſſe poſſet, & hinc eius iuſtitia cognoscetur.

Nota pro tempore qd currit inter dãdam & accipiendam pecuniam. Et pro meliori intelligentia notabis, quòd tempus, quòd currit inter dãdam, & accipiendam pecuniam, poteſt etiam tripliciter conſiderari. Primo, propter diſtantiã loci, vt ſupra dixi; nam pecunia, quæ ſoluitur Genuæ ad cãbium per Lugdunum, requirit longius tempus, vt ſoluatur, quam in alio loco Italiæ, & ſimili.

Secun-

Secundo, propter uarietatem rerum, quæ currere ſolent inter dictum tempus, unde aſſiduè euenit, vt in principio temporis nundinarum dantur pecuniæ ad cãbium uno pretio, in medio temporis alio pretio, & in fine, id eſt ſub nundinis, alio pretio.

Tertio, tempus conſiderari poteſt reſpectu eiufdem temporis proprii; quando pecunia eſt otioſa, & ſine utilitate in manu Campſoris, & forſitan in manu aliorum eſſet cum utilitate, & fruſtu. Facta hac animaduerſione, dicimus; quandoque pecunia, quæ ſoluitur, erit diuerſa ab illa, quæ poſtea accipitur in nundinis; vt euenire ſolet Hiſpalis, quando datur per nundinas Anuerſæ; ubi dantur mara ueda, & accipiuntur groſſa, aut Neapoli per nundinas Lugduni, ubi dantur duca ti carlenorum, per tot ſcuta ſolis, & ſimilia, quæ exempla induco pro maiori facilitate, ut intelligar; & tunc hic contractus uocabitur, quædam permutatio, vel vt melius dicam contractus innominatus, hoc eſt, ego trado hic tibi hanc pecuniam, tuque tradis mihi eam illic, & hoc modo illud plus, quòd lucratur in pecunia erit iuſtum, modo ut currat ſecundum communem æſtimationem inter Mercatores. Quandoque accipitur in nundinis, eadem pecunia, quæ ſoluta eſt, aut æquiualens; ſed accipitur aliquid pluris, quòd non eſt ſolutum, vt euenire ſolet Florentiæ, quando cambiuntur per Venetias ſcuta aurea, pro ſcutis aureis, cum aliquò augmento pro ſcuto, aut Neapoli per Venetias, ubi cambiuntur tot pro centenariis, & ſimile; ideo illud plus eſſe poteſt parum, aut ſatis reſpectu temporis longioris, aut minus longi, quòd curret inter dandum, & accipiendum. Sic igitur lucrum uenit propter diſtantiã temporis, reſpectu diſtantiæ loci, ut dixi in prima conſideratione, contractus erit emptionis, & iuſtus; modone ſit læſio notabilis in æſtimanda pecunia diſtanti, & abſenti, vt ſupra retuli; ſi lucrum uenerit ex diſtantiã temporis, propter rerum uarietatem, quæ in dicto tempore occurrere ſolent; etiam erit iuſtum; eo quòd qui tradit ſuam pecuniam ad cãbium in principio, magis lucratur, quam illam tradere in medio, aut in fine; nam in principio temporis nundinarum regulariter reperiuntur plures pecuniæ uenales, quam in medio, aut in fine, id eſt ſub nundinis, qui enim accipiunt ad cãbium, propterea ſumunt, vel propter neceſſitatem, quam habent pecuniæ, mutuo non inuenientes; unde eo tempore uentes minus damni patiuntur, ſoluendo cãbium, quæ uitram, aut aliquòd intereſſe; vel hoc faciunt, uolentes illam negociari uſque ad tempus ſolutionis; quo tempore lucrari poterunt plus cambio, quòd ſolunt; quòd facere minime poſſent, niſi acciperent illam ad cambiante tempus; itaque hiſ, ſimilibuſque rationibus reperiuntur plures homines, accipientes ad cãbium in principio temporis nundinarum, quam in medio, aut in fine: quapropter pecunia ualet uilius in dicto principio, & ita Campſor, & Mercator magis lucrificiunt, non reſpectu temporis longioris, ſed propter copiam accipientium ad cãbium, qua de reipſumet propter commoditatem propriam faciunt conuentiones craſſiores pro Campſore, intelligentes ſemper, quod pretium ſit iuſtum, reſpicientes, quòd dixi, & non tempus tantummodo.

Sed huius negocii difficultas in hoc ſita eſt; ſunt multi Mercatores, conſiderantes hanc temporum uarietatem, libenter tradunt ſuam pecuniam ad cãbium in principio temporis per tales nundinas, eo quòd propter copiam pecuniæ quæ uenditur, ut dixi, lucrantur, uerbi gratia octo pro centenariis, & ita in nundinis multam pecuniam reponunt, quando poſtea tempus dictarum nundinarum appropinquatur, nolunt plus dare ad cãbium, ſed potius ipſi accipiunt ad cãbium per dictas nundinas ad rationem quatuor pro centenariis, ſoluere facientes dictam pecuniam, quam reſpoſuerunt in nundinis, & ita lucrificiunt quatuor pro

Difficultas.

centenario, non discedentes domo: & non sentientes aliquam molestiam, faciendo similes cambiorum circulationes; vnde videtur, quod pro illa solutione anticipata, & traditione pecuniæ, lucratur solo tempore, quod non licet.

Responso.

Ad hoc respondetur, si varietas pretiorum monetarum, & cambiorum venerit tantum ex abundantia, & penuria monetarum, sublata omni fraude, lucrum erit licitum; nam euenire solet contrarium eius, quod dictum est; scilicet in fine temporis, cum nundinæ appropinquantur, reperiri plus copię accipientium ad cambium, & valere pecunias minus, quam valebant in principio propter varietatem casuum, qui in illo medio temporis euenire possunt.

Quo ad eos postea, continuò exercentes has circulationes cambiorum, absq; quod suas pecunias in alijs mercium generibus miscere velint, dicitur cum Diuo Thom. 2. 2. q. quod peccant mortaliter, non propter modum negociandi, qui est iustus: sed propter magnum affectum, quem habent, & auiditatem lucrandi, sine necessitatibus victus humani, sicut requirit eorum status: sed causa faciendi altos uolatus, & superfluitates, supra eorum conditionem: quem finem ipse Sanctus admodum condemnat: vocans eorum lucra (quæstum) id est, lucra infamia cum continuo peccato mortali, postquam non negociantur pro beneficio vniuersali, ad illum finem, ad quem merx fuit inuenta: quamuis hodie hæc industria ita excessiua. lucrandi hoc modo, non habeatur infamis, propter magnam stultorum multitudinem, qui sequuntur pecuniam, vt ait Eccl. c. 10. Pecuniæ obediunt omnia, vnde melius esset, vt miscerent quandoque suas pecunias in mercibus, & in rebus venalibus, quam semper esse super Cambijs.

Si lucrum venerit respectu temporis solius, erit iniustum; quod euenire poterit, quando Mercatores, dantes ad cambium, propter temporis anticipationem, minoris emunt, quod fieret tempore conuenienti; vt postea illas accipiant in debitis nundinis: & quamuis non sit copia accipientium ad cambium, tamen ipsi ponuntur in hoc puncto, dicentes, si illas nunc vultis, vt soluat in nundinis, tantum de illis volo pro centenariis, si propius tempore nundinarum illas accipietis, contentus ero minoris, itaque in hoc contractu committitur iniustitia, & vsura. Iniustitia, eo quod emunt rem minoris, quam valet, causa anticipandæ solutionis, vt accidere solet ementibus res venales futuras, & fructus in herba pretio facti, & taxato infimo, eo quod soluunt ante tempus pecuniam, contra iustitiam commutatiam, vt ait D. Tho. 2. 2. & supra notauit, in tractatu vsuræ circa emptionem, & uenditionem.

Committitur etiam vsura, eo quod vult vendere illud parum temporis anticipati, quando soluit suam pecuniam otiosam, non expositam ad alium finem, agens tantum augmentum suum, contra doctrinam Philosophi in 5. Eth. vbi dicitur, quod emptio, & venditio faciendæ sunt beneficio ambarum partium, hoc est emptoris, & venditoris.

Nec satis est dicere, illi gratificor, faciendo, ut utatur meis pecunijs, non enim gratificatur, illas ei uendendo contra doctrinam Christi, Lucæ c. 6. qui ait, mutuū date, nihil inde sperantes. Dixi (pecuniam otiosam) eo quod si per illud dare ante tempus, cessaret ab illo lucro, postquam constituerat eas miscere in alia merce: tunc ratione sui interesse, illud facere posset: tamen à principio taxari non posset: nam ultra quod non debetur. Pius, V. prohibuit, ut in eius Bulla videbitis.

Vt igitur pecunia detur ad cambium, sine peccato, ratio non habenda est ad longum tempus, aut breue absolutè, sed ad distantiam loci, & æstimationem pecuniæ, quæ currit, secundum cõem opinionem & arbitriū prudentum, sine fraude.

Et qui negociabitur secundum affectionem, & passionem propriam, animam suam

suam decipiet, cum obligatione restituendi illud plus. Et denique quidquid dictum est in cap. Vsuræ circa emptionem, & uenditionem, facit ad hoc propositum postquam tale genus cambiendi, est quædam emptio, & uenditio, ut dixi.

Hic fit dubium, erit ne licitum cambire de Ciuitate, ad omnes alias, ubi uolet Campsor, & etiam inter Ciuitates, ita proximas, ut distantes?

18
Dubium.

Respondetur, & quo ad primam partem dubij dico, quod per Ciuitates cambire non licet, ubi non sit correspondentia, neque inter Mercatores communiter illic pecuniam reponere, & resumere licitum est, eo quod in dictis locis non sunt illæ rationes, quæ faciunt cambium esse licitum absolutè.

Quo ad secundam partem dico; Quamuis cambiri possit inter Ciuitates, quæ sunt intra idem Regnum, ut fieri solet in Regno Neapolis, & in Hispania, tamen oportet, ut Ciuitas, ubi fiunt litteræ, & assignatur pecuniæ, distet ab illa, ubi sunt soluendæ, eo quod si essent proximæ intra Prouinciam, uel simile, non liceret: cuius rei ratio est ista.

Campsor secundi generis cambiorum; scilicet, qui acciperet pecuniam in uno loco, ut eam alibi soluere faceret, tantum lucri pro centenariis sumere potest, propter laborem, fastidium, suam industriam, & pericula, quæ currunt, ut transferre faciat pecuniam de uno loco, in alium; ut dictum est supra: si quis autem assignaret Neapol. centum aureos, ut eos uellet Salerni, esset iniustitia sumere cambium ab illo, propter hanc paruam loci distantiam, ubi nihil currit de prædictis rebus, nisi, ait Sotus. lib. 6. de iust. & iur. q. 13. art. 1. si realiter sine nulla fictione esset aliquod periculum latronum, aut aliud fastidium, inter illam paucam distantiam, aut adduceret se in aliquod discrimen, causa faciendi dicta cambia, tunc liceret accipere aliquid parum lucri, secundum quantitatem fastidij, aut periculi, quod erit; uicinitate loci considerata.

Et si esset cambium tertij generis, ut fit in prædicta tertia specie, iam scitis, quod ideo licet; eo quod emitur pecunia, quæ propter illam absentiam ualet minus, quam præsens, sed si cambium fieret intra loca uicina, quæri non potest lucrum bona conscientia, pauca enim illa distantia loci, aut parum, aut nihil differentię facit, ut pecunia non iudicetur, ut præsens, & consequenter eiusdem pretij, itaque non emi posset minus pretio legali, ut esset in locis distantibus, & ideo dico; quod sumere lucrum ab his cambijs uicinis, esset illicitum, quoniam potius cambium de tempore, in tempus uocaretur quam de loco, in locum, hoc est, Mercator lucraretur ratione temporis solius, & non distantia loci, quæ facit pretia monetarum uaria, ex quo cambij repta sunt: & ubi lucratur solo tempore, est usura, ut toties auditis, itaque si quis quæreret à quodam Mercatore in nundinis Salernitanis centum aureos, eo quod restituere faceret illos ei Neapoli cum lucro unius aurei cum dimidio pro centenariis, quis mentis compos non iudicabit hoc non esse licitum? quoniam illud lucrum accipitur tantum ratione temporis, quo uitur, alia enim ratio esse non potest, præterquam si Mercator hoc quæreret ratione alicuius interesse; nam ubi inest interesse, cessat omne scrupulum, sed difficultas est in liquidando uerum interesse, ut dictum est, tractando de usura.

Dæmon cum sit senex, scit multa: unde magno quidem artificio hominem ad damnationem ducit. Et quia uidet, quod omnes homines sequuntur pecunias, ut ait Eccl. cap. 10. Pecuniæ obediunt omnia. In hoc magis, quam in re alia suum studium facit. Illos tamen, qui in pecunijs finem suum posuerunt, eligendo

19
*Asutia
demonis
indicipien
do merca-
tores.*

eligendo eas pro suo Deo, nullam difficultatem patitur, vt ad usuram committendam inducat; quoniam cum conscientiam prætermiserant, Dei timorem, ac mundi honorem amiserunt, vt lupanarius meretrices; itaque suis persuasionibus non resistunt: eos autem, qui sunt magis timorati, maiori arte, & ingenio vitur, vt decipiat, persuadens illis multa illicita, sub specie iustitiæ, & rationis; quibus homo facile consentit, propter inclinationem, quam habet lucrandi, & thesaurizandi. quæ propter inuenit nouum modum cambij modernis incognitum ab antiquis Doctõribus, qui de hoc uerba fecerunt:

Hic est modus sunt nonnulli, qui habent magnam pecuniarum quantitatem, quas mercari nolunt, aut ne sumant aliud fastidium, aut ne adducant illas in discrimen, nec emere uolunt possessiones, aut redditus perperuos; eo quod nõ sunt contenti illa pauca utilitate, vel finibus, eunt per nundinas, non ut aliter emant, sed ut mutuent indigentibus pecunijs, & solo tempore ita lucrantur, ut breui fiant diuites: Et si quis id exercitui facere non potest, tradit suas pecunias, societatem facientibus, conueniendo de aliquo lucro, aut determinato, aut indeterminato, & quia similia negotia multipliciter fiunt, de omnibus per ordinem dicemus, sequendo alias species, quæ prorsus sunt illicitæ, seruando tamen, quàm fieri possit, illas, quæ seruari possunt, bona negotiatoris intentione.

20 *Quarta* species cambiendi fit hoc modo: sunt nonnulli, qui habent pecuniarum quantitatem, nolunt miscere illas in mercibus, nec in redactibus perpetuis; sed eunt per nundinas, eas dando ad cambium de unis nundinis, in alias, hoc modo; uerbi gratia, Mercator se contulit ad nundinas Laazani mense Iunij, cum magna pecuniarum quantitate, non ut aliquid emat, sed ut det illas ad cambium; inuenit Petrum, Lutium, & nonnullos alios, pecunijs indigentes, propter suas necessitates, illis tradit suas pecunias ad cambium per alias nundinas Septembris cum aliquo augmento, ut conuenient: peruentis dictis nundinis Septembris, se ad nundinas Nuceriæ mense Nouembris, & si Petrus soluere non potest, contractum renouat supra capitale, & lucrum cum aliquo alio augmento, iterum tradit eas per alias nundinas Quadragesimæ, & inde iterum tradit per nundinas Venetiarum, in Ascensione, & exactis illis Venetijs aut per se, aut per suos factores, iterum tradit eas per nundinas Lugduni mense Octobris, & inde iterum eas tradit per nundinas Hispaniæ ulterioris, & quod de istis dico, intelligitur de omnibus alijs nundinis Italiæ, & extra Italiam, & ubi non sunt nundinæ, dant suas pecunias per primos terminos, contractum renouando de termino in terminum, uel cum iisdem, uel cum alijs, & ita renouando cambia semper cum aliquo lucro determinato, aut determinando à deputatis ad hoc, & ita augent suas pecunias, & breui fiunt diuites, sine quod se implicent in alijs periculis. Et ut intelligatur, quantum istud cambium sit iustum, memorandum est, quod dictum fuit in principio, hoc est, quod pecunia ualere potest plus, aut minus, octo rationibus. Primo propter metalli diuersitatem. Secundo propter eiusdem metalli diuersitatem, ac bonitatem. Tertio propter locorum diuersitatem. Quarto propter temporis diuersitatem. Quinto propter absentiam, aut præsentiam. Sexto propter formæ, seu ponderis diuersitatem. Septimo cum sit reprobata, aut omnino, aut ex parte, magis in uno loco, quàm in alio. Octauo, & ultimo propter copiam, & inopiam pecuniarum.

Pecunia potest ualere plus uel minus octo rationibus

Quo ad primam, & secundam rationem, clarum est, quod iuste lucrari non potest, in similibus cambijs, quàmuis enim accipiat aliud metallum, quod tradit, tamen accipit eundem ualorem, nec etiam quoad tertiam, quartam, & quintam, eo quod conferendo se per omnes nundinas, suæ pecuniæ æstimantur secundum eandem

eandem rationem in omni loco, itaque quod supra diximus in alijs speciebus, non est in eius fauore. Possunt igitur esse iusta hæc, & similia cambia; ut ait quodam Nauar. c. 17. in materia cambiorum littera. M. aut propter diuersitatem, & pondus pecuniæ, quæ in diuersis nundinis uariè currit, quare ualere potest plus, aut minus, quod est sexta ratio, aut cum reprobata sit omnino, aut ex parte, magis in vno loco, quàm in alio; quod est septima ratio, aut denique propter copiam, & inopiam pecuniæ, prout fuerit in dictis nundinis, ut supra uerba fecimus. quod est octaua ratio, & ad hunc ultimum modum quandoque, cambièdo, lucrificiet, & quandoque amittet, si autem cambiando hoc modo semper lucrari uolet, non erit sine intentione corrupta, quoniam lucrari uult sine labore, & periculo, contra præceptum Dei, homini dicentis. In sudore uultus tui uisceris panis tuo.

Quod autem utitur in Hispania, est inhonestissimum, sunt enim nonnulli impudentes usurarij, eunt per nundinas, & Ciuitates cum suis arcibus, pecunijs; & libris, mensam ponentes nomine Campforis in platea, cum non sint, quoniam ut supra diximus, & aiunt omnes Doctores; de tali materia scribentes, quod non inueniuntur, nisi tria genera Campforum, & cambiorum: hæc non sunt de genere primi cambij ad minutum. eo quod si ad eorum mensam ibitis ut scutum cambiatis per tot marueda, irascuntur, illud pro iniuria tenentes, moleste ferentes, ac grauitatem imitantes, tamque uiles se non esse iudicantes: sed quod câbia non sint realia per litteras, modus quem illi tenent, declarat, in nundinis enim tradunt suas pecunias indigentibus, ex arca, & illas notant in libro, sine quod fiat chirographum, nec mittitur ad eorum factores, eo quod non tenent factores, nec responsus in alijs locis, aut nundinis, sed ipsi met illas accipiunt in alijs nundinis, & cum lucro in arca reponunt, & semper lucrificiunt, & delent eos de libro, itaque ipsi met, eodem libro, sine alio medio suas rationes finiunt, & cum multas pecunias, negociandi causa, non habeant, à Dominis eas accipiunt ad rationem sex, vel septem pro centenario, & postea illas tradunt ad rationem duodecim, & ita utriusque committunt usuram.

Hinc fit, quod cum nullatenus tractent de tribus generibus cambiorum supra dictorum, ut etiam ipsi dicunt, non merent nomen Campforum, sed usurariorũ, ne ueram, atque iustam realium Campforum artem iniuria afficiam.

Vtuntur alia optima practica, scilicet, dum Mercatores perueniunt ad nundinas cum copia pecuniarum, emendi causa merces, statim ut perueniant, reponunt eas in manu dictorum usurariorum, qui, ut dicti Mercatores liberi perueniant, ad eas reponendas, largiuntur illis unum, & medium pro centenario: ecce prima usura, quam dicti Mercatores committunt cum usurarijs, eo quod apud eos pecunias suas deponunt, postea ementes merces, quibus indigent, faciunt litteras uendenti sibi bona, quæ soluantur ei ab ipso usurario, qui tenet mensam in nundinis, & ille accipiens litteras, aufert ei tres pro centenario, & ait, quod id lucratur, propter laborem pecuniæ numerandæ, eique inferuendi, ut expediat, & dandæ illius pecuniæ, quam desiderat, & ille, ut expediat, & ut bonam pecuniam habeat, contentus est contra liberam uoluntatem: uide, si tam paruus labor mereret tantum lucrum, ut sit illud diuisurus cum eo, qui pecunias apud illos deposuit. Committunt multas alias usuras, & extorsiones, quæ cum sint manifestæ, non consumam tempus, illas condemnado, sed tantum reprobabo falsitatem, & fraudem illorum cambiorum simulatorum, & cooperorum, quæ fiunt in Italia sub nomine cambij ueris, siue sit propter nonnullorum ignorantiam, qui faciunt, ut facere uident, siue propter hominum cupidorum lucri malitiam.

Quinta species cambiorum, fit hoc alio modo: Mercator, seu Campfor tradit hodie

Medusquidam cambiendi in Hispania.

Quinta species cā bī. hodie Petro per primas nundinas Lugduni, quæ erunt in Pentecoste, mille aureos, cum aliquo augmento pacto; & si eos tenere uolet, usque ad alias nundinas Octobris, ut soluat aliquid pluris, & si eos trāsferre uolet ad alias nundinas, soluat etiam aliquid pluris, & ita de nundinis, ad nundinas cambium augēt; & quod dico de nundinis, intelligi etiam potest de alijs locis, ubi non fiunt nundinæ; sed dantur pecuniæ per primum terminum, qui currit propter loci distantiam, aut Ciuitatis consuetudinem sumendi tot dies ad respondendum, post præsentatas litteras, quas uocant (ad usum) tempus differendo ad soluendum de termino ad terminum semper cum aliquo augmento.

Nonnulli alij, tempore dandi ad cambium, uerbi gratia, per nundinas Lugduni, quæ fiunt in Pentecoste, non tradunt per eas, sed per sequentes, quæ mēse Octobris celebrantur; ut magis lucrari possint cum accipiente pecuniam ad cambiū, ut illa diutius utatur. Alij sunt peiores, dant ad cambium suas pecunias per duas, aut tres nundinas simul; aut per duos, aut tres terminos simul, ubi nullæ celebrantur nundinæ, ad rationem quatuor, uel quinque pro centenario supra capitale. Alij pessime faciunt: dant pecunias ad cambium per tot nundinas, per quos ille eas tenere uolet; faciendo solas litteras, & postea renouant cambium de tempore, in tempus, pro ut curret in nundinis, donec soluat, absque quod discedat à loco, ubi soluta est pecunia; & ibi postea restituitur. Alij sunt quàm pessimi, eo quod magis expressè committunt usuram, ut aliqui in Hispania uere solent, dando pecuniam ad cambium per unum terminum, aut per proximas nundinas, cum pacto, ut si maturato solutionis tempore, non satisfaciatur, pro singulis annis decem, uel duodecim pro centenario soluere teneatur, ultra capitale, donec satisfaciatur toti solutioni. Omnes isti sunt usurarij, eo quod lucrari uolunt tempore tantummodo, non obseruantes uerum modum, qui tenendus est in cambijs tertij generis, ut declaratum est in prima specie, & idcirco, P. V. eos damnauit, ut in eius Bulla uidebitis.

22 Nonnulli simpliciter dant ad cambium per primas nundinas, uerbi gratia, Lanzani, Nocerinæ, aut Lugduni, & aduento termino soluendi in dictis nundinis, cum debitor non possit, terminum ei differunt per alias nundinas, cum pacto, ut sit soluturus super capitale, & lucro inde peruento, aliud augmentum, ut cambium current per alias sequentes nundinas, sine nouis litteris, nec ut se cōferat in alias nundinas, sed eodem in loco renouantur cambium, & fit solutio. Et quia potius hoc modo, quàm aliter illis lucrari placet, suas pecunias tradere conantur ijs, quos sciunt, & iudicant, quod propter magnam necessitatem, quam habent, non satisfaciunt statim ut solutionis tempus aduenerit.

Hic cambiendi modus, non potest reduci ad aliud genus contractus; nisi ad mutuum, per quod quærere non licet lucrum, & aliquod utile ratione temporis expectati, ut toties audiuitis. Ut habetur clarius in Decret. c. Consuluit, & cap. Nauiganti in Rubrica de Usuris, & cap. Si fœneraueris, usque ad finem. 14. q. 3. Præterquam tunc hæc conuentio iustificari posset, cum, ne pecuniam suo tempore habere posset, pateretur interesse, aut damni emergentis, aut lucri cessantis, quod interesse non semper occurrit, eo quod non semper reperitur is, qui eam uolet: unde Mercator non est certus, quod, statim ut suas pecunias in nundinis exegerit, inuenit eas tradere per alias. Qui autem à principio his conuentionibus utitur, ut dixi in hac quinta specie, non habet talem intentionem, sed lucrari uult de pecunia ociosa, propter temporis dilationem tantummodo, non conferens se ad plures nundinas; & ideo hoc cambium condemnatur non solum ab omnibus Doctoribus, sed etiam expressè prohibitum fuit à Pio. V. & declaratum pro usurario,

ut inferius uidebitis in eius Bulla.

Sed nota ut etiam notat Nauar. super dicta Bulla, quod intentio Summi Pontificis non est, solutionem non posse differri plus primo termino, aut plus primis nundinis, si Campsor expectare uolet; sed ut propter illam temporis dilationem, cambium non magis augendum sit, quàm currere solet per proximas nundinas, aut per primum terminum: ita que dilateretur tempus, quantum ei placet, modo ut soluator, prout, uisus litteris, solui solet.

Mihi dicere poteris, Mercator tradit pecunias simpliciter Petro per primas nundinas, & aduente solutionis tempore, si Petrus solueret, eas traderet Francisco ad cambium per alias nundinas, & non soluens, hoc interesse illi facit, cur igitur eidem Petro, ut Francisco, illas iterum tradere non poterit, ut suo interesse provideat? Erit ne melior Francisci conditio, quàm Petri in hoc casu? Respondeo, hoc dubium præpositum spectat ad quartam speciem supra dictam; cuius contractus iustitia illic agnosci poterit, sed in hac quinta specie loquor de ijs, qui à principio tractant de pluribus nundinis, prauam habentes intentionem lucrandi, ratione temporis; & ideo homines inuenire indagant, qui pecunijs diu uti indigent, ut cum meliori lucro pacifcantur.

Septima species est omnium pessima, & fit hoc modo. Petrus indigens quantitate pecuniarum, & non inueniens eas mutuo, sine usura, nec cū usura, illas quærat ad cambium, simulans uelle respondere alibi; sed non habet commoditatem, nec pecuniarum, nec amicorum, ut alibi respondere possit. Mercator id sciens, propter lucri auiditatem, cum Petro se accommodat, eique tradit mille aureos, cum pacto, ut ab hinc mensem eos redditurus sit eodem in loco, ubi illos accipit, cum tanto augmento, ut conuenient, & litteras faciunt per talem locum, sed non mittuntur: & quandoque ne detegatur, & ne processetur de usura, illud lucrum conuentum sibi antea dare facit, & deinde contractum, & litteras liberas faciunt: & ut cooperiat negocium, ne à bonis Mercatoribus notetur, quandoque mittit litteras suo Factori, ubi scit, quod non soluentur, qui Factor adhibet suam diligentiam in reperiendo eum, qui respondet pro Petro, & cum non inueniatur, facit suam protestationem, & remittit, & quod peius est, fidem illic facit, ut currunt cambium in illo loco, & eam mittit, faciens, ut Petrus soluat recambium.

Hic cambiendi modus, quoniam fit simulate, & fictè, uocatur uerè cambium fictum, ab omnibus condemnatum, & præsertim à Pio. V. in dicta Bulla, ut uidebitis.

Et si quæres, cum Mercator, qui tradit pecunias, ignorat, Petrum illic non esse responsum, ubi litteræ fiunt, sed eas habere fingit; utrum peccet?

Respondeo, si Mercator, dum tradit pecunias, dubitat probabiliter, quod Petrus soluere non poterit in loco, ubi assignantur litteræ, mortaliter peccabit, eo quod antea certum scire, aut ab illo se abstinere tenetur, ne erret, nec periculo se afferre debet, ut habetur in Decret. c. Iuuenis de Sponsalibus: si autem probabiliter credebat, quod Petrus satisfecisset, & soluere fecisset litteras in dicto loco, quoniam ad cambium sapius accipere solitus erat, & semper satisfecit, aut erat diues, & similis, & tunc iuste fieri possunt protestationes, & efficere, ut interesse, statim ut fuerit liquidatum, soluator.

Et si sciret Mercator, quod Petrus non habet in esse pecunias in loco, quo litteræ mittentur; sciet autem, quod ibi habet amicos, qui pro eo respondebunt, aut consanguineos, qui nonnullos eius redditus colligent, aut bona uendent, aut saltem pro Petro usuram facient, & satisfaciunt litteris: fieri ne sufficiat hoc cambium sine serupulo conscientia?

Nota in 2.º
tionem Pa
pa.

Instantia.

23
Septima
species pes
sima.

Cambium
fictum cō
demnatū.
Dubium.

Responsio.

Dico, quòd sic; aiunt enim Doctores, imprimisque Nauar. in loco citato, quòd satis est Mercatori, vt suum contractum iustificet; quòd Petrus, quidquid promittit, aut in re, aut in spe habeat, quemadmodum enim iuste emi possunt fructus in herba, partus talis animalis, & aliud simile, quòd & si tunc non erit in esse, erit tamen in spe. sic dici poterit de hoc cambio, quòd non est aliud, quàm emptio (ut supra declaratum est) pecuniæ futuræ, quæ quàmuis non sit actualiter tempore, quo contractus celebratur, est tamen virtualiter, & in spe. & hoc satis est Mercatori, ementi pecuniam Petri, vt suum contractum iustificet: modo vt sint alia iustæ conditiones, supra narratæ, nec Mercator interesse considerare tenebitur; quòd Petrus pati poterit, soluendi causa litteras, quo mittuntur; nisi contractus sui iustitiam.

Dubium. Quæritur, quam diligentiam adhibet tertia persona, in soluendo pro Petro, vt cum idem Mercator minori Petri interesse, & ambere poterit? Pro huius dubij resolutione, ponitur octaua species;

24
Octaua species difficultatem habens.
Quòd dictum est vsque modo, est clarum; quòd autem difficultatem affert, propter formam apparentem bonam, est hoc; scilicet, Petrus non habens commoditatem, nec spem respondendi in loco, quo litteræ diriguntur, propter magnam necessitatem, quam habet pecuniæ, dicit Mercatori, fac ut utar tuis pecunijs meæ necessitati, & deinde, quomodo tibi libet, agas, Mercator ne hanc bonam lucrandi occasionem amittat, tenens suam pecuniam otiosam, facit hoc modo, soluit Neapoli illam pecuniæ quantitatem, quam Petrus volet, cum pacto, ut dictus Petrus sit soluturus illud cambium, quòd curret per Venetias, Messanam, aut Lugdunum, vbi vult, quòd pecuniæ soluantur, & deinde pro Petro facit fidei litteras suo amico, vel agenti, qui litteras accepturus, ac Petri nomine eas sit soluturus, faciès ei securum, casu quo Petrus deesset, & postea per primum terminum, aut per proximas nundinas, quæ venient, remittit vnas litteras Petro, soluturo Mercatori prædictam pecuniæ quantitatem, cum illo augmento: prout current cambia, vbi fiunt litteræ, quæ illuc remittuntur, vnde pecuniæ quandoque redeunt ad Mercatorem cum suo damno, & cum lucro Petri, & quandoque cambia currunt æqualia, unde Mercator colligit suum capitale sine ullo lucro; & Petrus vsus fuerit pecunia Mercatoris aliquibus mensibus, donec litteræ fuerint, & redierint, sine suo damno; itaque isti dicunt, conferre maxima in Petrum beneficia hoc modo, cum in tali cambio amittatur quandoque, & lucretur, unde dicendum est, quòd liceat. Et quia hic modus cambiendi sæpe versatur inter Mercatores, pro inde ingeniosam responsonem notabitis, secundum sanam doctrinam Theologorum, quæ magni refert, pro animarum salute.

Ingeniosa declaratio dubij.
Pro satisfactione huius dubij difficilis intellectu, vt acquiescant animi eorum, qui errare nolunt, vobis scienter notandum est. Quòd lucrum accipere, eo quòd alius vitur tuis pecunijs, absolute, & sine alia ratione, prohibuitur est à lege Dei. Naturæ, Summorum Pontificum, Imperatorum, ac etiam Gentilium, vt probaui mus in principio septimi cap. Vt igitur dentur pecuniæ ad cambium, indigenti, vti illis, vt aliquid iuste lucrari possit, oportet, ut sit aliqua ratio, quæ ratio ignota à tradente suam pecuniam ad cambium, fieri minime poterit, ut sua negocia habere possit, cambiando, sine conscientia, & periculo descendenti ad illum infelicissimum damnatorum locum. Hinc fit, quòd cum vera ignoretur ratio, quæ facit cambium esse licitum, multi videntes, quòd communiter dari solet ad cambium indigenti pecunia, quocumque modo alius vti uolet pecunia Mercatoris, eam dari posse arbitrantur.

Dixi, (multi, & non omnes) sunt enim nonnulli, qui scienter id faciunt, scilicet, volentes

volentes usuram committere, regunt caput hoc pileo, qui cambium appellatur idcirco à radijs solaribus se defendere posse opinantes.

Dictum est supra, quòd cambium Lugduni, Bisenzonis, & ita aliorum similium, ideo est iustum, eo quòd emitur pecunia absens, propter quam absentiam, ualeat minus pretio legali, aut permutatur pecuniæ vnus species, cum pecunijs alterius species. Quòd cambium habet varia pretia diuersis temporibus, secundum copiam, & inopiam pecuniarum, quæ in dictis locis reperientur, ut euenire solet in rebus venalibus, dum in vno loco non multæ inueniuntur, caro ualent, quando postea multæ inueniuntur, vili ualent.

Itaque quando traditur pecunia ad cambium per Lugdunum alicui, si ille non habuerit illic pecuniam in esse, nec etiam aliquo modo reali, & non apparenti, dici non potest, illud cambium esse emptionem, aut veram permutationem, & hoc facientes Mercatores, emunt quòd non est in re, nec in spe, ab eo, qui non habet, quid vendere velit, sicut, euenire solet, dum Mercator trader pecunias Villico super frumentis sui ruris, prout fiet pretium in Apulea in die Sancti Petri, aut Sancti Nofrij, si Villicus realiter seminauerit, uera emptio dici poterit: nam triticum, cum sit in herba, est in spe, quæ spes facit, ut contractus sit iustus: si autem Villicus non habuerit triticum, nec palem, nec in re, nec in spe, sed seminasse fingit, ut mutuantem reperiat, & Mercator id sciens, ei tradit pecunias super messem triticeam, ad pretium taxandum, ut dixi. Quæro abste, Mercator quid emit? vt suus contractus dici possit iustus, & uera emptio? non aliter dicendum, erit ad nostrum propositum.

Dico igitur, si dum Campsor, aut Mercator facit litteras fidei, eas dirigit ad aliquem suum amicum, sibi notum, uel ad similem aliam personam, quæ realiter faciat negotia diuersa ab illo, etiam si suus frater esset, non est dubium, quòd non parum inferuit Petro, & quidquid lucrabitur cum suo cambio, erit iustissimum, eo quòd litteræ mittuntur cum omni realitate, & qui litteras accipit, realiter soluit pro Petro, nec Mercator interuenit ad hanc solutionem, nisi vt fideiussor Petri, per litteras fidei, casu quo Petrus deesset, qui accepit litteras, & soluit pro eo: si autem litteræ cambij, factæ à Mercatore, qui primum soluit pecuniam Petro, non dirigantur ad tertiam personam, sed ad suummet Factorem, & Procuratorem, qui eo in loco non agit alia negotia, quam duntaxat sua eo in loco, quò mittuntur litteræ, qui Factor non soluit pecuniam realiter pro Petro, cum ipse met eam esset exacturus pro suo principali, sed accipiens litteras Petri, eas accipit, & eum debitor em facit in libro eiusdem Mercatoris, qui dedit pecuniam ad cambium dicto Petro, & postea litteras remittit in prima occasione, quòd Petrus sit soluturus dicto Mercatori totam illam pecuniæ quantitatem, scilicet lucrum, & capitale, quòd debebatur per primas litteras missas, cum illo augmento etiam, prout cambia current in illo loco, unde remittuntur litteræ: & ita soluit cambium, & recambium eidem Mercatori: quàmuis cum damno Mercatoris quandoque redeant: quoniam cambia non semper sunt in eodem pretio, propter copiam, & inopiam pecuniarum, quibus quodam tempore magis indigemus, quàm alio (verbi gratia, eo tempore, quo expediuntur triremes, & naues Venetijs, aut dum colliguntur olea in Apulea, & similia vnde diligentes Mercatores sunt perattenti, conantes pecunias auferre, vbi est copia, & reponere, vbi est inopia, cum eorum augmento. Copia intelligitur, quando paruo ualent, inopia, quando multo ualent.) Tunc dico, hoc cambium esse falsum, & fictum, & consequenter iniustum. Mihi dices, si litteræ sunt, & redeunt simpliciter sine fraude, ita cum periculo amittendi, ut cum spe lucrandi ex parte Mercatoris, tantum si illæ diriguntur

Quòd non est in re, nec in spe, anni non potest.

Resolutio dubij.

Copia & inopia pecuniarum facit pretia uaria cambiorum.

tur ad suum factorem quantum etiam si illæ dirigerentur ad tertiam personam cur cambium non erit iustum hoc modo?

Erit ne melioris conditionis illa tertia persona, quam factor Mercatoris, cum cambium, & modus negociandi non uarietur, ut illud dirigat ad factorem, ac si ad tertiam illam personam dirigeret?

*Responsio
omne cam-
bium redu-
citur ad
aliquam spe-
ciem con-
tractus.*

Respondeo, & in memoriam redigo, quod omne genus cambij oportet, ut ad aliquam speciem contractus reducatur, ut dixi: & sicut erit iustus ille contractus quo reducitur cambium; sic erit iustum, aut iniustum. dictum cambium; dictum est etiam, hoc genus cambiorum, maximè Lugduni, & Bisenzonis, ubi cam-
psor primum tradit, & deinde recipit, non posse reduci ad aliam speciem contra-
ctus; si iustus esse uult, nisi ad contractum emptionis, & uenditionis, aut permuta-
tionis.

Dico igitur ad dubium, quando fidei litteræ dirigitur ad tertiam personam: tunc cambium dici potest uera emptio, eo quod emitur pecunia sub spe, quod is, ad quem litteræ dirigitur, accipiet apodissas per fidei litteras, & soluet realiter pecunias, quæ spes facit, cambium esse iustum, ut supra audistis; ita etiam dici potest uera permutatio, eo quod uerum est, quo cum permutatur: si autem fidei litteræ dirigitur ad suum factorem tantummodo, cambium uocari non potest uera emptio, nec permutatio; eo quod nec in re, nec in spe rem ullam emit: dicere uolo, quod realiter non emitur pecunia aliena; sed idem Mercator faciens eum debitorem alibi in eodem suo libro, per suum factorem, fingit emere quod non est in re; sicut Eques mutuans quadraginta aureos (genio uillico, astringit eum: te nere suo arbitrio par boum: quorum uis fructus simulans emere eos ab illo, quos realiter non habet: qui contractus quam sit iustus, declaratum est supra in usura circa mutuum.

Dixi (dirigitur ad suum factorem tantummodo) ac etiam (alibi in suo libro) nam si dictus Mercator, qui pecunias Neapoli, teneret Lugduni societatem cum aliis Mercatoribus, diuersam ab illa Neapolitana agens diuersa negocia, & aliam rationem cum illis, & consequenter aliam librum, cambium ad illum factorem directum, esset reale: eo quod solueret de pecunia posita in alia societate, ubi haberetur alia ratio: sed casus noster intelligitur, quando litteræ eunt fictè absque ulla realitate.

Alia ratio.

Nec etiam hoc cambium, de quo loquimur, dici potest uera permutatio: eo quod non permutatur pecunia unius speciei, pecuniarum, cum alia pecunia alterius speciei, ut fit in ueris cambiis per Lugdunum, & Bisenzonem; sed permutatur (si ita dicere uelimus) obligatio debiti ex uno libro, in alium eiusdem Mercatoris, qui tenet eandem rationem in ambobus locis.

Alia ratio.

Præterea oportet, ut quatuor personæ in cambio uerò, perfectoque concurrant ait Bal. in cons. 48. uol. 1. scilicet, una, quæ tradit pecuniam ad cambium in uno loco, altera, quæ recipit eas in dicto loco, litteras scribens, ut a sibi restitua-
tur uerbi gratia Lugduni. Duæ alia postea Lugduni; quo litteræ dirigitur, scilicet, una quæ accipit dictas litteras, & soluit pecuniam realiter nominans litteras mittentis, altera quæ dictam pecuniam cambium exigit, uice illius qui dedit ad cambium.

Sed hic non sunt plures personæ, quam tres; is enim à quo litteræ exiguntur Lugduni, uice sui principalis est idem, qui eas accipit, & simulat illas soluere de eadem pecunia, quam exigere fingit: faciens eum debitorem tantum in libro sui principalis: qua propter dictus factor soluens se ipsum hoc modo, duas personas simulat, scilicet debitorem & creditorem contra l. Equidem de legatis. i. dicen-

centem, quod nemo sibi ipsi debitor esse potest; duo enim contraria in eodem obiecto esse non possunt secundum eandem rationem, ait Philosophus; sed diuersis rationibus non esset inconueniens: ita dico, idem factor possit quandoque ungi officio duarum personarum diuersis rationibus: exemplum, dū factor Mercatoris, qui tradidit pecuniam Petro ad cambium, fortasse aliquod Francisci negocium ageret, ad quem Petrus litteras direxerit: unde ut factor Francisci solueret, & ut factor Mercatoris exigeret, aut etiam ageret dicti Mercatoris negotia cum alia societate, ubi teneret diuersa negocia, & diuersam rationem; ut supra retuli, aut similibus alijs rationibus. sed ut soluat, & exigat simul eandem pecuniam respectu ipsiusmet, facit cambium esse simulatum, & fictum; qui enim in hoc casu pecuniam emit, ut dictum est supra, est idem, uendens illam: hoc est, illa met, quam soluit cambiando, ut pretium pecuniæ absentis, est eadem res, fictè empta: quomodo igitur idem ducatus esse potest pretium, & res appretiata?

Itaque hoc cambium, cum ueræ emptionis effigiem non haberet, aliud esse non poterit, quam mutuum, uestitum colore, & nomine cambij, ne mundo ostendat, quod mutuandi causa, lucrum accipit, quod est uera usura, ut satis supra audistis.

Quando postea pecuniæ iterum redeunt cum recambio, oportet, ut litteræ essent personæ alienæ, quæ Petri creditor realiter esset: eoque acceperit primas suas litteras, & soluerit realiter pro illo: per quas litteras postea exigeret dictam pecuniam, à se solutas: sed hic non est alius creditor Petri, quam idem primus Mercator, qui non soluit aliam pecuniam pro illo, nisi eam, quam tradidit ei primum ad cambium, per quod fecit eum debitorem Neapoli, & postea Lugduni, propter eandem pecuniam, accipiens litteras per suum factorem, & simulans soluere, & postea eum debitorem hic iterum facit, cum redeant litteræ Lugduno propter eandem rationem, à dicto suo factore, qui fingitur officio duarum personarum, scilicet soluentis, & accipientis, fictè tamen: itaque bis soluit eadem pecuniam, cum duplo lucro: illam uocans, cambium, & recambium, quod est falsissimum cambium, non solum à tot Doctoribus, ut audistis, uerum etiam à Pio. V. ut uidebitis, condemnatum.

Præterea, dic mihi, ubi fundas rationem recambij exigendi ab ipso Petro? præterquam supra manifestum latrocinium? dum enim tradit Petro mille aureos, ut tibi soluere faciat eos Lugduni cum recambio, quod curret in foro, si Petrus realiter illic soluere faceret, esset absolutus omni debito, tuque fecisses tuam pecuniam absentem: quæ postea, uolens eam regredi, oportet, ut cum tuo damno rediret.

Mihi dices, etiam cum mea utilitate regredi solet.

Respondeo, quod id non semper accidit, nec statim ut illuc perueniat, reperitur, eundem, ut simulat cum Petro. Ecce prima fraus.

Secundo, si tertia persona soluisset pro Petro Lugduni, tunc Petrus teneretur soluere interesse cambij illi tali personæ, ut ei dictæ pecuniæ restituerentur, tunc dico, quando non inueniret alium modum faciendi, eas Lugdunum regredi, ubi ipse manet, sed solvente tuo factore pro Petro, dictus Petrus debet tibi met, qui tuas pecunias Neapoli quæris, & hic eas tibi soluit non quærens alia media: cur igitur uis recambium à Petro? Tertio, si pecuniæ illic realiter non sunt solutæ, nec etiam oportet, ut cum tuo interesse illinc ad te redeant, cur uis à Petro tale interesse imaginatum, & non uerum? Dices: eo quod mihi non statim eas affert, ergo uis, ut tempus tibi soluat, quod non licet, ut supra retuli.

*Eadem per-
sona non po-
test fungi
officio duo-
rum secun-
dam ean-
dem ratio-
nem, sed di-
uersis.
Quod fa-
cit cambium
fictum.*

*25
Cambium,
& recam-
bium con-
demnatur*

*Alia ratio
contra re-
cambium.*

*Instantia
Responsio*

Tertio.

Alia in ista
titia. Dices etiā, & hæc est negocij veritas, vt credo. Petrus debēs meo factori, mille aureos Lugduni, cū eos soluerit pro ipso mihi, & nō habēs, qui pro eo satisfaciat meo Factori, dictus meus Factor uerum eos tradit ad cambiū dicto Petro, prout currūt cābia Lugduni, faciens litteras, ut illos aureos sit mihi soluturus vi Factoris, cum dicto augmento: & ita Petrus soluit cābiū, & recābium Lugduni.

Cambium
secum con-
demnari. Pro quo replico, q̄ quemadmodū omnes istæ solutiones, quas facit tuus Factor, uel ut melius dicā, persona aerea, & imaginaria, ita abite Lugduni figuratæ sunt simulatæ, apparentes, & fictæ: primū simulans personam soluentis pro Petro, & deinde exigentis pro te, denique mutuantis prædicto Petro, cum interesse cambij currentis, ut supra dixi: sic cambium, & recambium, quod super ponis, est fictū, & apparens: & idcirco Doctores merito illud uocant cambiū fictū; & consequenter damnatum à Pio. V. norma bonitatis, ac sanctitatis, ut in eius Bulla videbitis.

Itaque nulla excusatio est, vt bona conscientia illud facere possis.

Replica. Dices, instum saltem esse deberet, cū in periculo tam amittendi, quā lucrandi essem, sicut euenire solet, & in facto euenit, superioribus mensibus, ubi propter pecuniæ penuriam, quæ in Apulea erat, cambia per Barum iuerunt cum augmento illius, qui accepit ad cambium, cum in Apulea collectio oliuarum esset.

Responsio. Tot replicis tibi respondere non indignabor, vt tibi plenius satisfaciā: dico, sicut mutuans suas pecunias sine lucri cōuentione: sed tamē cū principali intentione habendi aliquod utile. cōmittit saltem usuram mentalem, & peccat mortaliter: quāuis nō accipiat aliquod utile, & si ei perueniret de illis pecunijs aliqua utilitas sperata, eā restituere tenetur, vt dictum est supra in usura; sic, qui tradit suas pecunias hoc mō, sub nomine, & colore cambij, cū spe lucrandi: quāuis non lucretur, mortaliter peccat: etsi lucratur, illud restituere tenebitur: etsi amittit, de tali euentu Doctores nō curāt, quoniā amittere hoc modo, raro euenire solet, & in similibus casibus standum est ad quod frequentius accidit, i. Nam ad ea, ff. de legibus.

Quapropter qui agit huiusmodi negocia, semper in fine anni multum lucrificif se reperitur: nec mercaturam relicturnm fuisse puto, ut agat similia cambia, si periculum amissionis esset æquale spei lucrandi. Equidem credo, quod melius hanc fictionem cognoscunt ijs, qui his cambijs utuntur, quā ego, qui ad illā probandā laboro: ideo id nō facio pro ijs, qui totū animū affectumq. in diuitijs posuerūt, & sibi pecuniam pro Deo elegerunt: sed pro ijs, qui aliud nescientes, faciunt, ut facere uident, arbitrantur se benefacere; ne ignorantia illos, sine eorum voluntate, ad Inferos ducat.

Replica. Dices, Pater, in hoc procedis nimis rigorosē, et nō oportet esse tam scrupulosum; ego quasdam cambiorum determinationes habeo, quæ sunt apud nōnullos Mercatores: factas in studio Lutetiæ, & à Doctoribus coronellis, in quibus nonnulla permittuntur, quæ tu damnas. Dico, quod non habes rationē, vt ita loquaris, quoniā uidiisti, quantum elaborauit ad probandam cābiendi artem, quā sit iusta, & quā maxime potui, conatus sū defendere, & ad bonum sensum reducere aliquas cambiorum species, quæ nonnullis videbantur iniustæ, vt est D. Antonin: Eas autem, quæ nec approbari, nec defendi possunt, quomodo uis, vt a prohem, contra tot Doctorum, Theologorum, ac Canonistarum doctrinam, qui de hoc uerba fecerunt, ac etiam contra rationem naturalem, quæ euitari non potest: sed siquid tibi uideretur difficile, oritur à nimia affectione, quam habes in hac uita, non considerans, quod non perpetuò futurus es in his tuis felicitatibus, quæ tibi satis nummorum afferunt: etsi te cum Doctorum Coronellorum deter-

mina-

minationibus defendis, admodum te decipis; talis enim ineptia non est ascribenda studio tam honorato, sed potius alicui usurario diabolico. Et vt sit verum, locutus sum digno Patre, Magistro, ac Theologo Mediolanensi, qui quidem, in multis Mercatorum libris illas se uidisse, ac varias inuenisse ait; quapropter fides illis non est adhibenda; & tanto magis, quod sunt contra determinationem Pij. V. Et si pro morbo corporali tantam diligentiam adhibes in exquirendis Medicis, & non contentus es stare ad iudicium vnius, vel duorum; cur salute animæ diligentior esse non debes in ueritate requirenda in vno, quod tanti refert: & non dicas me esse scrupulosum, immo in hoc curiosus esse debes.

Dices etiam, Pater, si hunc cambiendi modum prohiberes, egenis pauperibus magnum damnum afferres: qui suis necessitatibus nō reperiunt aliud refugium, & cum minori eorum damno, quam soluendo cambium, & utendo talibus pecunijs, in suis necessitatibus.

Respondeo, quod non ego id prohibeo, sed Deus, Sancta lex, ac Beatissimus ille Pastor Pius. V. quid ad hoc dices?

Et si etiam tanta charitas te mouet, fac, sicut tibi Christus præcipit Luc: cap. 6. Mutuum date, nihil inde sperantes; dico fac sine lucro, & non cum usura, vt retuli, in qua dispensari non potest, pro qualibet re pia, quæ curreret.

Dices, oportet etiam lucrari, videndi causa. Et ego dico, age alia negocia licita: qui autem id facit, non causa uiuendi facit: sed causa citius ditandicum totū suum finem in huius uitæ diuitijs posuerit.

Hic fit dubium ad propositum. Mercator habere debet à Petro ducentos aureos (sit tamen pro quauis ratione) eos vult: Petrus dicit, non habeo illos nunc: Mercator dicit, accipe ad cambium, Petrus respōdet, non inuenio, qui eos mihi tradat, Mercator dicit, ego ad cambiū illos tibi dabo, & ita paciscuntur. Quæritur, fieri ne poterit sine scrupulo conscientia? Respondetur, si Mercatorem non tantum moueat exigere suam pecuniam, quantum uelle, ne in manu Petri ociosa maneat: est usura manifesta: eoque arbitrari non potest alia ratio lucrandi cum Petro, nisi tempore, quo utitur illa, donec soluat, quod ne fieri possit, sæpè audisti: si autem Petrum ideo sollicitat, vt soluat: eoque reperit, cui dictam pecuniam dare potest, cum spe lucrati: tunc suum interesse querere potest, cum spe lucri: tunc suum interesse querere potest: hoc est si ipse solutus est dare ad cambium, & inuenit dare eam pecuniam in præfenti, dicere potest, illā tibi dabo ad cambium, ad hunc sensum: hoc est, solue mihi interesse cambij, quod lucrarer, si mihi nunc illam restitueres: uerbi gratia, Mercator uendiderat quantitatem pannorum aut alias merces Petro, cum pacto, ut illam pannorum aut alias merces Petro, cum pacto, ut illam pannorum quantitatem ei soluat in talibus mundanis, vel ubi est conuentio Mercatorum: maturato tempore, Petrus respondere non potest, & Mercator inuenit dare ad cambium dictam pecuniam: tunc Petro dicere potest, solue mihi illud cambium, quod currit in foro, per talem locum, per quem meam pecuniam dare inuenio.

Dixi (si solutus est dare ad cambium) qui enim talia exercitia facere non solitus est, non potest querere interesse cambij, vt est etiā in determinatione Rotæ Genæ decisa.

Dixi quoque (& inuenit dare eam pecuniam in præfenti) nam si hoc in præfenti non reperit: mala conscientia quereret lucrari cambium cū Petro. Et de recambium nā aduertit, si pecunia realiter inueniret redditum cū lucro, tunc illud querere posset suo tempore, quando tamen id accideret: etsi casu (vt euenire solet) pecunia aliorum Mercatorum, deposita in dicto loco, ueniret cum eorum dam-

Manicis
authoris.

Replica.

respōdo.

Dubis. m.

Quando li-
cet quære-
re interes-
se cambij.

Qui nō est
solitus cā-
bire quæ-
re intere-
resse cam-
bij non po-
test.

condemna-
si coronel-
l.

no, propter inopiam pecuniarum tunc dicitur Mercator teneretur satis facere Petro, quantum illud aestimari potest; realitas enim negociandi sic se habet. Et si Mercator non solitus est dare ad cambium; sed suum exercitium est tantum miscere suam pecuniam in alijs mercibus, dicere non potest; eam tibi dabo ad cambium; sed tractare potest de interesse lucris cessantis; quando tamen concurrerit illæ conditiones, quas supra narrauimus, loquendo de interesse.

Poterit ne etiam vendi pannorum quantitas, aut aliæ merces, pro tanto tempore, ad soluendum, & interim velle cambium, quod curret per plateas? Dico; hoc cambium esse tam impudens, vt responsum non mereat.

Est aliud genus ambiendi, vel vt melius dicam, mutuandi cum usura sub nomine cambij; quod est nona species & fit hoc modo. Petro indigenti pecunijs; Mercator eas tradit ad cambium ad rationem tot pro centenatio, vel vt conuenient, tamen vult, quod Petrus sit ei soluturus illas pecunias in quadam Ciuitate, & loco, pro sua commoditate, ubi non est conuentio Mercatorum; nec celebrantur nundinæ, vel vt latentiùs agat negocium, ait, quod eas tradit ad cambium per Lugdunum, vel Messinam, vel per nundinas Racanaræ, aut similem locum, tamen non vult, vt soluantur in his locis; sed alio in loco, aut in Ciuitate illic vicina, aut vbi ei placebit pro sua commoditate quo in loco simulate ponunt nomen Lugduni, aut Messinæ, vbi volunt, vt soluantur eorum pecuniæ, uocantes hoc modo talem locum, & postea veniente tempore faciendi solutionem Lugduni; ipsi Mercatores se conferunt in illum locum, vbi conuenerunt, & ibi debitor soluit, aut soluere facit dictas pecunias, secundum eam rationem, qua soluerentur scuta marcæ Lugduni. Et quia hoc cambium reduci non potest ad aliam speciem contractus, nisi ad illam mutui, cum spe, & principali intentione lucrandi cum Petro, iudicatur pro usura mentali, & consequenter condemnatur, ut habetur in Codic. Titul. Plas valere debet, per totum. Vnde quidquid cum Petro lucrabitur, restituere tenebitur.

Decima species cambij, in qua videtur usura magis manifesta, fit hoc modo: Mercator libenter mutat suas pecunias alicui artificio, cui munienda est officina, aut nauiganti, vel tamen Mercatulo, qui uiuunt de industria, & non habent pecunias, quibus negocia gerere possint, hoc fine, vt illis vrantur, & lucentur; cum pacto aut saltem principali intentione, vt illi vltra capitale saluum, sint daturi, quantum exerceatur à veris cambijs per Lugdunum, aut Venetias, aut simile; cum tunc lucrari malit per hanc viam, quam per illam veri cambij, ut alij Mercatores, aut id facit, ne pecuniam otiosam teneat, cum non inuenit ad eam ambiendam.

Alij non vtentes nimia subtilitate, nec tot circumlocutionibus, pecuniam mutant, eam quærenti, qui, propter necessitatem, contentus est, quicquid agit Mercator; & postea quæ eam restituit, Mercator ei calculum facit calamo pro eo tempore, quo illa usus est, quod cambia, & recambia transire potuissent, & quærit ab illo aliquid plus, quod est viginti pro centenatio, & quandoque triginta.

Et quia hæc intentio, & modus negociandi, nullam cambij formam habet, non oportet probare suam malitiam; sed absolute condemnatur, vt habetur in c. Consultuit de usuris. Mihi dices, cur iste usurus est mea pecunia, agens rem suam, & lucrificans cum mea pecunia, sine aliqua remuneratione? Respondeo, si talis ratio haberet locum, non inueniretur casus, in quo committeretur usura: eoque omnis homo usuram soluens, sentit aliquod beneficium, & qui sic loquitur, non intelligit, quid sit usura; unde si rationem de hoc scire vultis, legite totum hoc cap. de Usura, quod de hoc est plenum, & sic hac materia docti efficiemini

Vnde-

Vndecima, & vltima species, quæ est mutuum usurarium sub nomine cambij, & aliquando Romæ vitur tantum, hoc modo. Clericus cum beneficium impetrauerit, & non habens pecunias, Bullas soluendi causa; statim reperit, eas sibi mutuantem sub nomine cambij; verbi gratia, si centum aureis indiger, vult de illis quatuor, aut sex pro centenatio, aut plus, aut minus, prout paciscuntur, habens respectum ad distantiam loci beneficii, ubi clericus promittit facere solutionem, & longinquitatem temporis, quam sumit ad respondendum; & ponit in contractu tam capitale, quam lucrum, quod vult, dicens omnia esse data pro gratioso mutuo, vbi dicitur clericus se obligat, eas soluere in propria Regione, vbi est beneficium, spatio tot dierum.

Hæc forma contractus, nullatenus habet speciem cambij; & ideo condemnatur ab omnibus Doctoribus: ex quibus D. Antoninus in tertia parte titulo octauo, par. 3. & siluest. Verbo Usura. 4. dictum contractum penitus damnant, non aduertendo quomodo iustificari posset. Scilicet primum si Mercator mutuandi causa dictas pecunias, pateretur dampnum emergens (quod non credo, quoniam quicquid tale dampnum patitur non mutat ita libenter sine precibus, ut isti faciunt) uel pateretur interesse lucris cessantis, tamen ad liquidandum tale interesse, opus est multa indagare, ut notatum fuit in materia de interesse in hac secunda parte; tanto magis, quod isti non rogati, quærent hæc lucra. Vnum igitur Mercator in hoc casu quæreret poterit, scilicet interesse iterum reduci pecunias Romam, si hoc patietur; quidquid plus vltra hoc accipit restituere tenebitur.

Et si beneficiatus esset de quadam Ciuitate, ubi celebratur conuentio Mercatorum, aut nundinæ, in quibus respondi solet, tunc sine fictione verum cambium fieri posset.

Sunt nonnulli alij, qui nec Mercatores, nec campores sunt, & habentes quantitatem pecuniæ otiosam, nec scientes eam negociari, dictis Mercatoribus eam tradunt ad rationem tot pro centenatio sine scriptura pro eo tempore, quo sunt eam negociaturi, aut cum principali intentione alicuius utilitatis habendæ, isti committunt usuram cum Mercatore; et si traderent illam, mediante scriptura, sicut lex permittit, tamen scientes, quod dicti Mercatores illam miscerent in negocijs illicitis, & iniustis, etiam ad restitutionem tenebuntur.

Alij, quamuis cambium inste exercent sine predictis fraudibus, peccant mortaliter, respectu conditionis personæ; hoc est, cum sint clerici, quibus prohibentur similia negocia: ad eamdem poenam tenentur, quamuis ipsimet illa non exercent; sed commendant suam pecuniam dictis Mercatoribus, ut de illis lucrum tribuant.

Ad idem peccatum tenebitur ille campfor, quamuis secularis, dum tradit suas pecunias ad cambium personæ, quam scit, quod illis utetur ad res illicitas; uel esset prodigus, dissipator, insanus, aut simile; quare potius dampnum inde expectaretur, quam aliquid; eoquod non permittitur, ut detur gladius in manu furiosi.

Et pro confirmatione eorum, quæ dixi, ut nemo per ignorantiam excusari, ac malitiam defendi possit, adducam Bullam, motumque proprium Pii. V. factam super cambijs, quam tibi promisi, cuius tenor est hic

PIVS EPISCOPVS
SERVVS SERVORVM
DEI AD PERPETVAM
rei memoriam.

31

Neam, pro nostro pastoralis officio curam diligenter incumbimus, & infra. Primum igitur damnamus ea omnia cambia, quæ sicca nominantur, & ita consurgunt, ut contrahentes ad certas nundinas, seu ad alia loca cambia celebrare simulent, ad quæ loca ii, qui pecuniam recipiunt, litteras quidem suas cambij tradunt sed non mittuntur, uel ita mittuntur, ut transacto tempore, unde processerant, inanes referantur, aut etiam nullis huiusmodi litteris traditis pecunia ibi denique cum interesse reposcitur, ubi contractus fuerat celebratus: nam inter dantes, & recipientes usque a principio, ita conueniat, uel certè talis intentio erat: neque quisquam est, qui in nundinis, aut locis supradictis huiusmodi litteris receptis solutionem faciat: Cui malo simile etiam illud est, cum pecuniæ, siue depositi, siue alio nomine ficti cambij traduntur, ut postea eodem in loco, uel alibi cum lucro restituantur. Sed & in his cambijs, quæ realia appellantur, interdum, (ut ad nos pertinet) Campsores prestitutum solutionis terminum, lucro ex tacita, uel expressa conditione recepto, seu etiam tantummodo promisso differunt: quæ omnia nos usuraria esse, declaramus; & ne fiant, districtius prohibemus. Porro ad tollendas quoque in cambijs, quantum cum Deo possumus, occasiones peccandi, fraudesque seueratorem, statuimus, ne deinceps quisquam audeat, siue a principio, siue alias certum, & determinatum interesse, etiam in casu non solutionis, pacisci. Neque realia cambia, aliter quam pro primis nundinis, ubi ille celebrantur, ubi uero non celebrantur, pro primis terminis, iuxta receptum locorum usum exercere, abusu illo prorsus reiecto, cambia pro secundis, & deinceps nundinis, siue terminis exercendi. Curandum autem erit, in terminis, ut ratio habeatur longinquitatis, & vicinitatis locorum, in quibus solutio destinatur, ne, dum longiores presiguntur, quam loca destinata solutionis desiderant, sperandi detur occasio.

Datum Romæ apud Sanctum Petrum. Anno Incarnationis Dominicæ. Millesimo quingentesimo primo. kalend. Februarij. Pont. nostri. Anno sexto.

Supra

Supra quam Bullam notabitur, ut etiam notat Nauar. verba necessaria notanda. Primo, per illud verbū (siccum) summus Pontifex intelligit hic tantam cambiam fictam, & simulatam, in quibus non aliter fiunt litteræ; & quamuis fiant, non mittuntur ad locum destinatum; & si quandoque mittuntur, id fit pro forma; sed non soluuntur, maturato tempore solutionis: quoniam illic non est, qui faciat talem solutionem efficienter pro dicto debitore: sed realiter pecunia, transacto tempore soluendi litteras, restituitur una cum cambio in proprio loco, ubi pecunia soluta fuit, & contractus celebratus, cum ita conuenierint, uel certè talis eorum intentio fuit. Et cum cambia sint ficta, & non vera, ut ait summus Pontifex, per illud verbum, (& ita finguntur) ea damnat tamquam usuraria, & prohibet, per illud verbum (damnatus.)

Secundo, per illa verba (cui malo simile etiam illud est) mutua, seu deposita damnantur, quæ fiunt sub nomine Cambij, & postea eodem in loco soluuntur, ubi pecuniæ assignatæ fuerunt, seu alibi, ubi non est conuentio Mercatorum, nec mundinæ.

Tertio, alia cambia, extra hæc, uocat realia, & approbat, ut habetur per illa verba (quæ realia appellantur) tamen tunc ea damnat tamquam usuraria, cum, maturato tempore, ut litteræ soluuntur, Campsor solutionem cum tacita, uel expressa conditione differre contentus est, uel certè cum promissione lucrandi aliquid pluris, ultra primum cambium: quod districtè prohibet, per illa verba (sed in his cambijs) præterquam si illud plus exigeret, ratione sui veri interesse, in fine liquidandi, ut audisti in materia interesse.

Quarto, nota per illa verba (porro ad tollendas) prohibet omnino dictum interesse, seu aliud, quod curreret in dictis cambijs, ne a principio, seu alio tempore pacificatur; ut aliquod determinatum soluatur, loco interesse, quod patetur, casu quo litteræ non soluuntur eo tempore, quo quidem sunt soluendæ; sed postquam realiter passus fuerit dictum interesse, & liquida uerit, cum illis conditionibus recitatis in materia interesse.

Quinto, per illa verba (neque realia cambia) prohibetur quoque, ne realia cambia fieri possint, præterquam pro primis, & proximis nundinis in loco, ubi illæ celebrantur, ubi uero non celebrantur, pro primo termino præsentationis litterarum, iuxta diuersam locorum consuetudinem, damnans expressè illos abusus, & modos cambiendi per plures nundinas, aut terminos, ubi nundinæ non celebrantur, & ita passim.

Cum nos etiam moneat dictus Pontifex, per illa verba (curandum autem erit) ut temporis longinquitas, pro dicto primo termino, cum soluendæ sunt litteræ, respondeat distantia loci, ubi dictæ litteræ solui constituentur, plus, uel minus, prout ratio habeatur longinquitatis, & vicinitatis locorum, ut litteræ eant commodius, paulisper temporis concedendo, quantum pecuniæ colligi, ac solui possent, quod modicum temporis in diuersis locis est diuersum, iuxta diuersam Ciuitatum consuetudinem, dum litteræ mittuntur ad usum; ne, cum detur plus temporis, quam missio litterarum requirit, in aliquam speciem usuræ intretur; hoc est, cum aliquid pluris solui faciat, propter illam superuacua temporis dilationem: si talis suspicio non fuerit, summus Pontifex non prohibet, ne campsor, aut Mercator solutionem expectare, seu aliquam temporis dilationem concedere possit, quam requiritur, modo ut gratiosè fiat, & sine fraude. Ut quoque Nauar. innuit in dicto loco, arguendo per. l. Quod fauore. C. de legatis. & cap. Ob gratiam de regulis iur. in. 6.

Ecce tibi veritas, & falsitas cambiorum, ratione, lege, ac denique summi Pon-

32
Nota
super bul-
lam.

rificis auctoritate confirmata, & nihilominus multæ fraudes committuntur. Equidem ignoro, quo modo coram Deo excusabuntur ij, qui nec abstinere, nec scire volunt quod debent, & facere possunt tuta conscientia, forsitan id scire fugiunt; ut cum hac ignorantia, quæ potius malitia dicenda est, Deo se purgare possint; si tale faciunt, hoc meo opusculo persequar, dum eos reperio, & idcirco peregrini signum susceperit: eoque sub hoc habitu eos facile reperire, eorumque periculum, & malitiam suadere potero, nec coram Deo excusari valeant.

33

*Notarij si
palantes
sciantur de
ita cambia
peccati mor-
taliter.*

*Proxene-
ta. & Ma-
raachini
quædo pec-
cant.*

Et si quæres, quid de proxenetis, & maraachinis dicam, qui administrant hæc, & similia negotia, & paciscuntur inter Mercatorem, & accipientem ad cambium?

Dico, & primum de Notarijs contrahentibus, & de testibus interuenientibus: si isti in contrahendo usuram, vel iniustitiam aliquo modo interuenire prauider, mortaliter peccant, & multo magis Notarius dum hoc uidet: & ipse non solum contrahere non recusat, sed modum etiam, & formam cum stipulandi reperit, ut iustus appareat, & sine reprehensione, non curans de damno, quod subit, ut ipse etiam aliquid lucretur propter suum laborem, & quandoque præmium accipiat propter suum consilium. Proxenetæ autem, & Maraachini sunt inter omnes pessimi; nam isti primum officio odoris canis funguntur, indagantes, & inquirentes, quis habet pecuniam, tradendi causa ad cambium, & quis ad cambium sumere indiget? deinde funguntur lænonibus: quemadmodum enim multæ meretrices, occultæ, & verecundæ non committerent peccatum: nisi à lænis occasiones, reque faciendi commoditates illis darentur, itaque lenibus verbis, & suasionibus, verecundiam illis à facie demunt, sic isti proxenetæ, inuenientes eos Mercatores, qui se in auaritiæ ganea posuerunt, tentationem ijs afferunt, ne amittant hanc, aut illam lucrandi occasionem, remouentes ab ipsis verecundiam usuræ, & indigenti timore amissionis, idque, ut proxeneticum suum lucrentur.

O miseras eorum animas, qui lucrandi causa decem aureos, quandoque danum excessiuum faciunt, pro quo tenentur ad restitutionem, in solidum, vna cum principali mercatore & ideo peccatum eorum est maximum, eo quod primum sunt causa, quod nonnulli Mercatores usuram committant, eos rogantes, & inuenientes modum, & formam contrahendi, cum ingenij perspicacia, ut negotium ad effectum reducant, aut, & illud modicum lucrentur, quod ad eos pertinet: & deinde propter aliorum diuitias ad Inferos descendere tenentur.

Dices, ars igitur proxenetarum est bona, & mala? Dico esse malam, cum abutitur: itaque omnes ij proxenetæ, interuenientes in cambijs siccis, & iniustis eodem modo, quo supra audistis, esse prohibita, & condemnata, peccant mortaliter, & tenentur restituere; quod ea de causa, lucrifecerint; & si sunt causa efficax, ut fiant talia cambia, reperiendo cum ingenij perspicacia modum, & formam occultè faciendi illa cambia, ut Mercator ea libenter faciat, tenentur etiã ad quod Campfor lucretur, casu quo ille non restitueret. Dico (causa efficax) nam si campfor paratus erat ad faciendum illud cambium iniustum, aut usurarium sine eorum precibus: non tenebuntur, præterquam ad quod proxenetæ propter suas industrias acquirunt. Non ideo sunt damnandi ij proxenetæ, negociantes iusta & realia cambijs.

34

Quæritur, si Mercator acciperet ad cambium hoc modo illicito, ut daret alteri similiter ad cambium cum aliquo suo lucro, esset ne licitum?

Respondeo, & quandoque euenit, quod aliqui Mercatores fungantur proxenetis, uel quia res graues negociant cum nonnullis Principibus, pecunia indigentibus, uel quia in nudinis, sine pecunia, & negocijs adsunt.

Dico igitur, verbi gratia, si Petrus indigens pecunia, non reperit tradentem illam.

lam ad cambium, uel quia nemini est notus, uel quia non est tutus: accedit ad Mercatorem sibi notum, eum rogans, ut illam pecuniam inueniat ad cambium pro illo, ex quo tradet quatuor pro centenariò de augmento, aut simile; & Mercator, ut Petro inseruiat, eam accipit pro se ad cambium ad rationem trium pro centenariò, uel propter familiaritatem, uel quia est notus, uel denique quia est iuris securus, & deinde eam tradit suo amico ad cambium ad rationem quatuor pro centenariò, tunc dictus Mercator illud facere potest; causa inseruendi amico, & quantum cambium erit illicitum, & usurarium, ipse non peccat (cum Campfor sit expositus ad idem faciendum cum alijs indifferenter, & non propensus ad eius preces) quærens à Petro illud lucrum: quia illud accipit, ut soluat interese se Campfori, qui pecuniam ei tradidit; quoniam damnum pati non debet, ut alteri obsequatur.

Ei de illo augmento cambijs, quod lucretur cum Petro quid dices? Dico, quod illud tenere potest propter suum laborem, si tantum erit, ut sufficiat pro suis meritis præsertim si id facit consensu Petri. si autem separaret merita sui laboris: non esset ic tum plus accipere, quam meret suus labor. Si autem Mercator accipit ad cambium, ut det ad cambium, ut solum lucretur illo modo, cum in nudinis nil aliud sit facturus: tum non licet: eoque feneratori accipere non debemus, si ne necessitate, ut feneratori demus.

Et si id faceret, ut se indufriet? verbi gratia Mercator cum esset in nudinis sine pecunia, & videns, quod illic venduntur quædam merces, ubi non parum lucrari possit, accipit ad cambium hoc modo, non curans usuram soluere, sciens; quod illinc multo magis lucrabitur. Dico, id non esse licitum, sine peccato mortali. Nam sicut hominem ad mortaliter peccandum inducere non debemus, sic alterius peccato uti non licet, ut commodum nostrum, & lucrum faciamus: qui autem patitur magnum interesse, & non inueniens aliter auxilium, accipiendò ad cambium hoc modo, excusabitur, propter suam necessitatem.

Hinc, Lector, considerari potest, quàm sit periculosa ars campforia ijs, qui sua per cambia se tantum misere volunt, non exercentes alias negotiationes, ut citius lucrentur, ac breuius drentur.

Vt iam hic meus labor proficiat: qui autem in diuitijs cor suum posuit, paruum illum faciet, de quibus loquens Dominus, ait. Difficilius est diuiti ingredi in Regnum Cælorum, quàm non est camelo inire per foramen acus.

75 **P**RO huius tractatus complemento, sit dubium non minus utile, quàm curiosum. Vbi queritur; cum fiant littere cambii, que sint soluendę per primas nundinas; quando terminus dictę solutionis est intelligendus, forsan statim ut completi fuerint dies immunitatis, & priuilegiatorum nundinarum, dati à Principe, & non alias? verbi gratia.

Tempora nundinarum principalium Icaliæ
sunt hæc.

Primum Noceriæ, incipiunt in prima Dominica Quadragessimæ, & continuant per quindecim dies.
Foligni incipiunt vigesimo quinto die Aprilis, & continuant per totum mensẽ Maii.
Venetiis, in uigilia Ascensionis, & continuant per undecim dies.
Rauennæ, incipiunt primo die Maii, & continuant per quatuor, & uiginti dies.
Tarenti, incipiunt primo die Maii, & continuant per octo dies.
Salerni incipiunt decimo die Maii, & continuant per quindecim dies.
Anfani, incipiunt in ultimo ioue Maii, & continuant per quindecim dies.
Rimini, incipiunt vigesimo die Iunii, & continuant vsque ad uigesimum quintum diem Iulii.
Cosentia, incipiunt primo die Iulii & continuant per quatuor dies.
Cesenzæ, incipiunt primo die Augusti, & continuant per totum mensẽ.
Cosentia, incipiunt vigesimo quinto die Iulii, & continuant per dies octo.
Anfani, incipiunt in ultimo ioue Augusti, & continuant per quindecim dies.
Fauentia, incipiunt primo die Septembris, & continuant per totum mensẽ.

Roueræ

Roueræ Marcæ, incipiunt quarto decimo die Septembris, & continuant per uiginti quinque dies.
Ricanaræ, incipiunt quinto decimo die Septembris, & continuant per duos menses.
Salerni, incipiunt uigesimo primo die Septembris, & continuant per quindecim dies.
Cremonæ, incipiunt uigesimo quarto die Septembris, & continuant per undecim dies, post dedicat. S. Michaelis.
Vicentia, incipiunt uigesimo sexto die Octobris, & continuant per quindecim dies.
Taruisii, incipiunt uigesimo secundo die Octobris, & continuant per quindecim dies.
Luceria, incipiunt primo die Nouembris, & continuant per quindecim dies.
Pisauri, incipiunt decimo quinto die Nouembris, & continuant usque ad Natiuitatem Domini.
Bari, incipiunt sexto die Decembris, & continuant per decem dies.

Tempora nundinarum Siciliæ
sunt hæc.

Primum Messanzæ, incipiunt decimo quinto die Augusti, & continuant per uiginti quatuor dies.
Catania, incipiunt decimo quinto die Augusti, & continuant per uiginti dies.
Cartagina, incipiunt quarto die Octobris, & continuant per quindecim dies.
Piazza, incipiunt decimo octauo die Octobris, & continuant per decem, & octo dies.
Castri, incipiunt decimo tertio die Nouembris, & continuant per quindecim dies.
Cæsaraugustæ, incipiunt decimo quinto die Decembris, & continuant per quindecim dies.

Tempora

Tempora nundinarum, quæ in Gallia
celebrantur.

Primæ Lugduni, incipiunt primo die post Pascha Resurrectionis, & per mensem continuant.

Secundæ incipiunt primo die post Pentecostem, & per mensem continuant.

Tertiæ incipiunt primo die Octobris, & per mensem continuant.

Quartæ incipiunt primo die Ianuarii, & per mensem continuant.

Tempora nundinarum, quæ in Hispania
celebrantur.

Primum Auia, incipiunt primo die Quadragesimæ, & continuant usque ad Pascha Resur.

Anioseci, incipiunt post Pascha Resur. & continuant usque ad Pentecostem.

Et in dicto loco, incipiunt postea, primo die Septembris, & continuant per totum mensem.

Medinæ Campi, incipiunt post Pentecostem, & continuant per totum mensem Iulii.

Et postea in dicto loco incipiunt primo die Nouembris, & continuant usque ad sextum decimum diem Decembris.

Tempora nundinarum, quæ Antuerpiæ
celebrantur.

Primæ incipiunt in Pascha Resur. & per mensem continuant.

Secundæ incipiunt in Pentecoste, & per mensem continuant.

Tertiæ incipiunt in festo S. Martini, & per mensem continuant.

Tempora nundinarum principalium Germaniæ.

Primum Francfort, incipiunt in tertia Dominica Quadragesimæ,

simæ, & continuant per quindecim dies.

Et deinde in dicto loco incipiunt nono die Septembris, & continuant per dies quindecim.

Argentorati, incipiunt uigesimo quarto die Septembris, & continuant per dies quatuordecim.

Tempora nundinarum Lusitanie.

Primum Lanoti, incipiunt quinto die Martii, & continuant per quindecim dies.

Bergia, incipiunt primo die Augusti, & continuant per quindecim dies.

Cauni, seu Floris rubei, incipiunt decimo quinto die Augusti, & continuant per quindecim dies.

Penellæ, incipiunt uigesimo nono die Septembris, & continuant per quindecim dies.

Respondens ad dubium dico cum Baldo in consil. 113. num. 6. Qui scribit litteras cambii, ut soluantur per primas nundinas, puta Lugduni, Anfani, & similis, non se restringit ad illum terminum, & ultimum diem immunitatis dictarum nundinarum, assignatum a Principe, sed intelligendum est, ut intelligi solent communiter inter Mercatores termini, & dies, quibus cambia contrahi, & litteræ per dictas nundinas expediri accidunt: verbi gratia, eo anno, quo nundinæ Anfani incipiunt à tali die Iunii, eo quod Mercatores, & merces non peruenerunt tempestiuè, differunt eas usque ad mensem Augusti; quoniam tempus nundinarum ueraciter est potius intelligendum ille concursus hominum, & negotiatio Mercatorum, qui nundinas faciunt, quam tempus Principis priuilegiatum per dictas nundinas. l. 1. C. de nundinis. Itaque cum tempus nundinarum differtur propter multa negotia, quæ in illis aguntur, ultimus ille terminus negotiorum appellandus est terminus solutionis litterarum, quæ in multis exiguntur, quod terminus nundinarum, scilicet immunitatis non parum distat a termino soluendi litteras, propter rationem

tionem prædictam, qui est incertus, & uariatur iuxta temporum uarietatem, & rerum euentus, in quibus Mercatores incipiunt, & perficiunt negotia: qui a principium finem ostendit.

Et si de hoc pleniorē doctrinam quæritis, legite decisiones Rotæ Genuæ decis. 1.

Finis Secundæ partis Summæ Coronæ Confessorum.